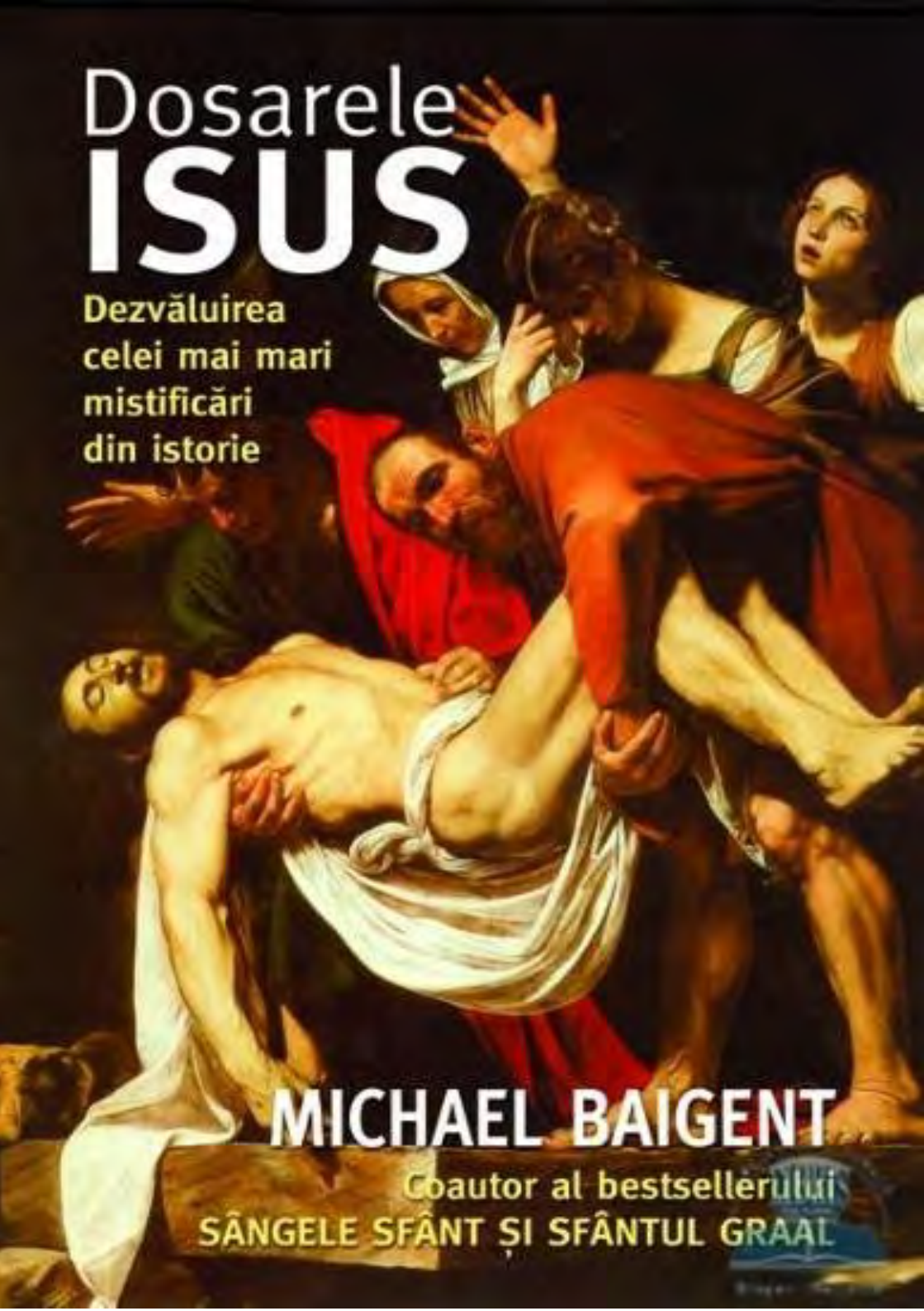

Dosarele **ISUS**

Dezvăluirea
celeii mai mari
mistificări
din istorie

MICHAEL BAIGENT

Coautor al bestsellerului
SÂNGELE SFÂNT ȘI SFÂNTUL GRAAL

MICHAEL BAIGENT

DOSARELE ISUS

Dezvăluirea celei mai mari mistificări din istorie

MULȚUMIRI

În cele din urmă, am ieșit din noapte cu ochii injectați și palid, agățându-mă de un manuscris și întrebându-mă ce zi este. Nu aș fi putut să o fac fără ajutor:

Înaintea tuturor, aș dori să-i mulțumesc soției mele, Jane, pentru sprijin și pentru capacitatea ei de a duce o existență normală în timp ce viața mea se rostogolea rapid în devălmășeală. În sfârșit răsărea luceafărul de dimineață; îi urmăream raza, agățându-mă de el.

Și aș mai vrea să mulțumesc familiei mele, care mi-a suportat laptopul, obiect care îmi provocase deja dependență, nici măcar o dată nu au sugerat să caut ajutor de specialitate.

Desigur, ajutorul îl aveam deja acolo în persoana minunatei mele agente, Ann Evans de la Jonathan Clowes Ltd., Londra. *Mulțumesc, Ann.*

În plus, ajutor am primit și din partea celui mai bun editor pe care l-am cunoscut, Hope Innelli, editor-șef la Harper Collins, New York. *Mulțumesc, Hope.*

As mai vrea să mulțumesc Claudiei Riemer Boutote, editor-asociat la editura HarperSanFrancisco, o inițiată în marile mistere

ale publicității și promovării. *Mulțumesc, Claudia.*

În sfârșit, după cum își vor da seama toți cei care vor citi această carte, întotdeauna am fost uimit de potențialul umanității, dar am fost temperat din prudență (deși nu prea mult) din cauza puterii atât de mari a celor care ne limitează libertatea de a ne apropia de lucrurile divine așa cum ni se pare nouă potrivit.

Adevărul este că sunt multe cărări care duc în vârful muntelui. Cine este în măsură să spună care este cea mai bună?

INTRODUCERE

28 mai 1291, în Țara Sfântă, Accra, ultimul oraș-port al Regatului Cruciat zace în ruină. Doar uriașul turn de lângă mare al Cavalerilor Templieri a mai rămas în picioare.

Timp de șapte săptămâni, oștile arabe ale califului Al-Ashraf, tânărul sultan al Egiptului, au asediat și atacat orașul. Ultima capitală a regatului creștin era distrusă. Străzile sale, cândva forfotind de războinici și nobili, negustori și cerșetori, erau acum pline de dărâmături și cadavre. În acele zile sălbatice, nu contau victimele colaterale; când cădea un oraș, măcelul și jaful erau îngăduite.

Arabii erau hotărâți să arunce în mare orice urmă a cruciaților, care la rândul lor erau la fel de hotărâți să supraviețuiască cu speranța, deși îndepărtată, că vor fi cândva în stare să își reînvie

regatul. Speranța asta a murit odată cu căderea orașului Accra. Dincolo de ruinele fumegânde și însângerate ale orașului, doar marele turn al Templierilor rămăsese neatins. Înghesuiți înăuntru erau cei care mai supraviețuiseră, împreună cu cincizeci sau șaiszeci de cavaleri – rămășițele a ce fusese cândva o mare forță de luptă, o armată permanentă în regatul creștin al Ierusalimului. Așteptau. Nu aveau altceva de făcut. Nimeni nu venea să-i salveze. Câteva corăbii se întorseseră, alți câțiva cavaleri și civili fugiseră, iar ceilalți așteptau sfârșitul. În următoarea săptămână respinseră atacuri susținute.

Atât de intense se dovediseră luptele, încât și templierii fuseseră cuprinși de disperare. Când sultanul le oferi șansa ca civilii și cavalerii să plece nevătămați dacă abandonează castelul, maestrul templierilor, care conducea rezistența, se învoi. Îngădui unui grup de războinici arabi conduși de un emir să intre în castel și să arboreze steagul sultanului pe metereze. Dar, imediat, indisciplinatele trupe arabe începură să molesteze femei și copii. Mânioși, templierii îi uciseră pe toți și coborâră steagul sultanului.

Sultanul luă asta ca pe o trădare și începu propria reprimare sângeroasă: ziua următoare își reînnoi oferta de liberă trecere. Din nou, templierii acceptară. Maestrul templierilor, însoțit de câțiva cavaleri, îl vizită pe sultan în timpul armistițiului pentru a discuta noii termeni. Dar, înainte de a

ajunge la sultan, în văzul tuturor apărătorilor de pe zidurile castelului templierilor, au fost arestați și executați. Nicio altă ofertă de predare pașnică nu a mai fost făcută de sultan și, oricum, templierii nu ar mai fi acceptat vreuna: urmau să lupte până la capăt.

În ziua aceea fatidică, zidurile castelului templierilor, pe sub care săpaseră mineri arab începură să se prăbușească: arabii porniră asaltul. Două mii de războinici mameluci îmbrăcați în alb și-au făcut drum prin spărtura din turnul templierilor. Structura acestuia, slăbită de săptămânile de asediu, cedă. Pietrele căzură cu o bufnitură bruscă, acoperindu-i pe atacatori și apărători deopotrivă. Când nu au mai căzut pietre și s-a așezat praful, tăcerea a anunțat că se sfârșise. După aproape două sute de ani, visul regatului creștin din Țara Sfântă, fusese distrus.

Acum, chiar și templierii își abandonară puținele castele rămase și părăsiră pământul pentru care luptaseră vreo douăzeci de mii dintre frații lor de-a lungul a 173 de ani de eforturi amare.

TEMPLIERII mă fascinau de mult. Nu mă interesa atât de tare rolul lor ca armată profesionistă sau marea lor contribuție, deși ignorată, la construirea lumii noastre moderne – ei au fost cei care au pus puterea banului peste aceea a sabiei folosind cecuri și transferuri financiare sigure dintr-un oraș în altul și dintr-o

țară în altă țară, au făcut o pârghie între aristocrația dominantă și țărănimea exploatată, ceea ce a ajutat la formarea clasei de mijloc –, ci mă interesa aura de mister care i-a înconjurat mereu. Mai ales că, cel puțin unii dintre templieri, păreau să aparțină unei religii care era opusă celei de la Roma. Mai simplu spus, erau destui eretici în rândurile lor, dar prea puțin se știa despre acest lucru. Eram curios și hotărât să caut niște răspunsuri. Am început să cercetez latura misterioasă a cavalerilor templieri.

Într-o zi, pe când eram într-o librărie în Londra, un prieten de-al meu care, de altfel, era și proprietarul, a venit la mine și mi-a zis că era cineva care dorea să mă cunoască, cineva care avea niște informații despre templieri care m-ar fi interesat. Așa l-am întâlnit pe colegul meu Richard Leigh. Am ajuns să scriem șapte cărți împreună, în următorii douăzeci de ani.

Richard chiar avea niște informații interesante – date care îi fuseseră transmise de Henry Lincoln. Richard și cu mine ne-am dat repede seama că trebuie să ne unim forțele. După câteva luni, și Henry a ajuns la aceeași concluzie. Am format o echipă și, cum zic ei, ne-am pus pe treabă. Rezultatul, șase ani mai târziu, era bestsellerul *Holy Blood, Holy Grail* (*Sângele sfânt și Sfântul Graal*).

Cea mai importantă ipoteză a noastră se baza pe o analiză a legendelor referitoare atât la cruciați,

cât și la Graal – două subiecte rareori tratate în paralel de istorici. Am descoperit că în spatele ambelor subiecte se afla o importantă linie de sânge, o dinastie: aceea a casei regale Iudaice, a Casei lui David.

Legendeale Graalului combină elemente din tradiția celtă păgână cu elemente de misticism creștin. Din prima a derivat simbolul bolului sau a cupei abundenței, care asigură fertilitatea continuă a pământului, în timp ce din cel de-al doilea provin descrierile Graalului în termeni de experiență mistică. Dar, în mod semnificativ pentru noi, legendele accentuează că Perceval sau Parsival, Cavalerul Graalului, era din „cea mai regească spiță”, o spiță care se întinde înapoi în istorie până în Ierusalim, la picioarele crucii. În mod clar, asta se referea la Casa lui David. Acest aspect a fost ignorat înaintea noastră de toți cercetătorii Graalului.

Noi am demonstrat că termenul de Graal, adică *Sangraal* sau *Sangreal*, care a fost transpus ca *San Graal* sau *San Greal* – Sfântul Graal – este doar un joc de cuvinte: despărțindu-le puțin altfel, în Sang Real, șarada este clară: *Sang Real* se traduce ca „Sânge Regal”, adică, după cum am argumentat noi, sângele regal din Casa lui David. Cu adevărat, pentru timpurile medievale, aceasta era „o prea-sfântă descendență”.

Este incontestabil că urmași din Casa lui David trăiau în sudul Franței la începutul Evului Mediu.

Este un fapt istoric.

Când Carol cel Mare și-a format regatul, l-a numit pe unul dintre tovarășii săi apropiați, Guillem (William), conte de Toulouse, Barcelona și Narbonne, în fruntea unui principat tampon între regatul său creștin și emiratul islamic Al Andalus – altfel spus, Spania Islamică. Guillem, noul prinț era evreu¹. Și descindea din Casa lui David².

Călătorul din secolul al XII-lea, Benjamin de Tudela, a dezvăluit în cronica lungii sale călătorii din Spania în Orientul Mijlociu că acest prinț din fruntea nobilimii narboneze era „un descendent al Casei lui David, după cum reiese din arborele său genealogic”³. Chiar și *Encyclopaedia Iudaica* îi menționează pe „regii evrei” din Narbonne – dar le ignoră linia de sânge⁴. Desigur, nimeni nu dorea să întrebe de unde provenea această linie de sânge menționată de Benjamin de Tudela. De fapt, după cum urma să aflăm, situația era destul de complicată.

Analizând genealogiile acestor prinți din sudul Franței, aparținând Casei lui David, am descoperit că erau aceiași cu strămoșii unuia dintre liderii primei cruciade, Godefroy de Bouillon, care a devenit după aceea rege al Ierusalimului⁵. Această

¹ Zuckerman, A Jewish Principedom în Feudal France, pp. 372–374.

² Baigent, Leigh și Lincoln, Holy Blood, Holy Grail, pp. 349–355.

³ Zuckerman, A Jewish Principedom în Feudal France, p. 58.

⁴ Encyclopedia Iudaica, vol. 12, p. 827.

⁵ Baigent, Leigh și Lincoln, Holy Blood, Holy Grail, pp. 224–233.

cruciadă a avut patru mari conducători. De ce doar lui Godefroy de Bouillon i s-a oferit tronul, și încă din partea unui misterios și necunoscut conclav de electori care se adunaseră la Ierusalim să decidă problema?⁶ Cui i s-ar fi închinat acești nobili mândri și pentru ce motiv? Am demonstrat că sângele a avut întâietate față de titluri, așa că Godefroy și-a cerut moștenirea de drept ca descendent din linia lui David.

Și care era sursa acestei linii de sânge? Ei bine, originea era în Ierusalim, de la Isus, rezultat al căsătoriei dintre Isus și Maria Magdalena⁷ – după cum am arătat în *Holy Blood, Holy Grail*. De fapt, ne-am întrebat, nunta din Cana nu era aceea dintre Isus și Maria? Cel puțin asta ar explica de ce a fost chemat la nuntă și de ce era responsabil cu vinul! Desigur, odată cu apariția cărții noastre, a izbucnit o controversă internațională.

„Domnul și doamna Hristos”, a scris unul dintre critici, încercând să găsească o ironie cinică. Și s-a dovedit că a avut dreptate.

Asta se întâmpla în 1982. În 2002, Dan Brown a publicat cartea *Codul lui Da Vinci*, care s-a inspirat parțial din teoriile lansate în cărțile noastre. A izbucnit iar un circ mediatic. „Domnul și doamna Hristos” erau din nou pe prima pagină. Era clar că oamenii erau avizi să afle adevărul din spatele

⁶ Ruciman, *A History of the Crusades*, vol. I, p. 292. Ruciman comentează: „Nu se știe cine îi înființase pe electori”.

⁷ Baigent, Leigh și Lincoln, *Holy Blood, Holy Grail*, pp. 290–298.

legendelor biblice. Cine era Isus cu adevărat? Ce se aștepta de la el? Lumea încă mai striga după răspunsuri despre Isus, iudaism, creștinism și despre evenimentele care au avut loc cu două mii de ani în urmă.

De la apariția cărții *Holy Blood, Holy Grail*, am avut încă douăzeci și doi de ani să reflectez asupra acestor întrebări, să fac mai multe cercetări și să reevaluez istoria și implicațiile acestor evenimente. Cu alte cuvinte, două decenii de cercetare despre ce apare în *Codul lui Da Vinci* și mai mult pe deasupra. Aici încerc să reconstruiesc drumul unei căutări de douăzeci și doi de ani, atrăgându-i pe cititori alături de mine – unele cărări se înfundă, altele duc pe tărâmul tuturor posibilităților. Toate drumurile duc la o înțelegere mai vastă a vieții omului pe care îl numim Isus, așa cum istoria dovedește că a trăit-o, nu după cum zice religia.

Datele pe care le prezint aici trebuie citite de fiecare în ritm propriu. Fiecare dintre pietrele de temelie ale explicației mele trebuie adaptate sistemului de valori al fiecăruia. Acesta este un lucru esențial, dat fiind că, atunci când vechile credințe înrădăcinate sunt puse în discuție așa cum sunt aici, trebuie să fim capabili să justificăm fiecare pas pe care l-am făcut, astfel încât să ne fie clar de ce l-am făcut. În acest sens, la final putem fi încrezători în concluziile la care am ajuns. O lectură critică și contemplativă vă va face să treceți

prin noile descoperiri în așa fel încât, în final, veți face propriile opțiuni și vă veți menține propriile credințe. Dacă sunteți gata să facem călătoria, să începem.

UNU

DOCUMENTE SECRETE

Mi-a sunat telefonul. Era cam 10 dimineața. Îmi amintesc soarele care colora peretele din fața mea. Îl făcea să strălucească. Era ziua perfectă să o petreci într-un sat englezesc.

— Poți lua primul tren până în Londra? Nu întreba de ce.

Am mormăit înfundat: „Mașini una lângă alta. Taxiuri puține. Zgomot, poluare, metrouri aglomerate. O zi petrecută în camere sau călătorind între ele, soarele doar o amintire îndepărtată”.

— Sigur, am răspuns, știind că prietenul meu nu mi-ar fi cerut niciodată asta dacă nu ar fi fost important.

— Și poți să aduci și aparatul foto?

— Desigur, am răspuns din nou, vag amuzat.

— Și poți să ascunzi camera?

Dintr-odată mi-a captat atenția. Ce pune la cale? Prietenul meu era membru al unui mic și discret grup de dealeri la scară internațională, intermediari și cumpărători de antichități de mare valoare – bunuri care nu toate aveau documentele necesare pentru a fi vândute pe piața liberă.

Mi-am pus camera și câteva obiective într-o geantă normală, am aruncat destul film înăuntru și am sărit în mașină să merg la gară.

L-am întâlnit pe prietenul meu lângă un restaurant de pe o faimoasă stradă din Londra. El era american și, împreună cu el, mai erau doi palestinieni, un iordanian, un saudit și un expert englez de la o importantă casă de licitații.

Mă așteptau cu toții și, după o scurtă introducere, expertul de la casa de licitații plecă, în mod evident nedorind să ia parte la ce urma să se întâmple. Noi, ceilalți, ne-am îndreptat către o bancă din apropiere, unde am fost conduși în grabă prin hol, de-a lungul unui coridor, într-o cameră micuță cu ferestre cu geamuri mate.

În timp ce stăteam la o masă în mijlocul camerei discutând nimicuri, niște funcționari ai băncii au adus înăuntru două cufere de lemn și le-au așezat în fața noastră. Pe când cel de-al doilea cufăr era adus, unul dintre funcționari a spus răspicat, ca pentru a întări:

— Noi nu știm ce se află în cufere. Nu dorim să știm ce-i în ele.

După aceea au adus un telefon în cameră și au plecat, încuind ușa în urma lor.

Iordanianul telefonă la Amman. Din scurta discuție (în arabă), am înțeles că aprobarea fusese cerută și obținută, după care iordanianul a scos un set de chei și a desfăcut cuferele.

Erau pline de bucăți de carton simetrice. Și am

fost îngrozit să văd că pe fiecare bucată de carton erau sute de papirusuri prinse neglijent cu bandă adezivă transparentă. Textele erau scrise în aramaică sau ebraică. Pe lângă texte mai erau și fâșii de bandaje, ca de la mumii egiptene, inscripționate în demotică – varianta scrisă a hieroglifelor egiptene.

Știam că era normal ca asemenea bandaje să includă și texte sacre, așa că proprietarii probabil că desfăcuseră o mumie sau două. Textele în aramaică sau ebraică arătau la prima vedere ca și Manuscrisele de la Marea Moartă, pe care le văzusem, dar erau scrise în mare parte pe pergament. Colecția asta era o comoară de documente străvechi. Eram nu doar intrigat, ci de-a dreptul disperat să dau de știre unor oameni de știință despre existența acestor documente, poate să le asigur accesul la ele.

Pe când foile de carton erau îndepărtate din cufere, mi s-a spus că proprietarii încercau să vândă documentele unui guvern european. Prețul cerut era de 3 milioane de lire sterline (aproximativ 5,6 milioane de dolari). Cei prezenți doreau ca eu să fac o serie de fotografii reprezentative care să poată fi apoi oferite potențialului cumpărător pentru a face următorul pas spre încheierea cu succes a tranzacției.

Am realizat atunci care ar fi fost guvernul cel mai interesat, dar mi-am păstrat gândurile pentru mine.

Pentru mai bine de o oră, pe măsură ce cuferele se goleau, mi se indicară anumite pagini și, așezat pe un scaun, în lumina blândă filtrată prin geamurile mate, am făcut poze alb-negru. În total am folosit șase role de film de treizeci și cinci de milimetri – mai mult de două sute de fotografii.

Devenisem tot mai neliniștit că aceste documente puteau dispărea oricând în negura din care apăruseră. Mi-era teamă că ar fi putut fi cumpărate de cineva care să le țină mulți ani pentru el, așa cum se întâmplase și cu textele de la Nag Hammadi, și cu Manuscrisele de la Marea Moartă. Sau, mai rău, mă temeam că, fără un cumpărător, puteau să dispară înapoi în cele mai adânci și ascunse depozite ale băncii, alături de multe alte documente valoroase despre care se știa că sunt închise în seifuri și depozite bancare peste tot în lume.

Mi se părea posibil ca, având în vedere că făcusem multe poze pe care nimeni nu le numărăse, să pot ascunde măcar una dintre rolele de film, încât să existe măcar o dovadă că această colecție chiar existase. Așa că am reușit să strecur una dintre role în buzunar.

Când am terminat cu fotografiatul și foile de carton au fost puse la loc în cufere, am dat o mână întreagă de filme unuia dintre proprietari. S-a uitat la ele.

— Unde este celălalt film? a întrebat imediat. Le numărăse.

— Alt film? am zis, încercând să afișez o imagine de nevinovăție în timp ce îmi pipăiam buzunarele. Ah, ai dreptate. Iată-l. Am scos celălalt film pe care speram să-l păstrez. Eram nervos și oarecum deprimat. Chiar voiam să am o dovadă a ceea ce văzusem.

În acel moment, prietenul meu și-a dat seama ce urmărisem și, inspirat, mi-a venit în ajutor.

— Unde developați filmele astea? a întrebat inocent.

— La un laborator fotografic, răspunse cel care îmi ținea filmul.

— Nu este sigur, spuse prietenul meu. Michel a fost fotograf profesionist și ar putea să le developeze el pe toate și să vă imprime câte seturi vă trebuie. În felul acesta nu există niciun risc.

— Bună idee, zise omul și îmi dădu filmele înapoi.

Normal că am imprimat un set întreg de poze și pentru mine. Mai târziu am aranjat să mă întâlnesc cu iordanianul să luăm prânzul – el părea să fie șeful – ca să îi dau fotografiile și negativele. În timpul mesei am sugerat că expertiza unor cercetători, care ar putea analiza și identifica textele, ar crește valoarea colecției. I-am cerut iordanianului permisiunea să vorbesc cu niște experți în domeniu, cu mare discreție, bineînțeles. După ce s-a gândit un timp, a fost de acord că ar fi fost o idee bună, dar mi-a pus în vedere că nici eu, nici vreunul dintre experți nu

aveam voie să vorbim despre colecție cu altcineva.

Câteva zile mai târziu m-am dus la Departamentul pentru Cercetarea Orientului Asiatic din cadrul British Museum cu un set de poze. Mai colaborasem cu acest departament în timpul cercetărilor pentru una dintre cărțile mele, *From the Omens of Babylon (Augurii Babilonului)*, și aveam încredere în cercetătorii de acolo, nu doar că îmi vor da o părere sinceră, dar și că vor păstra confidențialitatea.

Specialistul cu care mai lucrasem nu era acolo și unul dintre colegii lui a venit și a stat de vorbă cu mine în mica antecameră. I-am spus pe scurt povestea cuferelor cu documente și a fotografiilor mele. Am menționat că era doar o manevră comercială a proprietarilor și i-am spus că aș fi fost recunoscător pentru discreție, având în vedere că sumele mari de bani atrag câteodată probleme la fel de mari. I-am cerut să găsească pe cineva competent în domeniu care să analizeze fotografiile și să vadă dacă aveau vreo valoare. Dacă erau într-adevăr valoroase, atunci aș fi făcut tot ce aș fi putut să îi obțin respectivului cercetător accesul la întreaga colecție. I-am înmănat după aceea setul meu de fotografii.

Au trecut săptămâni. Nu am primit nicio veste de la British Museum. M-am îngrijorat. În sfârșit, după o lună, m-am dus iar la muzeu, direct la Departamentul pentru Cercetarea Orientului Asiatic. M-am întâlnit cu un alt specialist.

— Am adus acum o lună un set de fotografii pe care le-am făcut unui număr mare de papirusuri. Nu am mai auzit nimic din partea dumneavoastră. Mă întrebam dacă a avut cineva timp să se uite peste ele?

Specialistul se uită la mine în necunoștință de cauză.

— Ce fotografii?

Am spus și pentru el povestea. Părea distrat, indiferent. Nu auzise să fi fost aduse asemenea fotografii în departament, și, oricum, nici nu era în domeniul lui. Probabil că fuseseră date vreunui alt specialist care lucrase acolo doar pentru o perioadă, iar acum plecase.

— Unde a plecat? am întrebat.

— Nu știu, a răspuns. Cred că la Paris. Îmi pare rău pentru fotografiile dumneavoastră.

Nu am mai aflat nimic despre ele. Fără o hârtie de înregistrare, nu avem ce să fac. Încă mai aveam acasă niște poze nereușite, deci puteam să demonstrez existența colecției, dar nu era de ajuns ca să-și facă cineva o idee despre subiectele pe care le-ar fi putut cuprinde. Un specialist care mi-a analizat cele câteva fotografii rămase a identificat, în mare, textele ca fiind înregistrări de tranzacții comerciale.

Zece sau doisprezece ani mai târziu mergeam pe o stradă plină de magazine de lux într-un oraș occidental, când l-am văzut pe unul dintre palestinienii care fusese prezent la bancă în aceea

zi. M-am dus la el și l-am întrebat dacă își amintește de mine.

— Desigur a răspuns. Erai coleg cu... și dădu numele prietenului meu.

— Știi, am început, m-am tot întrebat ce s-a întâmplat cu textele alea vechi pe care le-am fotografiat în acea zi la bancă. Au fost vândute vreodată?

— Nu am auzit nimic de ele, a răspuns repede și neconvingător, apoi, luând un aer foarte ocupat, s-a scuzat elegant și politicos și și-a văzut de drum.

Nu pot spune că am fost surprins, fiindcă am trăit ani de zile într-o lume în care posibile dezvăluiri ale tainelor trecutului nostru ne sunt accesibile și ne scapă în același timp. Este evident pentru toți că aceste cutii cu documente nu sunt singurul asemenea exemplu de dovezi care rămân, în mod atât de uluitor, de neatins.

DOI COMOARA PREOTULUI

De-a lungul carierei mele m-am bucurat să corespund cu alți istorici și cercetători ai adevărului aflat în spatele istoriei, dar unele scrisori cer mai multă atenție decât altele. Scrisoarea următoare sigur merită atenție:

„Permiteți-mi să vă spun că nu este vorba de o comoară de aur și pietre prețioase, ci de un document care conține dovezi indiscutabile că

Isus era în viață în anul 45 d.Hr. Indiciile lăsate în urmă de bunul prelat nu au fost niciodată înțelese, dar este evident din manuscris că a avut loc o substituie de către discipoli în timpul drumului la locul execuției. Documentul a fost dat pentru o sumă mare de bani și ascuns sau distrus”.

Richard Leigh, Henry Lincoln și cu mine pur și simplu nu am știut ce să înțelegem din această notă. Venea din partea unui respectat și bine educat vicar al Bisericii Anglicane, rev. Dr. Douglas William Guest Bartlett. Prin „bunul prelat”, Bartlett se referea la abatele Béranger Saunière, preot în micul sat de pe colină, Rennes le Château, cuibărit la poalele Pirineilor.

Abatele Saunière fusese numit preot în sat în 1885. Venitul său anual era de 10 dolari. Dobândise notorietatea care îl însoțise până în zilele noastre prin considerabila avere⁸ pe care o

⁸ Povestirea lui Béranger Saunière și a misterioasei lui averi este relatată de Baigent, Leigh și Lincoln în *Holy Blood, Holy Grail*, pp. 3–18. Acum știm că existau două surse ale bogăției lui: prima era soția de origine habsburgă a lui Henri de Chambord, pretendent la tronul Franței în secolul al XIX-lea. Avere a-i a fost dată lui Saunière cu o sarcină clară, pe care a îndeplinit-o. După ce a prins gustul bogăției, Saunière a început altceva ca să facă bani, de o natură mult mai venală de data aceasta: vindea slujbele religioase – simonie – o adevărată crimă pentru biserica catolică. În anii 1980, mai mulți membri ai serviciului intern de securitate francez, DGSE, ne-au permis accesul la un cufăr de lemn, care aparținuse cândva lui Saunière, conținând însemnările contabile ale afacerii lui. Documentele pe care le-am văzut dovedesc că vânduse slujbele cel puțin de la începutul anilor 1890 și până în 1900.

primise la începutul anilor 1890 din surse misterioase, pentru motive la fel de misterioase. Cheia averii sale venise dintr-o descoperire pe care o făcuse în 1891 pe când restaura biserica. Dar „comoara” pe care o găsisese, conform lui Bartlett, nu era un morman strălucitor, ușa cum presupusesem noi la început (poate comoara ascunsă a Templului din Ierusalim), ci ceva cu adevărat extraordinar – niște documente despre Isus, deci despre însăși temelia creștinismului. În acel moment, toate aceste lucruri ni s-au părut mult prea ieșite din comun pentru a le pune pe hârtie, așa că le-am lăsat „la păstrare”.

Desigur că bănuisem că se întâmpla ceva ciudat pe culoarele ascunse ale istoriei, dar în timp ce lucram la *Holy Blood, Holy Grail* descopeream tot felul de date neașteptate și controversate care ne conduceau dincolo de înțelesurile acestei scrisori, așa că am lăsat-o pentru o analiză viitoare. Supraviețuirea lui Isus pur și simplu nu era un lucru important pentru noi în acel moment, având în vedere că atenția ne fusese captată de posibilitatea ca, înainte de crucificare, să fi avut cel puțin un copil – sau să-și fi lăsat soția însărcinată. Așa că ipoteza că Isus să fi murit pe cruce sau nu ni se părea irelevantă pentru povestea noastră despre mariajul său, despre supraviețuirea liniei lui de sânge în istoria Europei și expresia ei simbolică în istorisirile despre Sfântul Graal, istorisiri care formau chiar esența

cele mai bine vândute cărți ale noastre, *Holy Blood, Holy Grail*, prima dată publicată în 1982.

Totuși, intrigati de scrisoarea aceasta atât de directă, sfidătoare și încrezătoare, ne tot întorceam la ea. Ne întrebam ce ar fi putut constitui o „dovadă indiscutabilă” că Isus a supraviețuit și a trăit mult după aceea. Ne tot chinuiam mințile gândindu-ne care dovadă ar fi indiscutabilă în istorie. Presupuneam că documente, dar ce fel de documente ar fi dincolo de orice îndoială?

Ne gândeam că cele mai demne de încredere documente ar fi unele foarte uzuale, acelea care nu servesc vreunui scop anume, care nu trebuie argumentate – o listă de inventar poate, echivalentul istoric al unei liste de cumpărături. Ceva asemănător unui document roman care să afirme într-o manieră firească ceva de genul: „Articol: Alexandria, anul patru din domnia lui Claudiu (45 d.Hr.), înregistrare a lui Isus ben Iosef, imigrant din Galileea, judecat și achitat la Ierusalim de Pilat din Pont, astăzi proprietar al unui lot de pământ din afara zidurilor cetății”.

Dar totul părea mult prea exagerat.

După apariția cărții *Holy Blood, Holy Grail*, când s-au așezat lucrurile, mai mult din pură curiozitate ne-am hotărât să îi facem o vizită autorului acestei scrisori și să vedem ce puteam afla de la el. Trebuia să știm dacă poate fi crezut sau nu. Locuia în Leafield, Oxfordshire, un

comitat englez cu sate idilice, cu case de piatră, toate construite în jurul vechiului oraș universitar Oxford. Reverendul Bartlett locuia într-un sătuc din partea mai muntoasă din nord-vestul comitatului. Într-o după-amiază, așezați pe o bancă de lemn în grădina lui, am stat de vorbă. Decorul, atât de normal, făcea subiectul conversației noastre să pară și mai neobișnuit.

„În 1930, locuiam în Oxford”, ne-a relatat Bartlett. „Pe aceeași stradă locuia o persoană «foarte importantă» din Biserica Anglicană, preotul Alfred Leslie Lilley. Îl întâlneam în fiecare zi.” Preotul Alfred Leslie Lilley fusese, până la pensionarea sa în 1936, preot și cancelar al Catedralei din Hereford. Era un expert în franceza medievală și era adesea consultat la traduceri foarte dificile.

În timpul discuțiilor zilnice, Lilley și Bartlett deveniseră apropiați și, în cele din urmă, Lilley avusese destulă încredere în Bartlett pentru a-i încredința o poveste extraordinară. Lilley îi spusese că, la începutul anilor 1890, fusese rugat de un tânăr, fost elev de-al lui, să meargă la Paris, la Seminarul de la Saint Sulpice, pentru a ajuta la traducerea unui document ciudat (sau poate documente – Bartlett nu își mai aducea exact aminte) care apăruse dintr-o sursă ce nu a fost niciodată dezvăluită. La Saint Sulpice era un grup de învățați a căror sarcină era să caute atent prin toate documentele care se primeau – o sarcină

îndeplinită, după cum bănuia Lilley, la cererea unui cardinal de la Vatican. Învățații au cerut ajutor la traducere fiindcă nu înțelegeau bine textul. Probabil că li se părea atât de revoltător încât credeau că nu înțeleg bine ceva anume.

„Nu știau că sunt atât de aproape de adevăr”, și l-a amintit Bartlett pe Lilley explicând. „Lilley zicea că ei toți nu ar fi avut o viață prea lungă și fericită, dacă anumite persoane ar fi aflat. Era o problemă foarte delicată. Lilley râdea de ce urma să se întâmple când preoții francezi aveau să spună tuturor. Nu știa ce s-a întâmplat cu ele cu documentele, dar credea că își schimbaseră proprietarul contra unei sume mari de bani și că ajunseseră în final la Roma.” De fapt, Lilley credea că biserica urma să distrugă în cele din urmă documentele.

Lilley era destul de sigur că documentele erau autentice. Erau extraordinare și contraziceau multe dintre ideile noastre despre biserică. Contactul cu materialul, susținea el, ar fi dus la ne-ortodoxie. Lilley nu știa cu precizie de unde proveneau documentele, dar credea că ar fi aparținut cândva ereticilor catari din sudul Franței, din secolele al XII-lea și al XIII-lea, deși erau cu mult mai vechi. Era, de asemenea, sigur că, după dispariția catarilor, documentele fuseseră în Elveția până în timpul războaielor din secolul al XIV-lea, când au fost duse în Franța.

„La sfârșitul vieții”, a continuat Bartley

explicația, „Lilley ajunsese la concluzia că nu era nimic în Evangheliile de care să fie ceva sigur. Își pierduse orice credință în adevăr.”

Henry și cu mine am rămas înmărmuriți. Bartlett nu era un prost. Nu numai că era preot cu masteratul la una dintre facultățile de la Oxford, dar era licențiat și în chimie la Universitatea din Wales și avea și o licență în medicină luată tot la Oxford. Era membru al Colegiului Regal al Chirurgilor și al Colegiului Regal al Medicilor. A-l numi un om foarte educat, ar fi fost un adevăr spus pe jumătate. În mod cert îl admira pe Lilley, îi respecta învățătura și nu avea nicio urmă de îndoială că Lilley descrisese în detaliu documentul sau documentele pe care le văzuse în timpul călătoriei la Paris. Trebuia să-l studiem pe Lilley, să vedem dacă puteam spicui alte informații despre materialul referitor la Isus și să aflăm cine de la Seminarul de la Saint Sulpice și de la Vatican ar fi putut să fie interesat de el.

CHEIA pentru a-l înțelege pe părintele Lilley era tocmai faptul că se considera un „modernist”; era autorul unei cărți despre mișcarea respectivă, care se dovedise foarte influentă la începutul secolului XX. Moderniștii doreau o revizuire a dogmelor din învățăturile bisericii în lumina noilor descoperiri din știință, arheologie și critică scolastică. Mulți teologi își dădeau seama că încrederea lor în validitatea istorică a Noului Testament era

nefondată. De exemplu, William Inge, decan al catedralei St. Paul, fusese cândva rugat să scrie despre viața lui Isus. A refuzat spunând că nu erau nici pe departe suficiente dovezi pentru a scrie ceva despre el.

ÎN SECOLUL al XIX-lea, Vaticanul devenise tot mai anacronic. Statele papale care se întindeau de la Roma prin Ancona și până la Bologna și Ferrara încă existau, iar papa le conducea ca un potentat din Evul Mediu. Tortura era folosită în mod obișnuit de anonimii pioni ai Inchiziției în închisorile lor secrete. Cei condamnați în tribunalele papale erau trimiși pe galere sau exilați, închiși ori executați. În fiecare piață publică exista o spânzurătoare des folosită. Spionii mișunau, iar represiunea era o regulă; modernitatea era ținută la distanță – chiar și calea ferată era interzisă de papă, de frică să nu fie afectată religia prin călătorii și comunicare interumană. Și toate acestea se întâmplau pe fundalul unei Europe unde presiunea pentru schimbare socială, exercitată prin mișcări de eliberare împotriva despotismului și încurajând guvernarea parlamentară, devenise deja o normă.

În ciuda ignoranței încăpățănate, lumea din afară pătrundea și peste frontierele șubrede ale domeniilor papale. Schimbarea părea să devină inevitabilă. Filosofia politică democratică, o conștiință socială în dezvoltare și critica crescândă a textelor biblice și a inconsistențelor lor făceau ca

certitudinile religioase să se restrângă sub presiune. Și, spre oroarea conservatorilor catolici, însăși puterea politică a papei era direct amenințată. Aceasta era marea problemă: în 1859, în urma unui război între Austria și Franța, care a dus la înfrângerea forțelor catolice habsburge, marea majoritate a domeniilor papale au fost alipite regatului nou creat al Italiei. Papa Pius al IX-lea, coborât din rang de evenimente, conducea acum doar Roma și o parte din regiunea înconjurătoare. Și situația s-a înrăutățit: pe 21 septembrie 1870 și acest mic patrimoniu a fost preluat de trupele italiene. Însuși papa și-a văzut domeniul redus la enclava înconjurată de ziduri a orașului Vatican, unde succesorii lui conduc și astăzi.

Chiar înainte de pierderea Romei, papa, într-un moment de disperare, a convocat un conciliu general al episcopilor pentru a-și întări puterea. Dar prin însăși convocarea acelui conciliu, papa recunoștea în mod implicit limitele acelei puteri. Întrebarea despre cine ținea cu adevărat frâiele era de mult timp un buboi gata să se spargă la Vatican. Adevărul atât de deranjant era că legitimitatea papei nu provenea de la Sfântul Apostol Petru, cu două mii de ani înainte, după cum susținea, ci dintr-o sursă mult mai lumească: dintr-un conciliu care se întrunise la Constantinopol la începutul secolului al XV-lea. În acele vremuri erau trei papi – o trinitate de pontifi

uniți doar în ura reciprocă – toți susținând, în același timp, că dețin autoritatea supremă asupra bisericii. Această situație ridicolă a fost rezolvată de episcopi, care au susținut că dețin autoritatea legitimă – și au fost recunoscuți ca atare. Din acel moment, papii și-au menținut autoritatea prin episcopi. În felul acesta, de fiecare dată când un papă dorea să facă o schimbare majoră, era obligat să le ceară aprobarea.

Papa Pius al IX-lea a fost cel care a vrut să facă cele mai radicale schimbări: era hotărât să fie declarat infailibil, primind astfel o autoritate fără precedent asupra tuturor credincioșilor. Dar știa că trebuia să fie șiret ca să-și atingă scopul. Astfel, Conciliul Vatican I a fost fixat pentru sfârșitul anului 1869. Obiectivele lui au fost ținute secrete de un grup mic de oameni influenți care includea trei cardinali, toți membri ai Inchiziției. Nu s-a făcut nicio mențiune despre infailibilitatea papei în documentele care circulau, legate de obiectivul și scopul conciliului. Între timp, episcopii s-au adunat și au devenit ținta unor tactici dure. Nu existau voturi secrete, iar prețul oricărei critici se vedea imediat: orice episcop care s-ar fi opus se putea aștepta cel puțin la pierderea oricăror finanțări din partea Vaticanului.

După două luni, problema infailibilității papei a fost introdusă în conciliu. Cei mai mulți dintre episcopii prezenți au fost surprinși, șocați sau chiar scandalizați. Anumiți lideri ai bisericii care

și-au menținut pozițiile și au criticat mișcarea au fost „aranjați” prin arest la domiciliu, sau au fugit. În ciuda intimidărilor, doar 49 dintre episcopi au votat pentru infailibilitatea papei. Și, cu toate acestea, un vot majoritar în favoarea mișcării a fost prezentat, iar în 18 iulie 1870 papa a fost declarat infailibil. Doar două luni după aceea, trupele italiene intrau în Roma și îl îngrădeau pe infailibilul nou papă la limitele orașului Vatican – un răspuns divin, poate, la lipsa lui de smerenie.

Dorința papei și a tuturor sprijinitorilor săi era, desigur, ca doctrina infailibilității să întărească Vaticanul împotriva provocărilor pe care le avea de înfruntat – mai ales din partea studiului critic al Bibliei și a descoperirilor arheologice.

SCOPUL moderniştilor, pe de altă parte, era exact opusul. Ei căutau să revizuiască dogma bisericii în lumina noilor descoperiri scolastice. Dovezile istorice pe care cercetările lor le aduceau, ajutau la demontarea miturilor pe care biserica le crease și perpetuase, mai ales miturile despre Isus Hristos. Moderniştii se opuneam totodată și centralismului Vaticanului. Mișcarea modernistă era foarte puternică în acel moment la Paris, unde director al Seminarului din Saint Sulpice, între anii 1852 și 1884, era teologul liberal irlandez John Hogan. Hogan a acceptat și a încurajat în mod deschis studiile moderniştilor la seminar. Într-adevăr, părintele Lilley îl considera „singurul

factor influent” asupra a ceea ce a devenit modernismul⁹. Mulți dintre studenții lui Hogan participau și la cursuri ținute de asiriologul și expertul în ebraică, fratele Alfred Loisy, care era director al Institutului Catolic din Paris și un alt modernist remarcam.

La început, Vaticanul a părut să nu se sinchisească. Noul papă, Leon al XIII-lea (care a fost ales în 1878 și a slujit până în 1903), era suficient de încrezător în poziția Romei pentru a le îngădui cărturarilor accesul la arhivele Vaticanului. Dar nu și-a dat seama de ceea ce urmau să descopere acești cărturari și cum vor fi puse sub semnul întrebării doctrinele bisericii prin aceste descoperiri. I-a devenit în curând clar că această nouă orientare reprezenta o amenințare serioasă pentru bazele bisericii. Chiar înainte de moartea sa, în 1903, papa Leon al XIII-lea a încercat să-și repare greșeala. În 1902, a creat Comisia Biblică Pontificală pentru a supraveghea lucrările teologilor și pentru a se asigura că nu se abăteau de la învățăturile bisericii. Comisia era strâns legată de Inchiziție, având în vedere că era condusă de același cardinal.

Pericolul evident tuturor a fost exprimat succint de părintele Loisy: „Isus a proclamat venirea împărăției, dar ceea ce a venit a fost Biserica”¹⁰.

⁹ Lilley, *Modernism*, p. 35.

¹⁰ Citat în Hasler, *How the Pope Became Infallible*, p. 246.

Loisy, împreună cu alți moderniști, credea că cercetările istorice din acea perioadă au făcut imposibilă menținerea multora dintre dogmele bisericii, dogme precum crearea bisericii de către Isus, nașterea lui din fecioară și filiația lui divină – în esență, însăși divinitatea lui Isus¹¹.

George Tyrell, renumit modernist britanic, s-a opus autorității autocratice neîndurătoare a Vaticanului. El considera că „biserica nu trebuia să fie instituția oficială a adevărului”¹². Desigur că biserica credea că exact acesta era rolul ei.

Moderniștii au pus o întrebare incomodă și impertinentă: ce trebuie făcut atunci când istoria și știința indică o concluzie care contrazice principiile bisericii? Răspunsul bisericii în fața acestor provocări directe a fost să se retragă în continuare în spatele zidurilor dogmelor sale: rezolva orice incertitudine insistând că biserica are totdeauna dreptate în toate privințele și în toate situațiile.

ÎN 1892, urmașii lui Hogan de la Saint Sulpice le-au interzis studenților să mai asiste la cursurile modernistului Alfred Loisy. Anul următor, Loisy a fost concediat din postul lui de la Institutul Catolic și, în cele din urmă, a fost excomunicat. De fapt, Vaticanul a suspendat și excomunicat mulți

¹¹ *How the Pope Became Infallible*, p. 247.

¹² *How the Pope Became Infallible*, p. 247.

moderniști punând cărțile lor la index. În 1907, papa Pius al X-lea a emis un ordin de interzicere oficială a întregii mișcări, iar în 1 septembrie 1910 tuturor preoților și profesorilor catolici li s-a cerut să facă un jurământ împotriva modernismului. Pentru a fi și mai siguri că lumea din afară, mereu în schimbare, nu va afecta delicatele lor sensibilități teologice, li se interzicea studenților din seminarii și colegii teologice să citească ziarele.

Dar înaintea căderii vălului, în 1892, atmosfera de la Seminarul din Saint Sulpice fusese plină de entuziasm. Centrul era un loc de învățătură, stimulat de curiozitate și spirit de cunoaștere. Un copleșitor sentiment de entuziasm era în permanență alimentat de un număr mare de traduceri și descoperiri arheologice care curgeau de-a dreptul. În această atmosferă a fost chemat părintele Lilley la Paris să se uite peste documentul sau documentele care conțineau dovezi incontestabile că Isus era viu în anul 45 d.Hr. Martor la acest moment de analiză pe text, Lilley nu putea să nu se întrebe cât timp mai avea să mențină Vaticanul propria poziție dogmatică rigidă. Probabil că a ghicit că urma să reacționeze în scurt timp împotriva acestor descoperiri și să închidă porțile cercetării libere. După cum i-a spus lui Bartlett, credea că documentele la care lucra au ajuns la Vatican, fie închise pentru totdeauna, fie distruse.

Când am auzit prima dată istoria despre Isus ca

fiind în viață în anul 45 d.Hr., ne-am adus aminte de o afirmație ciudată din opera istoricului roman Suetonius. În istoria lui despre domnia împăratului Claudiu (41–54 d.Hr.), Suetonius menționează: „Din cauză că evreii din Roma provocau continue tulburări instigați de Chrestus, i-a alungat din oraș”¹³.

Evenimentele despre care scrie el au avut loc în jurul anului 45 d.Hr. Acest „Chrestus” era un individ prezent la Roma în acea perioadă. Ne-am întrebat: putea acest individ să fie Hristos? Trebuie să ne aducem aminte că „Hristos” este traducerea grecească, iar „Mesia” transliterația grecească din aramaicul *meshiha*, care l-a rându-i derivă din ebraicul *ha-mashiah*, „cel uns (rege)”. Așadar, grecescul „Mesia” provine mai degrabă din aramaică, o limbă vorbită în mod curent în acea vreme, decât din ebraică.

Exista o figură mesianică activă în Roma? Și, dacă da, atunci de ce se răsculau evreii? Oare îi atacau pe romani încurajați de acest agitator? Sau, și mai straniu, oare acest agitator ar fi putut să-i întoarcă pe evrei unii împotriva celorlalți, provocând răzmerițe printre ei? Suetonius nu ne dă nicio informație asupra scopurilor agitatorilor, sau împotriva cui se răsculau. Dar noi tot ne întrebăm, era posibil ca Isus, ca și Pavel, să fi ajuns la Roma?

¹³ Suetonius, *The Twelve Caesars*, p. 202

Suetonius și-a scris istoriile în prima parte a secolului al II-lea d.Hr. Și pentru câțiva ani a fost secretar-șef al împăratului roman Adrian (117–138). Era responsabilul oficial cu arhivele romane și controlul tuturor bibliotecilor. În mod evident că va fi avut acces total la toate documentele oficiale, așa că raportul lui poate fi considerat exact. Cine era cu adevărat „Chrestus”? Nimeni nu știe.

A MAI EXISTAT un alt vizitator la Saint Sulpice în acele zile agitate de la începutul anilor 1890: abatele Saunière, preot în Rennes le Château. Istoria – care s-a dovedit deosebit de rezistentă la verificare – relatează descoperirea de către Saunière a documentelor în timpul renovărilor făcute la biserica sa. După ce a arătat aceste documente episcopului, i s-a ordonat să plece la Paris, unde s-a aranjat o întâlnire cu experții de la Seminarul de la Saint Sulpice. Asta se întâmpla aproximativ în anul 1891. Conform cercetărilor, Saunière a rămas la Paris timp de trei săptămâni. Când s-a întors, dispunea de o avere considerabilă, suficientă pentru construirea unui drum peste deal, până în localitate, ca să renoveze și să picteze biserica și ca să ridice o vilă confortabilă și modernă, să decoreze o grădină și un turn care i-a servit ulterior drept birou.

Oare documentele lui Saunière să fi fost tot cele văzute și traduse de părintele Lilley? Oare se

datora brusca îmbogățire a lui Saunière găsirii lor? Reverendul Bartlett desigur așa credea. Și, dacă era adevărat, asta ar explica în mod cert o imagine foarte curioasă de pe peretele bisericii din Rennes le Château – o imagine care dezvăluie ceva cu adevărat eretic despre credințele abatelui Saunière.

Deși biserica din Rennes le Château este mică, este decorată înăuntru ca o fantezie gotică, ceva mai potrivită pentru un castel bavarez al regelui Ludwig al II-lea decât pentru un sat din Pirinei. Debordează de imagini și culoare. Cercetătorii au petrecut ani întregi încercând să descopere numeroasele indicii pe care Saunière le-a inserat în simbolistică. Dar există acolo o imagine care este foarte clară – o imagine care nu necesită o cunoaștere ocultă sau hermeneutică pentru a fi înțeleasă.

Precum toate bisericile catolice, și aceasta are, pe pereți, sculpturile din gips reprezentând diferite momente din Calea Crucii. Sunt o serie de imagini succesive care înfățișează trepte ale drumului lui Isus pe drumul Golgotei, după judecata sa. Sunt folosite pentru meditație și rugăciune, servind credincioșilor ca o hartă către Înviere. Acelea de pe pereții bisericii din Rennes le Château fac parte dintr-un set standard oferit de o firmă din Toulouse, care le realizase pentru mai multe biserici. Cel puțin imaginile din gips sunt identice. Diferă într-un singur element, esențial totuși: cele

de la Rennes le Château sunt pictate, și încă într-o manieră foarte bizară. O imagine, de exemplu, înfățișează o femeie cu un copil alături de Isus; copilul poartă o fustă tradițională scoțiană. Altele sunt la fel de curioase. Dar cea mai curioasă dintre toate este a paisprezece. În mod tradițional este ultima din seria celor care îl înfățișează pe Isus așezat în mormânt, înainte de a fi îngropat. La Rennes le Château, imaginea arată mormântul și, imediat în fața lui, trei figuri cărând trupul lui Hristos. Dar fundalul pictat este de noapte. Pe cer, în spatele siluetelor, răsare luna plină.

Dacă răsare luna, înseamnă că începuse sărbătoarea Paștelui. Este un aspect semnificativ având în vedere că niciun evreu nu ar fi atins un cadavru după începutul acestei sărbători, căci s-ar fi murdărit din punct de vedere ritual. Această variație a imaginii cu numărul paisprezece sugerează două lucruri importante: că trupul pe care figurile îl cară este viu și că Isus – sau substitutul său de pe cruce – a supraviețuit crucificării. Mai mult, sugerează că trupul nu este așezat în mormânt, ci mai degrabă cărat *afară*, în secret, sub acoperirea nopții.

Este important de notat că momentele de pe Calea Crucii de la Rennes le Château au fost pictate sub directa supraveghere a abatelui Saunière. Pare să ne spună că știe – sau cel puțin crede – că Isus a supraviețuit crucificării. Ne putem întreba dacă a aflat asta în timpul vizitei

sale la Saint Sulpice? Oare s-a întâlnit acolo cu același grup de cercetători scolastici care l-au chemat pe părintele Lilley la Paris? Dacă acceptăm istoria așa cum ne-a fost transmisă nouă, atunci, la prima vedere, răspunsul la ambele întrebări este foarte posibil să fie afirmativ.

Oricare ar fi răspunsurile – oricum nu suntem în poziția necesară să tragem vreun fel de concluzii deocamdată – imaginea a paisprezecea, așa cum este pictată pe peretele bisericii servește drept mărturie a unei cunoașteri secrete eretice care s-a aflat cândva la îndemâna unui preot, undeva în fundul Franței.

Pare nerezonabil din partea noastră să ne gândim că Saunière era singurul care credea asta. Eram de părere că mai existau cu siguranță și alte indicii, în alte biserici, în documente și în scrierile acelor care aveau aceleași credințe. Oare, dacă le-am găsi, ar deveni povestea noastră valabilă? Trebuia să aflăm cum putea fi organizată crucificarea în așa fel încât Isus sau înlocuitorul lui să fi supraviețuit. Și trebuia să înțelegem ce ar fi însemnat asta. Ne-am gândit că era timpul să ne uităm la documentele biblice din această nouă perspectivă.

TREI ISUS REGELE

Ideea unei crucificări regizate nu este nouă,

chiar și Coranul o menționează¹⁴. Dar totuși, cum ar fi putut fi aranjată o falsă crucificare? Conform Evangheliei, toată lumea, cu excepția ucenicilor, părea să-l dorească pe Isus mort, sau cel puțin scos din joc. Autoritățile evreiești și gloatele agitate adunate în stradă doreau să se descotorosească de el, la fel ca romanii, deși din alt motiv. Conform interpretărilor obișnuite ale Evangheliei – pe care le-am văzut ilustrate în nenumărate filme – Isus a fost judecat în public în fața evreilor, mulțimea a cerut să fie crucificat, Pilat s-a spălat pe mâini de răspundere, după care Isus a trebuit să-și poarte singur crucea la locul execuției, prin mijlocul gloatei de privitori care îl blestemau, iar în cele din urmă a fost răstignit pe cruce, între doi tâlhari, într-un loc public numit Golgota – „Locul Căpățânii”.

Dacă ar fi încercat să scape, fie de la judecată, fie în drum spre Golgota, s-ar fi observat imediat. Ar fi fost o mulțime de binevoitori care să-l împingă la loc pe drumul spre execuție. Evangheliile ne spun că romanii își declinaseră orice răspundere pentru el, nu le mai păsa ce se întâmplă.

Dar autorităților evreiești, reprezentanților Saducheilor chiar le păsa, îl voiau mort. Cei din anturajul apropiat lui Isus, discipolii, nu aveau cum să-l apere și nu le rămânea decât să privească

¹⁴ Arberry, ed., *The Koran*, IV, 155sq., p. 95. Vezi și Parrinder, *Jesus in the Qur'an*, p. 108.

neputincioși întreaga tragedie. Așadar, dacă salvarea lui nu servea nici intereselor romanilor, nici ale evreilor, atunci cine ar fi avut atâta voința și putere să o pună în practică, la primă vedere o asemenea salvare ar fi părut imposibilă. Și totuși, în Evangheliile sunt destule indicii care să ne facă să gândim. Situația nu este atât de clară pe cât o prezintă textele.

Mai întâi, și este important de reținut, crucificarea era pedeapsa pentru crime politice, conform istoriei. Conform Evangheliei, totuși, Pilat l-a dat pe Isus pe mâna gloatelor, care i-au cerut execuția pe motive religioase. Pedeapsa evreiască pentru acest tip de încălcare a legii era moartea prin lapidare. Crucificarea era pedeapsa romană pentru rebeliune, nu pentru excentricitate religioasă. Și numai această contradicție și ilustrează faptul că Evangheliile nu respectă adevărul. Oare încearcă să ne ascundă aspecte vitale? Oare încearcă să arunce vina pe cine nu trebuie?

Putem fi siguri că Isus a fost condamnat la moarte pentru crime politice. De asemenea, putem fi siguri că romanii sunt cei care și-au spus cuvântul, nu căpeteniile evreiești, așa cum încearcă Evangheliile să o dovedească. Cu siguranță, Evangheliile transmit mesajul în așa fel încât creștinilor zilelor noastre li se pare că orice referire la vreo acțiune politică din partea lui Isus este revoltător și periculos îndepărtată de mesaj.

Totuși, s-au împlinit cincizeci de ani de când profesorul Samuel Brandon, de la Universitatea Manchester, din Anglia, a atras atenția asupra acestei distorsionări teologice: „Crucial rămâne faptul că sentința fatală a fost pronunțată de guvernatorul roman și că execuția a fost îndeplinită de autoritățile romane”¹⁵. Brandon continuă:

*Este sigur că mișcarea asociată cu Isus semăna suficient de bine cu o rebeliune pentru a determina autoritățile romane să-l interpreteze ca revoluționar, iar după judecată să-l execute pentru această vină.*¹⁶

De fapt, în anii următori, Brandon a devenit mai tranșant, probabil exasperat de cei care continuau să ignore acest fapt important. „Orice cercetare”, scria cu vehemență, lăsând puține dubii legate de această problemă, „referitoare la Isus trebuie să înceapă de la faptul că romanii l-au executat pentru rebeliune”¹⁷.

Vom afla că ne confruntăm nu numai cu dogmele religiei, ci și cu mașinațiunile politicii. Nici până în ziua de azi lucrurile nu sunt clare.

PE LÂNGĂ modul brutal de execuție, suntem lăsați să ne întrebăm dacă există vreun alt indiciu

¹⁵ Brandon, *The Fall of Jerusalem*, p. 102.

¹⁶ *The Fall of Jerusalem*, p. 102.

¹⁷ Brandon, *Jesus and the Zealots*, p. 328.

în Evangheliile că romanii erau cei care porunceau și că acea abatere de la lege era mai degrabă rebeliune decât nesocotirea învățaturii iudaice.

Răspunsul se află chiar acolo. Isus a fost crucificat între alți doi oameni, descriși ca tâlhari în traducerea Bibliei. Totuși, dacă ne întoarcem la textul grecesc original, aflăm că nu sunt numiți tâlhari, ci *lestai*, care în traducere ad literam înseamnă „lotru”, dar, de fapt – în greacă este numele sub care erau cunoscuți „zeleții”, luptătorii evrei pentru libertate a căror cauză era eliberarea Iudeii de sub ocupația romană. (*Matei*, 27:38)¹⁸. Romanii îi considerau teroriști.

Zeletii urmăreau nu numai un anumit gen de eliberare politică, ci aveau și un motiv mult mai puțin venal: înainte de toate erau preocupați de legitimitatea preoților care serveau în Templul lui Solomon, mai ales legitimitatea marelui preot – care era în acel timp numit de conducătorii din dinastia irodiană¹⁹. Cereau ca preoții să fie „fii ai lui Aaron”, preoți din linia de sânge a lui Aaron, fratele lui Moise, din tribul Leviților, care pusese bazele preoției israelite și fusese primul mare preot al poporului lui Israel. „Fiii lui Aaron” devenise singurul termen folosit pentru a descrie unica linie preoțească legitimă în vechiul Israel.

¹⁸ Toate citatele din scripturi provin din Biblia de la Ierusalim sau din versiunea autorizată, King James.

¹⁹ Eisenman, „Maccabees, Zadokites, Christians, and Qumran”, în *The Dead Sea Scrolls and the First Christians*, p. 29.

Semnificația de necontestat a așezării lui Isus între doi zeloți condamnați pe Golgota este aceea că Isus era tot zelot. Precum era și Baraba, prizonier eliberat, după cum s-a scris, într-o zi de sărbătoare și amnistie, de către Pilat. Prizonierul apare *lestus* în textul grecesc. (*Ioan* 18:40)²⁰. Par să fi fost mulți zeloți în jurul lui Isus.

Observația aceasta se aplică și ucenicilor lui Isus: unul este numit Zelotul (Simon *xeloten*) – Simon Zelotul (*Luca* 6:15). Mai mult, un anumit grup de asasini din cadrul mișcării zelote erau numiți *sicarii* după sabia scurtă și curbată – *sica* – pe care o foloseau ca să-și omoare oponentii; este clar că Iuda Iscarioteanul era sicar (nu știm dacă activ sau nu). Această referire la caracterul militant al zeloților capătă o altă semnificație dacă ne amintim evenimentele care au precedat arestarea lui Isus în Grădina Ghetsemani. Conform *Evangeliei după Luca*, pe când Isus și ucenicii lui se adunau, Isus le-a spus celor din imediata lui apropiere să se înarmeze: „Cine nu are sabie, să-și vândă haina și să-și cumpere una”. I s-a spus că au două săbii. „Destul”, a răspuns Isus (*Luca* 22:36–38). Aici Isus este descris într-un context definit de societatea iudaică aspră și adeseori violentă în dorința de eliberare de sub stăpânirea romană. Să privim situația altfel ar

²⁰ Nu există nicio dovadă în documentele romane și iudaice despre existența unei asemenea amnistieri.

însemna să ignorăm prea mult textele.

Este oarecum reprezentativ pentru această facțiune antiromană că Isus a fost condamnat la crucificare. Pilat, după cum ni se spune, și-a declinat orice răspundere în întreaga poveste, dar insistența lui ca semnul cu Regele Iudeilor să rămână pe cruce dezvăluie că *nu* se spălase pe mâini de legea romană și nici nu se putea altfel. Conform prevederilor aceleiași legi, obligația lui Pilat era clară: trebuia să îl crucifice pe Isus. Așezând semnul așa cum a făcut, le-a arătat tuturor că știa adevărul.

Însă tot trebuie să ne mai întrebăm, dacă Isus a supraviețuit crucificării, prin substituire sau salvare, oare cine să-l fi ajutat? Desigur, nu romanii – de ce ar fi salvat ei pe cineva care se opunea stăpânirii lor în Iudeea? Și sigur nu a fost mai marele preoților Templului, fiindcă Isus le atacase mai mult decât autoritatea. Presupunem că ajutor ar fi putut veni numai din partea zeloților.

Dar, după cum vom vedea, nu puteam să ne înșelăm mai mult.

ÎN ANUL 37 î.Hr., Irod ocupase Ierusalimul. Nu era originar din Iudeea, ci provenea dintr-o regiune sudică, Idumeea. Deși era un bun soldat și administrator, era și un om foarte agresiv. Prietenul lui, Marcus Antonius, îi pusese la dispoziție o impresionantă armată romană cu care

să ocupe Ierusalimul, dar, cu tot ajutorul, i-au trebuit cinci luni de asediu ca să distrugă rezistența. Imediat după ce a preluat puterea, Irod a executat patruzeci și cinci de sanhedrini, distrugându-le toată influența. De asemenea, îl arestase pe Antigonus, ultimul rege evreu, și îl trimisese în Antiohia, unde își avea Marcus Antonius tabăra. Acolo, regele evreu fusese executat.

IUDEEA, ISUS ȘI CREȘTINISMUL

Înainte de 4 î.Hr.	Nașterea lui Isus conform <i>Evangheliei după Matei</i> (2:1).
4 î.Hr.	Moartea lui Irod cel Mare.
6 d.Hr.	Nașterea lui Isus conform <i>Evangheliei după Luca</i> (2:1-7). Recensământul lui Quirinius, guvernator al Siriei.
27-28 d.Hr.	Botezul lui Isus (data tradițională) în anul al cincisprezecelea al domniei împăratului Tiberiu (<i>Luca</i> 3:1-23).
30 d.Hr.	Crucificarea lui Isus, conform dogmelor catolice.
35 d.Hr.	După căsătoria lui Irod Antipa cu Irodiada, în anul 34, este executat Ioan Botezătorul, conform însemnărilor lui Iosefus.
36 d.Hr.	Paștele - Crucificarea lui Isus, conform cronologiei lui Matei.
37-38 d.Hr.	Convertirea lui Pavel pe drumul Damascului.
44 d.Hr.	Execuția lui Iacov, fratele lui Isus.
50-52 d.Hr.	Pavel în Corint. Scrie prima scrisoare (cea către Tesaloniceni).
61 d.Hr.	Pavel la Roma sub arest la domiciliu.
65 d.Hr.	Presupusa execuție a lui Pavel.
66-73 d.Hr.	Război în Iudeea. Armata romană în timpul lui Vespasian invadează Iudeea.

- 55–120 d.Hr. Tacitus, istoric roman și senator care îl menționează pe Hristos.
- 61–114 d.Hr. Pliniu cel Tânăr, îl menționează pe Hristos.
- 115 d.Hr. Ignatius, episcop al Antiohiei, citează din scrisorile lui Pavel.
- 117–138 d.Hr. Suetoniu, istoric roman, menționează numele „Chrestus”.
- 125 d.Hr. Cea mai veche variantă a unei Evanghelii creștine”, *Ioan* 18:31–33, papirusurile Ryland, descoperite în Egipt.
- 200 d.Hr. Cele mai vechi fragmente din scrisorile Sfântului Pavel, papirusurile Chester Beatty, descoperite în Egipt.
- 325 d.Hr. Sinodul de la Niceea, convocat de împăratul roman Constantin. Divinitatea lui Isus devine doctrină oficială prin vot, cu 217 la 3.
- 393–397 d.Hr. Sinodul din Hippo, Noul Testament devine oficial, se finalizează la Sinodul din Cartagina.

MACABEII ȘI IROD

- 401 î.Hr. Se termină reconstruirea templului evreiesc de pe Insula Elefantina, Aswan, în sudul Egiptului.
- 323 î.Hr. Alexandru cel Mare invadează Israelul și Egiptul.
- 323 î.Hr. Moartea lui Alexandru cel Mare. Generalii lui împart imperiul: după ani de luptă, Ptolemeu ia Egiptul, Seleucis ia Siria, Mesopotamia și Persia. Egiptul, la început, este condus de Ptolemeu.
- 170 î.Hr. Conducătorul seleucid al Siriei, Antioh Epiphanes, invadează Iudeea și Egiptul. Onias al III-lea, marele preot al templului, fuge în Egipt împreună cu mai mulți preoți. Se formează un templu evreiesc în Egipt.
- 169 î.Hr. Sirienii invadează Iudeea, masacrează populația Ierusalimului și reînchină templul lui Zeus. Preotul Templului, Mattathias (din dinastia Hasmoneană), și fiii lui încep o revoltă

	împotriva sirienilor.
166 î.Hr.	Mattathias moare. Fiul său, Iuda Macabeu, preia comanda.
160 î.Hr.	Iuda Macabeu este înfrânt și ucis. Fratele lui, Ionatan, preia comanda.
152 î.Hr.	Ionatan este numit mare preot al Templului din Ierusalim.
143 î.Hr.	Ionatan este închis. Fratele lui, Simeon, devine mare preot și conducător al Iudeii.
142 î.Hr.	Iudeea își câștigă independența sub Simeon, care încheie o alianță cu romanii.
134 î.Hr.	Simeon este ucis. Fiul său, Ioan Hicarnus, îi urmează ca mare preot și conducător al Iudeii.
104 î.Hr.	Aristobulus conduce Iudeea și își ia titlul de rege al Iudeii (din dinastia Hasmoneană).
103–76 î.Hr.	Alexandru Ianeus, rege și mare preot al Iudeii. Aristobulus al II-lea este rege și mare preot al Iudeii.
67–63 î.Hr.	Generalul roman Pompei ocupă Ierusalimul.
63 î.Hr.	
37 î.Hr.	Irod se căsătorește cu Mariamne, nepoata regelui iudeu Aristobulus al II-lea. Irod ocupă Ierusalimul și devine rege.
4 î.Hr.	Moartea regelui Irod.

Irod fusese înscăunat rege în locul lui, domnind ca Irod cel Mare și rămânând un apropiat al susținătorilor săi, romanii.

Irod a rămas deosebit de ostil vizavi de toți descendenții din linia de sânge a casei regale evreiești. Deși s-a căsătorit cu o prințesă, l-a înecat pe fratele acesteia, marele preot, în piscina palatului din Ierihon. Mai târziu, Irod și-a executat și soția, precum și pe cei doi fii pe care îi avea cu ea. De fapt, în timpul domniei sale i-a executat pe rând pe toți cei care mai rămăseseră din casa

regală a lui Israel. În cele din urmă, a reconstruit Templul din Ierusalim, dar, în ciuda acestei mărinimii, era privit cu aceeași ură de cea mai mare parte a poporului evreu din regiune. Înainte să moară, în anul 4 î.Hr., una dintre ultimele sale porunci a fost să fie arși pe rug doi farisei ai căror susținători dăduseră jos de pe peretele din față al Templului vulturul de aur roman, montat acolo din ordinele sale.

Singurul cronicar din această epocă este istoricul evreu Iosefus. El scrie că, după moartea lui Irod, „poporul” ceruse ca marele preot al Templului din Ierusalim – care fusese numit de Irod – să fie dat jos din funcție. Cereau ca un preot de o „mai înaltă pietate și puritate” să fie pus în loc²¹. Acesta este primul indiciu că o importantă parte din populația evreiască era profund preocupată de astfel de probleme, fapt crucial ca să înțelegem întreaga perioadă. Dar cine erau acești „oameni interesați”?

Iosefus descrie trei facțiuni distincte ale iudaismului la acea vreme: fariseii, saducheii și esenienii. Saducheii efectuau serviciul religios și din rândurile lor erau aleși preoții care aduceau jertfele zilnice. Marele preot era, de asemenea, ales din rândurile lor. Fariseii erau mai mult preocupați cu păstrarea tradiției iudaice, cu legile date de înțelepții trecutului, aveau mai puțină

²¹ Iosephus, *The Jewish War*, pp. 113–114.

legătură cu ofrandele care se aduceau în Templu. Esenienii, care trăiau în comun, erau în mod confuz descriși când ea anti, când ea pro Irod, pacifiști sau războinici, când adepți ai celibatului, când căsătoriți, și toate astea în funcție de ce parte a operei lui Iosefus se ia în calcul, ceea ce a dus la o mare confuzie între cercetătorii moderni și a făcut ca apele să pară și mai tulburi. Totuși, trăsătura distinctivă a esenienilor era devotamentul lor pentru legea evreiască; după cum menționează Iosefus, chiar și sub torturi groaznice din partea romanilor, au refuzat să se lepede de legea lui Moise sau să calce vreunul dintre preceptele sale ²². De asemenea, scrie Iosefus; esenienii își menținuseră aceeași doctrină ca și „fii Greciei”; probabil că se referă la pitagoreici, sau mai târziu la platonicieni, care considerau că oamenii au suflete nemuritoare într-un trup trecător.

Într-o lucrare ulterioară, *Antichități iudaice*, Iosefus a adăugat un al patrulea grup: pe zeloți²³.

Cei care militau pentru un nou mare preot nu se limitau la un protest ideologic. Îndemnul pentru schimbare a venit la sfârșitul primei săptămâni de doliu pentru Irod. Fiul acestuia, Arhelau, avea toate motivele să creadă că urma să devină la rândul lui rege, dar decizia îi aparținea lui Cezar.

²² *The Jewish War*, p. 128.

²³ Iosephus, *The Antiquities of the Jews*, XVIII, I, p. 375.

Arhelau participa la o mare ceremonie funerară la Templu, înainte de a pleca la Roma, când a auzit afară urletele mulțimii furioase strigându-și cererile. Ținta principală a strigătelor era marele preot – și el prezent la ceremonie. Arhelau s-a mâniat din cauza demonstrației zgomotoase, dar nu dorea să agraveze situația, așa că l-a trimis pe comandantul armatei să discute cu gloata adunată în Templu. Numărul oamenilor era sporit și de călătorii din ținuturile apropiate care veniseră la Ierusalim cu prilejul Paștelui care se apropia. Dar cei adunați l-au alungat pe ofițer cu pietre înainte de a putea vorbi măcar. Așa că s-a retras repede.

Arhelau a fost cuprins de panică, temându-se pentru propria viață, având în vedere că lucrurile s-au înrăutățit considerabil după aceea. Rapid, Arhelau a trimis o cohortă la Templu să-i aresteze pe conducătorii mulțimii care cereau schimbarea. Soldații trimiși erau în număr considerabil: în armata romană regulată ar fi însemnat șase sute de soldați, dar în trupele auxiliare, precum acestea, era foarte probabil să fi fost vorba de un număr între cinci și șapte sute, sau mai mulți, ostași. Era clar că problemele mai grave nu erau departe și Arhelau intenționa să acționeze dur și repede. Dar planul lui nu a funcționat. Oamenii din mulțime s-au înfuriat la brusca apariție a trupelor și i-au atacat și pe soldați cu pietre. În mod extraordinar, conform spuselor lui Iosefus,

mare parte dintre soldați au fost uciși și însuși comandantul a fost rănit, abia scăpând cu viață. Era clar o bătălie decisivă, ceea ce arăta că „acești oameni” nu numai că doreau un mare preot de o „mare pietate și puritate”, dar și că erau foarte serioși, organizați și pregătiți să se lupte și să moară pentru convingerile lor.

După înfrângerea trupelor, mulțimile au continuat cu îndeplinirea sacrificiilor rituale din Templu ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Arhelau a profitat de această ocazie și a ordonat întregii sale armate să între în acțiune: infanteria a atacat pe străzile Ierusalimului, iar cavaleria satele din vecinătate. Este clar că opoziția împotriva marelui preot era mult mai amplă, mai bine structurată și mult mai răspândită decât admite Iosefus. Pentru un anumit motiv, Iosefus micșorează amploarea a ceea ce era în mod clar o insurecție în jurul Templului, urmată de o majoră și sângeroasă confruntare în întreg Ierusalimul. Este clar cum privește Iosefus evenimentul. Pentru el era o „răscoală”. Datorită faptului că Iosefus folosește termenul de răscoală este clar că era de partea lui Arhelau și a romanilor.

Bătălia s-a terminat cu moartea a circa trei mii de civili, majoritatea celor care erau în Templu. Cei care au supraviețuit au fugit pe dealurile apropiate. Ospățul funerar se încheie scurt, iar Arhelau, fără nicio altă întârziere, pleacă la Roma. Între timp, fratele lui, Antipa, atacă testamentul

lui Irod și revendică tronul.

În timp ce Arhelau își susținea cauza în fața împăratului roman, o revoltă și mai mare a izbucnit în Iudeea. De sărbătoarea Penticostală (Shavuot, a cincea zi după Sabatul Paștelui), o mulțime imensă a înconjurat baza romană, asediindu-o pur și simplu. Luptele au izbucnit atât în Ierusalim, cât și în satele învecinate. Galileea mai ales părea să fie o zonă predispusă la nemulțumiri organizate și de acolo a și apărut primul conducător, în anul 4 î.Hr., Iuda Galileeanul, care a jefuit armurăria regală pentru a face rost de arme. În același timp, palatul lui Irod din Ierihon era incendiat. Oare *acest act de erezie politică să fi fost o răzbunare pentru înecarea ultimului mare preot de drept?* Pare foarte posibil. Mișcându-se foarte repede, romanii au adunat trei legiuni și patru regimente de cavalerie, împreună cu mai multe trupe auxiliare, și au ripostat. La sfârșit, aproximativ două mii de evrei, toți lideri ai rezistenței, au fost crucificați – pentru răsculare, desigur.

Între timp, la Roma, în cursul aceluiași an, Cezar Augustus a hotărât să împartă Iudeea între fiii lui Irod, fiecare dintre ei urmând să conducă, dar nu cu numele de rege. I-a dat jumătatea cea mai bogată, inclusiv Iudeea și Samaria, lui Arhelau, care domnea ca etnarh, cealaltă jumătate a împărțit-o în două tetrarhii (de la înțelesul grecesc „a domni peste un sfert din teritoriu”) dând câte o

tetrarhie fiecăruia dintre ceilalți doi frați: Filip și Irod Antipa. Irod Antipa a primit Iudeea și teritoriile de dincolo de Iordan; Filip a primit nordul și estul Galileii.

Trebuie să menționăm două lucruri aici: mai întâi, Iosefus pare, la prima vedere, să sugereze că cererile pentru un mare preot cu sânge pur și de o mare pietate au fost exprimate de o mulțime adunată la întâmplare, chiar niște gură-cască obișnuiți la adunările din Templu, cu prilejul Paștelui, dar este clar că, având în vedere amploarea luptelor și faptul că rezistența se extinsese atât în Ierusalim cât și în afară, grupul de opozanți era în mod cert bine condus și dispunea de o rețea extinsă. Nu a fost un accident faptul că s-au adunat la Templu într-o zi de celebrare funerară. Veniseră pregătiți să incite la luptă. În mod clar se așteptau să se iște necazuri. Se ridică două întrebări. Cine erau acești oameni? Și dacă putem să deducem ceva despre ideologia și despre dorința lor atât de mare de a avea un mare preot „pur și pios”?

Se pare că aceste evenimente oferă un context esențial pentru prima parte a vieții lui Isus: în 4 î.Hr. „când a murit Irod, Isus avea, conform estimărilor, doi ani. În felul acesta, putem fi siguri că s-a născut și a trăit pe fundalul agitației împotriva coruptei și odioasei dinastii irodiane. Și, deși locul nașterii lui era Bethlehem, în Iudeea, în *Matei* (2:22–23) scrie că Isus a fost dus în Nazaret,

în Galileea, pe când era copil. După o perioadă lipsă în scrierea evanghelică, se spune că Isus s-a ridicat în Galileea și a fost botezat de Ioan Botezătorul. Și din Galileea și-a și adunat ucenicii – cel puțin doi dintre aceștia erau zeloți. Cu siguranță era numit în mod obișnuit Isus Galileeanul. După cum am văzut, Galileea era un cuib de răzmeriță și tot de aici provenea Iuda, conducător al unui mare grup de rebeli. Care era relația dintre Isus și acești agitatori politici? Tol Iosefus este cel care ne dă niște indicii.

REZISTENȚA descrisă de Iosefus căpătase o amploare pe care el se străduia să o diminueze, numind-o răscoală. Totuși, Iosefus menționează că rebeliunea nu se sfârșise cu groaznicul măcel din Ierusalim. De fapt, afirmă că situația s-a înrăutățit. Arhelau s-a dovedit un conducător atât de tiranic încât, după zece ani de domnie, Cezar l-a exilat la Vienne, în Franța. Teritoriile lui Arhelau au fost după aceea conduse direct de Roma, ca provincia Iudeea. Din moment ce Filip și Irod Antipa domneau în tetrarhiile lor, un prefect, Coponius, a fost numit și trimis de la Roma să conducă domeniile lui Arhelau din capitala sa, orașul de pe coastă, Cezareea. Călătorind împreună cu el, era noul guvernator al Siriei, Quirinius. Roma dorea un raport demografic al tuturor regiunilor aflate sub stăpânire, așa că Quirinius realizează un recensământ în întreaga

țară. Recensământul acesta era mai puțin decât popular. Era anul 6 d.Hr. Necazurile erau aproape.

Iuda Galileeanul se ridică la luptă. Îi acuză de lașitate pe toți cei care plăteau vreo taxă Romei. Cere ca evreii să refuze să-l recunoască pe împărat ca stăpân, susținând că nu există decât un stăpân și acela este Dumnezeu. *Problema taxei era pretextul folosit de Iuda pentru a afla cine era cu el și cine era împotriva.* Iosefus menționează apariția vehemenților sicari în aceeași perioadă. Ei erau facțiunea din spatele violențelor. Iosefus sugerează că Iuda Galileeanul fie că înființase grupul, fie că doar îl conducea, dar din însemnările sale rezultă ura pe care le-o purta. Îi acuza că își foloseau manevrele politice pentru a-și camufla „barbaria și avariția”²⁴.

În mod uimitor, o descriere a lui Iuda din Noul Testament confirmă acest portret: „După aceea... s-a ivit Iuda Galileeanul, pe vremea numărătorii, și a tras mult norod după el: a pierit și el” (*Faptele Apostolilor* 5:37). Iosefus explică mai departe că Iuda, împreună cu Zadok Fariseul, erau răspunzători pentru adăugarea unei alte facțiuni la iudaism, pe lângă saduchei, farisei și esenieni: zeloții, numiți astfel pentru că erau „zeloși în îndeletniciri”²⁵. Termenul de zelot apare doar în istoria lui Iosefus, niciun alt autor roman nu îi

²⁴ Iosephus, *Wars of the Jews*, IV, III, p. 109.

²⁵ Iosephus, *Wars of the Jews*, IV, III, p. 109.

menționează și chiar și Iosefus are rețineri să-i numească astfel. Preferă să folosească termeni peiorativi precum *lestai* (lotri) sau *sicarii* (cuțitari).

Și cele de mai sus sunt menționate în Noul Testament, în *Faptele Apostolilor*. Referindu-se la întâlnirea dintre Pavel și Iacov în Ierusalim, după ce Pavel se întorsese din anii lungi de propovăduire în orașele grecești și romane precum Tars, Antiohia, Atena, Corint și Efes, Iacov și tovarășii lui menționează „miile de evrei” care erau „plini de râvnă” (*Faptele Apostolilor* 21:20). Mai târziu, tot în *Faptele Apostolilor* (21:38), se folosește un termen mult mai sensibil. Pavel este acuzat de romani că ar fi fost conducătorul „celor patru mii de ucigași”. Dar dacă luăm în considerație textul grecesc, observăm că termenul „ucigași” nu apare, de fapt, de loc. De fapt, Pavel era acuzat că era conducătorul a patru mii de *sicarion* – sicari.

În ciuda etichetărilor – „zeleți” sau „ucigași” sau poate din cauza lor, încă ne întrebăm cine sunt acești evrei care erau gata să moară mai degrabă decât să slujească romanilor? Din nou, Iosefus ar vrea să ne facă să credem că sunt o bandă de indivizi aprigi, puși pe răzmerițe. Totuși, revoltele la care se referă cronicile lui arată că se luptau cu multă furie, forță și bărbăție. Contradicția inherentă ne face să credem că Iosefus nu spunea adevărul referitor la această facțiune. Erau mult mai demni de luat în considerare decât ar fi dorit

să recunoască. Și acest lucru este esențial pentru istoria și înțelegerea noastră.

Așadar, de ce îi ura Iosefus atât de mult pe zeloți? Dacă îi analizăm puțin viața și cariera, ne răspundem la întrebare: Iosefus își începuse de fapt cariera ca zelot. Fusesse chiar comandant al zeloților. Ce este uimitor este că se afla la conducerea Galileii – inima rezistenței zelote – la începutul războiului împotriva Romei. Dar, după pierderea bazei sale, a trecut de partea romanilor și a devenit prieten apropiat al împăratului Vespasian și al fiului acestuia, Titus, comandantul armatei. În cele din urmă, Iosefus a ajuns să trăiască la Roma, chiar în palatul împăratului, fiind cetățean roman cu pensie viageră. Dar trădarea împotriva alor săi l-a costat scump. Pentru tot restul vieții a trebuit să privească peste umăr, ținând cont că era urât de toți evreii din Roma.

În prima lui carte, *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor* – scrisă în jurul anilor 75–79 d.Hr. Pentru un public roman și romanizat – Iosefus îi acuză pe zeloți de distrugerea Templului. Deși avusese acces la toate înregistrările evreiești care rezistaseră asediului și focului din Templu, precum și la documentele romane, ne aflăm în situația de a nu-l putea crede. În ciuda materialului documentar de referință, se alăturase dușmanilor și scria pentru dușmani – un rafinat public roman. Iosefus descrie războiul evreiesc așa

cum ar fi scris un nazist istoria Poloniei ca să justifice invazia din 1939. Având în vedere că acela care pentru unii este terorist pentru alții este patriot, trebuie să avem grijă cum ne folosim de scrierile lui. Trebuie totuși să luăm în considerare și punctul lui de vedere.

DEOCAMDATĂ, să ne întoarcem atenția asupra unui eveniment extraordinar care a avut loc în 1947. Un păstor beduin, Mohammad adh-Dhib, își căuta caprele pierdute pe undeva la nord de Marea Moartă. Crezând că s-ar fi putut ascunde într-o peșteră peste care dăduse în drum, a aruncat o piatră înăuntru, să le sperie și să iasă afară. În loc de behăitul speriat al caprelor a auzit zgomot de oale sparte. Intrigat, s-a târât prin gura strâmtă a peșterii să vadă ce este înăuntru. S-a trezit în fața unor vase mari de lut – unul spart acum – și în ele a găsit faimoasa colecție de documente cunoscute de atunci drept „Manuscrisele de la Marea Moartă”.

Le-a dus unui vânzător de antichități din Bethlehem, care a început să încerce să le plaseze unor persoane care credea că ar fi fost interesate. Cu toate acestea, numărul exact de manuscrise găsite rămâne un mister. Doar șapte au ieșit la iveală și au fost vândute diferitelor instituții academice, dar au mai fost și altele descoperite și ținute ascunse, date din mână în mână de colecționari particulari. Cel puțin unul a luat

drumul Damascului și, pentru o scurtă perioadă de timp, a fost în mâinile CIA.

La acel moment, reprezentantul CIA la Damasc era Miles Copeland, expert în problemele Orientului Mijlociu. El mi-a relatat că, într-o zi, „un viclean negustor egiptean” îi apăruse la ușă și îi dăduse un text vechi, de tipul celor pe care le numim Manuscrisele de la Marea Moartă. Desigur, în acel moment nu erau cunoscute, iar Copeland nu era sigur că aceste documente prăfuite erau valoroase sau interesante în vreun fel. Nu putea să citească în aramaică sau ebraică, dar șeful CIA în Orientul Mijlociu, Kermit Roosevelt, de la baza din Beirut, era un excelent cunoscător al limbilor respective și probabil ar fi putut să citească documentul. S-a urcat cu manuscrisul pe acoperișul clădirii și, în ciuda vântului care rupea bucăți din pergament și le purta pe străzi, l-a desfășurat și l-a fotografiat. A spus că a făcut cam treizeci de poze și tot nu a fost destul ca să acopere tot textul, putem să bănuim deci că era substanțial. A trimis pozele la baza CIA din Beirut²⁶. Și acolo au dispărut. Căutări în centrele CIA sub reglementările Actului pentru Accesul Liber la Informație nu au reușit să le mai scoată la iveală. Copeland își aduce aminte să fi auzit că textul se referea la Daniel – dar nu știa dacă era un text standard dintr-una din cărțile Vechiului

²⁶ Interviuri cu Miles Copeland, 10 aprilie 1990 și 1 mai 1990.

Testament sau un *pesher*, adică un comentariu al unor pasaje cheie din Vechiul Testament, asemănător comentariilor ce apar pe alte manuscrise găsite în aceeași peșteră. Textul acesta valoros rămâne ascuns undeva în subteranele traficului cu antichități.

STUDIUL MANUSCRISELOR de la Marea Moartă ne oferă pentru prima dată o imagine directă a grupului atât de răspândit pe care l-am analizat aici – acest grup care ura dominația străină, care era exclusiv preocupat de puritatea de sânge a marelui preot – și rege – și care era în întregime devotat legii iudaice. De fapt, unul dintre multele nume pe care și-l dăduseră era *Oseh ha-Torah* – Făptuitorii Legii.

Se pare că Manuscrisele de la Marea Moartă reprezintă documente originare despre zeloți, având în vedere că provin din comunitatea lor. Și mai interesant este că, potrivit dovezilor arheologice, Qumran, locul unde au fost descoperite multe dintre documente, la primă vedere pare să fi fost folosit de zeloți, dar era părăsit în timpul domniei lui Irod cel Mare, al cărui palat era la câteva mile distanță, în Ierihon – același palat care a fost ars de „zeloți” după moartea lui. Abia după aceea a început ocuparea

Qumran-ului²⁷.

Manuscrisele de la Marea Moartă au fost scrise chiar de cei care le foloseau și, în mod neobișnuit pentru niște documente religioase, rămân neatinse de revizuiuri și editări ulterioare. Putem să avem încredere în ce ne spun. Și ceea ce aflăm este într-adevăr interesant. În mod sigur exprimă o ură profundă, aproape patologică, față de dominația străină, cu siguranță alimentată de dorința de răzbunare acumulată în ani de zile de măcel, exploatare și batjocorire a credinței iudaice de către un dușman desemnat prin *Kittim* – poate fi un nume generic, dar, în primul secol al erei creștine, sigur se referea la romani. În *Manuscrisul Războiului citim*:

Pentru moment se vor supune acestei legi, acum când sunt așezați vizavi de tabăra Kittim. După care preotul va suna din trâmbiță... și se vor deschide porțile războiului... Preoții vor vesti atacul. Când vor fi aproape de linia dușmanilor Kittim, la o aruncătură de suliță, fiecare om își va trage sabia. Cei șase preoți vor sufla din trâmbițele ce vestesc

²⁷ Vezi De Vaux, *Archaeology and the Dead Sea Scrolls*, pp. 33–41, pentru o descriere a monedelor descoperite pe baza cărora și-a fondat multe dintre datările sale. Pentru o analiză critică a interpretărilor lui De Vaux asupra monedelor, vezi Eisenman, „Maccabees, Zadokites, Christians, and Qumran”, în *The Dead Sea Scrolls and the First Christians*, pp. 44–47; p. 44, n. 88. Pentru rezumat, vezi Baigent și Leigh, *The Dead Sea Scrolls Deception*, pp. 156–159.

*moartea, cu sunet ascuțit și sacadat, ca să dirijeze lupta. Și leviții, toată oastea va sufla în coarne de berbec să vestească cu zgomot asurzitor bătălia. Și când sunetul nu se va mai auzi, vor curma viața celor mai grav răniți dintre Kittim.*²⁸

Așa visau zeloții care îi urau pe romani: mai bine morți decât să servească pentru Kittim. Nu trăiau decât cu gândul la ziua în care Mesia se va ridica din mijlocul poporului evreu ca să-i conducă într-un război triumfător împotriva romanilor și regilor și marilor preoți marionete, să-i șteargă de pe fața pământului, pentru ca Israelul să aibă din nou preoți și regi cu sânge pur din Casa lui David. De fapt, ei așteptau doi Mesia, unul mare preot și altul rege. Legea Comunității vorbește despre doi viitori Mesia: „Mesia după Aaron și Mesia după Israel”²⁹. Mesia, urmașul lui Aaron, se referă la marele preot, Mesia, urmașul lui Israel, la regele din Casa lui David. Și alte manuscrise îi menționează. Ni se pare provocator faptul că unele manuscrise, precum cel de la Damasc, îi consideră pe cei doi aceeași persoană și vorbesc de un Mesia, „Mesia după Aaron și Israel”³⁰. Ni se prezintă un personaj care este și preot și rege al Israelului.

Toate aceste texte insistă imperios ca linia de regi și preoți să fie pură, adică din descendența

²⁸ Garcia Martinez, *The War Scroll*, XVI, 3–8, p. III.

²⁹ Garcia Martinez, *The Rule of the Community*, IX, II, pp. 13–14.

³⁰ Garcia Martinez, *The Damascus Document*, XX, I, p. 46.

corectă. Se afirmă în *Manuscrisul Templului*: „Vă veți alege un rege dintre frații voștri, nu veți alege deasupra voastră un străin care nu vă este frate”³¹.

Atât regele cât și marele preot erau unși și astfel erau *meshiha*, adică Mesia. De fapt, încă de la începutul secolul al II-lea î.Hr., termenul de „mesia” era folosit să denumească regele de drept al lui Israel, din Casa lui David, care era așteptat să vină și să conducă³². Credința aceasta nu era deci specifică zeloților, ci apare ca un puternic subcurent în Vechiul Testament și în credința iudaică din a doua perioadă a Templului. Apare mai frecvent decât ne-am putea închipui și s-a arătat că „toate cărțile Vechiului Testament au fost scrise în așa fel încât să rezulte un document mesianic colectiv”³³.

Problema este că poporul evreu, din Iudeea cel puțin, îl aștepta pe Mesia din Casa lui David. Și, sub asprimea și ororile domniei lui Irod și ale dominației romane, părea să fi sosit timpul. Timpul lui Mesia sosise, așa că nu trebuie să ne mire descoperirea că mișcarea zelotă a lui Iuda Galileeanul și a lui Zadok Fariseul era în esență

³¹ Garcia Martinez, *The Temple Scroll*, LVI, 14–15, p. 173

³² Horbury, *Jewish Messianism and the Cult of Christ*, p. II.

³³ *Jewish Messianism and the Cult of Christ*, p. 37.

mesianică³⁴.

Pe cine îl considerau ei a fi Mesia?

MANUSCRISELE de la Marea Moartă oferă contextul înțelegerii menirii lui Isus în mașinațiunile politice care se ascundeau în spatele nașterii sale, a căsătoriei și a rolului său activ în aspirația zelotă pentru victorie. Conform Evangheliilor, prin tatăl său, Isus era din Casa lui David, iar prin mama sa era din Casa lui Aaron, marele preot (*Matei* 1:1, 16; *Luca* 1:5, 36; 2:4). Ne dăm brusc seama de importanța lui pentru cauza zelotă având în vedere că descinde și este urmaș al ambelor linii de sânge. El era un dublu Mesia, moștenind și preoția și regalitatea, era Mesia după Aaron și Israel, așa cum am văzut că se afirmă în Manuscrisele de la Marea Moartă. Și se pare că așa era văzut. Putem să luăm ca dovadă inscripția, presupus ironică, așezată la picioarele crucii de Pilat: „Acesta este Isus, Regele Iudeilor”. (*Matei* 27:37)³⁵.

Ca mare preot și rege – ca Mesia al fiilor lui Israel (în ebraică, *bani mashiach*) – era de așteptat ca Isus să îi conducă pe zeloți la victorie. Se aștepta din partea lui să se opună romanilor la fiecare pas

³⁴ Eisenman, „Maccabees, Zadokites, Christians, and Qumran”, p. 107. „Noutatea în anul 4 î.Hr.”, scrie Eisenman, „este apariția variației mesianice în cadrul mișcării zelote”.

³⁵ Evangheliile după Marcu, Luca și Ioan diferă ușor în terminologie.

și să respecte cu strășnicie principiile purității rituale care erau atât de importante pentru zeloți. Ca lider zelot, avea un rol religios și politic de îndeplinit și exista și un mod deja cunoscut ca el să îndeplinească acestea: prorocul Zaharia vestește în Vechiul Testament intrarea regelui în Ierusalim călare pe un măgar (*Zaharia* 9:9–10). Isus a considerat necesar să îndeplinească această profeție precum și altele, pentru a primi recunoașterea publică și, într-adevăr, profeția prorocului Zaharia este citată în Noul Testament în *Matei* (21:5). Așadar Isus a intrat în Ierusalim călare pe un măgar. Acest lucru nu a trecut neobservat de mulțimile care l-au întâmpinat strigând „Osana, Fiul lui David” și așezând crengi înverzite și haine pe jos în calea lui, în aclamații spontane.

Isus alesese în mod deliberat această cale. Și fusese recunoscut de locuitorii Ierusalimului drept rege din Casa lui David. Zarurile fuseseră aruncate. Sau cel puțin așa părea.

Înscenarea aceasta deliberată a profeției din Vechiul Testament și implicațiile ei au fost dezbătute de Hugh Schonfield în cartea sa *The Passover Plot (Complotul Paștelui)*, publicată prima oară în 1965, republicată de multe ori de atunci, care s-a vândut în mai mult de șase milioane de exemplare, în optsprezece limbi³⁶. După toate

³⁶ Schonfield, *The Passover Plot*, pp. 118–124.

standardele a fost un bestseller și, cu toate acestea, în ziua de azi e aproape uitată. Alte cărți mai recente nici nu menționează lucrarea lui Schonfield.

Problemele pe care le-a ridicat el sunt într-adevăr controversate, dar importante; reprezentanții dreptei credințe încearcă în mod constant să țină la distanță ideile acestea alternative de frică să nu zguduie paradigma, să nu ne facă să ne schimbăm atitudinea față de Scriptură, de Isus și de istoria acelor timpuri. Lecții precum aceea dată de Schonfield ar trebui repetate generație după generație, încât în cele din urmă să fie susținute de o cantitate suficientă de date care să nu lase nicio altă alternativă paradigmei, decât să se ajusteze, făcându-ne să abordăm istoria dintr-o altă perspectivă.

Atâtea elemente din viața lui Isus – rebeliune zelotă, nașterea lui din părinți descendenți ai caselor lui David și Israel, membrii zeloți din anturajul lui apropiat, intrarea deliberată în Ierusalim, ca rege – ar fi trebuit să-i asigure lui Isus locul de rege al poporului iudeu, în istorie. Dar nu s-a întâmplat așa. Ce nu a mers?

PATRU FIU AL STELEI

Pe scurt, cauza zelotă a eșuat, în mod clar și dezastruos. Probabil că era inevitabil având în vedere că, în esență, se opunea dominației

romanilor, care la vremea respectivă erau cea mai mare putere pe care lumea mediteraneeană o cunoscuse vreodată. Deși desfășurarea firească a mișcării zelote făcea să se opună dominației în mod deschis și cu toată forța, nu ar fi avut sorti de izbândă vreodată. Cei care priveau în perspectivă își dădeau ușor seama de acest lucru.

Era clar că erau mai mulți romani decât evrei, iar puterea romană se baza pe o armată disciplinată de soldați profesioniști, care dădeau drumul oricând unei brutalități creative, dacă era cazul sau dacă așa voiau ei. Toată această forță era susținută de o formidabilă și foarte extinsă logistică, prin drumuri și vase bine întreținute, toate integrate într-o structură care asigura că trupele și proviziile ajungeau la timp.

De la începerea conflictelor, mișcarea zelotă din anul 6 d.Hr., guvernatorii romani și marii preoți evrei deopotrivă reușiseră, într-un fel sau în altul, să mențină un fel de stabilitate în Iudeea. Ambele tabere aveau nevoie de pacea și de prosperitatea pe care aceasta o aducea – nu în război se cultivau plante și se strângeau recolte, iar pământul nelucrat nu producea nici mâncare sau bani pentru țăranii, nici taxe pentru conducători – și Roma conta pe cei 40 de talanți pe care Iudeea îi producea anual pentru trezoreria romană (echivalentul a 3750 de uncii de argint)³⁷. Prin

³⁷ Iosephus, *The Jewish War*, p. 154.

abile manevre politice, echilibrul acesta nesigur fusese menținut timp de o jumătate de secol. Și, dintr-odată, a fost distrus.

Un grup de preoți antiromani, din Templul din Ierusalim, au hotărât să interzică persoanelor de altă credință decât cea iudaică să mai aducă ofrande. Această încetare a sacrificiilor zilnice făcute în Templu în cinstea cezarului și a Romei era o provocare directă la adresa împăratului. Nu mai era cale de întoarcere. Zeloții și preoții antiromani deschiseseră drumul către haos. După cum scrie Iosefus, din cauza acestei întâmplări războiul cu Roma era inevitabil. Zeloții, din nemăsurată ambiție, credeau că-și vor recăpăta puterea asupra propriei nații, dar atât de mare a fost înfrângerea lor încât orice speranță avea să se piardă pentru aproape două mii de ani.

Prima dată, luptele au izbucnit în orașul de coastă, Cezareea, în anul 66 d.Hr. Încercările de a calma situația au eșuat, nu puteau face față frustrării și urii care provocaseră atacurile. Zeloții așteptau de mult această zi, iată că sosise. Pentru ei venise în cele din urmă și ziua de mâine. Mii de oameni au fost uciși: zeloții au cucerit fortăreața Masada de pe malul Mării Moarte, alții au pus stăpânire pe Ierusalimul de Jos și pe Templu, incendiind palatul regelui Agripa și pe cel al marelui preot. Au mai dat toc și registraturii cu documentele oficiale.

S-au ridicat lideri din rândurile evreilor: în

Ierusalim, fiul marelui preot fusese la comandă. Apoi fiul lui Iuda Galileeanul a apărut în Masada și a jefuit armurăria înainte de a se întoarce la Ierusalim ca un rege, îmbrăcat în veșminte regeste și hotărât să pună stăpânire pe palat. Marele preot numit oficial a fost ucis.

La început, luați pe nepregătite de valul de ură îndreptat spre ei, romanii au fost repede înfrânți. Guvernatorul Siriei, Cestius Gallus, pornește către Iudeea din capitala sa, Antiohia, la conducerea Legiunii a XII-a. După ce distruge multe sate și orașe, armata lui asediază Ierusalimul. E respins însă cu pierderi grave, inclusiv comandantul Legiunii a VI-a și unul dintre tribunii Romei pier. Și Cestius însuși pare să fi scăpat doar printr-o retragere grabnică. În învălmășeală, zeloții au pus mâna pe un număr mare de arme și bani. În ciuda demonstrației de forță, mulți evrei prevăzători au fugit din Iudeea, căci știau că situația nu putea decât să se înrăutățească.

Și nu se înșelau, romanii se retrăseseră, dar numai ca să se regrupeze. Urmau să se întoarcă cu brutalitate ca să caute răzbunare. Între timp, în absența stăpânitorilor romani, și zeloții s-au regrupat. Și-au ales conducători pentru diferitele regiuni, au adunat trupe și au început să se antreneze după tehnicile militare romane. Prima înfruntare avea să fie în Galileea, unde Iosefus – cel care urma să devină istoric și prieten al romanilor – era comandant al oștilor zelote.

Împăratul roman Nero era scandalizat de izbucnirea revoltei în Iudeea și îi ordonă unui veteran al armatei sale, Vespasian, să preia controlul și să recucerească țara. Vespasian îl trimise pe fiul său, Titus, la Alexandria, să aducă Legiunea a XV-a. Vespasian însuși mășălui din Siria cu Legiunile a X-a și a V-a, împreună cu douăzeci și trei de cohorte de trupe auxiliare – în total cam optsprezece mii de ostași, cavalerie și infanterie.

Vespasian și Titus se întâlniră în portul sirian Ptolemais (astăzi Akko) și, unindu-și forțele, înaintară în interiorul continentului, peste granița Galileii. Iosefus a fost capturat în fortăreața sa de la Iotapata (astăzi Yodefat), la jumătatea drumului dintre Haifa și Marea Galileii. După patruzeci și șapte de zile de asediu, Galileea a căzut. Iosefus a scăpat, dar a fost prins din nou de un înalt ofițer roman, un tribun pe nume Nicanor. Iosefus îl numește vechi prieten și, aproape dintr-o suflare, dezvăluie că și el însuși era „preot și descendent din preoți”³⁸. Cu alte cuvinte, Iosefus nu era vreun galileean înflăcărat, ci mai degrabă un membru al aristocrației din Ierusalim, în strânsă legătură cu administrația romană.

Imediat după capturarea sa, Iosefus este întemnițat de Vespasian. Dar, printr-o mișcare abilă care îi dezvăluia strânsa legătură cu romanii,

³⁸ *The Jewish War*, p. 208.

Iosefus solicită o întrevedere între patru ochi. Vespasian s-a învoit, cerându-le tuturor să plece, cu excepția lui Titus și a doi prieteni. Unul dintre aceștia era probabil comandantul armatei lui Titus, evreu de origine și nepot al celebrului filosof Philon din Alexandria ³⁹, Tiberius Alexandru. Acesta își avea propriile interese în această întrevedere, după cum vom vedea. Ceea ce a urmat a fost un teatru bine jucat, în care atât Iosefus cât și Tiberius Alexandru au jucat un rol esențial.

IOSEFUS I s-a adresat lui Vespasian, evident conștient că era un moment cheie în viața lui și că următoarele minute aveau să-i determine viitorul: „Înălțimea voastră, mă priviți ca pe un simplu prizonier, dar eu vin ca mesager al măreției ce vă așteaptă”. Ca să dea și mai multă tărie vorbelor sale, a mai adăugat că a fost „trimis de Domnul Dumnezeu” și a continuat:

Tu, Vespasian, ești Cezar și împărat... tu nu-mi ești doar mie stăpân, Cezar, ci și pământului, mării și întregului neam omenesc; și în temniță să-mi petrec restul zilelor ca pedeapsă, dacă iau numele Domnului în deșert.

Desigur, având în vedere că Nero încă împărățea

³⁹ Eisler, *The Messiah Jesus and John the Baptist*, p. 557. Celălalt prieten prezent era probabil Mucianus, guvernator militar al Siriei.

la Roma, ceea ce sugera Iosefus era înaltă trădare. Dar Vespasian, după cum ne spune Iosefus – și trebuie să ne aducem aminte că scria acestea din palatul lui Vespasian, la Roma, mult timp după scena respectivă – se gândea deja la aceste lucruri. La început Vespasian nu părea să fie prea receptiv la spusele lui Iosefus – și ar fi trebuit să fie scandalizat la auzul trădării împotriva împăratului său și să-l trimită pe Iosefus imediat la moarte. Dar nu a făcut nimic din acestea. Iosefus ne dă o explicație în cartea sa: „Domnul trezea deja în el ambiții imperiale și pune în umbră sceptrul, prin prevestiri de rău augur”⁴⁰.

Această discuție despre „sceptru”, semnificând un statut regal, dezvăluie o legătură crucială a profeției despre „stea” – referindu-se la așteptatul conducător mesianic – care după cum am spus mai devreme era un catalizator pentru începerea războiului. Referiri la „stea” și la „sceptru” apar în profeția făcută de oracolul Balaam în Vechiul Testament. Balaam prezice:

Îl văd... Îl privesc - dar nu de aproape. O stea răsare din Iacov.

Un toiag se ridică din Israel. (Numerii 24:17)

Această „Stea din Iacob” în mod clar arată că un lider mesianic era așteptat să se nască din linia lui

⁴⁰ Iosephus, *The Jewish War*, p. 212.

David. Iosefus spune că această profeție ar fi fost de fapt cauza izbucnirii violenței:

Principală lor motivație să meargă la război era o profeție din scrierile sacre, care spunea că un om din țara lor va deveni împăratul întregii lumi.

Despre această profeție i-a vorbit Iosefus lui Vespasian. Deși nu consemnează în raportul scris al acestei întâlniri, cu siguranță a mai adăugat că zeloții din Ierusalim considerau „profeția drept triumf al seminției lor”. Erau siguri că vor câștiga războiul împotriva romanilor dată fiind această profeție. Dar, Iosefus, adaugă undeva mai târziu în scrierea sa, „erau încrâncenați în această interpretare”. De fapt, afirmă el convins, „profeția se referă la ascensiunea lui Vespasian; având în vedere că în Iudeea a fost proclamat împărat”⁴¹.

Și alți istorici romani erau la curent cu această previziune; Suetonius scrie că o „veche superstiție circula în Răsărit, că, în aceste vremuri, din Iudeea se vor ridica conducătorii lumii. Această previziune, după cum s-a și dovedit mai târziu, se referea la un împărat roman, dar rebelii iudei... o interpretau ca și cum se referea la ei”⁴².

Și Tacitus menționează acest lucru explicând că:

⁴¹ *The Jewish War*, p. 350.

⁴² Suetonius, *The Twelve Caesars, Vespasian*, IV, p. 281.

Majoritatea erau convinși că vechile scripturi ale preoților se refereau la prezent ca fiind timpul când Orientul ar triumfa și din Iudeea s-ar ridica oameni meniți să conducă lumea. Această misterioasă profeție se aplica lui Vespasian și lui Titus, numai că oamenii de rând... credeau că lor le este destinată o soartă glorioasă și nici chiar propriile dezastre nu le-au deschis ochii.⁴³

NERO A FOST ASASINAT. Doi împărați s-au succedat rapid după el. În cele din urmă, în anul 69 d.Hr., Vespasian a fost proclamat împărat de către armată. A renunțat să mai asedieze Ierusalimul pentru a se concentra asupra consolidării puterii și ambițiilor sale imperiale. În primul rând dorea să domine Egiptul. Din fericire, susținătorul și prietenul său, generalul evreu, Titus Alexandru, era guvernator al Egiptului și se afla la comanda celor două legiuni staționate acolo. Vespasian i-a scris lui Tiberius Alexandru explicându-i dorința sa de a accede la tronul Egiptului; iar Titus Alexandru a citit scrisoarea în public și le-a cerut tuturor, militari și civili, să depună jurământ de credință lui Vespasian. Fuseseră semne prevestitoare ale domniei lui Vespasian, iar atunci „și-a adus aminte de cuvintele lui Iosefus, care, pe când Nero era încă în viață, cutezase să-l numească pe Vespasian

⁴³ Tacitus, *The Histories*, V, XIII, p. 279.

împărat”⁴⁴. Iosefus a fost imediat eliberat din captivitate. Vespasian l-a numit la comanda armatei pe fiul său, Titus, iar acesta l-a pus pe Tiberius Alexandru mai mare peste oamenii săi.

IUDEEA, ISUS ȘI CREȘTINISMUL

Înainte de 4 î.Hr.	Nașterea lui Isus conform <i>Evangeliei după Matei</i> (2:1).
4 î.Hr.	Moartea lui Irod cel Mare.
6 d.Hr.	Nașterea lui Isus conform <i>Evangeliei după Luca</i> (2:1-7). Recensământul lui Quirinius, guvernator al Siriei.
27-28 d.Hr.	Botezul lui Isus (data tradițională) în anul al cincisprezecelea al domniei împăratului Tiberiu (<i>Luca</i> 3:1-23).
30 d.Hr.	Crucificarea lui Isus, conform scolasticii catolice.
35 d.Hr.	După căsătoria lui Irod Antipa cu Irodiada, în anul 34, este executat Ioan Botezătorul, conform însemnărilor lui Iosefus.
36 d.Hr.	Paștele - Crucificarea lui Isus, conform cronologiei lui Matei.
37-38 d.Hr.	Convertirea lui Pavel pe drumul Damascului.
44 d.Hr.	Execuția lui Iacov, fratele lui Isus.
50-52 d.Hr.	Pavel în Corint. Scrie prima scrisoare (cea către Tesaloniceni).
61 d.Hr.	Pavel la Roma sub arest la domiciliu.
65 d.Hr.	Presupusa execuție a lui Pavel.
66-73 d.Hr.	Război în Iudeea. Armata romană invadează Iudeea în timpul lui Vespasian.
55-120 d.Hr.	Tacitus, istoric roman și senator care îl menționează pe Hristos.
61-114 d.Hr.	Pliniu cel Tânăr, îl menționează pe Hristos.
115 d.Hr.	Ignatius, episcop al Antiohiei, citează din scrisorile lui Pavel.
117-138 d.Hr.	Suetoniu, istoric roman, menționează numele

⁴⁴ Iosephus, *The Jewish War*, p. 272.

	„Chrestus”.
125 d.Hr.	Cea mai veche variantă a unei Evanghelii creștine, <i>Ioan</i> 18:31–33, papirusurile Ryland, descoperite în Egipt.
200 d.Hr.	Cele mai vechi fragmente din scrisorile Sfântului Pavel, papirusurile Chester Beatty, descoperite în Egipt.
325 d.Hr.	Sinodul de la Niceea, convocat de împăratul roman Constantin. Divinitatea lui Isus devine doctrină oficială prin vot, cu 217 la 3.
393–397 d.Hr.	Sinodul din Hippo, Noul Testament devine oficial, se finalizează la Sinodul din Cartagina.

SECOLUL I

4 î.Hr.	Moartea lui Irod.
6 d.Hr.	Rebeliune zelotă condusă de Iuda Galileeanul. Pilat din Pont este numit guvernator al Iudeii
26 d.Hr.	(până în 36)
36 d.Hr.	Pilat din Pont este chemat la Roma și exilat.
38 d.Hr.	Manifestări antisemite și omoruri sunt încurajate la Alexandria de guvernatorul Flaccus.
39 d.Hr.	Irod Antipa este exilat în Pirineii Francezi.
44 d.Hr.	Iacov, fratele lui Isus, este executat.
46–48 d.Hr.	Tiberius Alexandru este guvernator al Iudeii. Arde Roma în timpul domniei lui Nero.
64 d.Hr.	Arestarea creștinilor.
66 d.Hr.	Generalul evreu, Tiberius Alexandru, devine guvernator al Egiptului. Trimite trupe să înăbușe o revoltă în Alexandria. Mai multe mii de evrei sunt uciși.
66–73 d.Hr.	Război în Iudeea. Armata romană condusă de Vespasian invadează prin Galileea.
67 d.Hr.	Iosefus, comandant militar evreu în Galileea, trece de partea romanilor în urma unei înfrângeri. Scrie istoria evreilor (<i>Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor</i> , 77–78, <i>Antichități iudaice</i> , 94) din palatul imperial de la Roma.

- 69 d.Hr. Vespasian este proclamat împărat. Încredințează comanda armatei fiului său Titus. Titus îl numește pe Tiberius Alexandru mai marele peste curtea sa.
- 70 d.Hr. Templul din Ierusalim este distrus. După aceea, Vespasian caută și-i execută pe toți membrii Casei lui David. Ierusalimul este renumit Aelia Capitolina și li se interzice tuturor evreilor să între în oraș. Romanii îi îngăduie fariseului Ionatan ben Zakkai să creeze un seminar și Sanhedrinul la Iabneh, dând astfel naștere iudaismului rabinic. (Seminarul și Sandhednnul vor supraviețui acolo până în 132 d.Hr.).
- 73 d.Hr. Orașul Masada este distrus și 960 de zeloți se sinucid mai degrabă decât să fie prinși. Templul evreu din Onias, în Egipt, este închis.

Ca evreu, Tiberius Alexandru va fi fost mai mult decât conștient de profeția legată de „stea”, așa că putem să bănuim că s-a străduit să o aplice în favoarea lui Vespasian. Istoricul roman Dio Cassius notează că, în Alexandria, Vespasian ar fi vindecat un orb și un ciung, amândurora li se spusese în vis să se ducă la Vespasian⁴⁵. Acum mult timp, marele cercetător Robert Eisler a sugerat că doar Tiberius Alexandru, care cunoștea profeția iudaică și care își dorea să-l vadă pe Vespasian triumfând, ar fi putut manipula situația în așa fel încât spusele prorocului Isaia să se împlinească – profeție care zice că în ziua în care Domnul va vindeca pământul, „atunci se vor

⁴⁵ Dio Cassius, *Roman History*, Xiphilini, LXVI, 8; citat de Eisler în *The Messiah Jesus and John the Baptist*, p. 556.

Administrat de Pilat din Pont

Tetrarhia lui Irod Antipa

Marea Mediterană

Tyr

Tetrarhia
lui
Filip

Capernaum
Magdala
Tiberiada
GALILEEA

Gamala

Cezareea

Pella

DECAPOLIS

SAMARIA

IUDEEA

PEREA

Emaus • Ierusalim • Ierihon
Betleem • Qumran

Machaerus

Marea
Moartă

Masada

IDUMEEA

Israelul
în vremea lui
Isus

0 25 km 20 mi

deschide ochii celor orbi, urechile celor surzi vor auzi, atunci va sări șchiopul ca cerbul” (Isaia 35:5–6). După Eisler, numai Tiberius Alexandru ar fi putut să aranjeze și să trimită un orb și un șchiop la Vespasian pentru ca acesta să poată să „facă” vreo „minune mesianică”⁴⁶.

Tiberius Alexandru e posibil să fi cunoscut și o altă parte a profețiilor lui Isaia – cum ar fi distrugerea Templului din Ierusalim. Isaia a scris că Domnul a zis: „Acum vă voi face să știți cum mă voi purta cu via mea... dărâma-voi zidul ei și va fi călcată în picioare”. Două versuri mai încolo, se explică: „Dar via este... Casa lui David” (Isaia 5:5,7). Pentru Tiberius Alexandru, Vespasian era Mesia. Iosefus confirmă, scriind: „De fapt oracolul prezisese ascensiunea lui Vespasian”⁴⁷. Pentru ambii evrei romanizați, Vespasian era Mesia care fusese mai înainte vestit în sfintele scripturi. Pentru ei, Casa lui David era terminată, așa cum avea să fie în curând și templul.

Cu toate astea, Vespasian simțea că, și în cazul în care profeția ar fi fost adevărată, originea lui nu îi era favorabilă, având în vedere că nu descindea din Iacob. Nu exista niciun strop de sânge din Casa lui David care să curgă prin vinele lui. Așa că, după ce a câștigat războiul și a distrus Ierusalimul, i-a căutat pe toți descendenții lui

⁴⁶ Eisler, *The Messiah Jesus and John the Baptist*, pp. 556–57.

⁴⁷ Iosephus, *The Jewish War*, p. 350.

David și i-a executat. Vespasian recunoștea puterea oracolului și nu era dispus să își asume vreun risc. Vroia să se asigure că niciun membru al casei regale a lui Israel nu va rămâne printre evrei⁴⁸. Dar, după cum ne va dezvălui istoria mai târziu, câțiva membri ai străvechii case regale i-au scăpat printre degete.

CU TOATĂ DISCUȚIA aceasta despre stele, este inevitabil să nu discutăm despre Steaua din Bethlehem. Steaua este simbolul mesianic al Casei lui David. Steaua din Bethlehem poate fi numită și „Mesia din Bethlehem”. Aceasta indică faptul că nu ar trebui să căutăm supernove sau constelații pentru a explica sosirea magilor la Bethlehem, o fortăreață pentru Casa lui David. Era mai degrabă o problemă de dinastie decât de astronomie. Și magii știau unde să își caute regele.

Dar întotdeauna a planat o undă de mister peste istoria lui Iosif și a Mariei care l-au dus pe Isus din Bethlehem în Egipt, ca să scape de Irod – conform *Evangheliei după Matei*. Luca spune că Isus s-a născut în Bethlehem fiindcă Iosif și Maria s-au dus să-l declare ca descendent al Casei lui David, cu prilejul recensământului. Singurul recensământ cunoscut în acea perioadă a fost cel al lui Quirinius în anul 6 d.Hr., după ce Roma

⁴⁸ Eusebius, *The History of the Church*, III, XII, p. 124, îl citează pe Hegesippus.

pusese stăpânire peste Iudeea. Dar pentru unii cercetători acest an pare prea târziu pentru nașterea lui Isus, fiindcă Evangheliile spun că avea în jur de treizeci de ani când a fost crucificat.

Totuși calculele acestea nu se potrivesc prea bine cu datele din Evangheliile. Hugh Schonfield a propus o alternativă provocatoare.

În mod normal, data crucificării apare cu binecuvântarea Vaticanului în tabelul cronologic de la sfârșitul Bibliei de la Ierusalim ca fiind ajunul Paștelui, 8 aprilie, anul 30 d.Hr.⁴⁹ Justificarea se găsește în *Evanghelia după Ioan*, care conține niște date destul de precise, menționând Paștele din anul 28 d.Hr., următorul după Botezul lui Isus (*Ioan* 2:13, 20)⁵⁰. Ioan mai menționează Paștele următorilor doi ani, al treilea fiind cel al crucificării, care probabil că a avut loc înainte de Paștele anului 30 d.Hr. Oare este corect?

Dincolo de Noul Testament, nu avem decât două surse de informație solidă. Mai întâi Tacitus afirmă că „Isus a fost executat în timpul lui Tiberiu, de guvernatorul... Pilat din Pont”⁵¹. Știm că Pilat a fost guvernator al Iudeii din 26 d.Hr.

⁴⁹ Jones, ed. *The Jerusalem Bible, The New Testament*, p. 467.

⁵⁰ Înaintea Paștelui, Isus se duce la Ierusalim. I se spune că fost nevoie de patruzeci și șase de ani să se construiască Templul. Templul a fost început în perioada 20–19 î.Hr., deci, patruzeci și șase de ani mai târziu ar însemna anii 27 sau 28 d.Hr.

⁵¹ Tacitus, *Annals*, p. 365.

Până în 36, așa că trebuie să ne încadrăm în această perioadă. În al doilea rând, deși Iosefus menționează același incident, nu există nicio garanție că pasajele în care îl menționează pe Hristos sunt originare, sau adăugiri târzii ale copiștilor creștini.

În *Evanghelia după Luca* (3:1, 23) se afirmă că Isus avea aproximativ treizeci de ani la momentul când a fost botezat de Ioan și acest lucru se întâmpla după al cincisprezecelea an de domnie al lui Tiberiu (calculat ca în Siria) – anul 27. Dar el a fost botezat cu puțin timp înainte de tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul, iar *Evanghelia după Matei* (14:13) îl prezintă pe Isus căutând refugiu în deșert, poate temător pentru propria viață. Atunci care a fost data execuției lui Ioan? Nu ar fi putut să fie anul 27, fiindcă și Matei și Marcu menționează că a fost arestat de Irod Antipa fiindcă îi criticase căsătoria cu Irodiada – soția fratelui său de care aceasta divorțase –, o căsătorie nelegitimă conform legii iudaice, după cum apare și într-unul dintre Manuscrisele de la Marea Moartă, *Manuscrisul Templului*⁵². După această critică publică, Ioan a fost executat. Un singur lucru este sigur, căsătoria lui Irod Antipa cu Irodiada a avut loc în anul 35 d.Hr. Așadar, Ioan Botezătorul a fost executat în anul 35. Astfel, Isus trebuie să fi fost în viață la acea dată.

⁵² Garcia Martinez, *The Temple Scroll*, col. 66, p. 179.

Ultimul Paște la care a participat Pilat a fost cel din anul 36 d.Hr. Altfel spus, dacă Evangheliile spun că Isus a fost răstignit după moartea lui Ioan Botezătorul și din ordinul lui Pilat, atunci probabil că Isus a fost crucificat în anul 36 d.Hr., de Paște⁵³. Conform cercetărilor, este cea mai târzie dată la care ar fi putut avea loc evenimentul, Isus s-a născut în timpul recensământului din anul 6, după cum se afirmă în *Luca* (2:2), iar dacă avea cam treizeci de ani, atunci 36 d.Hr. Este anul Răstignirii – Răstignirea „Stelei din Bethlehem”.

De fapt, după Balaam în *Numerii*, primii creștini erau conștienți de legătura dintre mesianica „Stea din Bethlehem”, profeția despre „stea” și Isus. Scriitorul creștin Iustin Martirul, care a predat și a scris la Roma și a murit în jurul anului 165 d.Hr., se contrazicea cu învățătorul evreu, Trifon, că Isus era Mesia. Iustin a explicat ridicarea Stelei din Bethlehem ca fiind cea prezisă de Balaam; din nou putem vedea că steaua era mai degrabă mesianică decât astronomică⁵⁴.

ÎN FAȚA UNEI distrugerii inevitabile, mulți au fugit din Iudeea. Istoric al bisericii, Eusebius scrie că prima comunitate creștină – adică cea mesianică – după executarea lui Iacov în jurul anului 44 și înainte de izbucnirea războiului, a

⁵³ Schonfield, *The Pentecost Revolution*, pp. 46–47.

⁵⁴ Justin Martyr, *Dialogue with Trypho*, CVI, p. 233.

părăsit Ierusalimul și s-a îndreptat spre Pella, dincolo de Iordan, în Siria⁵⁵ controlată de romani. Dar probabil că aceasta era o primă etapă a unei călătorii mai lungi spre nord, către Edessa, capitala primului regat, care, conform scrierii lui Eusebius, s-ar fi convertit la creștinism⁵⁶. Este cu siguranță adevărat faptul că în secolul al II-lea d.Hr. Edessa era un puternic centru creștin. Nu poate fi o coincidență că regele Edessei, în prima parte a secolului al II-lea, să fie fiul regelui din Abiadene (un stat așezat la est), parte a familiei regale aflate în strânsă legătură cu iudeii credincioși cauzei mesianice. De fapt, regina Elena de Abiadene și fiul ei se convertiseră la iudaism⁵⁷. Mai mult, știm că fiul ei îmbrățișase iudaismul mesianic – cu alte cuvinte, cauza zelotă⁵⁸. Această alianță era menținută și de alții. Cel puțin două dintre rudele regelui din Abiadene erau zeloți de rang înalt la începutul revoltei împotriva romanilor, în anul 66 d.Hr.⁵⁹

Totuși, au fost și evrei care au rămas în Iudeea și s-au opus zeloților. În Ierusalim, facțiuni zelote se luptau cu alte facțiuni evreiești. Mulți au trecut de partea romanilor – conform lui Iosefus, dar

⁵⁵ Eusebius, *The History of the Church*, III, V, p. III.

⁵⁶ *The History of the Church*, I, I, p. 73. Eusebius datează această convertire în timpul vieții lui Isus, ceea ce indică mai degrabă o confuzie cu un membru de familie convertit la iudaismul mesianic.

⁵⁷ Iosephus, *The Antiquities of the Jews*, XX, II, p. 416.

⁵⁸ Eisenman, *James the Brother of Jesus*, pp. 892–95, 902.

⁵⁹ Iosephus, *The Jewish War*, p. 166.

trebuie să ne amintim că el avea un motiv întemeiat să accentueze acest lucru, având în vedere că îi considera pe zeloți responsabili pentru război și pentru distrugerea Templului. În ciuda lipsei lui de obiectivitate, s-ar putea foarte bine să fi avut dreptate, având în vedere ce știm despre principiile nemiloase ale zeloților. Totuși s-a luptat cu atâta furie încât trebuie să conchidem că zeloții erau susținuți pe larg de popor și că, de fapt, Iosefus se străduia să minimalizeze acest lucru. Plus practica sinuciderii.

Ceea ce apare frecvent în însemnările lui Iosefus este faptul că zeloții, deopotrivă soldați și civili, preferau să-și ia viața decât să cadă în mâinile romanilor. Cel mai faimos caz este cel de la Massada, unde 970 de oameni au preferat să se omoare. Ideologia aceasta era larg răspândită, iar rezistența armată împotriva romanilor reieșea ca normală. Chiar și Iosefus a fost legat de un pact sinucigaș, de care a reușit să scape prin trădare. Dar se mai cunoștea și cazul de la Gamala, unde *cinci mii* de oameni s-au sinucis. Să te sinucizi este ceva, dar să-ți omori întâi nevasta, copiii și după aceea să-ți iei viața este altceva, mult mai mult. De ce se întâmpla așa?

Zeloții credeau că, dacă mureau într-o stare de puritate rituală, vor reînvia împreună, conform profeției lui Iezechiel: „Eu voi deschide mormintele voastre și vă voi scoate pe voi... și vă voi duce în

țara lui Israel” (*Iezechie* 37:12–14)⁶⁰. Mai mult, credeau că cei care mureau împreună aveau să reînvie împreună. Așa că războinicii zeloți alegeau să moară, dar nu oricum, ci împreună cu familia lor. Dacă ar fi fost prinși, ar fi fost despărțiți, iar femeile și copiii lor ar fi fost trimiși în bordeluri, unde și-ar fi pierdut puritatea rituală, pierzând astfel orice speranță de reînviere⁶¹.

IERUSALIMUL ERA ASEDIAT de legiunile lui Titus. Nu exista niciun fel de respect sau de cavalerism la niciuna dintre părți. Toți luptătorii capturați erau crucificați, iar când crucificarea devenise o practică comună, soldații se amuzau răstignindu-și victimele în cele mai ciudate poziții. Atât de mulți au fost crucificați, încât romanii au rămas fără locuri în care să înalțe crucile și fără lemn din care să le facă.

Pe 29 august 70, respectând profeția prorocului Isaia, a fost distrus Templul într-un carnagiu fără margini. În următoarele zile și restul orașului a fost ocupat. Cu Ierusalimul în puterea lor, romanii au ars casele care mai rămăseseră și au distrus

⁶⁰ O copie a capitolului 37 din *Ezechiel* a fost descoperită de arheologi sub podeaua sinagogii din fortăreața de la Masada.

⁶¹ Pentru a discuție completă a ideologiei din spatele sinuciderii zelote așa cum este explicată și de Eisenman, vezi și Baigent și Leigh, *The Dead Sea Scrolls Deception*, pp. 211–217. Vezi Eisenman, „Maccabees, Zadokites, Christians, and Qumran”, în *The Dead Sea Scrolls and the First Christians*, p. 62, unde arată importanța crucială a „sfârșitului pios” pentru zeloți.

zidurile de apărare. Orașul a fost complet distrus. Toți războinicii capturați au fost condamnați la moarte, civilii peste șaptesprezece ani au fost trimiși la muncă în Egipt, iar cei mai tineri au fost vânduți. Un număr mare de războinici au fost cruțați, ca să moară în arenele romane. Mulți au fost duși în provinciile romane să moară ca gladiatori, sau să fie sfâșiați de fiare sălbatice spre satisfacția gloatelor; alții au fost luați de Titus în marșul său de-a lungul coastelor. În fiecare oraș, organiza spectacole în arenă, unde asmuțeau fiare asupra prizonierilor evrei, sau îi obliga să moară în lupte ample, ca să distreze spectatorii.

În timpul asediului ierusalimului, Vespasian călătorise afișându-se ca împărat. S-a întors după căderea orașului și, la scurt timp după aceea, a sărbătorit ziua fratelui său prin moartea a 2500 de prizonieri evrei în arenă. Mai târziu, în Beirut, a serbat ziua tatălui său cu și mai mulți morți. În tot acest timp își plănuia intrarea triumfală în Roma, încărcat de comori și prizonieri, printre care și câțiva lideri ai rebeliunii, pe care urma să-i execute. Timpurile erau foarte grele.

Pentru evrei era un dezastru de o magnitudine pe care nu o puteau înțelege nici măcar ei, deși stătuseră printre ruinele fumegânde ale Templului; era un al doilea exil. Templul, Casa Domnului și tăria credinței lor nu mai era. Și Ierusalimul era pierdut: evreii nu aveau voie în orașul care fusese rebotezat Aelia Capitolina.

Dumnezeu părea să-i fi părăsit. Peste tot în jur se nășteau reacții antisemite, iar răzmerițele și omorurile distrugeau reputația, influența și respectul de care se bucuraseră cândva neguțătorii, filosofi și politicienii evrei. Chiar și comunitățile bine închegate au suferit un mare declin având în vedere că zeci de mii dintre ei au fost uciși, iar cei rămași reușiseră să supraviețuiască ținându-și capetele plecate. Unii dintre sicari au reușit să fugă în Alexandria, unde în mod nechibzuit au încercat să incite la rebeliune împotriva romanilor. Atât de hotărâți erau, încât au ucis membri marcanți ai comunității evreiești care li se opuneau. Ca răspuns, comunitatea evreiască i-a prins pe sicari și i-a dat pe mâna romanilor, care i-au torturat până la moarte.

O flacără mai pâlpâia însă, în orașul Iabneh, pe câmpiile de pe coasta Iudeii. Sub conducerea lui Ionatan ben Zakkai, unul dintre mai marii fariseilor care scăpase din Ierusalim și ceruse conducerea orașului de la Vespasian, s-a reînființat Sanhedrinul și s-a format o școală. Acolo s-a născut rabinismul iudaic. Importantul favor acordat de împărat arată ca Ionatan, ca și Iosefus, era pregătit să ajungă la o înțelegere cu invadatorii – ceea ce zeloții refuzaseră să facă. Mai mult, se spune că Ionatan ar fi declarat că mesianica profeție a „stelei” se referea la

Vespasian⁶².

Cărturarii de la Iabneh au reînviat *halakhah* – partea dogmatică a iudaismului, cuprinzând legile date lui Moise pe Muntele Sinai și interpretarea legii așa cum fusese transmisă de-a lungul secolelor – al cărei studiu era esențial pentru un iudaism fără Templu. Între anii 70 și 132 d.Hr., Iabneh a servit drept capitală administrației evreiești, dar și ca centru al iudaismului și învățăturilor iudaice. Acolo au fost stabilite canonic textele din Biblie – Vechiul Testament pentru creștini. Această centralizare a credinței a ajutat la stabilirea unui sentiment de unitate națională după teribilele distrugeri provocate de război.

Rezistența a continuat însă, la scară redusă, dar nu lipsită de importanță. Prizonierii evrei munceau ca sclavi în construcții, la fabricarea armelor pentru armată sau băteau monezi pentru administrație. Toate monezile bătute în această perioadă reflectau umilința Iudeii. Pe unele era imprimat *iudaea capta* – adică „Iudeea cucerită” – pe o parte, iar pe revers un soldat, un palmier și o figură deznădăjduită reprezentând Iudeea. Pe alte monezi apărea Vespasian cu titlurile lui imperiale, inclusiv P.M., de la *Pontifex Maximus*, sau Mare Preot. În plus, altele purtau cuvintele *victoria*

⁶² Eisenman, „Maccabees, Zadokites, Christians, and Qumran”, în *The Dead Sea Scrolls and the First Christians*, p. 31, n. 54, citat din *Abot* de Rabbi Nathan, 4. 5.

augustus – adică „biruința sfântului împărat”. Pentru poporul evreu acestea erau o permanentă aducere-aminte a subjugării lor totale. Dar un sclav evreu care lucra la o tiparniță romană avea alte idei.

Odată, pe când eram în vizită la un vânzător de antichități din Orientul Mijlociu, mi-a zis zâmbind, „Uită-te la asta”, și mi-a dat o monedă. Era o monedă bătută de o tiparniță romană din timpul lui Vespasian, dar era ceva diferit la moneda asta: pe partea cu palmierul fusese imprimat *iudaea august* – Sfântă Iudeea. Un sclav evreu încăpățânat sau curajos modificase imprimarea. Am întors moneda pe partea cealaltă, avea capul lui Vespasian ca de obicei. Dar și aici era o diferență – o gaură fusese imprimată pe tâmpla lui Vespasian, printr-o lovitură puternică. Era clar că fusese făcută intenționat.

Este singura astfel de monedă găsită vreodată și rămâne într-o colecție particulară.

ÎN VARA ANULUI 115, evreii din afara Iudeii – mai ales cei din Cyrene, Libia, și Alexandria, în Egipt – s-au răsculat. După aceea revolta s-a extins de-a lungul Nilului în multe alte orașe din Egipt. Poate că Vespasian încercase să-i ucidă pe toți descendenții din Casa lui David, dar eșuase. Un alt descendent apăruse în Egipt. Numele lui era Lucuas și era numit Regele Iudeilor. El era cel

care a condus revolta⁶³. Este clar că și această mișcare avea o clară orientare mesianică⁶⁴. Implicația era că Lucuas era, sau susținea că descinde, din David, dar știm prea puține lucruri despre evenimente, fiindcă nu a fost niciun istoric care, asemenea lui Iosefus, să scrie despre ele. Au fost doi ani de violență din care nu cunoaștem decât rezultatul final. Revolta aceasta a distrus complet poziția evreilor în Egipt. După aceea nu au mai avut putere, influență sau chiar armonie. Mai mult, romanii au luat revolta aceasta foarte în serios. Egiptul era foarte important pentru imperiu, iar o lovitură reușită acolo ar fi obligat Roma să accepte vreun târg. Încetarea importurilor de grâne din Egipt în peninsula italică ar fi condamnat populația romană la foamete. Roma nu putea să îngăduie existența unui asemenea pericol. Ca răspuns, revolta a fost suprimată fără milă. La sfârșitul ei, în august 117, avusese loc o amplă distrugere a comunității evreiești din Alexandria⁶⁵. Și în tot restul Egiptului, prețul apartenenței la iudaism era în creștere.

DAR EVREII NU renunțaseră la speranța că își vor recăpăta independența, fie prin iscusință militară, fie prin ajutor divin – sau ambele. La

⁶³ Eusebius, *The History of the Church*, IV, II, pp. 154–155.

⁶⁴ Modrzejewski, *The Jews of Egypt*, pp. 204–205.

⁶⁵ *The Jews of Egypt*, p. 199.

șaizeci de ani de la distrugerea Templului, în timpul împăratului Adrian, a avut loc o a doua încercare de a răsturna stăpânirea romană.

Încercarea aceasta fusese plănuită îndelung. Strategia trebuia construită în mare secret. Așa că o rețea de baze subterane a fost construită în peșteri făcute de mâna omului sau de natură. Cel puțin șase asemenea locuri au fost descoperite la baza colinelor din Iudeea; cea de la Ailabo, în Galileea, adăpostea o cavernă subterană de șaizeci și cinci de metri lungime, cu găuri în acoperiș pentru aer și lumină⁶⁶. Locuri ca acestea serveau atât pentru întâlniri, cât și pentru antrenamente. Comandanții rezistenței știau că trebuiau să evite greșelile primului război, când zeloții lăsaseră să fie prinși în spatele zidurilor de apărare ale orașelor, distruse unul după altul de armatele romane, experte în asedieri. De data aceasta intenționau să-i atace pe romani iute și puternic, după care să dispară la fel de repede în micile lor forturi subterane; considerau mobilitatea drept cheia spre victorie.

Este important de menționat că, de această dată, luptătorii evrei erau uniți sub comanda unui singur lider puternic, numit Simeon Bar Koseba, ulterior cunoscut ca Bar Kochba – „Fiu al Stelei”, cu statut mesianic. Și el interpreta profetia din *Numerii* 24 ca referitoare la propria persoană („o

⁶⁶ Gichon, „The Bar Kochba War”, p. 88.

stea de la Iacob ia puterea, un sceptru se înalță din Israel”), și astfel se pare că și lui îi curgea prin vine sângele lui David. Profesorul Robert Eisenman, cercetător al Manuscriselor de la Marea Moartă, este intrigat de posibilitatea ca Simeon să se fi înrudit nu doar „figurativ, ci fizic” cu înaintașii lideri mesianici din Iudeea⁶⁷.

Bar Kochba a recrutat militari profesioniști de peste mări. Au fost găsite liste de nume în limba greacă, fiecare cu apelativul *Adelphos*, „frate”, asemenea ordinelor cavaleriești de mai târziu, precum Templierii sau Cavalerii Sfântului Ioan⁶⁸. Erau bărbați cu experiență militară care proveneau din diaspora evreiască de dincolo de Iudeea, unde se vorbea grecește, iar aramaica și ebraica nu erau cunoscute. Acești oameni au ajutat la conceperea planurilor, dată fiind experiența lor cu romanii, dar și la instruirea secretei armate evreiești.

Bar Kochba știa că oamenii lui aveau de înfruntat una dintre cele mai disciplinate armate din lume, cu un potențial de manevră care îl depășea cu mult pe al lui: se estimează că armata pe care o puteau ridica romanii ajungea la 375000 de militari bine pregătiți. Erau două legiuni în Galileea, a VI-a și a X-a, cu un total aproximativ

⁶⁷ Eisenman, „Maccabees, Zadokites, Christians, and Qumran” în *The Dead Sea Scrolls and the First Christians*, p. 108, vezi și p. 108, n. 180.

⁶⁸ Gichon, „The Bar Kochba War”, p. 92.

de 12000 de oameni, și încă tot atâtea trupe auxiliare. În plus, în provinciile romane din jur, Siria, Arabia și Egipt, erau încă între cinci și șapte legiuni și trupe auxiliare. Evreii, în cel mai bun caz, ar fi putut ridica 60000 de oameni, fără pregătire militară. Instrucția era o necesitate și Bar Kochba i-a dedicat timp și trudă.

El și oamenii lui aveau nevoie de arme. Așa că au găsit o modalitate foarte ingenioasă de a se aproviziona, după cum scria istoricul roman Dio Cassius, între anii 194 și 216 d.Hr. Având în vedere că cei care produceau armele în Iudeea erau evrei, „în mod intenționat nu făceau acele arme la standardele cerute, astfel încât romanii să le refuze, iar ei să le poată astfel folosi pentru ei înșiși”⁶⁹.

Războiul a izbucnit în 131 d.Hr. Și a fost un succes imediat. Civili romani au fugit din Ierusalim, iar Legiunea a X-a s-a retras. Legiunea a XXII-a din Egipt nu este menționată în izvoarele militare ale perioadei. Se presupune că fusese trimisă urgent de la baza din Egipt în Iudeea, dar acolo fusese complet copleșită și anihilată. Ierusalimul fusese recucerit de la romani, zidurile îi fuseseră reparate, iar administrația evreiască civilă restabilită. Timp de aproape doi ani, Iudeea a fost liberă. Dar desigur că romanii își adunau armatele pentru a se întoarce cu o forță

⁶⁹ Dio Cassius, *Roman History*, LXIX, 12, 2–3.

copleșitoare.

De data aceasta, Adrian însuși era la conducere. Împreună cu el, era fostul guvernator al Britaniei, Iulius Severus, considerat cel mai de seamă general al lui Adrian. În 133 d.Hr., nouă sau poate douăsprezece legiuni romane aduse tocmai din Britania – undeva între șaizeci și optzeci de mii de soldați – au invadat Galileea din vest și au traversat Iordanul dinspre est. Dar nu le-a fost ușor. Luptătorii evrei aveau o apărare foarte flexibilă. Fostul ofițer de rang înalt, profesorul Mordechai Gichon, scria despre strategia pe termen lung adoptată de Bar Kochba: „Speranța evreilor stătea în prelungirea războiului destul timp pentru a atrage forțe ostile din interior și din exterior, care să ridice armele împotriva romanilor și să le slăbească acestora dorința de a mai câștiga acest război cu orice preț”⁷⁰. Dar au fost înfrânți. Simeon Bar Kochba a murit în vara anul 135 d.Hr., pe când apăra orașul Bethar. Marea lui campanie se terminase.

Adrian, vrând să șteargă Iudeea din istorie, i-a schimbat numele din Iudeea în Palaestina (Palestina de astăzi). Dar două generații mai târziu, populația a primit suficientă autonomie – inclusiv aceea de a nu lua parte la „vreo îndatorire care contrazice respectarea legilor religioase și a

⁷⁰ Gichon, „The Bar Kochba War”, p. 94.

credințelor lor”⁷¹.

Se pare că romanii încă își aduceau aminte de râurile de sânge pe care le-au plătit ca să recucerească Iudeea. Rana încă îi durea.

M-AM ÎMPRIETENIT cu Mordechai Gichon în Israel, în perioada în care eram implicat în cercetări arheologice împreună cu Robert Eisenman și echipa de la Universitatea din Long Beach, California. Cunoștințele lui Gichon despre Bar Kochba mă fascinau, iar la rândul ei el era intrigat și interesat de teoria din *Holy Blood, Holy Grail*, pe care o citise. M-a dus o dată – împreună cu niște studenți și voluntari care ne ajutau la săpături la Marea Moartă – să vizitez una dintre ultimele fortărețe ale lui Bar Kochba care au fost ocupate de trupele romane. Era o ruină tristă lângă Emmaus, în zona colinară a Iudeii, la jumătatea drumului dintre Ierusalim și coastă. Nu se făcuseră niciodată săpături acolo, iar profesorul Gichon își dorea să aibă șansa să facă acest lucru. Și în curând aveam să înțeleg de ce.

Sub podeaua pavată a fortăreței era un păienjeniș de tunele. După căderea fortăreței în mâinile romanilor, apărătorii se retrăseseră în aceste tuneluri, prin care ne-am târât și noi pe genunchi și pe coate. Probabil că îi auzeau pe

⁷¹ „The Bar Kochba War”, p. 97, n. 41, citează una dintre legile din timpul domniei împăratului roman Septimius Severus, pp. 193–211.

romani vorbind un metru și ceva deasupra. O curiozitate a locului era felul în care fuseseră construite rezervoarele de apă: acelea care alimentau fortăreața erau accesibile de deasupra printr-o gaură în podeaua pavată, asemănătoare unui puț. Dar rezervoarele erau circulare și bombate, adică era apă și sub gura de acces, câțiva metri sub podeaua pavată. Tunelele permiteau foștilor apărători să ajungă la partea bombată a rezervoarelor feriți de privirile romanilor, așa încât au fost în stare să supraviețuiască câteva săptămâni, trăgând apă fără ca romanii să le bănuiască prezența. Dar ascunzătoarea lor era și mai adânc săpată în colină, în tuneluri cu o singură cale de acces de la nivelul superior. Probabil că luptătorii lui Bar Kochba și familiile lor vor fi urcat doar să ia apă.

Când, în cele din urmă, romanii au descoperit ce se întâmpla sub picioarele lor, au umplut rezervoarele cu pietre, distrugând sursa de apă. Apoi au pătruns în complexul de tuneluri și s-au târât prin ele căutând să-i distrugă pe luptătorii lui Bar Kochba care se refugiaseră la nivelurile din adâncime.

Gichon m-a rugat să-l urmez târâș, înainte, prin tunelurile claustrofobice. Am ajuns la unul care se oprea brusc în dealul stâncos. Fusesse zidit cu piatră și mortar.

„Romanii l-au sigilat definitiv”, mi-a explicat. S-a oprit pentru un moment. „Tunelul ăsta nu a fost

niciodată deschis. Toți apărătorii sunt încă înăuntru.”

Mi-a luat o clipă să înțeleg implicațiile a ceea ce-mi spunea. După aceea am fost copleșit de scena tragediei și groazei care îl aștepta pe primul arheolog care avea să dărâme zidul și să pătrundă în tunel. Nu am uitat niciodată intrarea zidită a refugiului, care, cu 1900 de ani în urmă, se transformase în câteva minute din refugiu în mormânt.

AȘADAR ACEASTA era lumea în care a trăit Isus, adepții și cel puțin primii dintre biografii săi. Și tot din lumea aceasta a răsărit creștinismul. Legătura dintre cele două părți ale acestei lumi este foarte disputată. Era o epocă în care credința religioasă însemna totul, iar o credință greșită într-un context greșit putea duce la moarte sigură, fie din partea romanilor prin răstignire, fie de la sicarii zeloți prin cuțit.

Puține dintre aceste evenimente și-au croit drum în Evanghelii. În loc de istorie, Noul Testament ne oferă o imagine epurată, cenzurată și adesea contradictorie a acelor timpuri. Dar chiar și cei care ne-au adus Noul Testament nu au putut să rupă în totalitate legătura cu lumea în care se mișcau personajele. Isus s-a născut și și-a petrecut anii de formare la începutul mișcării zelote. Când a început să predice, la vârsta de treizeci de ani, unii dintre apropiații săi erau

membri ai mișcării zelote, mișcare în care Isus era născut să joace un rol important. În Noul Testament, putem vedea argumentele împotriva romanilor și putem sesiza un răsunet camuflat al violenței care marca perioada – un răsunet care se accentuează pe măsură ce ne apropiem de sfârșitul istoriei cu Răstignirea lui Isus.

Dar răstignirea aceasta, în varianta lor (a Evangheliștilor), fusese curățată în mod deliberat de orice context politic. Aceasta este dovada că cenzorii de mai târziu au făcut eforturi susținute de a-l separa pe Isus și viața lui de timpurile istorice în care s-a născut, trăit și murit – fiindcă, în cele din urmă, a murit. Făcând acest lucru, cenzorii au înfăptuit ceva și mai dăunător: l-au scos pe Isus din contextul evreu. Și astăzi un număr mare de creștini trăiesc complet neștiutori în legătură cu faptul că Isus nu a fost niciodată creștin; s-a născut și a trăit ca evreu.

La o generație după răstignirea lui Isus – sau cel puțin după înlăturarea lui de pe scenă –, Ierusalimul și Templul au fost pierdute pentru iudaism. Credința s-a concentrat în schimb în jurul școlii rabinice de la Iabneh. În aceeași perioadă a început manipularea istoriei lui Isus, care, în cele din urmă, a creat o tradiție axată pe Isus mai degrabă decât pe Dumnezeu. Acesta este un aspect cu care mulți cronicari nu au fost de acord, dar care s-a impus asupra explicațiilor alternative. Originea evreiască a lui Isus a fost

inclusă în contextul păgân tot mai influent, adus de cei convertiți la creștinism dintre romani și greci. În secolele următoare, această influență păgână a îndepărtat creștinismul și imaginea lui Isus de la iudaism.

Publicul căruia îi era adresat mesajul creștin era clar că se schimbase: nu mai era îndreptat către evrei, ci către păgâni – care se închinau zeilor și zeitelor precum Mitras, Dionisos, Isis și Demetra – și, ca atare, trebuia să fie prezentat într-o formă nouă, străbătută de nuanța antisemită. Terenul era propice pentru reinterpretarea istoriei și începutul triumfului artificialului „Isus al credinței” asupra adevăratului „Isus al istoriei” – un om care vorbea despre Dumnezeu, Care transmitea un mesaj divin, dar Care nu pretinsese că este Dumnezeu.

În ceea ce pare probabil un adevărat miracol, una dintre Evanghelii, deși creează o distanță între Isus și contextul său politic, încă menține elemente ale lui Isus al istoriei și a modului în care era receptată în epocă învățătura sa despre divinitate:

Atunci iudeii iarăși au luat pietre ca să-l omoare, iar Isus le-a zis: „V-am arătat multe lucrări bune... pentru care din acestea aruncați cu pietre în mine?” Iudeii i-au răspuns: „Nu pentru o lucrare bună aruncăm noi cu pietre în tine, ci pentru hulă: Tu ești doar om, dar te faci Dumnezeu.” Isus a răspuns:

„Nu este scris în legea voastră: Eu am zis, sunteți dumnezei? Deci Legea numește dumnezei pe cei cărora le-a vorbit Dumnezeu” (Ioan 10:31–35).

IUDEEA, ISUS ȘI CREȘTINISMUL

Înainte de 4 î.Hr.	Nașterea lui Isus conform <i>Evangeliei după Matei</i> (2:1).
4 î.Hr.	Moartea lui Irod cel Mare.
6 d.Hr.	Nașterea lui Isus conform <i>Evangeliei după Luca</i> (2:1–7). Recensământul lui Quirinius, guvernator al Siriei.
27–28 d.Hr.	Botezul lui Isus (data tradițională) în anul al cincisprezecelea al domniei împăratului Tiberiu (<i>Luca</i> 3:1–23).
30 d.Hr.	Crucificarea lui Isus, conform scolasticii catolice.
35 d.Hr.	După căsătoria lui Irod Antipa cu Irodiada, în anul 34, este executat Ioan Botezătorul, conform însemnărilor lui Iosefus.
36 d.Hr.	Paștele - Crucificarea lui Isus, conform cronologiei lui Matei.
37–38 d.Hr.	Convertirea lui Pavel pe drumul Damascului.
44 d.Hr.	Execuția lui Iacov, fratele lui Isus.
50–52 d.Hr.	Pavel în Corint. Scrie prima scrisoare (cea către Tesaloniceni).
61 d.Hr.	Pavel la Roma sub arest la domiciliu.
65 d.Hr.	Presupusa execuție a lui Pavel.
66–73 d.Hr.	Război în Iudeea. Armata romană invadează Iudeea în timpul lui Vespasian.
55–120 d.Hr.	Tacitus, istoric roman și senator care îl menționează pe Hristos.
61–114 d.Hr.	Pliniu cel Tânăr, îl menționează pe Hristos.
115 d.Hr.	Ignatius, episcop al Antiohiei, citează din scrisorile lui Pavel.
117–138 d.Hr.	Suetoniu, istoric roman, menționează numele „Chrestus”.
125 d.Hr.	Cea mai veche variantă a unei Evanghelii creștine, <i>Ioan</i> 18:31–33, papirusurile Ryland,

- descoperite în Egipt.
- 200 d.Hr. Cele mai vechi fragmente din scrisorile Sfântului Pavel, papirusurile Chester Beatty, descoperite în Egipt.
- 325 d.Hr. Sinodul de la Niceea, convocat de împăratul roman Constantin. Divinitatea lui Isus devine doctrină oficială prin vot, cu 217 la 3.
- 393–397 d.Hr. Sinodul din Hippo, Noul Testament devine oficial, se finalizează la Sinodul din Cartagina.

SECOLUL AL DOILEA

- 55–120 d.Hr. Tacit, istoric roman și senator care îl menționează pe Hristos.
- 61–114 d.Hr. Pliniu cel Tânăr, care îl menționează pe Hristos.
- 115 d.Hr. Ignatius, episcop al Antiohiei, citează din Scrisorile Sfântului Pavel.
- 115 d.Hr. Revoltă în Alexandria condusă de Lucuas, „Regele Iudeilor”. Comunitatea evreiască din Egipt este distrusă.
- 117–138 d.Hr. Perioada în care scrie Suetoniu, istoric roman, care îl menționează pe Chrestus.
- 120 d.Hr. Valentin, propovăduitorul gnostic este educat în Alexandria.
- 131–135 d.Hr. Simeon Bar Kochba conduce revolta din Iudeea.
- 133 d.Hr. Nouă sau douăsprezece legiuni invadează Iudeea din nord.
- 135 d.Hr. Forțele evreiești sunt înfrânte. Împăratul roman Adrian schimbă numele din Iudeea în Palaestina (astăzi Palestina).
- 135 d.Hr. Teologul creștin Iustin Martirul se contrazice cu învățatul Trifon.
- 140 d.Hr. Marcion sosește la Roma și începe să predice. Respinge Vechiul Testament și folosește doar *Evangelia după Luca* și unele dintre Epistolele Sfântului Pavel.
- 150 d.Hr. Primii scriitori creștini încep să-i condamne pe gnostici.

154 d.Hr.	Iustin Martirul îl numește pe Simeon Magul (la jumătatea primului secol) sursa tuturor ereziilor.
180 d.Hr.	Irenaeus, episcop de Lyon, scrie împotriva gnosticilor. Creează o primă listă de texte pentru un Nou Testament canonic.
195 d.Hr.	Clement, episcop de Alexandria, scrie despre Evanghelia secretă a lui Marcu și împotriva gnosticilor, dar își păstrează simpatia pentru secretele, tainele și inițierile creștinismului din Alexandria.
197 d.Hr.	Tertulian se convertește la creștinism și se opune ereziei prezenței femeilor la conducerea Bisericii.

Între momentul când au fost spuse aceste cuvinte și puse pe hârtie, probabil la sfârșitul secolului I d.Hr., Isus fusese făcut deja creștin. Și a fi creștin presupunea să urmezi învățături foarte îndepărtate de iudaism. Acest aspect este clar evidențiat într-un dialog între un părinte al bisericii din secolul al doilea, Iustin Martirul, și un învățător evreu numit Trifon. Cel din urmă face o afirmație foarte rezonabilă că „aceia care afirmă că Isus a fost om și a fost ales și uns, și apoi a devenit Hristos, mi se par foarte convingători”⁷². Pentru a-și duce mai departe argumentul îl provoacă pe Iustin: „Arată-mi, mai înainte de toate, cum poți demonstra că există un alt Dumnezeu în afară de Creatorul tuturor lucrurilor, și apoi să-mi arăți că el a ales să se nască din Fecioară”⁷³.

⁷² Justin Martyr, *Dialogue with Trypho*, XLIX, p. 149.

⁷³ *Dialogue with Trypho*, L, p. 151.

Lăsând de o parte amănuntele dezbaterii și răspunsurile lui Iustin – ambigue și neputincioase, conform lui Trifon – rămâne clară distanța care se formase între cele două religii, distanță care era acum de netrecut. Nu mai rămăsese loc pentru compromis printre cei care se îndreptau cu hotărâre spre orizontul care avea să devină creștinismul ortodox. Pentru Iustin, doar credința în Hristos conta și credința aceasta putea să mântuiască pe oricine, „chiar dacă nu respectă Sabatul, nu sunt circumciși și nici nu respectă sărbătorile”⁷⁴.

După cum se vede, legea evreiască fusese lăsată departe în urmă – împreună cu adevărata istorie a lui Isus.

CINCI CREÂNDU-L PE ISUS AL CREDINȚEI

Imaginile creștine moderne prezintă o imagine populară a lui Isus cutreierând prin vechiul Israel – soarele aurindu-i părul fără însă a-i arde și fața albă. Este înfățișat ca un misionar creștin însoțit de discipoli, dintre care unii și scriau Evangheliile, ca să înregistreze cuvintele unui Dumnezeu viu.

Am indicat deja marele defect din reprezentarea aceasta: Isus era evreu. Era un palestinian brunet, nu blond ca un european nordic. Dar mai există încă o greșeală fundamentală în imaginea aceasta,

⁷⁴ *Dialogue with Trypho*, XXVI, p. 119.

una la fel de importantă, dar mai puțin cunoscută. La acel moment nu exista niciun fel de Evanghelie, cu atât mai puțin un Nou Testament, nu exista creștinism. Cărțile sfinte pe care le foloseau Isus și ucenicii săi aparțineau Iudaismului – după cum este evident oricui citește Noul Testament, Isus era familiar cu scrierile iudaice, având în vedere ușurința cu care le citează, dar aceeași familiaritate o bănuim și în rândul ascultătorilor săi – presupunând că evenimentele descrise în Evanghelii chiar s-au întâmplat.

Având în vedere că ni s-a spus întotdeauna cu atâta siguranță că diferitele Evanghelii fuseseră deja scrise în ultima parte a secolului I, este surprinzător să descoperim că încă nu exista un Nou Testament la începutul secolului al II-lea. Și nici chiar la sfârșitul aceluiași secol, deși existau deja teologi impresionați de ceea ce considerau ei ca fiind adevărul, încercând să creeze un Nou Testament. În ciuda eforturilor acestor teologi, creștinii mai aveau de așteptat aproape două secole pentru un text general aprobat. Așadar, ce anume se aștepta?

Această întârziere în a ajunge la o colecție oficială de texte creștine pune sub semnul întrebării credința veche de 1500 de ani că Noul Testament reprezintă întru totul cuvântul lui Dumnezeu însuși. Unui observator obiectiv, i se pare mult mai probabil nu numai că Noul Testament a fost pus pe seama unui „dumnezeu”

care a fost de altfel mulțumit cu o colecție de învățături, ci și impus în mod deliberat de un grup de oameni care doreau să controleze expresia divină pentru propriul profit și pentru putere.

Întârzierea s-a produs pe când teologia încerca să se coordoneze cu cererea pentru o ortodoxie centralizată. Până se luau niște decizii referitoare la divinitatea lui Isus, conducătorii bisericii nu aveau criteriile oficiale prin care să aleagă textele menite să reprezinte noua lor religie.

De-a dreptul crucial este și faptul că mulți oameni consideră textele Noului Testament drept sacre. Lumea crede că reprezintă cuvintele Domnului, singurul nostru mod de a fi salvați, cuvinte care nu pot fi schimbate sau înțelese decât ad literam. Nimeni nu ne-a spus că nu aceasta a fost intenția primilor compilatori ai tradițiilor despre Isus care au dat naștere colecției. De fapt, pentru primii 150 de ani de tradiție creștină, singurele scrieri cu autoritate erau cele pe care le numim astăzi „Vechiul Testament”⁷⁵.

Un bun exemplu al atitudinii față de scriptură este dat de scriitorul creștin din secolul al II-lea, Iustin Martirul. Pentru el, așa-numitele noastre Evanghelii erau simple amintiri ale diversilor apostoli, care puteau fi citite în biserică și serveau drept suport pentru credință, dar nu erau considerate „Sfânta Scriptură”. Termenul de

⁷⁵ Koester, *Ancient Christian Gospels*, p. 31.

„Sfânta Scriptură” era rezervat cărților legii și profeților – adică desemna Vechiul Testament. Așadar, Iustin Martirul „nu consideră «Evangheliile» și «Faptele Apostolilor» drept scrieri revelate”⁷⁶. Iustin a atins pragul sfințeniei, dar poziția lui ar fi considerată radicală dacă ar fi adoptată de vreunul dintre membrii bisericii creștine de astăzi.

Este însă adevărat că în timpul celei de-a doua jumătăți a secolului I și de-a lungul secolului al II-lea, au început să fie consemnate tradiții legate de Isus. S-au cules pilde și istorii despre evenimentele din viața lui, dar niciuna nu era desemnată în acel moment drept colecție oficială. De asemenea, este adevărat că textele care apar în Noul nostru Testament au fost scrise în acea perioadă de timp. În cea de-a doua jumătate a secolului I și în timpul secolului al II-lea s-a cristalizat conceptul de creștinism pornind de la iudaismul mesianic, ceea ce ne conduce imediat la o serie de provocări logice, dintre care unele foarte radicale.

Un fenomen ciudat a apărut în timpul secolului al II-lea î.Hr.: cuvântul aramaic *meshiha* – mesia – care este de altfel gol de orice altă explicație, a început să fie folosit pentru a desemna pe adevăratul conducător al Israelului. Cuvântul îl denumea cu precădere pe așteptatul rege din Casa

⁷⁶ *Ancient Christian Gospels*, p. 41.

lui David⁷⁷. O speranță generală că un descendent al regelui David urma să vină era exprimată în cărțile prorocilor din Vechiul Testament. Astfel, utilizarea creștină a cuvântului *Christos*, sau „Hristos”, o traducere grecească a aramaicului *meshiha*, împreună cu transliterația în greacă *Mesias* – acum „Mesia” – provine din uzanța și contextul iudaic care erau bine înțelese în timpul lui Isus.⁷⁸

Cea mai mare provocare pentru rațiune este să răspundă unei acuzații făcute în mod frecvent, mai ales în ultimul veac și jumătate: că Isus nu a existat de fapt și că poveștile despre el sunt istorii despre diverșii lider mesianici, care au fost mai târziu adunate pentru a justifica mai întâi poziția lui Pavel și, după aceea, o tradiție romană în care Mesia iudeilor a fost transformat într-o figură regală divinizată, un fel de înger regal. William Horbury, lector de studii iudaice și creștinism originar la Universitatea Cambridge, scria de curând: „un cult al îngerilor... a însoțit cultul lui Hristos”⁷⁹.

PUTEM FI SIGURI că Isus a existat? Există vreo dovadă a realității lui dincolo de Noul Testament? Și, dacă nu, dacă Noul Testament a fost făcut la mult timp după el, cum știm că întregul concept

⁷⁷ Horbury, *Jewish Messianism and the Cult of Christ*, p. 11.

⁷⁸ *Jewish Messianism and the Cult of Christ*, pp. 8, 12.

⁷⁹ *Jewish Messianism and the Cult of Christ*, pp. 121–122.

cristic nu este o versiune diferită a unui mit antic? Poate era o rescriere a mitului lui Adonis sau Osiris, sau a mitului lui Mitras: toți trei născuți din fecioare și înviați din morți – o poveste familiară creștinilor.

Conform lui Horbury, există motive suficiente să vedem în creștinismul timpuriu, „un cult al lui Hristos comparabil cu cel al eroilor, regilor și divinităților greco-romane”⁸⁰. Așa cum am spus deja, acest cult era însoțit de un cult al îngerilor. Horbury argumentează că este foarte probabil ca titulatura dată lui Isus, „Fiu al Omului”, să îl lege de un „mesia asemănător unui înger”⁸¹. De fapt, „Hristos, întocmai ca Mesia, poate fi considerat un spirit angelic... Este probabil ca mesianismul să fi fost modul principal prin care angeologia a influențat hristologia atunci născândă, și astfel Hristos, ca Mesia, era privit drept o ființă asemănătoare unui înger”⁸². Așadar avem de-a face doar cu un mit reînviat să servească creștinismului?

Am văzut că numele Isus derivă din Aramaicul *Yeshua*, care înseamnă fie Iosua, fie „mântuitor” sau „salvator”. Așa că poate fi doar un titlu. În plus, „Hristos” provine din *Christos*, traducerea grecească a cuvântului *meshiha*, care înseamnă „cel uns”. Așadar avem de-a face cu o dublă

⁸⁰ *Jewish Messianism and the Cult of Christ*, pp. 110–111.

⁸¹ *Jewish Messianism and the Cult of Christ*, p. 124.

⁸² *Jewish Messianism and the Cult of Christ*, p. 126.

titulatură: „Mântuitor și Uns”. În acest caz, care era numele lui adevărat? Nu știm clar – cineva „ben David” presupunem, dar asta este tot ce putem deduce.

Nu putem recurge la Noul Testament pentru dovezi fiindcă nu știm câtă istorie și câtă ficțiune sunt incluse în texte. Și oricum, cele mai vechi fragmente pe care le avem sunt din secolul al II-lea – din jurul anului 125 d.Hr., frânturi din *Evangelia după Ioan*. Dar Epistolele lui Pavel? Doar au fost scrise înaintea celui de-al doilea război cu romanii... Prima Epistolă, către Tesaloniceni – a fost scrisă pe când se afla în Corint, din iarna anului 50 până în vara anului 52⁸³. Restul Epistolelor sale au fost scrise între 56 și 60, poate mai târziu, când era în Roma, și a fost probabil executat în anul 65 – deși nimeni nu știe adevărul despre acest lucru având în vedere că *Faptele Apostolilor*, singura noastră sursă de informații despre călătoriile lui Pavel, se oprește la momentul arestului acestuia la domiciliu, în Roma.

Din păcate, nu putem fi siguri nici de autenticitatea tuturor Epistolelor lui Pavel din Noul Testament, fiindcă cele mai vechi copii pe care le avem datează din prima parte a secolului

⁸³ S-a dezbătut mult dacă Pavel a scris prima *Epistolă către Galateeni* înaintea adunării de la Ierusalim menționată în *Faptele Apostolilor* 15; din acest punct de vedere, ar fi fost scrisă în jur de 48 d.Hr. Vezi *The New Testament Documents* de Bruce, p. 14, n. 1.

al III-lea⁸⁴. În scrisorile realizate în anul 115 de Ignatius, episcopul Antiohiei, în drum spre Roma, acesta citează din diferite Epistole ale lui Pavel, deci știm că unele dintre ele existau deja, dar nu știm dacă fuseseră transcrise înainte sau după. Oricum, Pavel nu îl cunoscuse pe Isus, și spre deosebire de Evangheliile, nu era foarte preocupat de ce făcuse sau spusese Isus. Nu primim niciun fel de informație despre Isus de la Pavel; epistolele lui propovăduiesc – ei bine – Evanghelia lui Pavel. Adică, răstignirea și învierea lui Isus au marcat începutul unei noi epoci în istoria lumii, primul rezultat imediat vizibil fiind sfârșitul legii iudaice – o poziție total diferită decât aceea asumată de Isus în predica de pe Munte: „Să nu credeți că am venit să stric Legea și prorocii: căci nu am venit să stric, ci să împlinesc” (*Matei 5:17*).

NU EXISTĂ izvoare istorice de la Pilat, de la Irod sau de la organele administrative și militare romane. Dar asta nu ne surprinde, având în vedere că arhivele regilor irodieni din Ierusalim fuseseră arse în timpul războiului. Înregistrările romane oficiale ar fi fost în capitala administrativă, Cezareea. Copii și rapoarte vor fi fost trimise la Roma, dar chiar dacă ar fi rezistat distrugerilor ulterioare ordonate de împărați

⁸⁴ Papirusul Biblic Chester Beatty nr. 9, conține 86 de pagini din Epistolele lui Pavel din secolul al III-lea, descoperite în Egipt.

precum Domițian, ar fi fost pierdute în jefuirea Romei de goți în anul 405, când multe arhive oficiale au fost distruse – acelea care nu fuseseră duse la Constantinopol. Desigur, Roma era deja creștină la acel moment, așa că putem fi siguri că orice documente care ar fi compromis istoria lui Isus fuseseră deja selectate și distruse. Și avem motive serioase să credem că rapoartele lui Pilat fuseseră printre acele documente.

Dar toate sunt acum pierdute: Iosefus avusese desigur acces la documentele romane, iar dacă Isus ar fi fost menționat, ar fi putut să citească despre el. De fapt, Iosefus îl menționează pe Isus, dar în așa fel încât oricine ar citi textul îl poate considera o inserție creștină ulterioară, deși probabil că este un sâmbure de adevăr în istorie, pe undeva. Dar Iosefus nu ne prea poate ajuta, deoarece s-a dovedit un martor și cronicar părtinitor. Nici celălalt cronicar și filosof pe care l-am menționat, Philon din Alexandria, care a murit în jurul anului 50 d.Hr., nu-l menționează pe Isus. Este o curiozitate pentru care nu există o explicație plauzibilă decât dacă o luăm ca dovadă a faptului că Isus nu a existat, sau a lipsei de relevanță pentru viețile educaților evrei din Alexandria.

Totuși există operele a doi istorici romani care au avut amândoi acces la însemnările romane și au avut ocazia să-i analizeze pe creștini înainte ca vreun fel de ortodoxie să se fi dezvoltat în biserică.

Mărturia lor este deci foarte importantă. Conform însemnărilor acestora, este de necontestat faptul că existau documente despre creștini în arhivele romane. Primul dintre acești istorici este unul dintre primii scriitori creștini, Tertulian (cca. 160–225), care a scris despre aceste documente ca despre un fapt cunoscut, deși nu pare să fi avut acces la vreunele dintre ele⁸⁵.

Istoricul Tacitus (cca. 55–120) era senator roman în timpul lui Domițian și ulterior guvernator al Anatoliei de Vest, în Turcia; în această ultimă funcție a avut nenumărate ocazii să interogheze creștini – numiți *chrestiani* – care erau aduși la curțile lui. Scriind despre arderea Romei în timpul lui Nero, Tacitus explică:

Nero fabrica țapi ispășitori – și îi pedepsea cu rafinament pe renumiții ca depravați creștini (după cum erau numiți). Învățătorul lor, Hristos, fusese executat în timpul domniei lui Tiberiu, de guvernatorul Iudeii, Pilat din Pont. Și în ciuda acestei amânări temporare, superstiția mortală apăruse din nou, nu doar în Iudeea (unde pornise nenorocirea), ci chiar și la Roma.

Fiindcă, adaugă sarcastic: „Toate obiceiurile degradante și rușinoase se adună și înfloresc în

⁸⁵ Tertulian, *Apologeticus*, 21, 1, p. 95: „Toate acestea i le-a făcut Pilat lui Hristos... a trimis vorbă despre el la Cezarul acelei perioade, Tiberiu”.

capitală”⁸⁶.

Prietenul și elevul lui Tacitus, Pliniu cel Tânăr, îi menționează și el pe creștini. Avusese ocazia să-i interogheze pe unii dintre ei în mod oficial și a raportat la Roma că îi cântă imnuri lui „Christus” de parcă ar fi un zeu⁸⁷.

Scriitorii păgâni din secolul al II-lea, Lucian și Celsus, îl descriu pe Isus ca pe un vrăjitor și „instigator la rebeliune”⁸⁸ – ambele acțiuni erau delict conform legii romane și se pedepseau cu moartea. Avem, de asemenea, citatul de mai târziu al istoricului Suetonius, care, scriind în jurul anilor 117–138, spune că în timpul domniei lui Claudiu, evreii se răsculau la Roma la îndemnul lui „Chrestus”⁸⁹.

Așadar nu sunt prea multe dubii că Isus *Christos* – mesia – a existat, având în vedere că acești scriitori romani îl menționează faptic. Ba, mai mult, toți acești scriitori romani confirmă că acest Mesia a fost judecat și „executat” pentru acțiuni politice.

Dar nu trebuie să fim prea încrezători: ce anume știau acești scriitori? De cine anume vorbesc ei? Poate că vorbesc de „Hristos” sau „Chrestus” – adică, Mesia –, dar tot nu știm numele său. Tot ce putem ști cu siguranță este că Pilat din Pont, în

⁸⁶ Tacitus, *The Annals of Imperial Rome*, XV, 44, p. 365.

⁸⁷ Pliniu, *Epistles*, XEVI.

⁸⁸ Eisler, *The Messiah Jesus and John the Baptist*, pp. 9–10.

⁸⁹ Suetonius, *The Twelve Caesars, Claudius*, XXV, p. 202.

timpul domniei lui Tiberiu, a executat un „Mesia” iudeu care era un rebel politic împotriva Romei și astfel merita pedeapsa răstignirii. De la acest Mesia, cel puțin până la sfârșitul secolului, a crescut mișcarea creștină.

ORICÂT AM ÎNCERCA, nu putem să ignorăm importanța secolului al II-lea pentru începutul cultului lui Isus. Cel mai timpuriu fragment din Noul Testament pe care îl avem este parte din *Evangelia după Ioan*, scrisă aproximativ în anul 125 d.Hr. În Egipt (acum aflată în custodia Bibliotecii John Rylands din Manchester, Anglia), dar textul sau tradiția din care provine scrierea sunt mult mai vechi. Până la sfârșitul secolului, avem sute de documente care reprezintă diferite texte, din Evanghelii și Fapte. Profesorul Helmut Koester, de la Universitatea Harvard, analizează câteva dintre aceste Evanghelii în cartea sa *Ancient Christian Gospels (Vechi Evanghelii Creștine)*. Numărul lor este surprinzător – *Evangelia după Petru, Evangelia după Toma, Evangelia Secretă a lui Marcu, Evangelia după Egipteni*, apoi scrisorile lui Clemențiu, episcopul Romei, alte scrisori ale lui Petru, și documente precum *Apocrifa lui Iacov, Dialogul Mântuitorului*, textele necunoscute aflate în Manuscrisul 2 de la Muzeul Britanic, precum și un număr de povești pentru copii.

Toate circulau în timpul secolului al II-lea și este

foarte probabil că toate conțineau informația originală și validă despre Isus, derivând fie din tradiția orală, fie din compilații timpurii de „zicale”.

Cu o asemenea varietate de amintiri despre Isus”, nu este de mirare că s-au dezvoltat atâtea versiuni diferite. Mai mult, nu este surprinzător că pare să domine un filon unic care se bazează pe opera lui Pavel, susținută de creștinii-păgâni, mai degrabă decât evrei.

Epistolele lui Pavel din Noul Testament sunt foarte diferite de Evanghelii. În primul rând, Pavel nu oferă nicio istorie despre Isus. Pavel oferă doar istorii despre Pavel. Pavel nu îl cunoștea pe Isus personal – cel puțin din câte știm noi – iar învățătura lui era orientată către adepții păgâni, gentilii. Este semnificativ că fruntașii creștinilor iudei din Ierusalim, sub îndrumarea lui Iacov, fratele lui Isus, au reușit să-l scoată pe Pavel din Israel, trimițându-l pe coasta Antiohiei sau în alte părți. Probabil că știau că nu este de partea lor. Iacov și ceilalți erau preocupați de menținerea legii iudaice, în timp ce Pavel sugera că legea era prea puțin relevantă în acel moment – Gentilii puteau deveni creștini fără să adere la întreaga lege. Ideea aceasta era o anatema pentru Iacov, după cum spune într-o scrisoare: „Căci, cine păzește toată legea, și greșește într-o singură poruncă, se face vinovat de toate” (*Iacov 2:10*).

Abordarea lui Pavel, prin contrast, era

„circumcizia inimii, nu a trupului” (*Romani* 2:29). El susținea flexibilitatea în ceea ce privea legea iudaică. „Un om se arată prin credință”, scrie Pavel, „fără faptele Legii.” Și întreabă: „Desființăm deci noi Legea prin credință?” Și tot el răspunde la propria întrebare retorică: „Nicidecum... întărim Legea” (*Romani* 3:28–31).

Toate acestea ne aduc la linia de separație dintre două tradiții specifice creștinismului secolului al II-lea, de o parte erau cei care căutau cunoașterea, de cealaltă erau cei care se mulțumeau cu credința. Este important să facem distincția între cele două, având în vedere că linia de separație este una dintre forțele principale care a condus la cristalizarea poziției creștine ortodoxe.

„Credința este substanța lucrurilor sperate și dovada celor nevăzute.” Astfel scrie Pavel în *Epistola către Evrei* (11:1). Dar credința este un lucru mai neînsemnat decât cunoașterea. Totdeauna am considerat acest lucru evident, dar dați-mi voie să ilustrez printr-un exemplu.

Cineva se teme de foc fiindcă e convins că, dacă își pune mâna în flacără, se va arde și îl va dura. Poate avea credința că este adevărat. Dar până nu simte – adică până nu-și pune mâna direct în flacără ca să-și provoace durerea – nu poate cunoaște exact cum este acea durere. Această cunoaștere prin experiență – diferită de cunoașterea că doi plus doi fac patru – este numită *gnosis* în greacă. Din acest motiv, creștinii mistici

care au dorit să-l experimenteze pe Dumnezeu și-au spus gnostici. Nu se știe când a apărut această idee în creștinism, dar o abordare mistică bazată pe o experiență pur personală era specifică religiilor păgâne. Secolul al II-lea d.Hr. A adus o creștere rapidă a popularității acestei abordări în interiorul bisericii creștine.

Gnosticii, în ciuda complexității literaturii lor, erau mai puțin preocupați de fapte *despre* Isus și Dumnezeu, mai puțin preocupați de credința prezentă în diverse amintiri și scripturi, decât erau preocupați să *știe*, prin experiență personală directă, ceea ce este Dumnezeu. Erau mai puțin interesați de credința din cuvintele lui Isus, ci preocupați de cum să ajungă ca el, și, asemenea lui, să-l *cunoască* pe Dumnezeu. După cum se spune într-unul dintre textele gnostice de la Nag Hammadi, *Evanghelia după Toma*: „Când veți ajunge să vă cunoașteți pe voi înșivă, atunci veți deveni cunoscuți și veți înțelege că voi sunteți fiii Tatălui Celui Viu”⁹⁰.

NU SE POATE insista suficient că materialele utilizate în susținerea numeroaselor puncte de vedere au fost alese pe baza unor criterii teologice: adică a stat cineva, poate un grup, și a decis – conform perspectivei și înțelegerii lor – ca o carte

⁹⁰ *Gospel of Thomas*, II, 32:25–33:5, în Robinson, *The Nag Hammadi Library in English*, p. 118.

să fie considerată „autentică” și alta „falsă”, să spună care e „ortodoxă” și care „eretică”. Este fără îndoială că s-au folosit argumente teologice, dar acest fapt nu justifică deciziile luate, în ciuda apelului la revelația divină. S-au luat hotărâri foarte umane, bazate pe priorități umane – majoritatea legate de control și putere. După cum scrie Koester: „la începuturile creștinismului, epitetele «eretic» și «ortodox» erau lipsite de sens”⁹¹. Dar ceea ce pare și mai lipsit de sens este să credem că toate cărțile pe care le avem noi în Noul Testament sunt singurele cronici autentice despre Isus. Încă o dată, Koester comentează răspicat: „Doar printr-o prejudecată dogmatică putem afirma că textele canonice sunt în exclusivitate de origine apostolică și au astfel prioritate istorică”⁹². De fapt, Noul nostru Testament nu a fost stabilit decât la Sinoadele de la Hippo și Cartagina, din 393 și 397 d.Hr. — adică după 360 de ani de la evenimentele la care se referă.

ÎN JURUL ANULUI 140, un bogat armator și adept al creștinismului, Marcion, și-a părăsit casa din Pontus și s-a dus la Roma, unde și-a format propria comunitate, după care a creat altele în tot imperiul roman. Toate scrierile lui s-au pierdut, dar conform criticilor săi, se pare că susținea că

⁹¹ Koester, *Ancient Christian Gospels*, p. Xxx.

⁹² *Ancient Christian Gospels*, p. Xxx.

doar Pavel știa adevărul: îi considera pe ceilalți ucenici ca fiind prea influențați de iudaism. Respingea Vechiul Testament în totalitate și nu folosea decât unele dintre Epistolele lui Pavel împreună cu o versiune scrisă din Luca, pe care o numea „evanghelie”. Se pare că a fost primul care a folosit acest termen referitor la un text scris. Organizația lui a fost prima biserică creștină cu propria Sfântă Scriptură⁹³. Pentru el, creștinismul trebuia să înlocuiască în mod irevocabil tot ceea ce deriva din tradiția iudaică din Vechiul Testament, inclusiv cărțile prorocilor. Probabil că el era cea mai mare amenințare la adresa bisericii în a doua jumătate a secolului I și, în 144 d.Hr., la Roma, a fost excomunicat în mod oficial din biserică.

Dar efectul utilizării de către Marcion a acestor texte urma să determine tradiția creștină, aflată în plin avânt, să lase la o parte tradiția orală și să înceapă o tradiție scrisă, bazată pe „evanghelii” atribuite diversilor apostoli pentru a stabili un canon oficial și acceptabil de literatură sfântă pentru Noul Testament. Dorința de a formula o listă oficială de texte a fost exprimată prima dată de Irenaeus, episcop de Lyon, capitala Galiei romane.

El și ceilalți străjeri ai ortodoxiei nu doreau să fie implicați în vreun fel de abatere de la ceea ce

⁹³ *Ancient Christian Gospels*, p. 36.

considerau că este „adevărul”. Nu erau impresionati de paulismul obsesiv al lui Marcion; și nici nu aveau vreo simpatie pentru gnostici, care susțineau că orice cunoaștere directă a divinului era superioară oricărei credințe. Preluând comanda împotriva acestei poziții, în jurul anului 180 d.Hr., Irenaeus a scris o operă monumentală, în cinci volume, atacându-i pe gnostici, faimoasa sa *Contra ereziilor*.

Gnosticii îi dădeau bătaie de cap lui Irenaeus. Spune că-i abăteau din cale pe membrii turmei sale „sub falsul pretext al unei cunoașteri superioare”⁹⁴. Se plânge că îl atacau cu argumente, parabole și întrebări tendențioase⁹⁵. După ce a citit câte ceva din literatura lor și a discutat cu diverși gnostici despre credințele lor, s-a hotărât să găsească o cale să le atace și să le distrugă învățăturile pe care le detesta⁹⁶. În timpul atacului susținut în *Contra ereziilor* oferă multe informații despre ei și despre credințele ortodoxiei incipiente în secolul al II-lea d.Hr.

Este conștient de faptul că gnosticii pretindeau că dețin niște informații secrete: declarau, ne spune el, „că Isus le vorbea discipolilor și apostolilor printr-o taină”⁹⁷. De asemenea, arată că trimiterea aceasta la o înțelegere ezoterică

⁹⁴ Irenaeus, *Against Heresies*, I, I, 1, vol. 1, p. 1.

⁹⁵ *Against Heresies*, II, XL, 2, vol. I, p. 147.

⁹⁶ *Against Heresies*, I, I, 2, vol. 1, p. 2.

⁹⁷ *Against Heresies*, I, XXV, 5, vol. I, p. 96.

transmisă din secolul anterior este cumva legată de învierea din morți. Gnosticii, explică Irenaeus, nu iau învierea ad literam; de fapt, ei privesc multe dintre lucrurile din scripturi, mai ales parabolele, ca simbolice – istorii care trebuie interpretate pentru a culege mesajul ascuns⁹⁸. Pentru ei, învierea din morți este un mod simbolic de a prezenta pe cineva care a experimentat „adevărul” predat de gnosticism⁹⁹.

În mod curios, Irenaeus folosește acest lucru ca unul dintre argumentele pentru care îi respinge pe gnostici: doar învierea din morți în biserică avusese loc atât în trecut, cât și în zilele lui. În două rânduri menționează cel puțin un caz al unui mort readus la viață, pe care l-ar fi cunoscut personal. Mortul înviat a trăit mulți ani după aceea. Este o poveste fascinantă, din păcate nu este dezvoltată, dar demonstrează că, pe undeva, Irenaeus a pierdut ceva din vedere¹⁰⁰.

Dar dacă a pierdut ceva sau nu, Irenaeus a fost purtătorul de torță pentru ortodoxie în timpul acelor vremuri când gnosticismul ar fi putut să preia controlul asupra bisericii. A arătat clar care evanghelii trebuiau să fie folosite și care să fie respinse. Mai întâi a adunat cele patru Evanghelii, ale lui Matei, Marcu, Luca și Ioan. Ca rezultat, a creat recunoașterea unuia Isus Dumnezeu, Fiu și

⁹⁸ *Against Heresies*, I, VIII, 2–3, vol. I, pp. 32–35.

⁹⁹ *Against Heresies*, II, XXXI, 2, vol. I, p. 241.

¹⁰⁰ *Against Heresies*, II, XXXI, și XXXII, 4, vol. I, pp. 241, 246.

Creator veșnic ¹⁰¹ . Totodată a clarificat că organizarea unificată și centrală a bisericii era măsura dimensiunii, naturii și adevărului ei universal. Astfel, centralizarea și ortodoxia au fost stabilite ca dovezi ale validității și corectitudinii: puterea fizică era una dintre dovezile susținerii din partea lui Dumnezeu. Invers, descentralizarea era o dovadă de eroare. Dacă exista un singur Dumnezeu, nu putea să fie decât o biserică și un adevăr. Un argument simplu și aparent corect, care a convins totuși pe mulți. Și chiar și astăzi mai există susținători ai acestui punct de vedere la Vatican, unul dintre ei fiind papa.

ÎN TIMP CE unii teologi se străduiau să creeze o ortodoxie centralizată a credinței, alții încercau să centralizeze structura fizică a bisericii, menținând faptul că era mai bine să se conducă dintr-o poziție centralizată. Preocupările politice – alimentate desigur, de persecuțiile de care nu putem uita – erau la fel de importante ca și interesele politice de a modela creștinismul în formare.

Aproape în același timp în care Irenaeus își argumenta versiunea sa de creștinism, se schimba și felul în care biserica se autoadministra. Mai înainte, bisericile locale fuseseră conduse de un grup – episcopi presbiteri –, dar treptat structurile acestea de conducere erau centralizate. Grupul

¹⁰¹ Pagels, *Beyond Belief*, p. 150–153.

era înlocuit de un singur episcop care reprezenta puterea în fiecare dioceză. Acest proces se pare că a început la Roma, la jumătatea secolului al II-lea, și se încheiase deja la începutul secolului al III-lea. N-ar trebui să fim surprinși de faptul că episcopul Romei era cel mai important dintre acești episcopi. Acesta dorea să fie recunoscut ca un conducător suprem al bisericii pe pământ, ca reprezentant al lui Mesia. Papa Ștefan I (254–257) a fost primul episcop al Romei care și-a afirmat preeminența asupra celorlalți episcopi ca succesor al Apostolului Petru. Își baza pretenția pe *Evangelhelia după Matei* (16:18): „Tu ești Petru și pe piatra aceasta voi zidi Biserica Mea”. Mai departe se afirmă că Petru a venit la Roma și, în a doua jumătate a secolului al II-lea era identificat ca primul episcop creștin din oraș¹⁰².

Totuși, în 258, împăratul Valerian a poruncit uciderea tuturor episcopilor, a preoților și a diaconilor creștini. Mulți au fost executați, dar mulți au și supraviețuit. Avantajele unei puteri centralizate probabil că le păreau evidente conducătorilor bisericii și desigur că doreau să prindă ocazia când să-și asume această putere.

Prima lor astfel de ocazie s-a ivit în timpul împăratului Constantin. Deși nu fusese botezat creștin până pe patul de moarte, în timpul domniei lui creștinismul cel puțin a prosperat. Constantin

¹⁰² Legitimitatea acestei cereri rezultă de la I Petru 5:13.

dorea unitate; a convocat Sinodul de la Niceea pentru a se opune ideilor ereticului Arie. Scopul era de a susține ideea că Isus este „de o ființă” cu Dumnezeu Tatăl, fapt pe care Arie și alții îl negau; pentru ei, Isus nu era de origine divină. Elaine Pagels, Profesoară la Universitatea Princeton, observă că „cei care se opuneau aserțiunii acesteia arătau de fapt că nu apare nici în scripturi și nici în tradiția creștină”¹⁰³. Dar obiecțiile s-au dovedit neconcludente pentru nemiloșii politicieni teologi care călătoriseră la Niceea cu un plan prestabilit în minte.

Sinodul era fără îndoială pregătit împotriva ideilor lui Arie, dar prezența susținătorilor acestuia a provocat întâlniri furtunoase și dezbateri aprinse. De fapt, chiar este posibil ca în timpul unui schimb furios de replici episcopul din Myra să-l fi atacat pe slăbănogul și asceticul Arie, conform ilustrațiilor din picturile tradiționale despre Sinod. Certurile au răsuflat de la Sinod, au ajuns pe străzile din Niceea; parodii ale scandalurilor erau jucate în teatre făcând publicul să râdă. Peste tot în oraș, certurile de la Sinod erau dezbătute de precupeți, negustori sau de cei care schimbau banii. „Întreabă cât costă pâinea și ți se spune că Fiul este subordonat Tatălui, întreabă dacă e gata baia și ți se spune Fiul din

¹⁰³ Pagels, *Beyond Belief*, p. 173.

nimic s-a ridicat.”¹⁰⁴

Până la urmă, s-a votat. Numărul exact de voturi este încă o controversă, dar se știe că Arie și încă vreo doi dintre colegii săi au votat împotriva decretului, cifra oficială este că propunerea a fost acceptată cu un vot de 217 la 3. Arie și colegii săi au fost exilați în zona Dunării.

În mod curios, chiar bizar, pe lângă acest episod, când, pe patul de moarte, Constantin a fost botezat, ceremonia a fost condusă de un membru al ereziei bisericii ariene. Acest lucru demonstrează că pentru Constantin detaliile teologice erau mai puțin importante decât adoptarea unei idei care să servească unității, care pentru el însemna stabilitate, aceasta fiind preocuparea lui principală.

Prin această decizie, Sinodul de la Niceea 1-a creat pe imaginarul Isus al credinței și a adoptat pretenția că este o transpunere istorică exactă. Tot acum s-au stabilit criteriile de alegere ulterioară a cărților Noului Testament. Sinodul de la Niceea a creat o lume creștină unde codul credinței era susținut în comun. Orice diferență era condamnată ca erezie și urma să fie respinsă sau, dacă era posibil, exterminată.

Încă suferim și astăzi de pe urma acestei decizii. Printr-un gest neobișnuit pentru un academician,

¹⁰⁴ Stanley, *Lectures on the History of Eastern Church*, p. 86, citat din Gregoriu din Nyassa.

Pagels, o expertă în textele gnostice, introduce o notă personală în cartea sa *Beyond Belief: The Secret Gospel of Thomas (Dincolo de Credință: Evanghelia Secretă a lui Toma)*. Nota aceasta personală se referă la un punct de vedere crucial, cu implicații profunde: ea explică faptul că ceea ce nu poate să aprecieze la biserică este „tendința de a identifica creștinismul cu un singur set de credințe autorizate... dublate de convingerea că doar credința creștină oferă acces la Dumnezeu”.

Dându-și seama ce ar fi însemnat eșecul, următorii episcopi ai Romei și-au consolidat puterea – dar niciunul mai mult decât papa Damasus I (366–384), care a angajat un grup de ucigași care să-i elimine oponenții în trei zile. Când Damasus a recăpătat puterea, a declarat Roma „Sfântul Scaun”, cu alte cuvinte singurul din întreaga biserică care putea să pretindă o succesiune continuă de la apostoli, astfel menținându-se și acționând ca moștenitori ai autorității și funcției acestora. Desigur, această pretenție scotea Ierusalimul din joc. Oricare adept zelot ar fi considerat acest lucru absurd și fără îndoială neadevărat.

Ignorând asemenea implicații, Damasus a pretins că este adevăratul succesor direct al lui Petru și prin acest drept a moștenit biserica pe care Hristos o întemeiase (prin Petru). Ca autoritate supremă pe pământ, Damasus a hotărât că, pentru a fi considerat ortodox, orice

crez trebuia să primească acordul papal în felul acesta nerușinat se aplica succesiunea apostolică.

Următorul papă, Siricius (384–399), a imitat cancelaria imperială emițând decrete – ordine mai presus de orice discuție și care erau date pentru a fi îndeplinite imediat. Sub autoritatea lui dogmatică, s-a stabilit canonul Noului Testament la Sinodul din Hippo, în 393, și la Sinodul din Cartagina, din 397.

Acest proces deschis de a prelua și centraliza puterea a continuat: papa Inocențiu I (401–417) a ridicat pretenția, de acum inevitabilă, că, în calitate de episcopat apostolic, Roma reprezenta autoritatea supremă în biserica creștină. Dar papa cel mai avid de putere a fost Leon I (440–461). El a fost cel care a stabilit fără alt compromis, iar acest lucru persistă și astăzi, că Isus a dat lui Petru puterea supremă asupra bisericii, iar aceasta a fost transmisă de Petru episcopului Romei; iar episcopul Romei, adică papa, era „primatul tuturor episcopilor” în biserică și că acționa ca „mistica întrupare” a lui Petru. Doar succesorul său, papa Gelasius I (492–521) a formulat cel mai arogant dintre argumente, scriind într-o scrisoare adresată împăratului că lumea este guvernată de două mari puteri – cea spirituală era investită în papă, iar cea trecătoare investită în împărat. Dintre cele două, explică el, autoritatea papei este superioară fiindcă „asigură mântuirea celei trecătoare”. La Sinodul ținut la

Roma pe 13 mai 495, Gelasius a fost primul papă care a fost numit „Vicar al lui Hristos”.

Pe măsură ce dominația teologică era râvnită și aplicată, printr-o abilă mișcare psihologică, biserica a început să pună stăpânire pe locașurile păgâne și pe sărbători – cum este aceea a nașterii lui Mitras, pe 25 decembrie, sărbătoarea pe care o cunoaștem noi astăzi. Raționamentul bisericii a fost clar exprimat de papa Gregoriu I (560–604) în anul 601 d.Hr. În instrucțiunile pe care le dădea unui abate care urma să plece în Britania.

Am ajuns la hotărârea (scrisa papa) că sub nicio formă nu trebuie distruse templele idolilor poporului. Doar idolii să fie distruși, iar templele stropite cu apă sfințită; să se construiască altare în ele și să fie aduse moaște. Fiindcă, dacă templele acestea sunt bine construite, trebuie purificate de adorarea demonilor și închinare slujirii adevăratului Dumnezeu. În felul acesta, sperăm ca oamenii, văzând că templele lor nu sunt distruse, să poată abandona greșeala, și, înghesuindu-se la obișnuitele lor locașuri, să-l cunoască și să-l laude pe adevăratul Dumnezeu. Și din moment ce aveau obiceiul să jertfească boi mulți demonilor, să-l înlocuim (obiceiul) cu o altă ceremonie, cum ar fi o zi a adorării sau sărbători ale sfinților martiri ale căror moaște se află acolo (în respectivele

temple).¹⁰⁵

Deși biserica, pentru a susține ortodoxia în dezvoltare, a lăsat altarele neatinse, totuși nu s-au dat înapoi de la a distruge și falsifica documente. Dar ce simțea cu adevărata omul de rând?

HAIDEȚI SĂ NE ÎNDREPTĂM atenția spre Eunapius ca să aflăm acest lucru. Eunapius era un profesor grec de retorică, care a trăit în jurul anul 420 d.Hr. Retorica este arta exprimării convingătoare și impresionantă în scris sau prin viu grai. Consilierii de imagine din zilele noastre sunt moștenitori ai acestor tehnici perfecționate de antici. La vârsta de șaisprezece ani, Eunapius s-a dus să studieze la Atena. Pe când se găsea acolo, a fost inițiat în misterele eleusine, devenind preot al Colegiului Eumolpizilor de lângă Atena. Eumolpizii erau una dintre „familiile” de preoți care cunoșteau și predau la Euleusis misterele Demetrei și ale Persefonei câtorva aleși – atât femei cât și bărbați – care se dovediseră gata să învețe aceste taine. Acești câțiva erau numiți inițiați.

După cinci ani la Atena, Eunapius s-a întors în orașul său de baștină, la Sardis, în Turcia, și s-a amestecat într-un grup de filosofi platonicieni, care studiau medicina și teurgia – o aplicare

¹⁰⁵ Bede, *A History of the English Church and People*, I, 30, pp. 86–87.

practică a puterilor divine prin ritual, dans și muzică¹⁰⁶. Era în viață când împăratul Teodosius a interzis toate religiile păgâne în 391 d.Hr., dar, în ciuda pericolelor, Eunapius a criticat creștinismul cu vehemență în scrierile sale.

Eunapius a scris biografiile filosofilor contemporani lui. De asemenea, s-a adâncit și în istoria universală, scriind un supliment la un tratat de istorie publicat de un alt autor. Eunapius a adăugat detalii acestei cărți care aborda perioada din 270 până în 404 d.Hr. A terminat în jurul anului 414. Din păcate, doar mici fragmente din această istorie au supraviețuit. Totuși pierderea aceasta este învăluită în mister.

Împăratul Constantin a domnit din 306 până în 337, iar în timpul domniei lui Sinodul de la Niceea s-a întrunit pentru a-l proclama pe Isus Dumnezeu. În timpul lui, creștinismul a devenit religia oficială a imperiului Roman – împotriva dorințelor multora. Prin interesul său de a unifica imperiul, Constantin pare să fi avut o viziune politică despre religie. Într-adevăr, după cum am văzut, nu s-a convertit la creștinism decât pe patul de moarte.

Eunapius, ca adept a ceea ce creștinii considerau păgânism, poate fi crezut în ceea ce privește aversiunea lui pentru asemenea

¹⁰⁶ Termenul de „teurgie” a fost creat de filosoful clasic Iamblicus, principalul exponent al acestui ritual divin. Pentru o perspectivă modernă, vezi Shaw, *Theurgy and the Soul*.

modificări, și mai ales pentru creștinism. Este clar că istoria sa despre domnia lui Constantin era critică și plină de ostilitate, poate chiar plină de furie în suplimentul pe care l-a publicat pentru tratatul de istorie. Această atitudine ar fi fost foarte dăunătoare pentru ortodoxia creștină aflată în dezvoltare la începutul secolului al V-lea. Eunapius, ca adept al teurgiei, va fi avut lucruri interesante de spus la adresa împăratului Iulian (361–363 d.Hr.), care era un adept al tehnicii rituale și care încerca să reîntoarcă imperiul la păgânism, o reîntoarcere mai ales către gândirea platonice a unuia dintre cei mai semnificativi și mai puțin apreciați din epoca clasică târzie, profesorul de teurgie, Iamblicus din Apamea (240–325).

Istoria lui Eunapius ar fi un text foarte interesant, dacă l-am avea astăzi. Din păcate am fi avut o copie dacă nu ar fi fost Vaticanul și preocuparea lui de a proteja imaginea frauduloasă despre Hristos și creștinism, fiindcă, până în secolul al XVI-lea o copie a cărții lui Eunapius exista în prea puțin accesibilă bibliotecă a Vaticanului.

Acest lucru ne este transmis de cărturarul clasic Marc Antoine de Muret, care preda în 1563 la Universitatea de la Roma. Acolo, a văzut o copie a Istoriei lui Eunapius în biblioteca Vaticanului. I s-a părut atât de interesantă încât l-a rugat pe cardinalul Sirlet, mai marele cărturarilor de la

Vatican, să permită realizarea unei copii. Dar Sirlet a refuzat, și, susținut de papă, a afirmat că această carte a lui Eunapius era „imorală și plină de impietate”. De îndată ce atenția a fost atrasă asupra cărții, autoritățile au căutat o soluție pentru problemă. Nimic mai simplu. După spusele unui cărturar Iezuit, Istoria lui Eunapius „a pierit printr-un act de providență divină”¹⁰⁷. Desigur că providența lucra prin mai puțin divina mijlocire a oamenilor.

IUDEEA, ISUS ȘI CREȘTINISMUL

Înainte de 4 î.Hr.	Nașterea lui Isus conform <i>Evangeliei după Matei</i> (2:1).
4 î.Hr.	Moartea lui Irod cel Mare.
6 d.Hr.	Nașterea lui Isus conform <i>Evangeliei după Luca</i> (2:1–7). Recensământul lui Quirinius, guvernator al Siriei.
27–28 d.Hr.	Botezul lui Isus (data tradițională) în anul al cincisprezecelea al domniei împăratului Tiberiu (<i>Luca</i> 3:1–23).
30 d.Hr.	Crucificarea lui Isus, conform scolasticii catolice.
35 d.Hr.	După căsătoria lui Irod Antipa cu Irodiada, în anul 34, este executat Ioan Botezătorul, conform însemnărilor lui Iosefus.
36 d.Hr.	Paștele - Crucificarea lui Isus, conform cronologiei lui Matei.
37–38 d.Hr.	Convertirea lui Pavel pe drumul Damascului.
44 d.Hr.	Execuția lui Iacov, fratele lui Isus.
50–52 d.Hr.	Pavel în Corint. Scrie prima scrisoare (cea către Tesaloniceni).
61 d.Hr.	Pavel la Roma sub arest la domiciliu.
65 d.Hr.	Presupusa execuție a lui Pavel.

¹⁰⁷ Cousin, *Frangments philosophiques*, pp. 186–87.

66–73 d.Hr.	Război în Iudeea. Armata romană invadează Iudeea în timpul lui Vespasian.
55–120 d.Hr.	Tacitus, istoric roman și senator care îl menționează pe Hristos.
61–114 d.Hr.	Pliniu cel Tânăr, îl menționează pe Hristos.
115 d.Hr.	Ignatius, episcop al Antiohiei, citează din scrisorile lui Pavel.
117–138 d.Hr.	Suetoniu, istoric roman, menționează numele „Chrestus”.
125 d.Hr.	Cea mai veche variantă a unei Evanghelii creștine, <i>Ioan</i> 18:31–33, papirusurile Ryland, descoperite în Egipt.
200 d.Hr.	Cele mai vechi fragmente din scrisorile Sfântului Pavel, papirusurile Chester Beatty, descoperite în Egipt.
325 d.Hr.	Sinodul de la Niceea, convocat de împăratul roman Constantin. Divinitatea lui Isus devine doctrină oficială prin vot, cu 217 la 3.
393–397 d.Hr.	Sinodul din Hippo, Noul Testament devine oficial, se finalizează la Sinodul din Cartagina.

DIN SECOLUL AL III-LEA PÂNĂ ÎN AL V-LEA

250	Creștinii sunt persecutați sub domnia împăratului roman, Decius, începând cu execuția episcopului Fabian de Roma.
254–257	Papa Ștefan I, primul episcop al Romei care să afirme supremația Romei peste celelalte dioceze creștine datorită succesiunii de la Sfântul Apostol Petru.
258	Împăratul roman Valerian ordonă uciderea clerului creștin.
303	Începutul persecutării creștinilor de împăratul roman Dioclețian va fi urmat de multe morți și distrugeri.
313	Edictul din Milano, dat de împăratul roman Constantin, acordă libertate religioasă creștinilor.
324	Împăratul Constantin transformă Constantinopolul (astăzi Istanbul) în capitală a Imperiului Roman. Toate datele administrative sunt înregistrate acolo.
337	Moare împăratul Constantin.
366–384	Papa Damasus I numește Roma „Sfântul Scaun” -

sigurul loc care poate pretinde descendență din apostoli. Ordonă secretarului său să revizuiască textul Bibliei.

- 367 Atanasius, episcop de Alexandria, declară că toate cărțile non-canonice din Egipt trebuie să fie distruse.
- 386 Priscilian, episcop de Avila, Spania, este executat pentru erezie, prima astfel de execuție poruncită pentru erezie împotriva doctrinei Bisericii.
- 390 O armată de gali asediază și distrug mare parte din Roma.
- 401–417 Papa Inocențiu I afirmă supremația Romei asupra întregii biserici creștine.
- 410 Vizigoții asediază și distrug Roma.
- 440–461 Papa Leon I stabilește primatul Romei pe baza unei autorități moștenite de la Sfântul Apostol Petru și a unui concept că papa este „întruparea mistică” acestuia.

Vaticanul are deja o istorie în a obține și apoi distruge scrieri care erau opuse mitului pe care îl promovează ca adevărat. Câte altele nu a distrus de-a lungul anilor? Și cât din ce a scăpat se mai află acolo undeva, departe de cercetările neliniștite și obtuze ale Vaticanului în prigoana împotriva ereziilor? Nimeni nu poate fi sigur.

ÎN SECOLUL al V-lea, victoria lui Isus al credinței asupra lui Isus al istoriei, în toate lucrurile practice, era completă. Mitul că cei doi erau Unul și Același a fost demonstrat teologic și astfel acceptat ca adevăr. Totuși, apărători ortodoxiei nu aveau liniște, desigur, pentru ei, erezia, asemenea erodării și depravării, nu doarme niciodată. Au apărat nemilos credința, purtându-

se cu alți creștini așa cum o făcuseră înainte împărații păgâni. În 386 d.Hr., l-au executat pe Priscilian, episcop de Avila, pentru erezie. Aceasta a fost prima execuție poruncită de biserică pentru a-și apăra poziția.

Poate că toate drumurile duceau la Roma, dar de-a lungul veacurilor următoare tot acolo au dus și un număr tot mai mare de râuri de sânge. Prețul unității teologice era plătit nu doar cu aur – deși aurul făcea casă bună în mâinile bisericii – ci și cu vieți.

Moartea lui Priscilian era un precedent tragic. Din nefericire, avea să fie repetat adeseori – totul în numele lui Mesia care propovăduise pacea.

Cât de mult decăzuse credința încăpută pe mâinile autoprocamaților moștenitori ai lui Hristos? Papii de la Roma și-au asumat rolul ungerii împăraților ca parte atribuțiilor lor în cadrul ceremoniei de încoronare, ca și cum papa ar fi avut puterea de a crea un Mesia. Ca și cum ar fi avut monopolul căii către Adevăr.

ȘASE

CEA MAI MARE TEAMĂ A ROMEI

Era 5 august 1234. O femeie săracă zăcea pe patul de moarte în casa ginerelui ei din Toulouse. Femeia aparținea unei misterioase credințe creștine, larg răspândite în sudul Franței la acea dată, catarii. Religia aceasta era deopotrivă temută și disprețuită de Roma. Iar catarii, la rândul lor,

disprețuiau Roma. Pentru mulți dintre ei, papa era Antihrist, iar Biserica Romei o numeau „prostituata Apocalipsei”, sau „biserica lupilor”¹⁰⁸.

În acea zi. Câțiva preoți catari o vizitaseră pe femeie pentru cel mai sfânt ritual al credinței lor, *consolamentum*, inițiind-o în „cele din urmă ritualuri” ale religiei lor – o practică obișnuită pentru credincioșii aflați pe patul de moarte. Dar vizita lor a fost observată de un informator ostil religiei catare. Poate că femeia era supravegheată, întrucât era cunoscută de ceilalți locuitori ai orașului ca susținătoare a catarilor, în timp ce ginerele ei servea drept curier catarilor din Toulouse. Informatorul s-a grăbit să dea de veste mai marelui inchizitorilor.

Inchizitorii dominicani se aflau împreună cu episcopul de Toulouse care tocmai slujise Liturghia. Era ziua în care fondatorul lor, Dominic de Guzman, fusese proclamat sfânt la Toulouse. Călugării se pregăteau să servească o masă de pomenire. Atunci, prin „providență divină”, priorul a fost informat de această eretică ce în mod fățiș accepta ritualurile catare. Priorul l-a înștiințat degrabă pe episcop, care a hotărât scurt ca Inchiziția să se ocupe fără întârziere de ofensa adusă „adevăratei” credințe și, astfel, lăsând masa, inchizitorii, însoțiți de episcop, s-au grăbit la casa femeii. Au intrat în camera ei atât de brusc

¹⁰⁸ O'Shea, *The Perfect Heresy*, p. 25.

încât chiar și strigătul de avertisment al unei prietene îngrijorate a venit prea târziu pentru a mai preveni tragedia groaznică ce avea să urmeze.

Episcopul s-a așezat lângă bolnavă și a început să vorbească cu ea liniștit despre credința ei. Femeia nu a simțit nicio primejdie – probabil că nu știa cine o vizitează. Poate credea că era un demnitar catar în loc de un reprezentant al Romei. În mod clar liniștită, crezându-se într-o companie prietenească, a vorbit deschis, bucuroasă că primise în sfârșit inițierea catară înainte de moarte, care în mod clar nu se apropia. De fapt, moartea era mai aproape decât s-ar fi gândit.

Episcopul a continuat, încurajând-o să vorbească: „Nu ai voie să minți”, a zis el prefăcându-se empatic. „Cred că trebuie să fii tare în credința ta, nici sub amenințarea morții nu trebuie să mărturisești altceva decât ceea ce crezi și ai în suflet.”¹⁰⁹

Muribunda, plină de recunoștință și mulțumită de credința ei catară, a răspuns cu suficient calm și demnitate. „Înălțimea voastră, spun ceea ce cred și nu îmi voi schimba devotamentul din grijă pentru ticăloasa fărâmbă de viață care mi-a mai rămas.”¹¹⁰

Auzind acestea, fața episcopul s-a întunecat brusc. „Deci ești o eretică!” a strigat episcopul la

¹⁰⁹ *The Chronicle of William Pelhisson*, p. 216, citat în *Heresy, Crusade and Inquisition in Southern France*, pp. 207–236.

¹¹⁰ *The Chronicle of William Pelhisson*, p. 216.

toți cei din cameră. „Căci ce ai mărturisit tu este credința ereticilor... Recunoaște credința Bisericii Romano-Catolice!”

Cu mare curaj, muribunda a refuzat. Așa că, episcopul, invocându-l pe Isus Hristos, a declarat-o eretică și astfel a condamnat-o la moarte. A fost imediat luată și dusă din pat pe o pajiște a contelui de Toulouse, în afara orașului, unde, într-o blândă zi de vară, a fost arsă fără întârziere.

După acestea, episcopul și acoliții lui dominicani au pornit jubilând pe străzile orașului Toulouse înapoi la mănăstire și, mulțumind lui Dumnezeu și sfântului lor întemeietor, „au mâncat cu bucurie ceea ce li se gătise”. Cronicarul acestor evenimente, un călugăr dominican aflat de față, trage concluzia: „Dumnezeu a înfăptuit acestea în prima zi de sărbătoare a Binecuvântatului Dominic, spre slava și lauda numelui lui... spre exaltarea credinței și nenorocirea ereticilor”¹¹¹.

„Binecuvântatul Dominic” era un călugăr spaniol crud și fanatic, Dominic de Guzman. Se alăturase cruciadei anticatolice chiar de la început și atât de mare era faima zelului său încât, în 1216, Ordinul Dominican a fost înființat de papă. Scopul lor era să stârpească erezia pentru totdeauna, prin orice mijloace necesare. Dominic a murit în 1221, iar în 1234, anul în care femeia din Toulouse a fost arsă pe rug, a fost declarat

¹¹¹ *The Chronicle of William Pelhisson*, p. 216.

sfânt de unul dintre prietenii lui, care, cu un an înainte, fusese ales papă.

ÎN TIMPUL secolului al XII-lea, mai ales în sudul Franței, biserica era dominată de corupție. Abia dacă se mai găsea vreo urmă de pietate printre cei care conduceau parohiile și dioceseze și care erau preocupați de administrarea proprietăților lor și de sporirea averilor, în loc să aibă grijă de sufletele celor din parohii. Distracții laice precum dansul cu țîitoarele, pariurile și vânătoarea, la fel ca și ocupații comune precum: cămătăria și taxarea pentru serviciile religioase, permițând totodată căsătoriile ilegale, și intermediari de tot felul erau atât de obișnuite, încât papa Inocențiu al III-lea, de la alegerea sa în 1198, a trebuit să condamne aceste practici eclesiastice. La începutul secolului al XIII-lea autoritatea ecleziastă din Languedoc, arhiepiscopul de Narbonne, sluja, conform spuselor papei, la altarul unui singur dumnezeu, banul. Pretindea taxe substanțiale pentru numirea episcopilor, lua bani pentru numirea în locurile vacante, îngăduia călugărilor să se căsătorească și îngăduia alte practici care contraziceau legilor bisericii¹¹². Papa l-a destituit atât pe el cât și pe un alt arhiepiscop, împreună cu șapte episcopi. Și familii ale unora dintre

¹¹² Wakefield, *Heresy, Crusade, and Inquisition in Southern France*, pp. 65–66.

membrii clerului catolic întorceau spatele Romei. Între 1209 și 1212, episcopul de Carcassonne și-a menținut catolicismul, în timp ce mama, sora și trei dintre frații lui luau cu toții *consolamentum*¹¹³.

Nobilimea, mai ales cea din zona rurală, era într-o permanentă dispută cu biserica pe motive de proprietate și venituri; extrem de devotați regiunii lor, au format alianțe strânse cu catarii. Într-adevăr, unii membri ai nobilimii au mers mai departe, luând *consolamentum* pentru a deveni catari în totalitate. În secolul al XII-lea, soția contelui de Foix, de exemplu, a devenit una dintre „perfecti”, la fel ca și sora contelui, Esclamonde, după moartea soțului ei.

Catarii erau un grup de preacuvioși bărbați și femei care au îmbrățișat o viață de renunțare, spiritualitate și simplitate – *les Bonhommes*, se autointitulau „cei buni” sau „bunii creștini”. Slujeau unei populații care tânjea după experiența religioasă personală, dar ale cărei nevoi abia dacă erau satisfăcute de biserica deja consacrată, care abdicase de la rolul sacru pentru unul mult mai comercial și mai venal. Catarii respingeau darurile lumești și acest lucru amplifică avariția prelaților Romei și alimenta implacabila opoziție din partea celor a căror putere era amenințată.

Dușmanii catarilor îi numeau eretici „perfecti” pe

¹¹³ O'Shea, *The Perfect Heresy*, p. 77.

„perfecti”. Membrii deplini ai ordinului erau acei care acceptaseră ritualul principal, consolamentum, care era descris ca un „botez, o confirmare, o intrare în ordin, iar dacă era primit înainte de moarte o alinare supremă, toate într-una”¹¹⁴.

Prin acceptarea acestui rit, catarii se detașau de viața de zi cu zi și disprețuiau averile lumești. După aceea duceau o viață simplă de rugăciune și propovăduire – pe care o făceau în limba locală, nu în latină. Erau vegetarieni, călătoreau în perechi și ofereau alinare sufletească, iar celor care doreau să știe mai multe, le ofereau consolamentum. Catarii reprezentau cinstea și adevărul pentru cei sături de minciuni și înșelăciune.

În practică, datorită marii responsabilități și schimbări existențiale pe care o aducea consolamentum, cei mai mulți îl primeau pe patul de moarte. Dar toți puteau participa, bărbați și femei. Spre deosebire de biserica catolică, nu exista o dominație masculină în cadrul mișcării. Perfectii erau de ambele sexe, nu exista nicio ierarhie sau organizare – cel puțin nu la început.

Biserica recunoștea concurența acestor simpli învățători benevolenți, iar unul dintre primii care a acceptat-o a fost Bernard Clairvaux, călăuzitorul Ordinului Cistercienilor. El și ordinul lui erau, ca și catarii, devotați unei vieți simple. În 1145,

¹¹⁴ *The Perfect Heresy*, p. 23.

Bernard a călătorit mult în sudul Franței, discutând cu perfecții catari în piețele orașelor.

Recunoscându-le pietatea și apreciindu-le onestitatea și simplitatea – dar condamnându-le în același timp erezia – și-a dat seama că nu putea să oprească mișcarea, a cărei putere creștea, și, ca urmare a acestor dezbateri publice, începea să capete formă organizată, deja stabilită la sfârșitul secolului al XII-lea.

Mulți dintre nobilii locali îi susțineau pe catari, deoarece vedeau mișcarea ca una stabilită pe pământurile lor, în Languedoc mai degrabă decât la Roma, cum era biserica. Desigur că Roma nu era încântată de toate acestea.

În 1209, au pornit o cruciadă împotriva catarilor și a rezultat un dezastru. Armatele nordice de cavaleri și aventurieri s-au năpustit asupra provinciei Languedoc, distrugând multe orașe și târguri, arzând mii de catari de vii, câteodată mai multe sute la un loc, pe ruguri uriașe. În acest timp, castelul Montségur, jefuit mai înainte, ghemuit pe aparent redutabilul vârf stâncos, fusese reconstruit ca bază pentru biserica catară. După acest prăpăd, în 1232, a devenit centrul credinței și scaunul „episcopului” catarilor. Un sătuc a fost construit pentru perfecții catari, între castel și piscurile abrupte de la nord, ale cărui ruine se mai văd și astăzi pe versantul dealului.

Printre însoțitorii armatelor din nord se afla și tânărul cleric spaniol, Dominic de Guzman. Puțin

se cunoaște referitor la implicarea acestuia în sacrificarea catarilor în primii ani ai conflictului, dar sigur era pe aproape. În timpul campaniei atât de grele și-a dat seama că era nevoie de o nouă organizație care să combată ceea ce el vedea ca erezie – un nou ordin călugăresc și o nouă abordare. Dominic a înființat Ordinul Dominican și din acesta a apărut ceea ce azi cunoaștem drept infama Inchiziție. Dominic a ars și a torturat; dominicanii i-au urmat exemplul, croindu-și drum cu sălbăticie prin sudul Franței. Atât de aprigă era dorința bisericii de a controla și disciplina ereticii care îndrăzniseră să ignore Roma. O teroare rece a cuprins ținuturile. Pentru catari era o bătălie pe care nu o puteau câștiga.

Metodele Inchiziției erau simple: cei suspectați de erezie erau „supuși întrebărilor”, un eufemism care ascundea – chiar încerca să disculpe – realitatea că nu urma un simplu interogatoriu, ci un dureros proces de smulgere a informațiilor, pe care chiar și cunoscutul Gestapo l-ar fi admirat pentru eficiența-i rece și crudă.

Suspectul era arestat în urma unui denunț sau a unei mărturisiri. Nu era nicio grabă să se ajungă la un punct final, fiindcă dominicanii cunoșteau bine psihologia și știau că temnița și frica puteau să le facă cea mai mare parte din treabă. Procesul ajungea în mod inevitabil la tortură. Datorită unei „sensibilități” la vărsarea de sânge, instrumentele folosite de torționarii cu glugă erau în cea mai

mare parte boante, încinse în foc și restrictive; oasele puteau fi rupte și membrele dislocate sau contorsionate așa încât sângele să fie vărsat doar prin vreun „accident” mai degrabă decât intenționat, tortura rămânând astfel acceptabilă pentru regulile pe care le stabilise biserica.

De îndată ce victima era convinsă să mărturisească – orice, doar să înceteze coșmarul – avocații și grămăticii dominicani scriau mărturisirea și notau în detaliu evenimentele la care erau martori. Victima era după aceea dusă într-o cameră alăturată și pusă să confirme că mărturisirea era „de bună voie și spontană”. Dacă cei care recunoșteau erau condamnați la moarte, atunci erau dați pe mâna autorităților laice pentru execuție. Biserica, ca instituție creștină, nu executa – sau cel puțin așa pretindea, aparent neinteresată de nivelul de ipocrizie din această afirmație.

Prin aceste mărturii, dominicanii au creat o înregistrare instituționalizată, o vastă arhivă care cuprindea datele tuturor celor cu care veneau în contact. De la miile de oameni pe care îi condamnau ca eretici luau, de obicei, un amplu interogatoriu. Doreau totdeauna să mențină și să dezvolte această memorie colectivă care forma nucleul puterii lor, fiindcă, pragmatici ca întotdeauna, considerau că un „convertit care își trăda prietenii era mai folositor decât un trup

ars”¹¹⁵.

Inchiziția era serviciul de informații al secolului al XIII-lea prin faptul că menținea o bază de date extinsă și sofisticată pentru timpurile acelea. Investiga ereticii suspecti, înregistra mărturii, denunțuri și confesiuni cu detalii minuțioase și menținea arhive ale acestor înregistrări, în așa fel încât se puteau găsi informații după mult timp. Într-un caz, aceste înregistrări arată că o femeie care a fost arestată pentru erezie în 1316, mai fusese arestată și înainte, în 1268 – patruzeci și opt de ani mai devreme. Acest gen de acces la informații era rău-prevestitor. Era un sistem malefic de arhivare pus în slujba puterii dominante a bisericii.

Inchizitorii au devenit ucigașii bisericii – armata lor de informatori secreți, anchetatori nemiloși și judecători împietriți, toți acționând în numele lui Hristos. Mesia din istorie fusese uitat; ceea ce conta acum era Hristos al Vaticanului. Și această figură patetică a devenit justificarea măsurii finale pentru un număr în creștere exponențială de reguli și regulamente care afectau întreaga existență și fiecare parte a acesteia.

PRIMA MARE BĂTĂLIE a fost câștigată de Inchiziție când sufletul bisericii catare a fost distrus într-o baie de sânge care era un ecou al

¹¹⁵ Lea, *A History of the Inquisition of the Middle Ages*, I, p. 541.

sacrificiilor cultului aztec din Lumea Nouă. În martie 1244, centrul bisericii catare, castelul Montsègur, a căzut în mâinile forțelor invadatoare. Mai mult de două sute de catari au fost arși de vii la poalele dealului. Dar Inchiziția nu a văzut acestea drept sfârșitul activităților sale, ci doar ca începutul unei noi etape. Inchizitorii țineau zona sub supraveghere prin arhivele și informatorii lor. Inchiziția urma să rămână acolo pentru a susține puterea Romei.

Și a rămas până astăzi. Desigur că s-a autopurificat – în 1908, Inchiziția a fost re-numită Sfânta Congregație a Sfântului Oficiu. Apoi, printr-o altă schimbare, în 1965, a devenit Congregația pentru Doctrina Credinței; cuvinte liniștite, chiar blânde, pentru titlul unei instituții dogmatice și inflexibile al cărui rol în biserică este să mențină dreapta credință.

Prezentul conducător al congregației – numit „prefect” și, practic, Marele Inchizitor din zilele noastre, numit pe 13 mai 2005, este monseniorul William Levada, născut în California, fost arhiepiscop de San Francisco. Predecesorul său, cardinalul Joseph Ratzinger, a fost ales papă în aprilie 2005; Ratzinger este foarte clar în privința doctrinei bisericii: nu există flexibilitate cu privire la preceptele sale.

„Revelația s-a sfârșit cu Isus Hristos”, a spus Ratzinger abrupt, înfruntându-i direct pe cei care mai puteau crede că adevărul este acolo, undeva,

așteptând și astăzi încă să fie găsit¹¹⁶. Și, în mod convenabil, uitând votul Sinodului de la Niceea, care l-a deificat pe Isus, îi concediază pe cei care cred că biserica nu este de origine divină: „Chiar și pentru unii teologi, biserica pare să fie o construcție omenească”¹¹⁷, se răstește el surprins de obrăznicia acestora. Dar are răspunsul pentru cei care – oroarea ororilor – ar putea gândi că biserica făcută de om și-a creat propria teologie supunând diverse idei la vot. „Adevărul nu poate fi bazat pe voturi”, afirmă el¹¹⁸. În altă situație oricine ar înclina să fie de acord, dar cu acest argument a depășit cu mult limita rezonabilului și a suportabilului din punct de vedere istoric; având în vedere că, ceea ce susține el, chiar a fost creat prin supunere la vot. Ratzinger a mai adăugat și altceva la acest dogmatism: „Nimeni nu poate stabili adevărul prin hotărâri, poate numai să-l recunoască și să-l accepte”¹¹⁹. Așadar, explică el, rezultă că „Biserica... purtătoarea credinței, nu păcătuiește”¹²⁰. Este clar că nu istoria este punctul forte al lui Ratzinger, manipularea relațiilor publice prin dogmă este, în schimb.

Nu există nimic în declarațiile lui Ratzinger care să ne facă să sperăm că Vaticanul ar putea

¹¹⁶ Messori, *The Ratzinger Report*, p. III.

¹¹⁷ *The Ratzinger Report*, p. 45.

¹¹⁸ *The Ratzinger Report*, p. 61.

¹¹⁹ Ratzinger, *Church, Ecumenism, and Politics*, p. 58.

¹²⁰ Messori, *The Ratzinger Report*, p. 52.

renunța la afirmația că deține singura cale spre adevăr – o cale construită din dorința de a stăpâni și a controla; o cale scaldată în sânge; o cale construită în jurul figurii mitice a lui Isus Hristos care are prea puțină legătură cu Mesia din istorie, acel Isus care a fost crucificat ca agitator politic de Pilat din Pont.

Congregația pentru Doctrina Credinței menține în mod inteligent poziția înaintașei sale, Inchiziția. Susținând granițele credinței și așezând bariere în calea descoperirii adevărului, servește de fapt drept centru de comandă și departament de control al Vaticanului.

Singurul motiv de existență al acestui departament este acela de a ține la distanță cea mai secretă și mai mare teamă a Vaticanului, aceea că dovezi ar putea apărea și l-ar despărți în mod brutal pe Isus al istoriei de Isus al credinței, dezvăluind astfel că întreaga existență a Vaticanului este bazată pe o mare înșelătorie. Se tem de apariția unor dovezi că Isus nu este Dumnezeu, așa cum a stabilit Sinodul de la Niceea – nu Dumnezeu, ci om.

De îndată ce catarii au fost distruși, Inchiziția a căutat alte erezii pe care să le combată. Am descoperit că și cavalerii templieri aveau nevoie de îndrumarea lor. Torționarii Inchiziției au fost trimiși peste tot în Europa să distrugă acest ordin militar care servise națiunilor creștine timp de mai bine de două sute de ani.

Pe urmă, la începutul secolului al XIV-lea, Inchiziția și-a întors atenția către franciscani care, datorită simplității și sărăciei lor, erau bănuți de a fi infectați de germenul ereziei. Mulți dintre ei au fost dați flăcărilor. O sută de ani mai târziu, Inchizitorii s-au orientat spre evreii și musulmanii din Spania, mai ales spre cei care se convertiseră la catolicism și erau bănuți că, în secret, își păstrau vechea credință. Rugurile au ars iar cu o nouă putere. În Sevilla, 288 de victime nevinovate au fost arse de vii între lunile februarie și noiembrie ale anului 1481. Și acesta nu era decât începutul unei noi perioade de sacrificii umane făcute în numele creștinătății. Totuși, în ciuda prețului plătit, opoziția față de tiranie a continuat. În 1485, în Zaragoza, Marele Inchizitor a fost ucis în catedrala unde îngenunchiase la rugăciune în fața altarului. Represalii dure au urmat, având ca rezultat și mai multe pierderi de vieți omenești¹²¹.

Vărsarea de sânge s-a mai domolit, dat fiind că numărul posibilelor victime fusese redus, în mod inevitabil, de măcel. Asta doar până când o nouă serie de victime a fost descoperită într-o obsesie specifică secolului al XV-lea: vrăjitoria. A fost o lovitură de maestru a duplicității ecleziastice. Biserica totdeauna considerase vrăjitoria drept fals și amăgire, iar credința în ea era de mult considerată un *păcat*. Dar, în 1484, atitudinea

¹²¹ Baigent și Leigh, *The Inquisition*, pp. 64–67.

bisericii s-a schimbat brusc: papa a emis o bulă prin care condamna vrăjitoria și cerea să fie recunoscută, iar orice negare a acestei noi realități demonice era eretică și cădea sub pedepsele bisericii. Aceeași bulă împluternicea Inchiziția să interogheze, să închidă și să pedepsească orice vrăjitoare pe care ar fi aflat-o¹²². Dominicanii nu aveau nevoie de mai multe încurajări ca să acționeze.

Peste tot în Europa, vânătoria dominicanilor a găsit vinovate atât printre locuitorii orașelor cât și ale satelor – cu excepția Spaniei, unde, în mod interesant, conducerea Inchiziției a considerat că întreaga nebunie legată de vrăjitoare era un fals, pe care mai bine îl ignorau. Credeau că obsesia găsirii vrăjitoarelor era, de fapt, responsabilă pentru isteria în masă care, de fapt, plăsmuia aceste vrăjitoare. Totuși, în ciuda acestei manifestări de gândire sănătoasă, peste tot în restul Europei femeile erau arestate, torturate și arse pe rug. Inchiziția se mândrea că în cursul a 150 de ani a ars aproximativ treizeci de mii de femei – toate victime nevinovate ale unei fantezii patologice încurajată de biserică.

Atât de organizați și entuziasmați erau dominicanii încât au scos un manual pentru inchizitorii și autoritățile civile care aveau de-a

¹²² *The Inquisition*, pp. 104–106. Textul despre taur este relatat în *Malleus Maleficarum* de Kramer și Sprenger, xix – xxi.

face cu vrăjitoare. Este una dintre cele mai infame cărți din istorie: *Malleus Maleficarum* (Ciocanul vrăjitoarelor) este primul exemplu de înaltă învățatură pusă în slujba nebuniei. A fost scrisă, în 1486, de doi învățați dominicani germani – călugări care se temeau de lucrurile femeiești așa cum se zice că fuge diavolul de cruce.

Este fără îndoială că, pentru ei, femeile erau sursa a tot răul din lume. Cei doi experți au descoperit că cea mai groaznică depravare este aceea a femeilor. Pentru ei, femeile erau în mod incorigibil imperfecte și gata tot timpul să înșele. Erau mai slabe decât bărbații și astfel mult mai înclinate să fie corupte și să corupă pe alții. Le lipsea disciplina și erau „frumoase să le privești, contagioase la atingere și mortale dacă erau păstrate”¹²³. Acești doi onești interogatori au tras concluzia că „vrăjitoria vine din depravare carnală, care la femei este de nesăturat”¹²⁴.

Oare de ce biserica considera femininul ca distructiv, demonic și inuman? De ce erau îngroziți de femei? Ce îi făcuse să aibă o asemenea reacție extremă?

Explicația este legată de sex. Biserica era îngrozită de sex. „Plăcerea sexuală nu există fără păcat”, se spune în *Responsum Gregorii*, care este

¹²³ Kramer și Sprenger, *Malleus Maleficarum*, pt. I, întrebarea 6, pp. 41–48.

¹²⁴ *Malleus Maleficarum*, pt. 1, întrebarea 6, p. 47.

atribuită, în mod eronat poate, papei Gregoriu I¹²⁵. Părintele Ioan Hrisostomos, din secolul al V-lea este foarte clar legat de sursa pericolului:

*Sunt multe situații în lume care slăbesc trezvia sufletului. Prima și cea mai importantă dintre acestea este femeia... Fiindcă ochiul femeii atinge și tulbură sufletul nostru, și nu doar ochiul femeii neînfrânate, ci și al celei cuminți.*¹²⁶

Confruntate cu o asemenea ostilitate neobosită, unele femei teolog din zilele noastre au încetat să mai trateze asemenea afirmații cu vreo urmă de respect scolastic. Uta Ranke-Heinemann, profesor de istorie a religiilor la Universitatea din Essen, folosește un limbaj foarte direct și rar întâlnit în mediile academice: „Având în vedere reprimarea, defăimarea și demonizarea femeilor, întreaga istorie a bisericii se adaugă la un lung, arbitrar și obtuz despotism masculin asupra sexului feminin. Și despotismul acesta continuă și astăzi, neîntrerupt”¹²⁷.

Desigur că are dreptate. Gândiți-vă de exemplu ce furtună se pornește de câte ori se sugerează ca femeile să devină preoți.

¹²⁵ Ranke-Heinemann, *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, p. 141, citat din *Responsum Gregorii*.

¹²⁶ *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, p. 121, citat de John Chrysostom, *On Priesthood*, VI, 8.

¹²⁷ *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, p. 135.

De unde venea această teamă și despotismul sexual care decurge din ea?

Ideea aceasta este strâns legată de obsesia bisericii despre fecioria permanentă și celibat.

DAT FIIND că nu a cunoscut bărbat, biserica a iubit-o pe mama lui Hristos, așa-numita Fecioară Maria. I-a dat naștere lui Isus prin nelimitata putere a lui Dumnezeu. Altfel spus, se sugerează că „Dumnezeu este un fel de bărbat”¹²⁸. Mai mult, papa Ioan Paul al II-lea, în ciclul *Redemptoris Mater* din 1987, decretează că himenul ei era intact¹²⁹. A fost o minune.

Cel puțin ar fi fost o minune, dacă era adevărat. Dar, din păcate, ca multe alte lucruri atribuite lui Isus al credinței, această poveste nu stă în picioare nici la cea mai superficială comparație cu Isus al istoriei.

Din cele patru Evanghelii, presupunând că ele ar cuprinde informații istorice, numai două, cea după Matei și cea după Luca, menționează nașterea din Fecioară. Iar *Luca* (2:48) aproape compromite accepțiunea teologică când îi descrie pe Maria și Isus ca părinții lui Isus și în mod explicit pe Iosif ca tată al lui Isus. Și Ioan, în *Evanghelia sa* (1:45, 6:42) menționează că Isus era fiul lui Iosif (vezi și *Matei* 13:55).

¹²⁸ *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, p. 32.

¹²⁹ *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, p. 347.

Cele mai timpurii scrieri din Noul Testament sunt *Epistolele lui Pavel*, dar nu există nicio mențiune a nașterii din Fecioară în ele. De fapt, Pavel neagă în mod explicit acest lucru în *Epistola către Romani* (1:3), în care spune că Isus este „născut din sămânța lui David după trup”. Cea mai veche Evangheliie se presupune a fi cea a lui Marcu, care nici el nu menționează un asemenea miracol și este mai interesat de Botezul lui Isus de către Ioan, decât de nașterea lui.

Ideea nașterii din Fecioară s-a ridicat când Biblia iudaică – Vechiul Testament creștin – a fost tradus în greacă în secolul al III-lea î.Hr. *Isaia* (7:14) prorocise că o „femeie tânără” avea să nască un fiu care se va numi Imanuel. Cuvântul ebraic pentru „femeie tânără”, *alma*, a fost tradus în Biblia grecească ca „fecioară”, *parthenos*. Când Matei face referire pentru prima dată la nașterea lui Isus, insistă asupra faptului că se împlinesc cuvintele „prorocului” – adică *Isaia*. Apoi vorbește de o fecioară, *parthenos*, care rămâne însărcinată și aduce pe lume un fiu. Dar nu era nevoie decât de o femeie tânără care să nască, pentru a se împlini profeția prorocului *Isaia*; cineva poate spune că este o minune, dar una nu prea originală și care nu necesită postulatul unei zeități active sexual. De fapt, relatarea din *Matei* (1:22–23) este

în mod clar metaforică¹³⁰. Dar, îndrăznesc să spun, cu implicații ulterioare.

Biserica a instituit cultul fecioriei, care a atras pe mulți bărbați care nu pot fi catalogați decât drept „tulburați” sau, în cel mai rău caz, niște pedanți patologici – bărbați asemenea părintelui Origene, care s-a autocastrat la vârsta de optsprezece ani pentru a deveni un creștin mai bun, sau Augustin, care ura toate plăcerile, mai ales cele sexuale. Astfel de bărbați, unul după celălalt, s-au străduit să introducă obligativitatea castității pentru predicatorii credinței, o misiune îndeplinită cu succes în 1139, când căsătoria și sexul le-au fost interzise preoților Bisericii Romano-Catolice.

Dar Isus nu menționează nicăieri castitatea, iar Pavel arată faptul că nu există nicio mărturie scrisă în acest sens. „Cât despre feciorie, n-am poruncă din partea Domnului” (I *Corinteni* 7:25).

Mai mult, Apostolul Petru, presupusul fondator al Bisericii Catolice, care a fost ulterior desemnat drept primul papă, era în mod sigur căsătorit și călătorea împreună cu soția sa. Prima *Epistolă a lui Pavel către Corinteni* (9:5) spune limpede asta, așa cum o spune și despre statutul lui marital, ca al tuturor sau a celor mai mulți dintre ucenicii și

¹³⁰ Pentru comentarii, vezi *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, pp. 29–30.

frații lui Isus¹³¹. Un Pavel căsătorit a persistat până la sfârșitul secolului al II-lea, când este amintit pentru ultima oară de episcopul Clement al Alexadriei¹³². După aceea, Pavel a fost mutat treptat și inexorabil la statutul de celibatar. Când tinerii feciori apucau calea credinței, femeile erau excluse din ea.

LA O ANALIZĂ independentă a fragmentelor care au supraviețuit despre viața și timpurile lui Isus, faptul că Isus a fost și el căsătorit apare ca foarte probabil. Eu și colegii mei argumentăm în *Holy Blood, Holy Grail* că Isus era căsătorit cu Maria Magdalena, iar nunta din Cana, unde Noul Testament spune că el avea o anumită responsabilitate, era a lui¹³³.

La acea vreme, fariseii, una dintre principalele grupări din iudaism în secolul I d.Hr., susțineau că „datoria necondiționată a unui bărbat era să se însoare”¹³⁴. Rabinul contemporan Rabbi Eliezer afirmă: „cine nu procrează este asemenea vărsătorului de sânge”¹³⁵. Așadar, dacă Isus nu era căsătorit, așa cum vrea biserica să ne facă să credem, de ce fariseii, care i se opuneau – și se fac

¹³¹ Cephas, menționat în această scrisoare este, cu siguranță, un nume atribuit lui Petru, vezi Ioan I:42.

¹³² Clement din Alexandria, *Stromateis*, III, 53, p. 289.

¹³³ Pentru o analiză a acestor argumente, vezi *Holy Blood, Holy Grail* de Baigent, Leigh și Lincoln, pp. 290–297.

¹³⁴ Ranke-Heinemann, *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, p. 40.

¹³⁵ *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, p. 40

multe referiri la ei în Noul Testament – nu se foloseau de celibatul lui pentru a-și întări criticile împotriva lui Isus și a învățăturilor sale? De ce apostolii, care erau căsătoriți, nu i-au cerut lui Isus să le explice faptul că el nu era?

Pavel, înainte de a se creștina, era fariseu – dacă Isus era celibatar, de ce nu menționează Pavel acest lucru? Ranke-Heinemann scoate în evidență un lucru esențial: pe când Pavel scria despre celibat, spunând că nu are nicio poruncă de la Isus referitor la subiect și, astfel, putea doar să-și spună propria părere, „este imposibil să fi omis să menționeze exemplul neobișnuit dat de viața lui Isus – dacă exista acest exemplu”¹³⁶. Elaine Pagels, intervievată într-o emisiune televizată, comentează că: „este adevărat că majoritatea bărbaților evrei și mai ales rabinii se căsătoreau. Și este foarte posibil ca Isus să fi fost căsătorit”¹³⁷.

Dar o naștere din Fecioară și o viață de castitate erau importante pentru dezvoltarea ortodoxiei creștine, mai ales că se depărta de originile iudaice și căuta adepți printre gentili. Desigur că celibatul era foarte bine văzut de mulți filosofi păgâni, mai ales de stoici. Se pare că avântul original pentru fecioria creștină, în condițiile unei lupte pentru respect într-o lume păgână, era de fapt o dorință de a demonstra că și creștinii puteau să ajungă pe

¹³⁶ *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, p. 45–46.

¹³⁷ Elaine Pagels intervievată în *Secrets Behind „The Da Vinci Code”*, *Dateline NBC*, 2005.

culmile morale atinse de filosofii păgâni. Și cu siguranță au dobândit respect pentru acest lucru: iată ce scrie despre creștini Galen, doctorul lui Marcus Aurelius, în secolul al II-lea d.Hr.

*Printre ei sunt nu doar bărbați, ci și femei care își petrec întreaga viață în abstenență sexuală. Sunt unii în rândurile lor care au atins o asemenea autodisciplină și autocontrol care nu este cu nimic inferior celui al adevăraților filosofi.*¹³⁸

Dar într-un comentariu vizionar dintr-o scrisoare către episcopul de Smirna, episcopul Ignatius de Antiohia – care mai târziu, în anul 110, a murit în arenă sfâșiat de fiare spre amuzamentul romanilor – scrie că existau creștini care „trăiesc în feciorie ca să preamărească pe Domnul nostru”, după care admite în mod direct că nu îi admiră. De fapt, afirmă că le deplânge „aroganța” și îi avertizează că, dacă se mândresc cu fecioria lor, vor fi pierduți¹³⁹. Din nefericire, cei care au avut succes în stabilirea dogmei bisericii și au tras sfori ca să afirme divinitatea lui Isus erau tot cei care doreau introducerea fecioriei permanente pentru conducătorii bisericii, excluzându-le în același timp pe femei din vreun rol important. Erau de-a dreptul înnebuniți la gândul unor femei care să

¹³⁸ Citat în *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, p. 9.

¹³⁹ Citat în *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, p. 46.

propovăduiască. Uitau că și Pavel menționează, cu admirație și încurajator, rolul femeilor ca învățători ai bisericii.

În *Epistolele către Romani* (16:1–12), Pavel laudă opt femei care erau fie diaconițe, fie „slujitoare ale lui Isus Hristos” (și deci învățătoare): Phoebe, Priscilla, Aquila, Maria, Iunia, Trifena, Trifosa și Persis. Mai mult, menționează în *Prima epistolă către Corinteni* (11:5), că atât femeile cât și bărbații se „roagă și propovăduiesc” în biserică. Ranke-Heinemann indică faptul că „propovăduirea” este „un act oficial de proclamare, mai bine spus predicare”¹⁴⁰. Dar, în același timp, Pavel scrie că femeile din comunitate trebuie să „tacă în adunări, căci lor nu le este îngăduit să vorbească; ci să fie supuse... Dacă voiesc să capete învățătură asupra unui lucru, să întrebe pe bărbații lor acasă” (I *Corinteni* 14:34–35).

Dar, din a doua jumătate a secolului al II-lea d.Hr., orice implicare a femeilor în predarea învățăturilor creștine aparținea trecutului. Cei cărora nu le plăceau femeile în biserică, deja își încleștasera mâinile pe comenzi – mai ales Tertulian. Educat în Cartagina înainte de convertirea la creștinism, în 197 d.Hr., Tertulian profera împotriva femeilor: „sunteți poarta iadului: ați rupt pecetea pomului interzis, sunteți primele care ați călcat legea divină... Și din cauza trădării

¹⁴⁰ *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, p. 126.

voastre – adică a morții – chiar și Fiul Omului a trebuit să moară”¹⁴¹.

În mod evident, dată fiind vina adusă femeilor pentru tot răul din lume și pentru crucificarea lui Isus, Tertulian nu avea să se liniștească dacă femeile efectuau serviciul divin în biserici. „Cât de credibil poate să pară, dacă Pavel care nu permitea unei femei să învețe cu prea multă îndrăzneală, să fi dat unei femei puterea de propovăduire și botez. «Să tacă, spune el, și să-i întrebe acasă pe bărbați»”¹⁴².

Deși această atitudine este foarte previzibilă, totuși trebuie să ne oprim și să ne întrebăm: ce înseamnă izbucnirea aceasta? Înseamnă că, undeva în biserica creștină cunoscută de Tertulian, femeile exercitau drepturile menționate de Pavel și mai mult decât atât. Așadar, femeile erau preoți, oficiind ritualul Sfintei împărtășanii, propovăduind, botezând convertiții la noua religie. Dar oare unde se întâmplau toate acestea? Cât de răspândită să fi fost practica? Tertulian nu ne dezvăluie nimic. Ca mulți părinți ai bisericii, a scris atacuri la adresa ereziei, dar în criticile sale nu menționează niciunul dintre grupurile care le permiteau femeilor șanse egale cu ale bărbaților de a oficia serviciul religios. Trece acest aspect sub tăcere. Și trebuie să ne întrebăm de ce.

¹⁴¹ Tertulian, *The Writings of Tertullian*, vol. I, *On Female Dress*, I, I, p. 304.

¹⁴² *The Writings of Tertullian*, vol. I, *On Baptism*, xvi, p. 252.

Desigur că un lucru de mare importanță era în joc. Roma începea să se afirme. Întregul concept de „succesiune apostolică” – unul dintre principalele aspecte pe care se bazează primatul Romei și validitatea succesiunii preoțești – începea să se cristalizeze.

Conform *Evangheliei după Matei* (16:18), Petru a fost piatra pe care s-a clădit biserica lui Hristos¹⁴³. Ignorând dificila întrebare: de ce un bun evreu ar fi vrut să înființeze o biserică, Vaticanul insistă că prin această afirmație – care nu este menționată de niciunul din ceilalți evangheliști – Hristos i-a dat lui Petru autoritatea supremă peste biserica creștină. Tuturor episcopilor Romei li s-a transferat acest drept. Conform acestei tradiții, Petru a fost primul episcop al Romei și, după cum am arătat, episcopul Romei ales în 440, papa Leon I, a susținut că această moștenire îi da Romei dreptul să conducă lumea creștină. Această pretenție este crucială pentru prezumția de justificare spirituală a Vaticanului. Fără ea – dacă i s-ar demonstra nonsensul – întregul edificiu al Vaticanului și al papalității s-ar prăbuși. Mai mult, pe această pretenție se sprijină și afirmația de-a dreptul extraordinară că Biserica Catolică este singura cale spre adevăr și că papa este reprezentantul lui Hristos, adică al lui Dumnezeu,

¹⁴³ Niciunul dintre Marcu, Luca sau Ioan nu menționează această afirmație, deși atât Marcu cât și Luca descriu aceeași conversație cu Petru.

pe pământ. Isus al istoriei ar fi fost oripilat de ceea ce a fost creat în numele lui.

PUTEM ARGUMENTA, pe motive întemeiate, că Isus era căsătorit și că Maria Magdalena era soția lui. Dar nu avem dovezi – tot ce avem e legat de circumstanțe. Totuși, când este vorba să arătăm diferența dintre atitudinea Romei față de femei și atitudinea lui Isus, suntem pe un tărâm mai sigur. Isus, după cum se arată pe larg în *Evangelhii*, avea o relație firească și apropiată cu femeile care-i urmaseră calea – atât de firească și apropiată încât apostolii săi s-au plâns cu varii ocazii. *Evangelhia după Ioan* descrie un episod când Isus călătorea prin Samaria. Ucenicii plecaseră să cumpere carne. Isus a fost lăsat singur și, obosit din cauza drumului, s-a așezat lângă o fântână. O femeie necăsătorită s-a apropiat și a început să vorbească cu Isus. Când s-au întors ucenicii, au fost șocați că vorbea cu o femeie și, totuși, adaugă Ioan, niciunul dintre ei nu l-a întrebat nimic. (*Ioan* 4:27). Se înțelegea că, după Isus, comunicarea exista pentru toți.

De la publicarea, în 1977, a textelor de la Nag Hammadi, strânsa legătură dintre Isus și Maria Magdalena a fost cauza multor dezbateri științifice și publice. Textul cheie din *Evangelhia* (apocrifă) *după Filip* are unele cuvinte reconstituite – aflate în paranteze drepte în traducere –, dar și fără acestea, relația strânsă și apropiată dintre cei doi

este clară.

*Și, tovarășa de viață a Mântuitorului este Maria Magdalena. Dar Hristos o iubea mai mult decât pe toți apostolii și obișnuia să o sărute des pe gură. Restul ucenicilor erau jigniți de acest lucru și își exprimau nemulțumirea.*¹⁴⁴

Dar aici este mai mult decât o relație emoțională sau sexuală. Căutând mai atent în această Evanghelie precum și în celelalte care datează tot din secolul al II-lea și au fost excluse de biserică, ne dăm seama că Maria Magdalena avea o cunoaștere aparte a învățăturilor lui Isus – o profunzime și o înțelegere, care nu era neapărat cunoscută celorlalți ucenici. *Evanghelia după Filip*, după ce menționează strânsa lor legătură, continuă se explice relațiile cu ucenicii.

*Ei îl întrebau, „De ce o iubești mai mult decât pe noi toți?” Mântuitorul le-a răspuns și a zis, „de ce nu vă iubesc ca pe ea? Când un orb și un om care vede sunt amândoi în întuneric, nu se deosebesc unul de celălalt. Dar când se face lumină, acela care vede, va vedea lumina, iar cel orb va rămâne în întuneric”.*¹⁴⁵

¹⁴⁴ *Evanghelia după Filip* 63, în Robinson, *The Nag Hammadi Library în English*, p. 138 (tradusă de Wesley W. Isenberg).

¹⁴⁵ *Evanghelia după Filip* 64, *The Nag Hammadi Library în English*, p. 138.

Isus sugerează că Maria Magdalena poate vedea lumina, spre deosebire de ucenici. Altfel spus, ea înțelege pe deplin învățătura lui Isus, iar alții nu.

Acest punct de vedere este exprimat într-un alt text timpuriu descoperit în Egipt, *Evangelia Apocrifă a Mariei*. Aici ucenicii doresc să învețe; se zice că Petru o întreabă pe Maria Magdalena, „Soră, știm că Mântuitorul te-a iubit pe tine mai mult decât pe toate celelalte femei. Spune-ne cuvintele Mântuitorului de care îți aduci aminte, lucrurile ce tu le știi, iar noi nu”.

Iar Maria îi răspunde: „am să vă învăț despre ce vă este ascuns”¹⁴⁶. Dar, după ce îi învață, ucenicii se plâng de explicația ei, iar Andrei afirmă: „Nu cred că Mântuitorul a spus aceste lucruri, fiindcă într-adevăr acestea sunt niște învățături ciudate”. Iar Petru, supărat, comentează: „Oare, a vorbit el cu o femeie în particular, fără ca noi să știm despre acestea? Să ascultăm oare de ea? A ales-o pe ea în locul nostru?”¹⁴⁷

Aici este cauza problemei: această relație dintre Isus și Maria este plină de secrete referitoare la Isus, pe care biserica se străduie din răspuțeri să le ascundă, acestea sunt secretele pe care, conform Apocrifei Mariei, discipolii le-au ignorat și negat în mod voit.

¹⁴⁶ King, *The Gospel of Mary of Magdala*, 6, p. 15.

¹⁴⁷ *The Gospel of Mary of Magdala*, 10, p. 17.

Care erau aceste secrete? Cine și ce era Isus?

Trebuie să ne reîntoarcem în lumea romană și la dezbinății locuitori ai Iudeii pentru a pune niște întrebări mai tranșante și a cere niște răspunsuri mai bune decât cele cu care ne-am mulțumit până acum.

Să ne întoarcem așadar la Ierusalim.

ȘAPTE SUPRAVIETUIND RĂSTIGNIRII

Isus a intrat în Ierusalim călare pe un măgar. Pare un crâmpei accidental de informație. Mai înainte, în timpul călătoriei de la Ierihon la Ierusalim pentru Paște, Isus se opri pe Muntele Măslinilor. I-a rugat pe doi dintre însoțitorii săi să meargă și să-i găsească un măgar. Acest lucru era important pentru el și în *Matei* (21:4) se explică de ce: „Aceste lucruri s-au întâmplat ca să se împlinească ce fusese vestit”. Din păcate, relatarea seacă a lui Matei mai mult ascunde decât dezvăluie. Trebuie să încercăm să o facem mai explicită.

Prorocii Vechiului Testament erau preocupați de venirea lui Mesia. Descriau în detaliu cum avea să sosească în Ierusalim pentru a-și lua în stăpânire regatul și a-și elibera poporul. Ba chiar au spus și ce urma să facă: prorocul Zaharia a prezis că regele lui Israel va sosi triumfător, dar smerit, călare pe un animal modest, un măgar. Isus a urmat linia acestei prorociri. În ziua când Isus a

ajuns la Ierusalim, mulțimile s-au adunat să-l vadă trecând pe străzile aglomerate ce duceau la Templu. La trecerea lui strigau cântarea „Osana, Fiul lui David”. Intrarea lui Isus în oraș a devenit un eveniment public. Mulțimile au umplut străzile în calea lui. Alte mulțimi îl urmau ca un alai. Întregul oraș e descris ca fiind în „fierbere”. În mod clar, atât populația cât și administrația își dădeau seama ce se întâmpla și, mai ales, înțelegeau importanța evenimentului. Salvatorul promis al neamului lui Israel era în fața lor, călărind prin Ierusalim, în drum spre Templu, unde, după cum știau ei – sau se așteptau – avea să preia puterea.

Pentru a fi știut toate acestea, mulțimile trebuie să fi fost anunțate dinainte, dar nimic despre cum s-au întâmplat acestea nu este consemnat în Noul Testament. Acolo, aclamațiile sunt descrise în așa fel încât să credem că erau spontane, dar putem fi siguri că sosirea lui Isus fusese anunțată, iar aclamațiile încurajate.

Un mic indiciu despre acest plan apare în *Evanghelia după Ioan* (11:56–57). Mulți dintre cei care veniseră la Ierusalim pentru Paște „căutau pe Isus”, întrebându-se dacă avea sau nu să vină la Templu, având în vedere că se știa că preoții dăduseră ordine să fie arestat. Bineînțeles că era deja văzut ca un pericol la adresa stabilimentului. Ioan ne dezvăluie mai departe (12:12–13) că, în ziua când cei din oraș „au auzit că vine Isus la Ierusalim”, au luat ramuri de finic și i-au ieșit în

întâmpinare. Cu siguranță era așteptat – iar necazurile erau aproape.

Isus, urmat de un alai în creștere care umplea străzile, s-a îndreptat spre Templu, unde, într-un bine cunoscut incident, i-a dat afară pe negustori. Și această acțiune a fost făcută ca să împlinească alte semne ale regelui lui Israel, Mesia, conform vechilor profeți: în *Isaia* (56:7) se vorbea de Templu ca „locăș de rugăciune” pură și în *Ieremia* (7:11) se vestiseră spusele Domnului: „Templul acesta, asupra căruia s-a chemat numele Meu, n-a ajuns el oare, în ochii voștri, peșteră de tâlhari?” Încă o dată, această profeție este citată în mod explicit în *Matei* (21,13). Nu există abatere de la ea: Isus a intrat în Ierusalim în mod deliberat, îndeplinind tot ce trebuia pentru a se înfățișa ca Alesul, Mesia lui Israel, Regele uns a cărui sosire fusese vestită de proroci.

Cunoștea profeția și o accepta.

Dar toți mesia erau, prin definiție, unși. Atunci, când fusese Isus uns? În Evangheliile după Matei, Marcu și Luca nu există nicio mențiune a ungerii sale înainte de intrarea în Ierusalim, deci, conform spuselor lor, se pare că, la acel moment, el încă nu era Mesia. Mai degrabă, dacă cercetăm relatările lor, se pare că el dorea exact acest lucru, să aducă ultimele argumente în sprijinul pretențiilor sale, fapt pentru care avea nevoie de recunoaștere și susținere publică.

După ce i-a aruncat afară din Templu pe

negustori, ni se spune că orbii și șchiopii s-au apropiat de el, rugându-l să fie vindecați, iar copiii strigau „Osana Fiului lui David”. Era a treia oară când împlinea tradiția mesianică, adică vindeca slăbănogii și primea aclamațiilor copiilor („din gura pruncilor și a celor ce sug ai săvârșit lauda” Psalmul 8:1–2 și „înțelepciunea a deschis gura celor muți și limba pruncilor a făcut-o bine grăitoare” *Cartea înțelepciunii lui Solomon*, 10:21). Matei spune că Isus se referea la aceste două texte atunci când era provocat¹⁴⁸. Apoi, după cea de-a treia demonstrație a rolului său, Isus a plecat din Ierusalim și s-a dus în Betania, unde urma să înnopteze.

Dimineața, s-a întors la Ierusalim. De această dată a început să predice în Templu, vorbind în parabole mulțimilor care veniseră să-l asculte, enervându-i astfel pe preoții care îi erau deja ostili și îi urmăreau activitățile. În această a doua zi, a avut loc un eveniment esențial, unul care avea legătură cu o problemă foarte importantă pentru Iudeea: plata taxelor către Cezar.

Isus cunoștea prea bine realitatea situației politice din Iudeea în timpul dominației romane. Autorii Evangheliilor erau, de asemenea, conștienți de natura sensibilă a acestei probleme. După *Matei* (22:17), fariseii și irodienii – și unii și

¹⁴⁸ Biblia din Ierusalim conține cele două surse ale citatului lui Isus, ceea ce aduce împreună cele două citate.

alții susținători ai legii proromane – s-au dus la Isus și l-au întrebat direct:

„Se cade să plătim bir Cezarului sau nu?”

Trebuie să fim clari asupra unui lucru, aceasta era o întrebare plină de înțelesuri. În contextul acelor ani, era fundamentală, chiar explozivă. Tocmai această problemă a taxei și a refuzului de a o plăti declanșase prima rebeliune împotriva romanilor în 6 d.Hr., condusă de Iuda Galileeanul; o rebeliune care fusese începutul unei jumătăți de secol de vărsare de sânge. Pentru zeloți – și pentru mulți iudei mai puțin militanți – taxa era simbolul întregului rău pe care îl reprezenta Roma. Putem fi siguri că Isus cunoștea implicațiile răspunsului – așa cum probabil că știau și viitorii cititori ai Evangheliilor. Isus trebuia să fie foarte atent, fiindcă, orice răspuns ar fi dat, ar fi avut probleme cu una dintre facțiuni. Dacă ar fi răspuns afirmativ, i-ar fi supărat pe zeloți, iar un răspuns negativ i-ar fi adus condamnarea din partea romanilor și a preoților care îi susțineau.

Așadar, ce a făcut Isus? Cu toții știm răspunsul. A cerut o monedă. I s-a dat un dinar roman. Isus s-a uitat la monedă și a întrebat: „Chipul acesta și slovele scrise pe el, ale cui sunt?” „Ale Cezarului”, i-au răspuns ei. Atunci el le-a zis: „Dați dar Cezarului ce este al Cezarului, și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu” (*Matei 22:19–22*).

La acel moment, și în acel loc, nu era doar o replică abilă – echivalentul modern al unei

declarații politice –, dar și o provocare revoltătoare la adresa zeloților.

Imaginați-vă situația: zeloții, al căror unic scop era să înlăture și să distrugă dominația Romei asupra Iudeii, organizaseră mariajul dinastic dintre Iosif, care se trăgea din casa regală a lui David, și Maria, din linia preotească a lui Aaron, pentru a avea un copil, pe Isus – Mântuitorul lui Israel – care era și rege de drept și mare preot.

Isus crește ca să îndeplinească acest rol, intră în Ierusalim ca Mesia, împlinește profețiile, face tot ceea ce se aștepta de la el – până în acest moment crucial. Până atunci, probabil că zeloții erau foarte mulțumiți de întreaga desfășurare a evenimentelor. Dar, dintr-odată, printr-o mișcare neașteptată, Mesia lor schimbă „macazul”: „Plătiți bir”, spune el. „Nu înseamnă nimic”. Fiindcă adevărata lui împărăție – așa cum a insistat de multe ori – nu este în această lume.

Probabil că susținătorii zeloți ai lui Isus au fost de-a dreptul apoplectici de furie, luați prin surprindere de schimbarea bruscă și publică a evenimentelor. Atât de bine formatul lor Mesia îi respinsese, îi trădase. Așa că, la fel de furioși, urmau să-l respingă și ei.

După această a doua zi la Templu, Isus s-a întors din nou în Betania să înnopteze; conform *Evangheliei după Matei* (26:6) mai erau două zile până la Paște, iar Isus stătea în casa lui „Simion Leprosul”. Dar *Evanghelia după Ioan* (11:1–2,

12:3) afirmă că stătea în casa Mariei, Martei și a lui Lazăr. Una dintre Evangheliile se înșală – acest lucru este clar –, dar indiferent de casa unde sta Isus, acolo s-a petrecut un eveniment extraordinar: Isus a fost uns. Era aceasta o recunoaștere și o confirmare a lui ca Mesia lui Israel? Se pare că da.

Evanghelia după Matei (26:7) descrie „o femeie” ungând capul lui Isus cu „mir scump”, pe care l-a adus într-un „vas de alabastru” – un obiect foarte prețios în acea vreme¹⁴⁹. Acest mir și vasul de alabastru nu se găseau așa, oricum, în casa unui țăran sau meșteșugar. Întregul incident face trimitere la starea de bogăție camuflată a celor apropiați lui Isus. *Marcu* (14:3) menționează același incident și adaugă că uleiul acela scump era mir de nard – folosit la ceremoniile din Templu. *Ioan* (11:2), ca totdeauna o sursă de detalii interesante, o numește pe femeie: era Maria din Betania, sora lui Lazăr.

Cititorii contemporani ai Evangheliilor nu cunosc politica și practicile acelor timpuri, așa că, pentru ei, această ungere pare incidentală, o exprimare a respectului poate, sau după cum au argumentat exegeți ai bisericii, o ceremonie bogată pentru întâmpinarea unui oaspete ales. Poate că da, dar, în contextul dat, această explicație este

¹⁴⁹ *Evanghelia după Luca* (7:37–38) menționează că femeia îi unge picioarele lui Isus.

greu de crezut. Pentru oamenii secolului I, implicațiile acestei acțiuni erau clare: era o ungere regală. În mod tradițional, preoții și regii lui Israel erau unși cu mir scump: la regi, se turna pe cap ca o cunună simbolică, pe când capul unui preot era uns în cruce diagonală.

Mai mult, ar trebui să fim atenți că Matei afirmă că, după această ungere, Iuda s-a dus la marii preoți să aranjeze vânzarea lui Isus. Acest eveniment este prea aproape în timp de ungerea lui Isus, încât trebuie să bănuim o legătură între cele două momente. Mirungerea aceasta înfăptuită de o apropiată a lui Isus a dat în mod oficial alarma. Ne putem da seama acum unde ne limitează Evanghelia: Matei, în mod ezitant, sugerează că Isus a fost recunoscut și proclamat ca Mesia.

În mod curios, în 1988, un mic vas – conținând un ulei misterios care nu a fost niciodată identificat – datând din timpuri irodiane și înfășurat pentru protecție în frunze de palmier, a fost găsit la Qumran, lângă Marea Moartă¹⁵⁰. Arheologii au speculat că ar putea fi ulei de îmbălsămare, pentru care zona era faimoasă în antichitate, foarte scump – valoarea de două ori greutatea lui în argint –, folosit pentru ungeri regale. Vasul acesta se poate să fi fost ascuns

¹⁵⁰ Patrich și Arubas, „A Juglet Containing Balsam Oil (?) from a Cave Near Qumran”.

acolo de la Ierusalim, sau s-ar putea să fi fost folosit în Qumran pentru mirungerea „alternativă” a unui mare preot: *Pergamentul Templului* expune clar că cei din Qumran aveau un interes foarte mare în privința Templului, având în vedere că întreg papirusul descrie, pe larg și în amănunt, procedura corectă care trebuia îndeplinită în acest loc sacru¹⁵¹.

Dar și modul de desfășurare al acestei mirungeri adâncește misterul – de parcă nu era deja destul mister în jurul lui Isus. Oricine s-ar aștepta ca o asemenea ceremonie să fie ținută de un grup de fruntași oficiali, poate preoți, reprezentanți ai Sanhedrinului, ai celui „oficial” sau vreo alternativă zelotă – asta în cazul în care zeloții mai vorbeau cu Isus după incidentul cu dinarul.

Dar nicio asemenea persoană nu era prezentă. Conform relatării lui Matei, Isus a fost uns de o „femeie” – identificată în *Evangelhia după Ioan* (12:3) ca Maria din Betania – și evenimentul a avut loc în casa pe care ea o împărțea cu sora și cu fratele ei Lazăr, care fusese de curând „sculat din morți”. În istoria confirmărilor regale sau preoțești de către organizații dominate de bărbați, este un eveniment fără precedent: o ceremonie de ungere condusă de o femeie? O femeie confirmându-i și slăvindu-l pe Isus ca Mesia? Oare ce fel de ceremonie a fost aceasta care și-a lăsat urma

¹⁵¹ Garcia Martinez, *The Temple Scroll*, p. 154 sq.

repede și camuflat prin Evangheliile ca o cometă ascunsă de norii negri?¹⁵²

Acest eveniment rămâne neexplicat până în ziua de azi, totuși nu poate fi ignorat. Era atât de important pentru mișcarea creștină și atât de cunoscut, încât nu a putut fi îndepărtat din cronici. A continuat să fie inclus în acele amintiri care s-au păstrat și au fost scrise sub forma Evangheliilor. I-a fost micșorată și distorsionată semnificația, dar cel puțin s-a păstrat, chiar dacă neexplicat și misterios. Mai curios este că, o femeie, Maria din Betania, a jucat acest rol, și nu altă femeie care era mult mai importantă în cercul ucenicilor: Maria Magdalena. Asta dacă, nu cumva, cele două nu sunt una și aceeași – dacă Maria din Betania nu era de fapt Maria Magdalena.

Se pare că Noul Testament face o distincție între cele două, dar în mod sigur a existat o tradiție care le asocia pe cele două, o tradiție care a fost introdusă în credință în timpul secolului al VI-lea de papa Gregoriu I. Totuși, dovezile lipsesc, iar această identificare nu mai este menținută de Vatican. Însă, după cum vom vedea, problema nu se termină aici.

O perspectivă foarte interesantă și convingătoare a fost publicată de Margaret Starbird în lucrarea

¹⁵² Evangheliile după Ioan descrie o familie care îi unge picioarele lui Isus mai degrabă decât creștetul. Presupun că este un exemplu camuflat al aceleiași ceremonii descrise de Matei și Marcu.

ei din 1993 *The Woman with the Alabaster Jar* (*Femeia cu vasul de alabastru*). După cum am descoperit, toate acțiunile importante ale lui Isus care au precedat răstignirea au fost înlăptuite în concordanță cu profețiile Vechiul Testament. Chiar și ungerea lui Isus poate fi considerată că se potrivește cu aclamarea unui Mesia iudeu a cărui sosire fusese prevestită. Starbird sugerează că putem să o regăsim pe Maria Magdalena într-una dintre aceste profeții¹⁵³. Face trimitere la prorocul Miheia din Vechiul Testament (4:8), care a zis: „Iar la tine, turnul de pază al turmei, colina (Ophal) fiicei Sionului, la tine se întoarce stăpânirea cea de odinioară, împărăția fiicei Ierusalimului”.

Fraza: „turnul de pază al turmei” semnifică locul mai înalt de unde păstorul poate să-și supravegheze turma. Aici totuși, conform traducerii oficiale a Vaticanului (Biblia de la Ierusalim), se referă la Ierusalim¹⁵⁴. Prin „turmă” se referă la cei care cred în Dumnezeu. Referința suplimentară la „colină” întărește acesta explicație, având în vedere că prin „colină” (Ophal) se face trimitere la acea parte a Ierusalimului unde își avea regele reședința. După cum apare în Biblia de la Ierusalim, „Turnul de pază al Turmei” este *Migdal-eder* în ebraică; *Migdal* înseamnă „turn”, dar mai are și sensul de „măreț”. Starbird

¹⁵³ Starbird, *The Woman with the Alabaster Jar*, pp. 50–51.

¹⁵⁴ *The Jerusalem Bible*, p. 1503, nota f.

sugerează, foarte plauzibil, că aici avem originea epitetului „Magdalena” în loc de vreun posibil oraș numit Magdala. Cu alte cuvinte, dacă explicația este corectă, Maria din Betania, Magdalena, soția lui Mesia, era cunoscută ca „Maria cea Mare”¹⁵⁵.

În același fel în care intrarea lui Isus în Ierusalim fusese aranjată să corespundă profețiilor din Vechiul Testament despre sosirea lui Mesia, Maria Magdalena ne trimite și ea la o profeție mesianică din Vechiul Testament despre reinstaurarea puterii regale a casei lui Israel.

Se sugerează desigur că Isus a fost uns ca Mesia chiar de soția sa!

Pentru un anume motiv, ea avea această cădere și autoritate. Pentru cei care susțin primatul apostolic masculin în biserică este o enigmă care să-i îngrijoreze. În mod clar, în mișcarea condusă de Isus, puterea nu era investită exclusiv în bărbați.

Care sunt implicațiile? S-a sugerat că ceremonia de ungere ar reprezenta o căsătorie sacră. Dar este foarte improbabil: ungerea nu era o trăsătură a tradițiilor misterelor clasice¹⁵⁶. Și nu era nici specifică religiilor mesopotamiene¹⁵⁷. În afara iudaismului, mai era doar o singură altă veche tradiție, în zonă, pentru care mirungerea era importantă, Egiptul antic. Doar acolo preoții mai

¹⁵⁵ Starbird, *The Woman with the Alabaster Jar*, p. 51.

¹⁵⁶ Burkert, *Ancient Mystery Cults*, p. 102.

¹⁵⁷ Hastings, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, vol. I, p. 557.

erau consacrați prin mirungere pe cap.

ÎN MOD CERT Noul Testament este o istorie eronată. Acest lucru nu poate fi negat. Textele sunt inconsistente, incomplete, obscure și părtinitoare. Este posibil să analizăm Noul Testament până la punctul în care nu mai rămâne nimic în afară de o mitologie creștină dogmatică și părtinitoare – într-un asemenea caz putem argumenta că relatarea despre Isus care susține plata taxelor către Cezar era doar o adăugire ulterioară pentru a-i liniști pe gentilii greco-romani convertiți la creștinism că nu era nimic periculos din punct de vedere politic în noua credință, că aceasta nu fusese niciodată o amenințare pentru puterea romană.

Pe de altă parte, dacă acceptăm faptul că relatările conțin și puțină istorie, chiar și camuflată, trebuie să căutăm acele fapte care să fi supraviețuit sub ulteriorul edificiu mitologic. Tacitus și Pliniu cel Tânăr, deși săraci în informații, consemnează totuși – și astfel confirmă – că un Mesia iudeu a fost crucificat în timpul când Pilat din Pont era guvernator al Iudeii și, mai mult, că o mișcare religioasă, dezvoltată în jurul acestui Mesia, exista la sfârșitul secolului I d.Hr. În consecință, trebuie să recunoaștem că există și ceva istorie autentică în Evanghelii, dar cât de multă? Modul în care judecăm adevărul din Evanghelii depinde de semnificația pe care le-o

dăm.

În acest moment, inconsistențele din Evangheliile devin importante. Una dintre ele este cu precădere crucială.

Am menționat că Isus nu a fost uns decât la două zile, după intrarea în Ierusalim, când, în casa din Betania, sora lui Lazăr, Maria l-a uns cu un mir scump, de nard. Astfel, când Isus a intrat în Ierusalim de Paște, ca Mesia, nu fusese încă uns. Tehnic vorbind, încă nu era Mesia – acest lucru urma să se întâmple.

Dar *Evanghelia după Ioan* (12: 1-3) ne oferă o altă variantă. Conform acesteia, Isus a fost uns cu șase zile înainte de Paște, deci anterior intrării lui în Ierusalim. Așa că, în *Evanghelia după Ioan*, când Isus a intrat în Ierusalim și a fost aclamat ca Mesia, i se cuveneau aceste aclamații de drept, deoarece primise deja sfânta mirungere. Cine spune adevărul? Ioan sau ceilalți trei evangheliști? Nu putem spune. Tot ce se poate afirma este că relatarea lui Ioan justifică intrarea triumfală din Ierusalim într-un fel în care celelalte Evangheliile nu o fac. Este mai plauzibil, și foarte interesant este că doar Ioan o identifică pe femeia care îl mirunge pe Isus ca Maria, sora lui Lazăr.

TREBUIE SĂ mai analizăm ipoteza pe care o facem aici: nu este greu de imaginat faptul că zeloții, furioși că Isus acceptase mirungerea mesianică și respinsese orice rol politic, aveau să

pornească o acțiune de limitare a pagubelor. Trebuiau să scape de Isus pentru ca un conducător mult mai ușor de influențat să-i ia locul – poate chiar fratele lui, Iacov, care era mai în acord cu aspirațiile politice ale zeloților. Desigur, după înlăturarea lui Isus de pe scenă, Iacov ar fi condus comunitatea mesianică din Ierusalim¹⁵⁸.

Nu este greu de presupus că zeloții l-au trădat pe Isus – dacă nu puteau să aibă un conducător, să aibă măcar un martir. El știa că trebuie să-l trădeze – și este interesant că omul care a rămas în scripturi ca trădător este Iuda Iscarioteanul, care era fără îndoială un zelot sicar. Poate pentru Isus era un trădător, iar pentru zeloți un patriot. A făcut ce au vrut ei. L-a arătat pe Isus gărzilor înarmate care veniseră să-l aresteze. Și, pe când îl arestau în Grădina Ghetsemani, Isus a întrebat (după cum apare în originalul grecesc): „Sunt oare un tâlhar (zelot) de ați venit să mă prindeți cu săbii și ciomage?” (*Matei* 26:55)¹⁵⁹. Isus arată astfel – și incidental așa face și autorul *Evangheliei după Matei* – că știa care era realitatea politică a vremurilor acelea.

¹⁵⁸ Vezi Faptele Apostolilor 15:13, 21:18. Vezi și Eisenman, *The Dead Sea Scrolls and the First Christians*, pp. 118–119.

¹⁵⁹ Textul original în limba greacă conține cuvântul *lestēn*, care este tradus în Biblia de la Ierusalim ca „lotru”, iar Biblia din ediția King James ca „hoț”. Dar *lestēn* (singular) este pluralul lui *lestai*, numele folosit pentru zeloți.

Dacă preoții saducheii doreau să scape de Isus din cauză că-l vedeau ca Mesia și, astfel, o amenințare la adresa puterii lor, iar zeloții la fel, pentru diferite motive, doreau să scape de Isus, înseamnă că vestea a ajuns la urechile lui Pilat. Și vestea trebuie că l-a pus într-o poziție dificilă. Pilat era reprezentantul oficial al Romei în Iudeea și principala dispută a Romei cu iudeii era că refuzau să plătească taxă Cezarului. Dar iată că avea un lider iudeu – nimeni altul decât regele de drept – spunându-le oamenilor să plătească taxa. Cum ar fi putut Pilat să judece, ba mai mult, să condamne, un asemenea om care, în mod fățiș, susținea politica romană? Pilat ar fi fost el însuși acuzat de incompetență dacă ar fi condamnat un asemenea susținător.

Noul Testament îi prezintă pe iudei ca cerând moartea lui Isus. Și această vină aparentă i-a urmărit pe evrei timp de milenii – a fost recunoscută ca eronată de Vatican și eliminată din învățături în anii 1960. Dar, ca să ne fie clar, nu „iudeii” în general ceruseră arestarea și execuția lui Isus, ci militanții zeloți, cei care îi urau pe romani și l-ar fi sacrificat chiar și pe unul de-al lor pentru împlinirea aspirațiilor politice. În scenariul prezentat aici, Pilat probabil că se găsea într-o mare dilemă: pentru a menține pacea trebuia să judece, să condamne și să execute un iudeu care susținea Roma, dar a cărui existență producea răzmerițe, alimentate de zeloții nemulțumiți. Pilat

trebuia să facă imposibilul, avea nevoie să cadă la o înțelegere.

Și înțelegerea la care mă refer este următoarea: să-l judece pe Isus și să-l condamne ca agitator politic, astfel liniștindu-i pe zeoți, care amenințau cu revolte extinse. Era ultimul lucru de care avea Pilat nevoie, mai ales că își dădea seama că începuse să cadă din grațiile mai marilor săi. Dar pe când îl condamna pe Isus și trebuia să continue cu pedeapsa prin crucificare, nu putea să raporteze la Roma că Isus chiar murise. Așa că Pilat a luat măsurile necesare ca Isus să supraviețuiască. A vorbit cu un membru al Sanhedrinului și prieten de-al lui Isus, bogatul Iosif din Arimateea.

Cum ar fi putut fi crucificarea un fals? Cum ar fi putut Isus să supraviețuiască? Era oare posibil să supraviețuiești unei crucificări, indiferent de durata ei?

Crucificarea nu era atât o execuție, cât un mod de tortură până la moarte. Procedura era foarte simplă. Victima era legată, atârând de o cruce, în timp ce picioarele erau susținute pe un butuc la baza crucii. Picioarele erau de obicei legate de butuc, deși cel puțin o dovadă descoperită de arheologi arată că și gleznele erau pironite¹⁶⁰. Greutatea trupului care atârna îngreuna

¹⁶⁰ Zias și Sekeles, „The Crucified Man from Gi'vat ha-Mivtar”, pp. 26–27.

respirația, aceasta nu mai era posibilă decât împingând în sus din picioare pentru a elibera presiunea din piept. Desigur că, în cele din urmă, oboseala și slăbiciunea depășeau puterea de a mai tot împinge. Când se întâmpla acest lucru, trupul cădea, respirația devenea imposibilă, iar persoana crucificată murea – prin asfixiere. Se presupune că totul dura cam trei zile¹⁶¹.

Ca un act de îndurare – și doar cruzii romani puteau să vină cu o asemenea definiție – fluierile picioarelor victimelor erau zdrobite și astfel rămâneau fără puterea de a mai menține greutatea corpului. Corpul cădea și urma moartea rapidă prin asfixiere. Putem să observăm acest lucru și în Noul Testament. Ioan spune că celor doi zeloți (tâlhari) crucificați cu Isus le-au fost sparte fluierile picioarelor, dar când au vrut să-i facă același lucru lui Isus, „au văzut că murise” (*Ioan* 19:31–33).

În mod clar era dificil să supraviețuiești crucificării, dar nu era imposibil. Iosefus, de exemplu, spune că i-a văzut pe trei dintre foștii săi tovarăși într-un grup mare de captivi răstigniți. S-a dus la Titus cerând îndurare, ca să fie coborâți de pe cruce. Titus a fost de acord, și cei trei au fost dați jos. În ciuda îngrijirilor medicale, doi au murit, dar al treilea a scăpat¹⁶².

¹⁶¹ Cohn, *The Trial and Death of Jesus*, p. 230.

¹⁶² Iosephus, *The Life of Flavius Josephus*, pp. Xxiii-xxiv.

Oare Isus ar fi putut supraviețui asemenea celui din relatarea lui Iosefus? Există o tradiție în Islam care afirmă că da. Versul din Coran „Nu l-au crucificat” putea fi tradus ca „Nu i-au provocat moarte pe cruce”¹⁶³. Dar Coranul este un text relativ recent, deși folosește texte și tradiții mai vechi. Poate că este mai relevantă pentru noi o afirmație a lui Irenaeus din a doua jumătate a secolului al II-lea; plângându-se de credințele unui gnostic egiptean, Basilides, Irenaeus explică faptul că acest eretic propovăduia că Isus fusese înlocuit pe drumul spre Golgota, iar înlocuitorul lui, Simion din Cyrene, murise în locul lui Isus.

Dar dacă Isus supraviețuise fără să fi fost înlocuit, cum s-ar fi putut întâmpla acest lucru? Hugh Schonfield, în *The Passover Plot*, sugerează că Isus a fost drogat – sedat pe cruce ca să pară mort, dar a putut fi reanimat mai târziu, după ce fusese coborât de pe cruce¹⁶⁴. În niciun caz nu este o idee nebunească, ci chiar a fost ascultată cu interes. De exemplu, într-un program televizat despre răstignire, transmis de BBC în 2004, intitulat *Did Jesus Die? (Oare a murit Isus?)* Elaine Pagels se referă la cartea lui Schonfield, care, zice ea, sugerează că Isus „ar fi fost sedat pe cruce; că a fost dat jos destul de repede și astfel putea foarte bine să fi supraviețuit”. Ajunge la concluzia „că

¹⁶³ Parrinder, *Jesus in the Qur'an*, p. 108.

¹⁶⁴ Schonfield, *The Passover Plot*, pp. 166–167.

aceasta este desigur o posibilitate”¹⁶⁵.

Există un eveniment ciudat înregistrat în Evangheliile și care se explică prin această ipoteză. Pe când era pe cruce, Isus a spus că îi este sete. Iau dus la buze un burete înmuiat în oțet prins la capătul unei prăjini. Dar, departe de a-l înviora pe Isus, i-a grăbit moartea. Este o reacție ciudată și arată că buretele nu fusese înmuiat în oțet, o substanță care l-ar fi trezit pe Isus, ci în ceva care să-l fi făcut să-și piardă cunoștința – un fel de drog, de exemplu. Și asemenea droguri se găseau în Orientul Mijlociu.

Se știa că un burete înmuiat într-un amestec de opium și alte componente precum beladona sau hașișul era un bun anestezic. Asemenea bureți erau îmbibați cu amestecul respectiv, apoi uscați pentru a putea fi depozitați și transportați. Atunci când era nevoie de o stare de inconștiență – în intervenții chirurgicale de exemplu –, buretele era udat pentru activarea drogului și așezat pe gura și nasul pacientului, care își pierdea imediat cunoștința. Având în vedere descrierea evenimentelor de pe cruce și rapida moarte aparentă a lui Isus, este posibil ca acest burete cu droguri să fi fost cauza. Indiferent cât de atent ar fi fost executată o crucificare regizată (una menită să-l salveze pe Isus), nu se putea anticipa efectul șocului pe care putea să-l aibă asupra lui.

¹⁶⁵ Denton, *Did Jesus Die?*

Răstignirea era, până la urmă, o experiență traumatizantă, atât din punct de vedere mental cât și fizic. O stare de inconștiență ar fi redus efectul traumei și ar fi crescut șansele de supraviețuire, deci din acest punct de vedere drogul ar fi fost util.

Mai sunt niște aspecte izbitoare: *Evangelhelia după Ioan* menționează că i-au străpuns lui Isus coasta cu o lance și a țâșnit sânge. Luată la prima vedere, se pot deduce două lucruri din această observație: mai întâi că lancea nu a fost înfiptă în cap sau inimă și că nu era o amenințare imediată pentru viața lui. Și, în al doilea rând, faptul că a curs sânge arată că Isus era în viață.

Tot ce mai rămânea de făcut era ca Isus să fie coborât de pe cruce, în aparență mort, dar în realitate inconștient, și dus într-un mormânt unde să fie reanimat cu alte remedii. După aceea urma să fie scos din scenă. Și exact acestea ne sunt descrise în *Evangelheli*: *Luca* (23:53) și *Marcu* (15:46) spun că Isus a fost așezat într-un mormânt nou din apropiere. *Matei* (27:6) adaugă că mormântul era al bogatului și influentului Iosif din Arimateea. *Ioan* (19:41–42), care în general ne dă mai multe amănunte, adaugă că în jurul mormântului era o grădină, indicând astfel că era proprietate privată, probabil tot a lui Iosif din Arimateea.

Ioan mai insistă asupra faptului că Isus a fost repede coborât de pe cruce și așezat în mormântul

cel nou. Apoi adaugă, în mod curios, că, *peste noapte*, Iosif din Arimateea și prietenul lui, Nicodim, au vizitat mormântul aducând cu ei o cantitate mare de mirodenii, mir și aloe (*Ioan*, 19:39). Desigur că acestea puteau fi folosite doar ca arome, dar mai există o explicație la fel de plauzibilă. Ambele substanțe au întrebuințare terapeutică – mai ales mirul care era folosit pentru a opri sângerarea. Niciuna din ele nu este cunoscută a fi avut vreun rol în îmbălsămare. *Marcu* (16:1) și *Luca* (23:56) ating și acest subiect, adăugând la istoria despre mormânt că femeile – Maria Magdalena și Maria, mama lui Iacov – au adus mirodenii și balsamuri la mormânt după ce se terminase Sabatul.

Este ciudat că s-a întâmplat ca Isus să fie crucificat chiar lângă o grădină și un mormânt care aparțineau, mormântul cel puțin, lui Iosif din Arimateea. Lucrurile se potrivesc prea bine. Oare și răstignirea a fost una privată? Poate pentru a-i controla pe cei de față? *Luca* (23:49) ne spune că mulțimile priveau de la distanță. Oare erau ținute la distanță? De fapt, descrierea Golgotei sugerează că locul răstignirii a fost de fapt în Valea Kidron, unde există multe morminte săpate în stâncă și în ziua de astăzi și unde este și Grădina Ghetsemani, care s-ar putea să fi fost chiar grădina de lângă mormânt, una foarte familiară lui Isus.

Dar mai există o ciudățenie pe care trebuie să o notăm: în *Evangelia după Marcu*, Iosif din

Arimateea se duce la Pilat și îi cere trupul lui Isus. Pilat întreabă dacă Isus este mort și este surprins să afle că da, fiindcă moartea lui i se pare foarte rapidă lui Pilat. Dar, din moment ce Isus este mort, Pilat îi îngăduie lui Iosif să-i dea corpul jos. Dacă citim textul grecesc original, observăm un lucru de mare importanță: când Iosif îi cere lui Pilat trupul lui Isus, cuvântul folosit pentru „trup” este *soma*. În grecește, „soma” înseamnă trup viu. Când Pilat este de acord ca Iosif să dea jos trupul de pe cruce, cuvântul pe care-l folosește este *ptoma* (Marcu 15:43–45). „Ptoma” înseamnă leș, mort sau rămășiță. Cu alte cuvinte, textul grecesc al *Evangeliei după Marcu* arată clar că Iosif cere trupul în viață al lui Isus, iar Pilat îi dă ceea ce crede că este leșul. Supraviețuirea lui Isus este dezvăluită chiar în textul *Evangeliei*.

Dacă autorul Scripturii ar fi vrut să ascundă acel fapt, i-ar fi fost foarte simplu să folosească același cuvânt în ambele afirmații – adică și Pilat și Iosif să folosească *ptoma*, leș. Dar autorul a ales să nu. Oare din cauză că era un lucru atât de bine cunoscut încât nu avea cum să-i manipuleze înțelesul? Manipularea avea să aștepte traducerea Noului Testament din greacă în latină: în Biblia latină – vulgata – doar cuvântul *corpus* este folosit atât în spusele lui Pilat, cât și în ale lui Iosif din Arimateea, și înseamnă atât „trup”, cât și „leș”. Ascunderea secretului răstignirii era împlinită.

Iarăși nu avem nevoie decât de o ușoară

schimbare de perspectivă, o distanțare față de dogma teologică, pentru a vedea răstignirea cu alți ochi. Adică să vedem modul în care Isus ar fi putut foarte bine să supraviețuiască.

„ÎMPĂRĂȚIA MEA nu este din lumea aceasta”, i-a spus Isus lui Pilat din Pont în timpul interogatoriului (*Ioan* 18:36). Isus a mai spus: „Dacă împărăția Mea era din lumea aceasta, slujitorii Mei s-ar fi luptat”. Este o altă afirmație, ca și îndemnul la plata impozitelor, care cu siguranță că i-a înfuriat pe inflexibili zeloți.

Dar ce înseamnă această afirmație? Și, mai ales, când a învățat această abordare atât de diferită de aceea a colegilor și contemporanilor săi activi politic?

Isus nu ar fi putut să învețe așa ceva în Galileea, fiindcă Galileea era inima rezistenței zelote. Zeloții i-ar fi controlat pregătirea și educația, mai ales având în vedere destinul pe care îl plănuiseră pentru el. Și chiar dacă, pentru vreun anume motiv, el ar fi adoptat o asemenea perspectivă mistică și o abordare politică favorabilă romanilor, atunci profesorii lui zeloți și-ar fi dat seama că își schimbase principiile și nu l-ar fi lăsat să între în Ierusalim ca un presupus Mesia.

Toate acestea sugerează că Isus acționa după propriul plan – unul care includea nu doar mirungerea lui ca Mesia de o femeie apropiată lui, dar făcea posibil ca zeloții nici să nu bănuiască

adevărul până nu era prea târziu. Trebuie să tragem concluzia că Isus învățase meșteșugul acesta în altă parte.

Un indiciu există într-o afirmație foarte bizară a lui Isus relatată într-una din Evangheliile. Spune: „Dacă ochiul tău e sănătos, tot trupul tău este plin de lumină” (*Luca 11:34*).

Acesta este un gen de misticism pur care nu se găsește nicăieri în altă parte în Noul Testament; nici nu apare în învățăturile zeloților exprimate în manuscrisele de la Marea Moartă. Este un unicat în contextul iudaismului. Suntem siliți să spunem că Isus, se pare, fusese inițiat în altă parte. Experimentase Lumina Divină pe care o menționează toți misticii, din toate timpurile.

Trebuie să înțelegem mai profund această afirmație, fiindcă este crucială. Este chiar axul în jurul căruia gravitează adevărul despre Isus. Dacă putem înțelege acestea, atunci îl putem înțelege pe Isus, putem pricepe de ce s-a despărțit de zeloți, și de ce biserica a construit atâtea minciuni despre el de atunci. Biserica a trebuit să perpetueze minciuni, căci dacă spunea adevărul despre Isus, s-ar fi sfârșit. Atât de important este.

Nu exista decât un singur loc unde Isus ar fi putut să învețe asemenea lucruri. Un singur loc pentru iudei unde asemenea concepte mistice erau discutate și predate, unde obsesiile politice din Iudeea erau fie absente, fie trecute sub tăcere. Și acest loc era Egiptul.

Nu putem să-l înțelegem pe Isus, învățătura lui și evenimentele secolului I în Iudeea, fără a pricepe experiența iudaică din Egipt.

OPT ISUS ÎN EGIPT

Unde exact a trăit Isus din anii primei tinereți și până s-a ridicat din Galileea să fie botezat în Iordan rămâne un mister total. *Luca* (3:1–23) datează botezul lui în al cincisprezecelea an al împăratului Tiberiu – adică prin 27 sau 28 d.Hr. — și adaugă că Isus avea vreo treizeci de ani în acel moment. Putem fi siguri de un singur lucru: oriunde a trăit Isus, sigur nu a fost în Israel.

Certitudinea aceasta este ghidată și de logica Evangheliilor: dacă Isus ar fi trăit în Iudeea, Galileea sau Samaria, acest fapt ar fi fost menționat împreună cu indicii miraculoase și extraordinare despre măreția lui în creștere, în același mod în care întâmplări atât din tinerețe, cât și de după botez au fost descrise cu dragoste de Matei, Marcu, Luca și Ioan.

Deși, este adevărat că Evangheliile sunt în primul rând dedicate misiunii lui Isus de după Botez, totuși oferă date despre nașterea sa, călătoriile familiei sale și, în mod semnificativ, dezbaterile lui cu preoții din Templu pe când avea doisprezece ani (*Luca* 2:41–47). Cu siguranță că cel puțin una dintre Evanghelii, cea care stabilise deja importanța acestei timpurii perspicacități

religioase, ar fi notat și alte incidente de același fel despre maturizarea lui Isus. Ar fi suspect să nu existe asemenea incidente. Dar tocmai aceasta este situația: o cercetare amănunțită a Noului Testament nu dezvăluie nimic din acești optsprezece ani din tinerețea lui Isus.

Mai există o altă ciudățenie: Matei, Marcu și Luca, toți spun că Isus trăia în orașul Nazaret din Galileea. Luca dă puțin mai multe detalii, adăugând că Isus trăise acolo până la maturitate și că, în fiecare an, părinții lui mergeau la Ierusalim de Paște. În timpul uneia dintre aceste vizite, Isus a fost descoperit șezând în Templu cu învățații și întrebându-i despre religie. Din păcate, nu există nicio dovadă că Nazaretul ar fi existat în timpul lui Isus. Cea mai timpurie mențiunea apare abia în secolul al III-lea ¹⁶⁶. Oare această întâmplare cu Isus în Templu să fi fost inclusă (în Scriptură) ca un fel de poveste de acoperire pentru o perioadă din viața lui Isus despre care nu se știe nimic altceva?

În ceea ce privește Evangheliile, Isus pare să fi dispărut în tinerețe și începutul anilor de maturitate. Dar, în timpul acesteia și-a însușit ideile, credințele și a dobândit cunoașterea pe care o propovăduia mai târziu. Așadar unde anume era? Și de ce a fost ținut secret locul acela? Oare

¹⁶⁶ Vezi *Encyclopaedia Judaica*, 12, col. 900, și *Holy Blood, Holy Grail*, de Baigent, Leigh și Lincoln, pp. 363–364.

fusesse căutat de preoți și rabini pentru „talentul” său și dus departe pentru două decenii de învățătură tainică? Desigur că ucenicii știau unde fusesse Isus. Dar oare ce era în joc atât de important, ce problemă s-ar fi ivit, dacă această informație ar fi fost împărtășită? De fapt, nu putem să nu ne întrebăm ce încercau autorii Evangheliilor să ascundă?

Această lacună din relatarea vieții lui Isus a fost analizată de cercetători timp de mulți ani și a deschis calea pentru multe speculații. Există argumente cu diferite grade de plauzibilitate despre o călătorie a sa în Orient, departe de jurisdicția romanilor, în zonele locuite de parți, perși, sau mai departe în Afghanistan și India. Chiar și astăzi sunt mulți care cred că mormântul lui Yus Asaph, în Kașmir, este al lui Isus însuși, care, după ce a supraviețuit răstignirii, s-a întors acasă în Orient, să trăiască și să moară. Există, de asemenea, opinii că, în copilărie, a fost educat de budiști – ceea ce ar explica, se zice, paralelismele care există între învățăturile lui și cele ale lui Buddha. Și chiar exista o foarte timpurie comunitate creștină în Malabar, care se spune că a fost întemeiată de Apostolul Toma. Oare, dacă Toma a ajuns acolo, tot așa ar fi putut și Isus?¹⁶⁷

La prima vedere, argumentul că Isus s-a dus

¹⁶⁷ De fapt, acești „creștini ai Sfântului Toma” au fost creați de misionarii nestorieni care au ajuns departe până în estul Palestinei, vezi Schonfield, *The Essene Odyssey*, p. 126.

către est, cu multiplele variante, are meritele lui, dar rămâne greu de demonstrat. Hugh Schonfield a analizat credințele din Kașmir în lucrarea *The Essene Odyssey (Odiseea eseniană)*, publicată pentru prima dată în 1984. A descoperit că o ramură sau un grup mesianic iudeu – grup zelot – fugise din zonele dominate de romani și se mutase la nord-est, ajungând chiar pe subcontinentul indian.

Schonfield credea cu tărie că existau documente care să confirme acest exod. Într-o mărturisire personală pe care mi-a făcut-o înainte de deces, în 1988, mi-a spus că a limitat zona de cercetare pentru dovezi esențiale la o mănăstire *nestoriană* în zona Mosul, Irak, dar călugării de acolo – astăzi numiți creștini asirieni – nu i-au îngăduit accesul la documente. Nu a vrut să-mi dea niciun fel de detalii despre mănăstire sau documente. Cred că încă spera să pună mâna pe ele, așa că-și ținea informația pentru el. Totuși există un indiciu în *The Essene Odyssey*, unde se referă la un istoric arab, Abd al-Jabbar, care părea să aibă acces la importante documente iudeo-creștine datând din secolele al VI-lea și al VII-lea. Aceste documente se aflau în mănăstiri, probabil nestoriene, din zona Mosul¹⁶⁸. Desigur, aceste lucruri se întâmplau cu mult timp înainte de cele două războaie împotriva lui Saddam Hussein. Nu știm dacă a mai rămas

¹⁶⁸ *The Essene Odyssey*, p. 88.

ceva din mănăstiri sau din documente.

Conform lui Schonfield și a altor cercetători, acești iudei cu orientări mesianice, care au părăsit Palestina, au procedat astfel din cauza persecuțiilor din partea autorităților, care deveneau tot mai violente de-a lungul secolului I. Putem înțelege dorința de a se muta pur și simplu într-un loc mult mai pașnic unde credințele comunității puteau fi menținute fără nicio piedică. Totuși, Isus nu se încadrează în această schemă. Înainte de a fi fost botezat și a-și fi început misiunea, nu fusese nici în atenția romanilor și nici a autorităților iudaice proromane. În orice caz, erau deja mulți alți zeloți gata să provoace scandal, mai ales că romanii continuau să încerce să pună imaginile împăratului în interiorul Templului din Ierusalim. Opoziția iudaică rezistentă la aceste mișcări nu arată vreo îmbunătățire în atitudinea față de pretențiile romane. Orice făcea Isus la acea vreme, nu există nicio dovadă că ar fi fost implicat în această mișcare de opoziție, care purta toate semnele activității zelote. Așadar, Isus nu ar fi avut niciun motiv să fugă de autoritatea romană. Orice plecare din Iudeea sau din Galileea era alegerea lui și nu îi fusese impusă. Dar unde s-ar fi aventurat, și de ce?

Există un singur indiciu în Biblie, în Vechiul Testament, care are ecou în cel Nou. După cum am văzut, era important pentru Isus să urmeze,

cât mai exact, profețiile făcute de prorocii Vechiului Testament, care descriseseră venirea lui Mesia. Am văzut care era expresia practică a acestor profeții în timpul intrării lui Isus în Ierusalim, când a făcut publice pretențiile sale mesianice. Putem deci să fim încrezători că orice profeție mesianică din Vechiul Testament avea să fie pusă în același mod în practică.

Într-un anume fel, aceste profeții ale prorocilor îl *limitau* pe Isus. Ofereau un set de limite în cadrul cărora trebuia să exprime misiunea lui mesianică. O profeție foarte interesantă este dată în Osea (11:1): „Când Israel era tânăr, Eu îl iubeam, și din Egipt am chemat pe fiul Meu”. *Matei* (2:15) preia aceste spuse într-una din primele profeții pe care le menționează: într-o obscură relatare istorică, scrie că Sfânta Familie a plecat în Egipt pe când Isus era doar un copil, explicând: „Ca să se împlinească ce vestise Domnul prin prorocul care zice «Am chemat pe fiul Meu din Egipt»”.

NU PUTEM să nu ne întrebăm: de ce Egiptul? Acesta este un detaliu doar în *Evangelia după Matei* și este tratat ca atare de biserica catolică. Dar pentru biserica coptă din Egipt, care s-a despărțit de Roma în 451, după Sinodul de la Chalcedon, are mare importanță. Pentru aproape o mie de ani s-a menținut o legendă despre călătoria Sfintei Familii în Egipt, cu toate locurile pe care le-au vizitat și locurile unde au stat,

precum și toate miracolele care au însoțit prezența lui Isus. Această legendă se numește „Viziunea lui Teofil”. Teofil a fost patriarh al Alexandriei și conducător al bisericii egiptene din 385 până în 412, dar se pare că Viziunea nu a existat în formă scrisă până în secolul al XI-lea sau al XII-lea.

Dat fiind caracterul profund de adorație al Viziunii și felul în care era folosită ca să justifice divinitatea și unicitatea lui Isus, putem să-i stabilim originile dincolo de credințele comunității iudaice din Egipt – comunitatea care probabil că a adăpostit familia lui Isus. Mai mult, acești factori așază originile teologiei într-o eră care urma Sinodului de la Niceea din 325 d.Hr.. Pare evident că Viziunea – cel puțin – este un produs al gândirii creștine din secolul al IV-lea, sau de mai târziu, dar sigur nu iudaice sau iudeo-creștine. Așadar nu poate fi o relatare precisă a unei asemenea călătorii, deși s-ar putea să conțină elemente ale unui călătorii reale. Astfel trebuie să ne întrebăm, cui îi servește această istorie? Cine ar fi beneficiat de această istorisire?

În ciuda contextului creștin, Viziunea dezvăluie că, cel târziu în timpul primei cruciade, o epocă în care Egiptul era sub ocupație musulmană de mai multe sute de ani, erau oameni care doreau să-l asocieze pe Isus cu Egiptul. Oare este posibil ca istoria să fi fost plăsmuită pentru a-i încuraja pe cruciați să invadeze Egiptul și să elibereze biserica coptă creștină de sub Islam? Este posibil, dar pare

un argument greu de susținut, mai ales dacă privim în profunzime: biserica coptă avusese neînțelegeri cu Roma de șase sute de ani, iar credința lor era cel puțin tolerată de conducătorii musulmani. Prima care are de câștigat din acestea este *Evanghelia după Matei*: afirmațiile despre fuga în Egipt a Sfintei Familii sunt confirmate astfel. Dar și biserica coptă creștină avea ceva, nu la fel de evident, de câștigat. Dacă *Evanghelia după Matei* capătă mai multă credibilitate, atunci e logic că multe locuri sfinte din Egipt menționate de legendă ar fi validate și, astfel, ar duce la deschiderea unui nou traseu de pelerinaj care ar include și Egiptul. Cu siguranță, pelerinii aduceau comerțul și aurul.

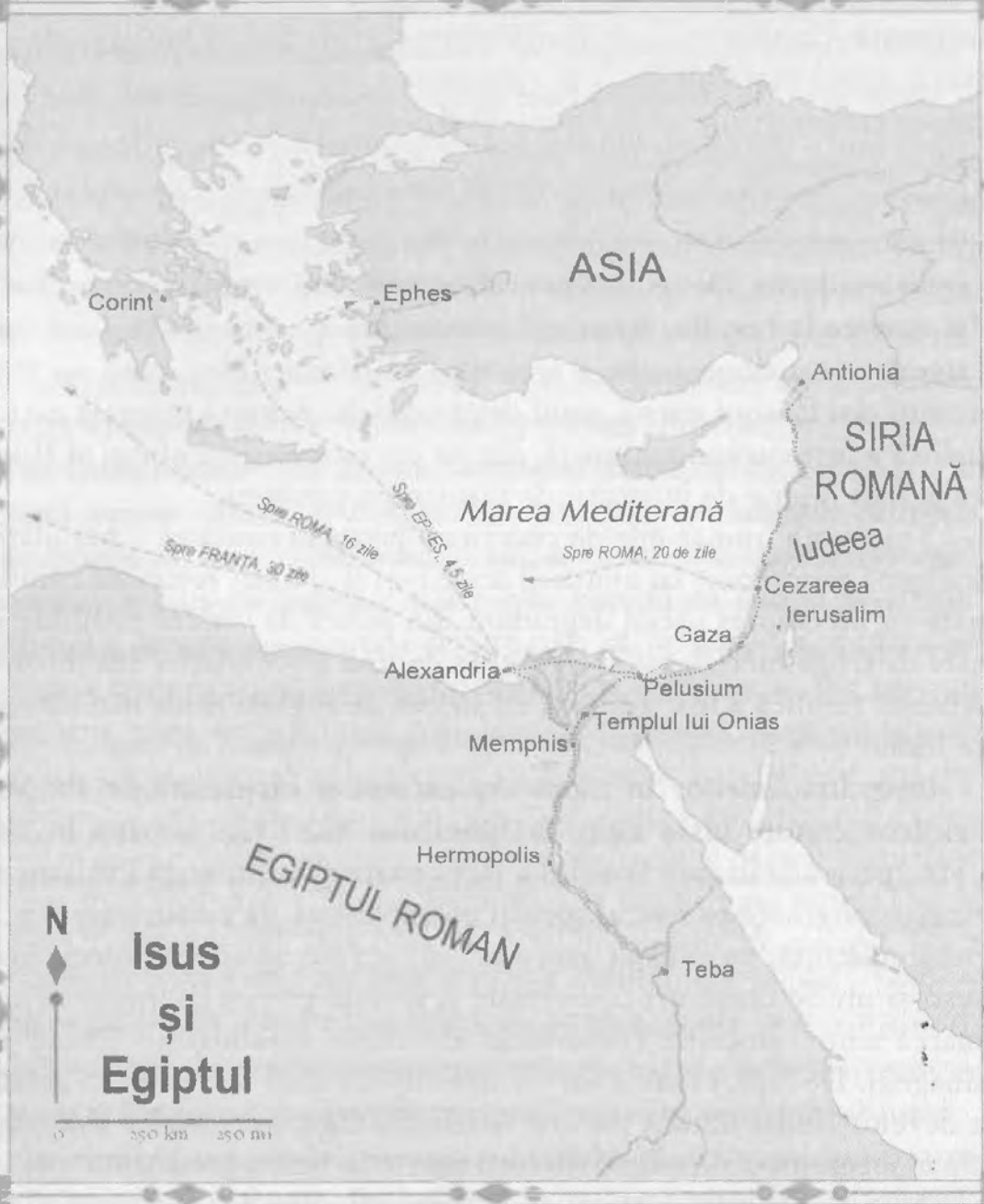
În ciuda deficiențelor, istorisirea lasă impresia că se bazează pe tradiție orală și legendă. Iar legenda locală este respinsă, pe răspunderea fiecăruia, căci amintirile locului sunt vechi. Fără îndoială că existase o prezență iudaică străveche și larg răspândită în Egipt – suficient de extinsă pentru a justifica supraviețuirea povestirii în timpurile islamice.

COMUNITATEA IUDAICĂ din Egipt nu era doar numeroasă, ci și influentă. Ca aliați ai cuceritorilor greci, ptolemeii se bucurau de un statut social mai bun decât al egiptenilor nativi care, după cucerire, erau considerați supuși, cetățeni de clasă inferioară în propria țară, o

disfuncțiune socială de care puțini poate au scăpat. Ptolemeii nu au încercat niciodată să învețe temeinic limba egipteană. Cleopatra, ultima conducătoare, era singura în stare să vorbească limba țării pe care o conducea. Desigur că nemulțumirea care a însoțit cotropirea a dat naștere la revolte. Răscoale importante au avut loc la Teba (azi Luxor) din a doua parte a secolului al III-lea î.Hr., când au fost numiți doi faraoni nativi, unul după celălalt. Această răscoală naționalistă a fost curând înăbușită, dar pe tot parcursul secolului al II-lea au existat o serie de încercări de răsturnare a puterii.

Totuși, un număr mic de cuceritori poate să conducă o populație indigenă numeroasă cu ajutorul unor legi și al unor restricții combinate cu un dispreț social degradant din punct de vedere psihologic, care distruge încrederea și siguranța de sine a populației autohtone. Această tehnică a fost aplicată cu succes de englezi mult mai târziu, în India.

Imigrația iudeilor în Egipt era extinsă și încurajată de absența oricăror granițe între Egipt și Israel din 302 î.Hr. Și până în 198 î.Hr., perioadă în care Israelul a făcut parte din Imperiul Ptolemeic. Acești imigranți au fost absorbiți cu rapiditate de cultura grecească predominantă; au învățat grecește, au început să adopte nume grecești și multe obiceiuri comerciale și sociale grecești, cum ar fi formarea unor asociații

Principalele drumuri către Egipt în epoca emigrării Sfintei Familii.

comerciale ale căror întâlniri se țineau în sinagogi. De fapt, ebraica era virtual uitată având în vedere că greaca a devenit limba uzuală pentru iudeii din Egipt. În multe sinagogi, chiar și ceremoniile religioase erau ținute în limba greacă.

Această situație poate fi atribuită influenței lui Alexandru cel Mare. Acesta a cucerit Egiptul în 332 î.Hr., iar în urma unei vizite de taină la Templul lui Amon din oaza Siwa a fost declarat „Fiu de Dumnezeu” și investit faraon. A înființat Alexandria în 331 î.Hr., ca oraș elen în Egipt, nu din Egipt. Nu avea să mai apuce să vadă dezvoltarea Alexandriei drept cel mai mare oraș grecesc al lumii elene; chiar avea să devină mai mare și mai important decât Atena¹⁶⁹. Alexandru a murit în mod misterios în timpul campaniei din Babilon, în anul 323 î.Hr. Imperiul lui a fost după aceea împărțit de generali săi greci. Ptolemeu a primit Egiptul și a început faimoasa dinastie ptolemeică, care s-a sfârșit cu Cleopatra în anul 60 î.Hr. În același fel, Seleucis a primit Siria și și-a stabilit capitala la Antiohia.

Sub conducerea Ptolemeilor greci, Egiptul s-a bucurat de un uriaș succes comercial. În primul rând, era principalul furnizor de grâne pentru Roma, și nu exagerăm dacă afirmăm că soarta împăraților era legată de succesul permanent al acestui comerț, care permitea Ptolemeilor să

¹⁶⁹ Modrzejewski, *The Jews of Egypt*, pp. 73–74.

susține o armată puternică și forțe navale. Zona a prosperat enorm – veniturile anuale erau echivalentul brut a 288 de tone de aur. O bancă imperială cu sediul în Alexandria prelua depozite, aranja ipoteci și împrumuta bani. Viața culturală prospera și ea, încurajată de extraordinara Bibliotecă din Alexandria, cea mai mare din lume. Pasagerii de pe fiecare vas care vizita Alexandria erau căutați de cărți și, dacă se găsea vreuna asupra lor, era luată și copiată; după aceea, originalele erau luate și puse în bibliotecă, iar copiile erau date proprietarilor. În plus, biblioteci de peste tot din lumea cunoscută erau cumpărate de ptolemei, până când, se zice, Biblioteca din Alexandria ajunsese să cuprindă șapte sute de mii de pergamente, majoritatea depozitate pe etajerele din cele șapte mari holuri ale clădirii principale, Mouseionul, și mai mult de alte patruzeci de mii erau depozitate în biblioteca mai mică din Templul lui Serapis.

Ca rezultat al acestui dinamism, au apărut multe orașe noi în Egipt, iar cele deja existente erau în creștere. Alexandria probabil că adăpostea cea mai mare comunitate iudaică dintre toate orașele Imperiului Roman de dincolo de granițele Israelului. Aproximativ trei sute de mii de iudei trăiau în Egipt: jumătate dintre ei în orașele de provincie sau la țară, ca proprietari de pământuri, iar cealaltă jumătate locuia în Alexandria.

Comunitatea iudaică își avea centrul în cartierul

de est al Alexandriei; nu era totuși un ghetou, fiindcă iudeii locuiau și în alte părți ale orașului, iar membrii comunității se bucurau de un mare prestigiu. Această comunitate acționa semiindependent față de restul Alexandriei. Își avea propriile curți de judecată sub conducerea unui etnarh, iar membrii importanți se bucurau de înalte poziții peste tot în țară. De fapt, în timpul domniei lui Ptolemeu al VI-lea și a Cleopatrei a II-a, în secolul al II-lea î.Hr., întreaga administrație a Egiptului și întregul control al armatei erau în mâinile a doi evrei, Onias și Dositeus. Mai târziu erau alți doi generali evrei și în armata Cleopatrei a III-a, care a domnit din 115 până în 101 î.Hr.¹⁷⁰

Desigur, exista o lungă istorie a contactelor iudaice cu Egiptul anterioare acestei perioade – chiar dacă ignorăm istoriile despre Iosif și Moise. Dar suntem pe teren mai sigur când afirmăm că soldații iudei îi serveau pe faraoni, poate încă din secolul al VII-lea î.Hr., mai ales în timpul expedițiilor sudice din Nubia. Ieremia (44:1), furios împotriva coloniilor iudaice din Egipt, în secolul al VII-lea î.Hr., se referă și la alte locații din Egiptul de Sus și de Jos.

Până în secolul al V-lea î.Hr., conform papirusurilor care au fost recuperate, o colonie militară evreiască fusese stabilită pe Insula Elefantină de pe Nil – lângă orașul de astăzi Aswan

¹⁷⁰ Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, I. P. 83.

– o insulă care apăra granița de sud a Egiptului¹⁷¹. Colonia includea o fortăreață, un punct vamal și o zonă rezidențială pentru soldați și familiile lor, căci aceștia primeau pământ după ce se retrăgeau din serviciul activ.

Egiptenii aveau un templu al zeului Khnemu pe insulă; iar pentru comunitatea evreiască era un templu al lui Iahve. Cele două temple erau unul lângă celălalt. De fapt, pentru cea mai mare parte a secolului al VI-lea î.Hr., după ce Templul din Ierusalim fusese distrus și populația dusă în robie în Babilonia, templul de pe Insula Elefantină era singurul templu iudaic funcțional care menținea religia vie prin îndeplinirea sacrificiilor rituale necesare.

Din nefericire, tensiunea a fost mai puternică între iudei și egipteni, și, în timpul lui Darius (522–486 î.Hr.), pe când perșii controlau Egiptul, egiptenii din insulă au distrus Templul lui Iahve. Autorizația imperială de reconstruire nu a venit până în 406 î.Hr.; până în 401 î.Hr. Era deja reconstruit. Dar a fost iar distrus și, după această dată¹⁷², nimic nu s-a mai auzit nici despre templu și nici despre colonia militară. În jurul anului 400 î.Hr., Egiptul s-a eliberat de dominația persană și un nou faraon a fost înscăunat. Revirimentul naționalist a fost probabil factorul major care a

¹⁷¹ Modrzejewski, *The Jews of Egypt*, pp. 26 sq.

¹⁷² *The Jews of Egypt*, pp. 41–43.

determinat dispariția coloniei iudaice.

Rămășițele extinsei comunități iudaice sunt încă în plin proces de excavare de către școala de arheologie din Cairo. Descoperirile lor sunt minimalizate în mod oficial – micul muzeu de pe Insula Elefantină ignoră originea iudaică a așezării dar arheologii care fac săpăturile propriu-zise sunt mult mai binevoitori.

În timpul unei vizite la situl respectiv am fost uimit de cât de extinse și impresionante sunt ruinele orașului evreiesc: ruinele de cărămidă și pline de noroi ale unor case cu mai multe etaje, despărțite de străzi înguste sunt așezate pe un loc mai înalt în partea sudică a insulei, deasupra Nilului pe care trec feluci albe ca aripile pescărușilor printre apele albastre, insulele stâncoase și aurul colinelor de pe deșerticul mal vestic.

Arheologii care lucrează în sit mi-au spus că au găsit „ostraca” – cioburi de oale sparte refolosite ca material de scris – care cuprindeau texte aramaice și înregistrări de nume iudaice precum și nume de străzi. Ruinele arată că, atunci când a venit cu adevărat sfârșitul comunității iudaice, nu a mai fost nicio șansă: toate casele au fost mistuite de flăcări. Aceeași soartă se presupune că a avut-o și Templul lui Iahve. Acum în ruine, templul lui Khnemu datează din timpurile ptolemeice și se presupune că a fost construit peste o mai veche structură iudaică. Se află chiar lângă ruina

orașului evreiesc, un loc cam ciudat pentru a construi un templu non-iudaic. Totuși, Templul lui Iahve de pe Insula Elefantină nu avea să fie ultimul sanctuar iudaic din Egipt.

ESTE APROAPE o taină. Oricum se păstrează discreția. În timpul vieții lui Isus, mai funcționa un templu iudaic în Egipt, unul unde preoții aduceau sacrificii zilnice așa cum se făcea și la Ierusalim. Totuși, templul acesta pretindea că este singurul în lumea iudaică unde slujeau preoți legitimi și a și supraviețuit cu câțiva ani distrugerii Templului din Ierusalim.

Pretenția de legitimitate ca singur templu slujit de preoți adevărați ai credinței iudaice este susținută de cea mai mare parte a dovezilor existente. Aproape toate sursele sunt de acord că preoții de aici, spre deosebire de cei de la Ierusalim, făceau parte din adevăratul cler zadokit, adică erau urmașii legitimi sau moștenitorii preoților leviți, „fiii lui Zadok”, descriși în *Ezechiel* (44:15–16) ca având îngăduință de la Dumnezeu să stea în prezența divină pentru a servi și oficia Sfânta Liturghie. Credem că această moștenire are o importanță vitală pentru membrii grupului care a creat Manuscrisele de la Marea Moartă: unul dintre termenii cu care aceștia se autodefineau era *benei Zadok*, „fiii lui Zadok”, o responsabilitate pe care o luau foarte în serios. De fapt, unul dintre

documente, *Manuscrisul Damascului*, mai înainte numit „O lucrare Zadokită”, proclamă: „Fiii lui Zadok sunt aleșii lui Israel”¹⁷³.

Profesoara Joan Taylor de la Universitatea Waikato din Noua Zeelandă, una dintre puținii cercetători moderni care au studiat acest templu, a explicat că era cu siguranță considerat o instituție zadokită¹⁷⁴. Acest fapt leagă templul de Manuscrisele de la Marea Moartă și îl aduce mai aproape de istoria noastră.

Una dintre multele enigme care învăluie Manuscrisele de la Marea Moartă este legată de Peștera 7 de la Qumran: toate textele găsite în această peșteră – părți din *Exod*, un fragment din *Epistola lui Ieremia* și alte șaptesprezece mici fragmente neidentificate încă – erau scrise în grecește și pe papyrus. Toate fragmentele găsite în celelalte peșteri au fost scrise în ebraică și aramaică, pe pergament. Dat fiind faptul că secta de la Qumran se opunea vehement străinilor, este imposibil să fi avut greci drept membri ai grupului lor. Singura explicație este că aceștia erau zeloți care vorbeau grecește fiindcă *nu știau ebraica sau aramaica*. Unde să fi trăit asemenea iudei, care erau și zeloți pe deasupra? Din câte știm acum, nu puteau să trăiască decât în Egipt.

Este incredibil faptul că și astăzi existența

¹⁷³ *The Damascus Document*, col. IV, 3–4, în *The Dead Sea Scrolls Translated* de Garcia Martinez, p. 35.

¹⁷⁴ Taylor, „A Second Temple în Egipt”, p. 310.

acestui templu rămâne un punct nevralgic. Cu mult timp în urmă, istoricul Iosefus, din motive personale, a conspirat pentru a-l denigra și condamna la obscuritate, ca instituție schismatică acționând contrar legii iudaice. Se spune că judecata aceasta scotea în afara legii orice templu în afara celui din Ierusalim. Chiar și *Encyclopaedia Iudaica* din zilele noastre aderă la atitudinea aceasta exclusivă afirmând: „Templul nu îndeplinea nicio funcție religioasă pentru comunitatea iudaică din Egipt, care era loială doar Templului din Ierusalim”¹⁷⁵. Un consens cãrturãresc susține acest punct de vedere: istoricul de la Oxford, profesorul Geza Vermes, descrie cu satisfacție templul ca pe o structură nelegitimă, construită „în directă schismă față de legea biblică”. El declară – fără nicio dovadă – că această structură „a scandalizat pe fiecare palestinian conservator, chiar și pe acei preoți care aparțineau sau erau aliați dinastici zadokite”¹⁷⁶. Să fim iertați, dar ne întrebăm despre ce vorbește oare.

Istoria din spatele apariției acestui templu iudaic în Egipt este foarte simplă: la început, dinastia ptolemeică conducea atât Egiptul cât și Israelul. Atâta timp cât taxele erau plătite, conducătorii egipteni nu aveau nimic împotriva să lase Israelul

¹⁷⁵ *Encyclopaedia Iudaica*, 12, p. 1403.

¹⁷⁶ Vermes, *The Dead Sea Scrolls*, p. 140.

sub jurisdicția marelui preot și a consiliului său. Marele preot era un fel de vicerege. În această ipostază, era comandantul armatei iudaice, pe care o așeza la dispoziția Ptolemeilor.

În jurul anului 200 î.Hr., conducătorul seleucid al Siriei a cucerit Israelul. În 175 î.Hr., Antiohus Epiphanes a urmat la tron, hotărât să-și crească influența în Iudeea și Egipt, și a atacat Ierusalimul și Egiptul în anul 170 î.Hr. Marele preot zadokit, Onias al III-lea, un prieten apropiat al lui Ptolemeu al VI-lea, și-a condus trupele în ajutorul armatei egiptene, împotriva seleucizilor. Dar forțele siriene au câștigat, iar Onias a trebuit să fugă în Egipt, cam în aceeași perioadă, împreună cu mulți dintre preoții săi. Între timp, Templul din Ierusalim a fost preluat de preoți care nu descindeau din Zadok, aliați ai regelui sirian.

În 169 î.Hr., Antiohus a invadat iarăși Egiptul și, de data aceasta, a jefuit toate comorile din Templu. S-a abătut din nou asupra Egiptului anul următor, dar romanii, tot mai puternici în zonă, l-au izgonit pe Antiohus din țară. Doreau să apere mult prea importante grâne care alimentau Roma. După aceea, în 167 î.Hr., Antiohus a interzis orice serviciu religios iudaic în Templu și a închinat sanctuarul lui Zeus. Acesta a fost elementul care i-a ridicat pe iudeii rămași în Israel la luptă, conduși de macabei.

Aflat în exil, Onias a căutat să mențină serviciul legitim al templului. A găsit o ruină a templului lui

Bubastis în delta egipteană și l-a rugat pe Ptolemeu să-l ia și să-l reconstruiască ca templu evreiesc. Ptolemeu a fost de acord. Ni se spune că templul acesta a fost construit asemenea celui din Ierusalim. În mod semnificativ, după începerea serviciului religios, doar la acest templu slujeau preoți din linia legitimă zadokită. Din acest punct de vedere, este adevărat că era singurul templu evreiesc legitim. Dar având în vedere că se găsea în afara Iudeii, statutul lui era ambiguu. De fapt, se pare că intenția era ca aceste servicii religioase legale să continue în Egipt doar până când Templul din Ierusalim putea fi redat adevăratei preoții; când s-ar fi întâmplat acest lucru, preoții erau gata să se mute înapoi. Din păcate, lucrul acesta nu s-a mai întâmplat vreodată, așa că templul acesta și clerul zadokit au continuat slujbele de-a lungul a mai mult de două sute de ani.

Așadar nu se specifică nicăieri în mod clar că acest templu construit în Egipt era nelegitim și advers legii iudaice. Tradiția rabinică înregistrează dezbateri pe tema templului, mai ales despre corectitudinea de a depune jurăminte la Templul din Egipt în locul celui din Ierusalim, sau dacă era posibil pentru un preot de la templul egiptean să slujească la cel din Ierusalim ¹⁷⁷. Dezbaterile acestea arată că specialiștii în probleme religioase

¹⁷⁷ Taylor, „A Second Temple în Egypt”, pp. 308–309.

mai apropiați în timp de acea perioadă decât cercetătorii de astăzi găseau argumente pentru ambele puncte de vedere. Cu alte cuvinte, indiferent de ce zicea Tora cu privire la acest subiect, nimic nu constituia o condamnare clară a Templului lui Onias.

Este just deci să analizăm istoria acestui templu și să încercăm să înțelegem de ce existența sa este considerată un punct nevralgic și de ce a fost marginalizat atât de tare încât puțini oameni în zilele noastre au auzit de el. Și de ce, din 1929, arheologii nu au arătat niciun fel de interes pentru acest sit? De ce nu s-au făcut niciodată săpături sistematice, în ciuda faptului că o inscripție în ebraica veche a fost găsită acolo?¹⁷⁸ Arheologul Flinders Petrie a mai semnalat morminte iudaice și un fragment de text care cuprinde numele de Avraam¹⁷⁹.

Prima explicație este că motive politice au transformat acest sit într-o anexă nedorită la egiptologie. Din nefericire, această provocare ar putea face mai ușoară treaba pentru cei care vor să îngroape situl pentru totdeauna. Situl, Tell el-Yehoudieh („Colina Iudeii”), la o distanță de treizeci de kilometri de Cairo, a fost grav vandalizat și, în curând, va fi înglobat de suburbiile în dezvoltare ale orașului modern Shibin al Qanatir.

¹⁷⁸ Chester, „A Journey to the Biblical Sites în Lower Egypt”, p. 137.

¹⁷⁹ Petrie, *Hyksos and Israelite Cities*, p. 20, planșa xxvii.

Timpul rămas pentru a mai face ceva se scurge foarte repede.

Istoria acestui templu este spusă de istoricul iudeu Iosefus. Într-una dintre primele sale lucrări, *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, descrie construirea templului din Egipt de către preotul Onias, fiu al unui fost preot, Simon, și prieten al lui Ptolemeu al VI-lea. Așadar acesta este cel pe care istoria îl cunoaște ca Onias al III-lea, din linia legitimă zadokită¹⁸⁰.

Cincisprezece ani după aceea, Iosefus a scris *Antichități iudaice*. Dar, în această lucrare, schimbă detaliile relatării: îi atribuie construcția templului din Egipt lui Onias al IV-lea – fiul lui Onias al III-lea. Acest fapt, nu numai că mută construcția templului la o dată mai recentă, dar, mai important pentru scopurile lui Iosefus, atribuie construcția templului cuiva care *nu* era mare preot din linia lui Zadok. Onias al IV-lea era comandant militar al armatei egiptene, la fel ca și cei doi fii ai săi. Schimbând persoana căreia i se atribuie construcția templului, Iosefus *înlătură legitimitatea Templului iudaic din Egipt*. Oare de ce ar fi făcut acest lucru?

Greșeala s-a perpetuat până în zilele noastre. Geza Vermes, de la Universitatea Oxford, afirmă că Onias al IV-lea a fondat Templul din Egipt, excluzându-i astfel de la a fi luat în considerație

¹⁸⁰ Iosephus, *The Jewish War*, pp. 27, 393.

de cercetători¹⁸¹. În acest exemplu, procesul este clar: dacă istoria îl acceptă pe Onias al III-lea ca fondator, atunci Templul din Egipt este legitim, iar cel din Ierusalim nu. Dacă istoria îl acceptă pe Onias al III-lea ca fondator, atunci cel nelegitim este Templul din Egipt. Dar, conform dovezilor din *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, a lui Iosefus, și, interesant, tradiției rabinice timpurii, Onias al III-lea era constructorul acestui templu, deci trebuie să tragem concluzia că templul egiptean este cel legitim¹⁸².

Manuscrisele grecești de pe papirusuri găsite în Peștera 7, la Qumran, atestă o strânsă legătură între iudeii zeloți de peste mări, cel mai probabil din Egipt, și zeloții activi din Iudeea și Galileea. Și unii și alții se pare că erau membri ai comunității Fiilor lui Zadok. Dar sunt legături mai strânse care apropie în mod semnificativ Templul lui Onias de mediul zelot. Acest fapt se poate demonstra prin calendarul pe care îl foloseau.

Cei mai mulți iudei păstrau calendarul lunar, prin care începutul lunii era dat de prima zi cu lună nouă vizibilă, iar ziua începea la apusul soarelui. Totuși, nu era un calendar foarte viabil, putea fi practic doar dacă se adăugau zile în plus când era necesar. Zeloții, autori ai Manuscriselor de la Marea Moartă, care se pare că aveau o bază

¹⁸¹ Vermes, *The Dead Sea Scrolls*, p. 140.

¹⁸² Taylor, „A Second Temple în Egypt”, p. 309.

la Qumran, foloseau un calendar complet diferit. Al lor era solar, așa că pentru ei ziua începea la răsăritul soarelui ¹⁸³. Două din primele texte iudaice găsite în mai multe cazuri la Qumran, Cartea *Jubileilor* și *Cârtea lui Enoh*, ambele foloseau calendarul solar, utilizat și de *Manuscrisul Templului*.

Templul lui Onias probabil că urma anul religios tot pe baza calendarului solar: conform filosofului patrician și lider cultural Philon din Alexandria, scriitor contemporan cu Isus, candela centrală a menorei cu șapte brațe din Templul din Ierusalim reprezenta soarele. Totuși, conform lui Iosefus, Templul lui Onias nu conținea candelabrul cu șapte brațe, ci, în locul lui, avea „o singură candelă cu o flacără care răspândea o lumină puternică”. Cel mai probabil reprezenta soarele¹⁸⁴, sugerând că Templul lui Onias chiar folosea un calendar solar¹⁸⁵. Dacă e adevărat, este suficient pentru a-l plasa în contextul mai larg al lumii zelote.

Este timpul să adunăm toate aceste fire de informație la un loc și să vedem de ce atrăgea acest templu atâta ostilitate – și de ce pare să rămână un asemenea punct nevralgic și în zilele noastre. Deși poate părea un detaliu neimportant la prima vedere, se va dovedi la fel de important ca și mulți alți factori aparent minori pe care i-am semnalat

¹⁸³ Driver, *The Judaean Scrolls*, pp. 326–327.

¹⁸⁴ Hayward, „The Jewish Temple of Leontopolis”, pp. 434–436.

¹⁸⁵ Taylor, „A Second Temple în Egypt”, p. 312.

deja, cum ar fi mirungerea lui Isus cu mir de nard sau misterioasa vizită nocturnă a lui Iosif din Arimateea și a lui Nicodim la mormântul lui Isus cu balsamuri vindecătoare și mirodenii. De îndată ce ne familiarizăm cu terenul și ținem minte aceste detalii, suntem în stare să observăm cum ni se dezvăluie o perspectivă total diferită asupra evenimentelor.

CÂND IOSEFUS își scria istoriile în ceea ce era fără îndoială luxosul palat imperial din Roma, contemplând viața după distrugerea Templului din Ierusalim și masacrul multor mii dintre compatrioții săi, avea toate motivele să-i denigreze pe zeloți și ceea ce reprezentau ei. Până la urmă, era tot ce putea face pentru noii săi patroni, familia imperială romană.

Să ne aducem aminte că îi învinuia pe zeloți pentru izbucnirea războiului distrugător care produsese atâtea pierderi. Cu îndemănare își manipulasă și propriul trecut de comandant zelot pentru a se absolve de orice vină. Într-un mod asemănător, se străduia să prezinte națiunea evreiască ca fiind nevinovată, supuși credincioși stăpânitorilor, ptolemeii în Egipt și romanii în Iudeea, care erau duși la pierzanie de agitatorii și ucigașii zeloți. Și aici avem cheia problemei: după cum am văzut, clerul de la templul iudeu din Egipt era de origine zadokită, zeloții din Iudeea și Galileea erau și ei zadokiți; cei care au scris

Manuscrisele de la Marea Moartă erau și zadokiți și zeloți. Războiul fusese declanșat și purtat de zadokiți care erau „zeloși în privința legii”. Desigur că Iosefus trebuia să diminueze statutul templului iudeu din delta egipteană, slujit de mai mulți preoți din linia legitimă zadokită. Nu avea alte opțiuni dacă dorea să-și mențină poziția privilegiată în inima aristocrației romane.

Mai mult, trebuie să ne aducem aminte de faptul că iudeii din Egipt, mai ales comunitatea uriașă din Alexandria, doreau să evite problemele fraților lor din Israel. Așa că, atunci când zeloții fugari au ajuns în Alexandria și au început să se agite acolo, asasinând mai mulți iudei de seamă care li se opuneau, populația iudee i-a dat repede pe mâna romanilor, care la fel de repede i-au torturat până la moarte¹⁸⁶. În mod clar, evreii din Alexandria doreau cât mai multă distanță pusă între comunitatea lor și mișcarea zadokită, iar Iosefus evident era bucuros să fie de ajutor.

Este de remarcat, de asemenea că, în ciuda existenței templului iudaic din deltă, fruntași evrei din Alexandria susțineau Templul din Ierusalim; lipsa preoților legitimi zadokiți nu îi preocupa pe patricienii evrei care dețineau bogăția și puterea. Însărcinatul cu finanțele Egiptului, patricianul evreu Alexandru Lisimah, era un mare donator al Templului din Ierusalim. Plătise personal pentru

¹⁸⁶ Iosephus, *The Jewish War*, p. 392.

placarea cu aur și argint masiv a porților înalte de 16 metri de la Curtea Femeilor ¹⁸⁷. Fiul lui, generalul Tiberius Alexandru, guvernator al Egiptului din 46 și până în 48 d.Hr., era în anul 66 d.Hr., după cum am notat, un prieten al lui Titus și șef al armatei romane care a distrus Templul în anul 70 d.Hr. Nici tatăl, nici fiul nu aveau vreo urmă de simpatie pentru zeloți – sau, prin extensie, pentru zadokiți. Și, după cum am notat, generalul Tiberius Alexandru era prieten apropiat cu Iosefus.

Alexandru Lisimah avea un frate celebru: filosoful Philon din Alexandria. Philon încerca să combine filosofia platonicească cu cea iudaică, adoptând o abordare mistică a gândirii iudaice. În lucrările sale care au supraviețuit, a scris despre multe dintre grupurile religioase iudaice pe care le considera importante. Avea tendința să țină partea acelor grupări cu o natură mistică, chiar ezoterică – grupuri din interiorul iudaismului care, după cum credea el, păreau să fie echivalentul iudaic al tradițiilor filosofice grecești pe care el le admira atât de mult, precum cele pitagoreice și platonice. Totuși, în toate studiile despre ramurile iudaismului, Philon nu menționează nici măcar o dată templul construit de Onias în deltă.

Tăcerea aceasta pare curioasă, dar nu putem desluși prea mult din acest lucru, în afară de

¹⁸⁷ *The Jewish War*, p. 292.

concluzia că se hotărâse, pentru un anumit motiv, să-i ignore prezența. Dar și acest fapt poate fi revelatoriu în sine. Oricine s-ar aștepta ca importanții evrei din Alexandria să se mândrească cu existența unui templu iudaic care avea o moștenire atât de veche și care continua să ființeze în Egipt. Că nu făceau acest lucru, ci, ca și fratele lui Philon, continuau să susțină Templul din Ierusalim – un templu condus de preoți cărora li se opuneau vehement zeloții – este probabil semnificativ. Era oare tăcerea aceasta din partea lui Philon datorată simpatiilor zelote ale preoților care oficiau la templul din deltă? Oare era conștient de ambițiile zeloților și se opunea lor? Este o presupunere rezonabilă care are avantajul de a elucida curioasa omisiune a lui Philon.

Acest templu era situat pe drumul de la Iudeea la Heliopolis, un oraș important în Egipt și locul actualului aeroport din Cairo. Orice călător pe uscat din Iudeea în Egipt ar fi mers pe drumul spre Heliopolis. În timp ce drumul spre orașele grecești Naucratis și Alexandria se ramifica la vest, o călătorie fără ocolișuri de-a lungul acesteia ar fi dus la templu, Heliopolis, Memfis și în Egiptul de Sus. Dacă Isus și părinții săi ar fi călătorit în Egipt și, ca niște buni zeloți, ar fi dorit să evite comunitățile iudaice profund grecizate, s-ar fi îndreptat spre sud de-a lungul acestui drum care trecea pe la Templul lui Onias. Ar fi fost pur și simplu imposibil să-l evite.

Și este foarte improbabil ca Isus și familia lui, crescuți într-un mediu zelot, care spera și dorea să reinstaureze preoția zadokită la Templul din Ierusalim, să fi trecut pe lângă templul iudaic din Egipt. Toate aceste observații conduc natural la ideea că Templul lui Onias este locul de început al educației lui Isus. Poate că aici a fost introdus în activa lume politică a zeloților.

Într-un fel, putem considera templul ca o extensie de peste mări a Galileii, unde zeloți care vorbeau grecește își puteau învăța meșteșugurile. Ar fi fost un lucru foarte bun pentru familia lui Isus să-l aducă aici pentru a învăța ce însemna să fii Mesia lui Israel, fiindcă toate textele și comentariile despre rolul lui Mesia ar fi fost disponibile acolo. Așadar, avem acum un motiv foarte bun pentru care Sfânta Familie să fi călătorit în Egipt și o justificare pentru lapidarul comentariu al lui Matei, deghizat ca fugă de infanticidul irodian. De fapt, se pare că nu a fost niciun fel de fugă, ci mai degrabă o acțiune benefică asumată pentru a-i îngădui lui Isus să crească, să studieze și să stea departe de problemele din Iudeea și Galileea.

În ciuda instruirii pentru cauza zelotă, Isus, după cum am văzut, a luat-o pe o altă cale – una care s-a dezvăluit abia după ce a fost miruns ca Mesia, când era deja prea târziu pentru cineva să-l mai provoace. Calea aceea era una mai mistică. Totuși unde în lumea iudaică a Egiptului ar fi

putut să învețe calea aceasta? Pentru răspunsul la această întrebare, trebuie să ne îndreptăm privirea spre unul dintre grupurile mistice ale timpului, unul descris de Philon din Alexandria.

LACUL MARYUT se întinde la sud vest de Alexandria. Între lac și mare se află o mică movilă de calcar la o distanță de aproximativ optsprezece kilometri de zidurile orașului. În timpul lui Philon din Alexandria, de ambele părți ale dealului, era o zonă mai joasă care adăpostea case izolate, poate locuințe de vară ale bogaților din Alexandria, și câteva sate și orășele. Din cauza apropierii atât de mare, cât și de lac, pulberea de calcar era purtată de brizele care păstrau aerul mai proaspăt și mai răcoros decât în oraș. Pe acest deal trăia o mică comunitate de filosofi evrei care profitau de avantajul liniștii de la țară și de o siguranță relativă oferită de vilele și orășelele din apropiere, de aerul răcoros și sănătos de mare pentru a-și dedica viețile contemplației¹⁸⁸.

Această comunitate purta numele de *therapeutae*, care, după cum explică Philon, avea atât sensul de vindecători, de terapeuți – nu doar ai trupului, ci și ai sufletului –, dar reprezenta și un mod de venerație. Slăveau pe cel „care există prin sine însuși” – o credință într-o Unică Realitate

¹⁸⁸ Philo, *On the Contemplative Life*, pp. 125–127. Vezi și Taylor și Davies în „The So-called Therapeutae of *De Vita Contemplativa*”, pp. 10–12.

Divină, nicicând creată, dar eternă¹⁸⁹. Era un mod de concepere a divinității mult peste ceea ce poate fi redat în cuvinte.

Într-un mod esențial, terapeuții erau foarte diferiți de un alt grup dedicat descris de Philon, esenienii. Printre terapeuți, femeile erau admise ca membri egali și participau în mod deplin la viața spirituală a comunității. Dimpotrivă, esenienii, conform lui Philon, Iosefus și lui Pliniu, se mândreau cu faptul că excludeau femeile, pe care le considerau o distragere a atenției¹⁹⁰. Având în vedere multele încercări îndoielnice de a-l asocia pe Isus cu esenienii, ar trebui să ne aducem aminte de atitudinea generală a lui Isus față de femeile din anturajul său și criticile pe care această atitudine le provocase printre ucenicii săi de sex masculin, potrivit Evangheliilor.

Terapeuții erau o comunitate de elită formată aparent din alexandrini bogați și bine educați din clasa patriciană a lui Philon, care aleseseră să-și lase de o parte averile și să ducă vieți de o simplitate banală, închinată lui Dumnezeu. Din comentariile cu caracter personal, rezultă că Philon vizitase acest grup și participase la unele

¹⁸⁹ Philo, *On the Contemplative Life*, p. 115.

¹⁹⁰ Taylor și Davies, „The So-called Therapeutae of *De Vita Contemplativa*”, p. 14, îl citează pe Philo, *Hypothetica*, II. 14–18; Iosephus, *The Antiquities of the Jews*, XVIII, I; Pliniu, *Natural History*, V, XV.

dintre ritualurile lor¹⁹¹.

Dar gruparea aceasta nu era singulară: Philon descrie și alte asemenea grupuri dedicate contemplației meditative și în alte locuri din Egipt¹⁹². După cum explică Philon, menționând că grupuri asemănătoare existau și în alte părți ale lumii în cadrul altor tradiții religioase, terapeuții reprezentau o versiune iudaică a unei tradiții mistice larg răspândite și prezentă peste tot.

Totuși, semnificația acceptării femeilor de către terapeuți era că, așa cum se întâmplă când un grup este dedicat celei mai înalte contemplații spirituale – acea unică vedere „care aduce cunoașterea adevărului și al minciunii” –, sexul practicantului este irelevant. Poate că acest lucru ni se pare evident astăzi, dar în lumea lui Philon și a lui Isus acest concept era cu adevărat revoluționar.

Terapeuții erau mistici și vizionari. Philon scrie: „Este bine că terapeuții, niște oameni învățați de la început să-și folosească vederea, doreau viziunea Celui Care Este și ridicarea deasupra soarelui simțurilor noastre”¹⁹³.

Terapeuții doreau să aibă o viziune directă a realității – sau a „Celui Care Există prin Sine însuși”, după cum spunea Philon – pentru a

¹⁹¹ Taylor și Davis, „The So-called Therapeutae of *De Vita Contemplativa*”, pp. 18–19.

¹⁹² Philo, *On the Contemplative Life*, p. 125.

¹⁹³ *On the Contemplative Life*, p. 119.

experimenta ceea ce există cu adevărat dincolo de permanentul du-te-vino al vieții acesteia trecătoare. Același scop îl aveau și alte grupuri care existau în lumea antică, mai ales în cadrul cultelor secrete numite mistere. În cazul nostru, se pare că avem o versiune iudaică, care avea același țel final, dar care acționa într-o manieră mult mai simplă în cadrul tradiției iudaice.

Terapeuții se rugau la răsăritul și la apusul soarelui. În timpul zilei, citeau textele sfinte, dar, în loc să le considere istoria poporului lui Israel, le înțelegeau ca o alegorie. Potrivit lui Philon, înțelegeau textul literal ca un simbol a ceva ascuns pe care puteau să-l descifreze dacă îl căutau¹⁹⁴.

O dată la șapte zile, se adunau și-l ascultau pe unul dintre cei mai bătrâni dintre ei; la fiecare cincizeci de zile țineau o adunare la care îmbrăcau robe albe, serveau o sfântă masă simplă și, în cor, bărbați și femei cântau imnuri cu ritmuri și părți vocale complicate. Festivalul acesta continua toată noaptea, până în zori, demonstrând natura solară a adorației lor: „stau cu fețele și trupurile îndreptate spre răsărit și, când răsare soarele, își ridică mâinile spre cer și se roagă pentru zile senine și aflarea adevărului”¹⁹⁵.

Desigur, acesta este un iudaism foarte aparte,

¹⁹⁴ *On the Contemplative Life*, p. 129.

¹⁹⁵ *On the Contemplative Life*, pp. 167–169.

unul care nu depinde de slujba în templu. În slava adusă de terapeuți, care are o ușoară influență pitagoreică, nu există nicio urmă de preocupare pentru cultul iudaic, atât de important pentru preoții din Templul de la Ierusalim și pentru cel egiptean din deltă. De asemenea, nu exista niciun fel de preocupare pentru puritatea de sânge a preoților care oficiau, care era atât de importantă pentru zeloți, sau pentru venirea lui Mesia din Casa lui David. Pentru terapeuți, bărbați și femei, nu exista decât posibilitatea unei experiențe vizionare a divinității.

Cu adevărat că împărăția lor nu era din lumea aceasta: un lucru cu care Isus ar fi fost de acord.

Nu există nicio altă implicație suplimentară a credințelor comunității terapeuților care să provoace mai multe discuții decât faptul că tratează Vechiul Testament drept simbolic. Probabil că interpretaseră în mod simbolic toate profețiile mesianice făcute de proroci. Ei nu ar fi avut nevoie de niciun motiv pentru așteptarea unui Mesia care să vină și să elibereze Israelul; pentru ei Isus nu trebuia să fie rege și mare preot; aserțiunile oraculare ale lui Mesia ar fi fost niște simboluri a ceva mult mai profund și mai misterios. Am văzut mai înainte cum „steaua” este un simbol al lui Mesia, dar putem oare să ducem simbolul acesta puțin mai departe? Putem să privim afirmația lui Petru din Noul Testament ca reflectând acest gen de speculație, dar în context

creștin? Oare fraza „Lăsați Soarele să răsară în inimile voastre” (2 *Petru* 1:19) ar putea fi interpretată ca o încurajare de a lăsa lumina mistică să se ridice din interior?

Cu asemenea atitudini aparent larg răspândite, poate chiar comune, nu este de mirare că iudaismul egiptean, și creștinismul după aceea, aveau o trăsătură distinctivă mistică: în Egipt, la Nag Hammadi, cineva a ascuns textele gnostice, colecția aceea de texte mistice clasice și creștine – inclusiv unul al lui Platon și altul al lui Hermes Trismegistus, *Asclepius* – care fuseseră compilate și folosite de o mănăstire din deșert.

Biserica creștină din Egipt a cunoscut figuri cu o gândire mistică chiar și în secolul al III-lea – teologii Clement din Alexandria și Origene, de exemplu. Avem tradiții egiptene care s-au infiltrat din timpuri străvechi în iudaism – de pe vremea lui Iosif și ale lui Moise – și, după cum am observat, chiar dintr-o perioadă mai recentă, după cum observăm în scrierile lui Philon. În acest context, avem grupuri asemănătoare terapeuților care dezvoltau un iudaism mistic și Templul lui Onias care menținea adevărata preoție după Zadok.

În acest moment suntem tentați să întrebăm: „Ce avea Egiptul atât de special încât să confere această preocupare mistică atât iudaismului cât și creștinismului cărora le-a dat naștere? În ce fel de sol creșteau aceste credințe străine?”

Ironia acestor întrebări este că nu atât zona aceasta alimenta aceste credințe, cât o făcea soarele, care își revărsa lumina dătătoare de viață de sus. Găsim un indiciu în faptul că atât terapeuții cât și iudeii zadokiți au adoptat calendarul solar de la egipteni, a căror divinitate principală, Ra, era de fapt o expresie a soarelui ca sursă a vieții, a întregii creații. Textele arată că faraonul, cel puțin, căuta comuniunea mistică cu Ra „drept cea mai profundă împlinire a naturii noastre umano-divine”¹⁹⁶.

Misticismul profund care se afla chiar la baza modului egiptean de a percepe realitatea a influențat multe dintre celelalte credințe care s-au înfiripat acolo. Misticismul egiptean, care se folosea de interpretări secrete ale miturilor precum și de ritualuri ascunse, se desfășura adesea în încăperi subterane secrete din temple, care se spune că uneau lumea aceasta cu cealaltă, pământul cu cerul.

Abordarea egiptenilor nu era un fel de filosofie, o speculație asupra posibilităților divine, sau o credință construită doar pe speranța unei vieți mai bune după moarte. Egiptenii nu erau doar mistici, ci și foarte practici. Nu voiau să vorbească de Rai – vroiau să meargă acolo. Și să se întoarcă. Precum Lazăr.

Este momentul să aruncăm o privire asupra

¹⁹⁶ Naydler, *Shamanic Wisdom in the Pyramid Texts*, p. 319.

misterelor ascunse ale Egiptului.

NOUĂ MISTERELE EGIPTULUI

Pentru vechii egipteni, la început totul era perfect. Orice cădere din această stare de armonie veșnică, numită Ma'at, se datora imperfecțiunilor umanității, și cele mai mari dintre acestea erau cele provocate de lăcomie.

Fiecare, de la cel mai mic până la cel mai mare era dator să se străduiască să mențină această stare de perfecțiune și să repare orice dezechilibru. Dar faraonul era cel mai responsabil dintre toți, susținut de o întreagă rețea de temple răspândite pe tot cuprinsul Egiptului.

În fiecare dimineață, la răsăritul soarelui, în temple, se oficia ritualul trezirii zeilor când se deschideau ușile sanctuarului interior. Directorul Muzeului Petrie din Londra, dr. Stephen Quirke, a comparat jumătate în glumă, jumătate în serios, templul egiptean cu „o mașină de conservat universul, o operație tehnică care necesită personal specializat sau cunoștințe de specialitate... pentru a garanta că esențiala funcție de supraviețuire nu este niciodată afectată”¹⁹⁷.

În același timp templul era o poartă spre lumea de dincolo: era locul unde cerul și pământul se

¹⁹⁷ Quirke, *Ancient Egyptian Religion*, p. 70.

întâlneau așa cum se întâmplă pe linia orizontului, și din această cauză multe texte se referă la templu ca un orizont celest. Cuvântul străvechi pentru „orizont”, *akhet*, avea un număr semnificativ de înțelesuri: se referea nu doar la unirea cerului cu pământul, ci și la un loc aparte de pe linia orizontului unde zeul-soare se înălța din Lumea de Sus, *Duat*, în fiecare dimineață, și unde se întorcea în fiecare seară¹⁹⁸. În mod cert, pentru egipteni, orizontul era poarta către îndepărtatul Tărâm.

Piramidele exprimau prin esența lor această trăsătură: marea piramidă a lui Kheops din Gizeh era numită „*akhet-ul lui Kheops*”. Rădăcina cuvântului *akhet* înseamnă „a străluci, a iradia”¹⁹⁹. La un anumit nivel, acest cuvânt se referea la razele răsăritului și ale apusului, dar avea totodată un alt sens mai tainic, pe care avem să-l descoperim.

Rolul principal al faraonului era să slujească ca garant al Ma’at. Singurul și cel mai mare lucru care li se cerea oamenilor era să trăiască în Ma’at, să mențină cosmosul și lumea fizică în armonie. Această stare perfectă de echilibru era reprezentată de zeița Ma’at, înfățișată cu o pană de struț în păr. Ea era cea care aducea adevărul, dreptatea și toate roadele armoniei în lume.

¹⁹⁸ Assmann, *The Mind of Egypt*, p. 58.

¹⁹⁹ *The Mind of Egypt*, p. 58.

În această armonie universală coexistentă există două lumi: cea a simțurilor, în care ne naștem și trăim, și cealaltă, unde călătorim după moarte, *Duat*, sau Lumea de Sus²⁰⁰. Cea din urmă nu era considerată ca separată, așa cum se deosebește raiul de iad, de existența comună. Mai degrabă, Lumea de Sus este permanentă. Se credea că există în paralel cu lumea fizică, întretăindu-se cu ea cum se încolăcesc doi șerpi pe caduceul lui Hermes. Este cu noi tot timpul fără ca noi să o putem vedea sau să putem călători acolo până murim.

Aceste două lumi ocupă același spațiu, într-un mod misterios și neexplicat, cu excepția faptului că lumea fizică rămâne în timp, pe când Lumea de Sus există dincolo de el. Timpul a început cu geneza, dar Lumea de Sus era considerată eternă, nu în sensul de întindere infinită de timp în viitor și trecut, ci etern cu sensul de „în afara” timpului. Cel care conducea Lumea de Sus era zeul Osiris, iar ghidul morților era Thoth, care îi însoțea până pe tărâmul zeilor.

Lumea de Sus era considerată ca fundalul veșnic al universului vizibil. Era văzută ca sursa divină a tuturor lucrurilor, sursa puterii și a vitalității. Originea vieții însăși era în Lumea de Sus, care se manifesta și se revela în toate formele pe care le

²⁰⁰ Unii traducători vorbesc de „Tărâmul Umbrelor” iar alții de „Lumea Subpământeană”.

vedem în jurul nostru.

Pentru vechii egipteni, lumea morților era întotdeauna foarte apropiată de lumea viilor – exista un fel de intimitate între cele două. În mod paradoxal, lumea morților era sursa lumii vii. Mai mult, morții erau considerați cei care „trăiau” cu adevărat.

O inscripție funerară datând din perioada Noului Regat (cca 1550–1070 î.Hr.) ne amintește că „doar un fleac al vieții este lumea, dar veșnicia este pe tărâmul morților”²⁰¹. Un mormânt și mai vechi, din Regatul de Mijloc (cca. 2040–1650 î.Hr.), aparținând preotului Neferhotep din Teba – azi Luxor – conține câteva „Cânturi ale Harpistului”, dintre care al doilea se termină astfel:

*Căci viața pe pământ, o clipă de vis este. Cum se spune, „bunvenit” celui care cu bine ajunge în apus.*²⁰²

Pentru egipteni, apusul era tărâmul morților. Mormintele și piramidele erau totdeauna construite pe malul de vest al Nilului, unde se credea că dispare soarele noaptea în Lumea de Sus.

Pentru a înțelege acest concept, este util să vedem cum judecau egiptenii timpul: ei

²⁰¹ Assman, *The Mind of Egypt*, p. 66.

²⁰² Szpakowska, *Behind Close Eyes*, p. 191.

considerau că două tipuri de timp operau în mod simultan. Un model temporal se numea *neheh*, sau timpul ciclic care includea ritmurile universale – anotimpurile, mișcarea astrelor, și așa mai departe. Celălalt model temporal era cunoscut ca *djet*, care nici nu era o formă de timp – ci o formă complet atemporală. Doar în *neneh* se scurgea timpul, în *djet* era suspendat²⁰³. Pe când *neneh* putea fi infinit, doar *djet* era veșnic; iată ce zice o inscripție: „Lucrurile veșniciei-*djet* nu pier”²⁰⁴.

Această perspectivă ambivalență este foarte diferită de conceptul modern de timp în care ne tot rostogolim spre un viitor pe care nu putem decât să-l sperăm fericit – o speranță care pentru multe religii atârnă de îndeplinirea unei promisiuni că Mesia va veni cândva să câștige bătălia finală cu forțele răului și astfel va începe lumea perfectă. Și filosofia noastră politică depinde de timpul liniar, pe o traiectorie care se întinde din trecut către viitor, unde, în cazul în care ne mânuim bine legislația, vom obține rezultate pentru toți cetățenii, de parcă legislația ar fi mai mult decât o tencuială peste crăpături.

Și totuși, cei din cultura noastră care au ieșit din timp – misticii – spun, ca și vechii egipteni, că lumea morților aparține de fapt viilor, că este

²⁰³ Assmann, *The Mind of Egypt*, pp.18–19.

²⁰⁴ *The Mind of Egypt*, p. 61, citează din Berlin Leather Roll, (Berlin Papyrus 3029), care datează din Regatul Mijlociu.

perpetuă și foarte apropiată. Cu îngăduință pentru diferențele de cultură și limbă, putem constata aceeași proximitate a lumii divine afirmată în mărturiile Sfintei Teresa de Avila, mistică din secolul al XVI-lea, care cădea adesea în transă și se făcea una cu regatul divin. Iată ce zice despre Dumnezeu:

*Un lucru mi-era complet necunoscut la început. Nu știam că Dumnezeu este prezent în toate lucrurile; iar când l-am văzut așa de aproape, am crezut că e imposibil.*²⁰⁵

Ajutorul principal al celor care păzeau Ma'at era marele zeu Tehuti – numit Thoth de greci și identificat cu Hermes. El cunoștea cele mai ascunse secrete din Ma'at și putea să-i inițieze atât pe cei vii, cât și pe cei morți în înțelepciune. Thoth „cunoștea secretele nopții”²⁰⁶. Lumea de Sus era lumea perfecțiunii și, cu ajutorul lui Thoth – adică prin instruire și cu tehnicile corecte – și muritorii puteau să treacă dincolo. Puteau să plece și să se întoarcă oricând din regatul zeilor.

De când au început primele înregistrări, putem observa că toate ritualurile templului erau menite să mențină armonia universală. Și în toate aceste temple învățau tainele atât bărbați, cât și femei.

²⁰⁵ Sf. Tereza, *The Life of Saint Teresa of Avila, by Herself*, p. 127.

²⁰⁶ Bleeker, *Hathor and Thoth*, p. 147.

Dar li se spunea totodată că trebuie să treacă sub tăcere ceea ce vedeau. De fapt, toate secretele templului erau păzite. Printre multele texte inscripționate pe zidurile templului lui Horus din Edfu există un avertisment direct: „Nu dezvăluți ceea ce ați aflat din tainele templului”²⁰⁷.

Așadar, cum am putea afla ce se întâmpla în cadrul acestor „taine”? Oare a rupt cineva vreodată gheața și le-a dezvăluit secretele?

UNA DINTRE problemele cu care ne confruntăm atunci când căutăm să înțelegem practicile religioase timpurii dintr-o largă varietate de culturi este faptul că, până când scrisul nu a fost suficient de dezvoltat pentru a înregistra idei și credințe, nu știm cu adevărat ce credeau strămoșii noștri. Deși un sistem simbolic de înregistrare a început să fie folosit în tranzacțiile comerciale cam în mileniul opt î.Hr., utilizând niște bucăți mici de lut, nu a evoluat ca scris decât în mileniul trei î.Hr.²⁰⁸

Un exemplu ilustrativ apare la săpăturile arheologice ale marelui Zigurat de la Eridu, cândva un important oraș sumerian în Irakul de azi. Ziguratul însuși ar putea data din 2100 î.Hr., iar textele arată că era închinat zeității orașului,

²⁰⁷ Bleeker, „Initiation în Ancient Egypt”, p. 56.

²⁰⁸ Istoria dezvoltării scrisului din simboluri este prezentată de Schamdt-Besserat, *Before Writing*, vol. I, *From Counting to Cuneiform*.

Enki, zeul înțelepciunii, învățaturii și al apelor subterane. Totuși, descoperirile arheologice au scos la iveală rămășițele a douăzeci și trei de temple mai vechi, aflate sub Zigurat în straturi succesive, cel mai vechi constând dintr-o capelă construită pe o veche dună de nisip, care datează cel puțin din anul 5000 î.Hr. Optsprezece nivele au fost descoperite din așa numita perioadă Ubaid, de dinainte de apariția scrisului²⁰⁹.

Ziguratul era închinat lui Enki, dar ce să credem despre nivele mai vechi de folosire? Putem afirma că din moment ce era același templu, cultul lui Enki existase și înainte, chiar de la început? Cu siguranță nu putem. Un cuceritor, de exemplu, ar fi putut foarte bine să impună un cult peste un altul mai vechi: de fapt, așa ceva se întâmpla în mod frecvent. Sau un cult s-ar fi putut muta într-un alt locaș, lăsând un templu gol pentru a fi folosit în alte scopuri. Desigur că există exemple de temple care au fost folosite în alte scopuri decât servirea cultului original pentru care au fost construite. Am văzut deja cazul Templului lui Onias din delta egipteană, care-i fusese inițial dedicat lui Bubastias, dar, după ce căzuse în paragină, fusese convertit într-unul care să servească religiei iudaice. Clădirea în sine nu este

²⁰⁹ Lloyd, *The Archaeology of Mesopotamia*, p. 39. Georges Roux afirmă în *Ancient Iraq*, (p. 68) că o „concluzie clară este că aceeași tradiție religioasă a fost transmisă de la un secol la altul”. Încrederea lui nu este susținută de dovezi.

decât dovada existenței unui cult organizat, dar nu ne spune prea multe despre cultul căruia îi servea.

Chiar și existența simbolismului nu este neapărat un ajutor: Fără texte, nu putem înțelege ce reprezentau simbolurile pentru cei care le foloseau. Zidurile goale de piatră ale ciudatelor camere interioare din Marea Piramidă, de exemplu, atât de diferită de celelalte de pe platoul de la Giseh, nu ne dau nicio idee despre scopul inițial al construcției. În același fel, orașul Chatel Hüyük, din sudul Turciei, cel mai mare oraș neolitic cunoscut în Orientul Apropiat, datează de opt mii de ani și are patruzeci de morminte pline de simboluri răspândite pe un anumit număr de nivele. Interiorul unora este decorat cu picturi; pe băncile unuia sunt desenate șiruri întregi de coarne de bour sălbatic, acum dispărut, *auroch*; la un alt nivel se găsesc basoreliefuri de gips reprezentând capete și coarne de bour; un altul combină sâni de femeie cu coarne de bour; iar motivele geometrice pictate abundă. Fiecare mormânt este diferit; cu excepția obsesiei pentru coarnele de bour, orice sens al acestui deconcertant lanț de decorațiuni simbolice este greu de pătruns. Dincolo de morminte se găsesc mici statuete ale unei zeități feminine²¹⁰. De ce nu există nici unele în interiorul mormintelor? Zona

²¹⁰ Mellaart, *Earliest Civilizations of the Near East*, pp. 89–101.

este bogată în simbolism, dar fără texte nu știm ce înseamnă.

Putem, totuși, să ne facem o idee despre tendințele generale: ne putem da seama că exista o preocupare profundă pentru relația dintre lumea noastră și cealaltă, Lumea de Dincolo. Când a apărut literatura, unul dintre cele mai vechi texte a fost atât de important încât a fost scris de mai multe ori la rând: *Epopoea lui Ghilgameș*, regele Urukului, care călătorește în Lumea de Dincolo în căutarea nemuririi. Eșuează în încercarea lui fiindcă nu poate sta „treaz” și se întoarce ca să ne spună povestea călătoriei sale spirituale.

Este foarte improbabil ca această epopee să fi fost creată doar pentru a profita de dezvoltarea scrisului. Putem fi siguri că tradiția orală din Mesopotamia era preocupată de relația dintre Lumea de Sus și lumea fizică. Chiar și aceasta este o concluzie remarcabilă. Dar ne putem întoarce în timpuri și mai străvechi pentru a găsi dovezi ale originii acestui concept: probabil că de când primii oameni au început să observe ceremoniile rituale de îngropare a morților, s-a stabilit și o legătură între lumea aceasta și cealaltă – a fost recunoscută existența celor două lumi și s-a stabilit ceremonia potrivită pentru trecerea finală dintr-una în cealaltă.

Cea mai veche ceremonie de înmormântare făcută cu intenție apare la neanderthalieni: un

Marea Mediterană

Alexandria

Sais

Bubastis

Templul lui Onias

Heliopolis

Giza

Cairo

Sakkara

Memphis

SINAI

Nilul

Hermopolis

El Amarna

Abydos

Nag Hammadi

Denderah

Valea Regilor

Templele Karnac și Luxor
Teba

Edfu

Aswan și

Insula Elefantina

Templul lui Philae

N

**Situri istorice
Egipt**

0 100 km 100 mi

Locuri importante de vizitat în Egiptul de azi.

de mii de ani. Arheologii ruși au descoperit rămășițele lui înconjurat de perechi de coarne de capră. Un alt schelet neanderthalian a fost dezgropat în Le Moustier, Franța, un sit care datează de acum șaptezeci și cinci de mii de ani. Și această înmormântare a beneficiat de un ritual funerar. Mortul a fost acoperit cu ocră roșu, cu capul așezat pe o grămadă de bucăți de cremene cu oase de vite arse răspândite în jurul lui. Morminte mai recente, datând de șaiszeci de mii de ani, au fost descoperite într-o peșteră mare din Shanidar, în Irak. Unul dintre morți a fost așezat pe un pat de flori, toate cu posibile proprietăți medicinale²¹¹. Alte treizeci și șase de morminte ceremoniale au fost găsite în Europa și Asia de-a lungul mileniilor următoare. E rezonabil să credem că Lumea de Sus i-a preocupat pe oameni de zeci de mii de ani – cel puțin. Mai mult, sursa vieții și existența conștiinței de sine a umanității face parte din aceeași problemă.

Dar tot ne rămâne să ne luptăm cu provocarea pe care o reprezintă faptul că nu există texte scrise nici în interiorul mării piramide și nici în celelalte de pe platoul Gizeh. Au fost construite de faraonii dinastiei a IV-a în jurul anilor 2500 î.Hr. Cele mai vechi scrieri apar la sfârșitul celei de-a V-a dinastii și în timpul celei de-a VI-a – în jurul anului 2300 î.Hr. Primul astfel de text a fost inscripționat pe

²¹¹ Shreeve, *The Neanderthal Enigma*, p. 53.

pereții din camerele subterane ale piramidei lui Unas, ultimul faraon din dinastia a V-a. Apoi, de-a lungul următorilor două sute și ceva de ani, alte cinci piramide au fost inscripționate cu texte. Numite, din diverse motive, textele piramidelor, ne-au oferit informații prețioase, dar totodată ne-au adâncit în mister. Se pare că au fost bine traduse, dar greșit înțelese.

Nu este de mirare că au apărut neînțelegeri, căci abia acum arheologii încep să le înțeleagă. Dar nu se simt bine în prezența lor, știu că lucrurile sunt pe cale să devină ciudate. Dar nimeni nu a zis vreodată că nu va fi așa.

Adevărul este că era doar o chestiune de timp.

FIINDCĂ în anumite piramide s-au găsit texte care se pare că se referă doar la moarte și înmormântare, s-a tras concluzia că textele sunt doar despre cei morți. O asemenea afirmație ar fi susținută de un enunț inscripționat pe un perete dintr-una din camerele subterane ale acestor piramide: „Spiritul este legat de cer, trupul de pământ”²¹².

Dar există și ciudățeniile care trebuie luate în seamă: „O rege, nu ai plecat mort, ci în viață”, spune unul dintre textele din piramide²¹³.

Desigur că pasajul este ambiguu: se poate

²¹² Faulkner, *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, fragmentul 305, p. 94.

²¹³ *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, fragmentul 213, p. 40.

interpreta că, din moment ce este mort, regele a trecut în viața veșnică, și astfel este viu în ceruri, dar poate fi citit și că atunci când regele va pleca spre Lumea de Dincolo, după moarte, de data aceasta călătorește până acolo fiind încă în viață.

Dacă este așa, atunci înseamnă că este așteptat să se întoarcă din călătoria sa. Sau poate forțăm prea mult această afirmație? Oare poate fi o asemenea idee susținută de text?

Un alt rând din textele piramidelor zice: „Am fost plecat și m-am întors... mă duc astăzi sub adevărata formă a unui spirit în viață”²¹⁴. Este dificil să nu vedem aceasta ca o susținere a ideii că un om în viață poate vizita Lumea de Dincolo.

De asemenea, există o mulțime de descrieri ale sufletelor morților – sau, după cum se numeau în Egiptul antic, *Ba* – în textele funerare descoperite în morminte și sarcofage. *Ba* este înfățișat ca o pasăre, dar capul și fața sunt ale persoanei decedate. În gheare, pasărea ține de obicei semnul *shen*, un simbol al eternității – dezvăluind darul pe care îl aduce din lumea pe care o locuiește.

Pe când *Ba* este tradus de obicei ca „suflet”, conceptul implică mult mai mult. Este de fapt înfățișarea interioară și ascunsă a persoanei care a murit, care este la fel de mobilă ca și vehiculul cu care spiritul persoanei se mișcă independent de corpul mort și se întoarce la sursa divină.

²¹⁴ *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, fragmentul 260, p. 69.

Dar implică mai mult decât atât. Mai întâi, Ba există dintotdeauna, nu apare după moarte. Conform preoților egipteni, este o parte integrantă a fiecărei ființe umane. Dacă este adevărat, nu pare să existe un motiv pentru care o persoană să nu poată experimenta forma Ba individuală înainte de moarte.

Dr. Jeremy Naydler, care a studiat cele mai mari mistere ale textelor egiptene, insistă asupra faptului că nu trebuie să uităm niciodată faptul că aceste vechi scrieri religioase egiptene s-au născut din practică. Este importantă afirmație că „Ba poate fi definit ca o stare de extracorporalizare”. Mai departe, arată că în momentul morții această stare „se producea spontan”, dar că în timpul vieții „starea de conștiință din timpul extracorporalizării trebuia indusă”²¹⁵.

Altfel spus, trebuia să fie declanșată printr-un ritual sau o inițiere specifică. În mod implicit, analiza lui Naydler sugerează că vechii egiptenii foloseau niște metode extraordinare de inițiere, care duceau la cunoașterea Lumii de Sus și astfel le îngăduiau indivizilor să călătorească dintr-o parte în alta.

Există o trăsătură ciudată în cadrul anumitor ritualuri din templele egiptene pe care cercetătorii nu le înțeleg pe de-a-ntregul. Conform textelor descoperite, preotul care oficia se așeza într-un loc

²¹⁵ Naydler, *Temple of the Cosmos*, pp. 202, 203.

liniștit și, folosind niște metode specifice, intra în starea numită *qed*, conform hieroglifelor. În situații obișnuite, această stare ar fi sinonimă cu „somnul”, dar în acest context ritual specific indică ceva asemănător cu o stare de transă sau de meditație. Cercetătorii cred că era de obicei folosit în timpul ritualului de însuflețire a statuilor sacre, numit „Deschiderea Gurii”, când puterea divină era invocată în statuie, care astfel se sfințea. Același ritual făcea parte și din practicile funerare. În acest caz, aflat în starea de meditație, preotul se ducea în lumea morților, Lumea de Dincolo, și la întoarcere putea descrie ce a văzut ca mort²¹⁶. Trebuie să luăm acest lucru foarte în serios, fiindcă textele înregistrează ceva care nu numai că era real, dar se întâmpla și în mod regulat în timpul acestor ritualuri.

Aș zice că putem fi încrezători că această călătorie rituală nu era doar o invenție intelectuală sau vreun fel de teatru preoțesc, „un fals plin de pioșenie” care scotea fum și zgomot ca să impresioneze, ci chiar era un foc adevărat. Pe la sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea d.Hr., filosoful Iamblicus din Apamea, unul dintre cei mai mari platonicieni ai timpului său, preda în Libanul de astăzi. Învățăturile lui erau axate pe ceea ce noi numim *teurgie*, pe care

²¹⁶ Szpakowska, *Behind Close Eyes*, pp. 150–151; pentru traduceri ale textului din mormintele lui Rekhmire și Seti I, vezi p. 190.

am și abordat-o tangențial – adică „lucrul cu zeii”. Iamblicus compară acest concept cu *teologia* – „discuția despre” zei. Pe el îl preocupau mai mult aplicațiile practice decât argumentele intelectuale, dorea ca învățăceii lui să cunoască, nu doar să creadă.

Iamblicus cunoștea învățăturile secrete ale Egiptului. Una dintre lucrările lui cele mai importante, *Despre misterele egiptenilor*, dezvăluie cea mai mare parte a învățăturilor din templu. Vorbește deschis despre capacitățile preoților de a ieși conștienți din corp și a se mișca în Lumea de Dincolo. El notează că „sufletele preoților erau trase în sus de zei”, care „îi obișnuiau, pe când erau încă în trup, să iasă din el” pentru a fi duși la veșnica sursă²¹⁷.

Mai târziu, în aceeași lucrare, Iamblicus afirmă explicit că preoții nu își dobândeau cunoașterea despre tărâmurile divine „doar prin rațiune” – ceea ce este o provocare directă și deliberată la adresa faimoasei abordări a lui Aristotel ci mai degrabă prin teurgie preoțească, „sunt în stare să urce la realități mai elevate și universale”²¹⁸.

Iamblicus nu vorbește de posibilități sau închipuiri, ci afirmă un fapt concret despre clerul egiptean. Confirmă că ei știau cum să călătorească în Lumea de Dincolo. Adevăratele întrebări sunt:

²¹⁷ Iamblichus, *On the Mysteries of the Egyptians*, I:12, p. 37–38.

²¹⁸ *On the Mysteries of the Egyptians*, 8:4, p. 139.

de ce ne-ar surprinde acest lucru? Și am câștigat sau am pierdut ceva ca urmare a suspiciunii și scepticismului nostru contemporan?

ÎN JURUL mileniului al doilea î.Hr., au început să apară texte pe interiorul sarcofagelor de lemn. Aceste texte derivau din mai vechile texte ale piramidelor, dar dezvăluie mai multe despre conceptele spirituale implicate. Scopul lor este afirmat în textul 76, care este intitulat „Cum să urci la cer... și să devii un *Akh*”.

Akh înseamnă „cel luminos”, o „făptură a luminii”, și este rădăcina cuvântului *akhet* sau „orizont”. Descrie ținta finală căutată de Ba: să se transforme în lumină spirituală pură. Referitor la morți, arată că, după moarte, o persoană, după ce este o perioadă liberă de corpul ei în forma Ba, accede la o stare de transcendență și se contopește cu Sursa a tot. Stephen Quirke arată că „akh este spiritul transfigurat care a devenit una cu lumina”²¹⁹. Cuvântul folosit în texte pentru a se referi la acest proces este *sakhu* – care înseamnă „a-l transforma pe cel mort într-un akh... o ființă a luminii”²²⁰.

O ulterioară dezvoltare a acestor texte la jumătatea secolului al XV-lea î.Hr. Ne-a adus ceea ce numim „Cartea Morților”. Dar nu acesta este

²¹⁹ Quirke, *Ancient Egyptian Religion*, p. 159.

²²⁰ Bleeker, *Egyptian Festivals*, p. 136.

titlul original al colecției de texte, care au fost numite „Cartea Venirii în Lumină” – ceea ce s-ar traduce mai bine prin „Cum să devii în Lumină”. O variantă de titlu din mileniul al doilea î.Hr. Include cuvântul *sakhu*, „transfigurări”, ceea ce implică faptul că aceste texte erau folosite pentru transformarea unei „persoane într-un akh”²²¹.

Se poate demonstra că acest concept apare și mai înainte. Colecția textelor piramidelor și sarcofagelor, păstrată în biblioteca templului lui Osiris din Abidos, a fost copiată – sau recopiată – pe papyrusuri în secolul al IV-lea î.Hr., urmând aceeași ordine în care textele au fost scrise cu o mie cinci sute de ani înainte. Și acestora li s-a dat numele de „transfigurări”²²². Preoții templului știau ce erau acestea, chiar dacă traducătorilor moderni le scapă semnificația.

PLUTARH, UN ISTORIC și scriitor grec, abia trecuse de douăzeci de ani când, încă student la Atena, în anul 70 d.Hr., Templul din Ierusalim a căzut pradă romanilor. A fost inițiat în misterele din Delfi și, la sfârșitul secolului I, a servit ca preot. Știa astfel câteva lucruri despre partea tăinuită a religiei. Pe motivul regulii tăcerii urmată de preoții egipteni, aceste mistere nu au fost consemnate în cronici. De fapt, relatarea lui

²²¹ Quirke, *Ancient Egyptian Religion*, p. 159.

²²² *Ancient Egyptian Religion*, p. 159.

Plutarh despre Isis și Osiris este singurul text detaliat cunoscut. În relatare, se face un comentariu intrigant atunci când se menționează camerele și coridoarele din templele egiptene: „Și într-o altă parte templele au camere rituale în întuneric, sub pământ, asemenea temnițelor sau capelelor”²²³.

Dar nu mai adaugă nicio altă informație, nici nu continuă această idee incitantă. Desigur, templele egiptene aveau camere și galerii subterane. Denderah, de exemplu, are zece – camere, coridoare și galerii lungi, dintre care unele pe trei nivele²²⁴. La templul lui Horus, din Edfu, o intrare în zidul de la sala lui Osiris, Stăpân al Lumii de Dincolo, duce la un tunel în zid care reprezintă calea de acces spre două camere subterane. Am stat și eu în ele de mai multe ori și am meditat în tăcere și liniște deplină. Tunelul este acum închis de o ușă cu lacăt.

Arheologii au susținut adeseori că aceste camere secrete erau folosite pentru a depozita obiecte rituale sau de mare valoare. Dar Plutarh atrage atenția asupra unui lucru important, care indică un mister și mai mare în spatele existenței lor. La Denderah, de exemplu, spațiile ascunse sunt acoperite cu hieroglife și imagini simbolice – nepotrivite pentru o încăpere cu rol de depozit.

²²³ Plutarh, Isis and Osiris, cap. XX, p 51.

²²⁴ Vezi, de exemplu, Cauville, *Les Crypts du temple d'Hathor*, pentru planuri amănunțite ale celor zece cripte de la Denderah.

Heliodorus din Emesa, scriitor din secolul al III-lea d.Hr., adaugă niște informații despre ritualurile și misterele lui Isis și Osiris. El afirmă că istoria acestor doi zei conține secrete care nu sunt explicate oamenilor de rând, dar pe care cei avansați în secretele naturii „le predau celor care doresc să știe aceste lucruri speciale, la lumina lumânărilor, în capelele lor”²²⁵.

Puțini egiptologi cercetează aceste aspecte. Temători în privința problemelor mistice, cei mai mulți dintre ei doresc să-și mențină arheologia „științifică”, iar aceasta presupune păstrarea unor explicații aparent raționale a tot ceea ce descoperă, ca și cum am încerca să îndesăm o jucărie gonflabilă în ambalajul original²²⁶.

Există câțiva cercetători, totuși, care au curajul și încrederea să vorbească despre aspectele ascunse ale cultelor egiptene. Profesorul Claas Bleeker, un specialist în istoria religiilor la Universitatea din Amsterdam, admite că „în mod clar, în Egiptul Antic, existau anumite culte ale căror mistere erau cunoscute doar inițiaților”. De fapt, el relatează că un participant la asemenea ritualuri secrete afirmă mândru că: „Sunt inițiat...

²²⁵ Heliodorus, *An Aethiopian History*, p. 241. Am adaptat limbajul secolului al XVI-lea.

²²⁶ Pentru o analiză detaliată a acestei atitudini academice, vezi Naydler, *Shamanic Wisdom in the Pyramid Texts*, cap. 5, mai ales pp. 140–145.

dar nu spun nimănui”²²⁷.

Egiptologul Walter Federn realizează, de asemenea, că există un fundal cultic ezoteric pentru scrierile egiptene religioase și explică faptul că anumite elemente descoperite în textele din piramide și sarcofage „erau accesibile și viilor”, după care adaugă, „dezvoltându-se, în unele cazuri, în texte inițiatice”²²⁸.

LA UN SINGUR TEXT extraordinar nu ne-am uitat: Amduat – „Ceea ce este în Lumea de Sus”, ale cărui copii datează din jurul anului 1470 î.Hr. Și poartă titlul original de „Tratatul Camerelor Ascunse”. Înregistrează călătoria de douăsprezece ore prin Lumea de Sus a zeului soare Ra în carul său celest, în fiecare noapte; și dă instrucțiuni cum să se treacă peste pericole și greutăți. Este scrisă în mod ostentativ pentru instruirea faraonului decedat, ca să-i servească în călătoria după moarte. Dar semnificativ este faptul că poate fi folositoare și pentru cei încă în viață. „Această cunoaștere este bună pentru cei morți, dar și pentru cineva de pe pământ.”²²⁹

Relevanța în lumea fizică este accentuată de mai multe ori în text. Nu există îndoială asupra faptului că această călătorie în Lumea de Dincolo

²²⁷ Bleeker, „Initiation in Ancient Egypt”, p. 55.

²²⁸ Federn, relatat de Wente, „Mysticism in Pharaonic Egypt?” p. 161.

²²⁹ Abt și Hornung, *Knowledge for the Afterlife*, p. 9.

îi privește deopotrivă pe cei vii și pe cei morți. Într-adevăr, această carte se sfârșește ambiguu: „Oricine cunoaște aceste imagini misterioase este un spirit Akh evoluat. Întotdeauna, această persoană poate intra și ieși de pe tărâmul celălalt. Totdeauna în stare să vorbească cu cei vii. Dovedită de un milion de ori”²³⁰. Nu s-ar putea explica mai clar decât atât. Această călătorie depinde de experiență. Este așadar legată de inițiere.

Acest punct de vedere nu le-a scăpat cercetătorilor: un egiptolog de la Universitatea din Chicago, profesorul Edward Wente, a ajuns la concluzia că anumite texte, inclusiv Amduat precum și o alta intitulată „Cartea Porților”, „este posibil ca la început să fi fost create pentru lumea aceasta, nu erau destinate exclusiv pentru scopuri funerare, în morminte”²³¹. Ni se arată că asemenea lucrări sunt exemple de „teologie practică” prin faptul că cei vii se identificau „cu ființe aflate în diverse stări și la nivele diferite, care locuiesc în lumea umbrelor” și că „nu era nevoie să aștepte să moară pentru a se bucura de avantaje”²³². O asemenea identificare presupune existența unui ritual. Wente adaugă:

Mi se pare mult mai simplu să presupunem că

²³⁰ *Knowledge for the Afterlife*, p. 144.

²³¹ Wente, „Mysticism în Pharaonic Egypt?”, p. 174.

²³² „Mysticism în Pharaonic Egypt?”, p. 175.

*Amduat, ca și Cartea Porților, a fost creată pentru a fi folosită prima dată pe pământ, precum și în cealaltă lume, și doar mai târziu a fost adaptată ca literatură funerară specific regală.*²³³

Chiar în Amduat se spune că trebuia să fie considerată un secret; doar câțiva aveau voie să îi cunoască conținutul. Apoi Wentu trage concluzia:

*Putem considera aceste două mari creații ca și complementare prin faptul că oferă modalități diferite, sau poate două căi, de a pătrunde în lumea umbrelor și a lua parte la moarte și reînnoire.*²³⁴

Am putea deci să fim siguri că existau practici ezoterice și secrete care se desfășurau în mod obișnuit în camerele și capelele ferite din templele egiptene, și că bărbați – și fără îndoială femei, preotesele lui Isis cel puțin – erau inițiați în secretele regatului zeilor și învățați cum să călătorească în siguranță prin noaptea eternă, evitând pericolele neașteptate, până când deveneau luminoși ca o stea.

ÎN ULTIMII ANI am condus grupuri de douăzeci sau treizeci de oameni în Egipt. De obicei, în timpul unor asemenea vizite turistice, oamenii

²³³ „Mysticism în Pharaonic Egypt?”, pp. 175–176.

²³⁴ „Mysticism în Pharaonic Egypt?”, pp. 177–178.

sunt duși în grup pe la diversele temple, amețiți cu istoria invaziilor, luptelor și cu trăsăturile arhitectonice, toate marcate de amprenta faraonică. Ceea ce nu se spune de obicei este scopul pentru care au fost construite aceste temple, ritualurile care se desfășurau în ele și semnificația acestora pentru vechii egipteni. O altă trăsătură specifică a acestor tururi este faptul că grupurile numeroase și programul agitat – care pare să evolueze în jurul unor restaurante care aparțin vreunor frați sau veri – lasă prea puține ocazii pentru a încerca să *simți* locurile.

Pentru mine nu contează cine a construit templele. Ceea ce este mai important este ce făceau în ele. În grupurile noastre încercăm să simțim locurile și, făcând acest lucru, de multe ori se întâmplă ceva extraordinar – o erupție de emoție neașteptată care este pe atât de adâncă, pe cât este trecutul de îndepărtat, dar totodată imediată, fiindcă trecutul există mereu. De fapt, învățăm să așteptăm aceste momente ca parte din experiența pe care ne-o oferă locul și să o înțelegem ca pe o dovadă că, undeva în adâncul nostru, există o amintire străveche care așteaptă doar momentul potrivit pentru a se elibera. Este normal pentru cineva din grupul nostru să simtă dintr-odată că izbucnește în lacrimi sau să simtă că plutește. Îmi aduc aminte de cineva care umbla ca prin vis și tot ce putea să zică era: „Asta e adevărat. Asta e adevărat”.

Desigur că avea dreptate. A trebuit să verific că este cu noi în autobuz la întoarcere.

Îmi mai aduc aminte o întâmplare după una dintre vizitele de la Abu Simbal, în partea cea mai sudică a Egiptului. Pe când plecam, mica noastră ambarcațiune s-a rotit pe lacul Nasser în fața celor două temple: al lui Ramses al II-lea, ușor de recunoscut după cele patru figuri șezânde de la intrare, și cel mai modest al fiicei lui, Nefertari. În legănatul ușor al bărcii, fragmente din operele *Aida*. Și *Nabucco* s-au revărsat în briza ușoară din difuzoarele așezate pe punte; am fost luați prin surprindere.

Ceea ce ar fi putut părea teatral și stângaci, a fost o încântare. Muzica și dansul molcom al vasului în fața templelor mi s-a părut atât de emoționantă că am simțit fiori pe șira spinării. Am stat copleșit și imobilizat de calmul deplin care pusese stăpânire definitiv pe locul acela. Aș fi dorit ca momentul să dureze o veșnicie. Membrii grupului mi-au spus după aceea că fuseseră mișcați până la lacrimi – și toate acestea într-o însorită dimineață de marți.

Îmi aduc bine aminte de prima dată când am dus-o pe fiica mea vitregă în Valea Regilor. Este editor la o importantă revistă de modă care se adresează publicului sub treizeci de ani. Viața ei gravitează în general în jurul modei, călătoriilor și designului, nu este genul de persoană care să-și bată capul cu trecutul. Era dimineața devreme și

abia începea să se încălzească atunci când autobuzul nostru a cotit la intrarea în valea îngustă, unde pentru prima dată a văzut valea de piatră arsă de soare cu intrările în morminte și cu dealuri înalte întinzându-se înaintea noastră. A izbucnit deodată în plâns. Plângea necontrolat. Ceva foarte puternic izbucnise din străfundurile ființei ei și pusese stăpânire pe ea. „Am simțit ca și cum mai fusesem acolo”, a fost tot ce a putut să spună. Și era destul.

Nu sunt doar amintirile personale cele care se pot manifesta, mai sunt și alte emoții care rămân ascunse și se ivesc în anumite momente. Amintiri parcă păstrate în pietre și locuri. Parcă trecutul ar fi despărțit de noi printr-un „strat” subțire pe care îl dăm la o parte ocazional ca să scoatem la suprafață ce este înăuntru. Îmi place să vorbesc cu gardienii care patrulează siturile noaptea, care dorm acolo și cunosc locurile și clipele tăcute. Îmi mai place să vorbesc cu egiptologii care se cufundă în munca din aceste situri și care și ei cunosc locurile de tăcere. Am auzit povești despre viziuni bruște ale unor ritualuri străvechi, ale unor preoți adunați la sfintele lacuri, ale zeilor care se plimbă prin coridoare și camere. Am fost dus în mici capele în zone îndepărtate ale siturilor, unde pot spune că se găsește ceva foarte special – ceva care poate fi simțit încă.

Dar unele dintre aceste locuri ar trebui să fie tănuite, vizitate doar de cei care știu cum să le

abordeze cu respect și care le pot primi darurile. Este minunat că, poate în fiecare zi, în Egipt sunt grupuri mici de pelerini – care caută și trăiesc aceste experiențe. Învăță să cunoască trecutul viu al acestei țări uimitoare.

NOUĂ, „PELERINILOR”, ne este clar că piramidele sunt mai mult decât niște morminte extravagante, așa cum am fost făcuți să credem. Stephen Quirke afirmă clar că piramidele, împreună cu alte construcții care au dispărut în timp, făceau parte dintr-un complex spectaculos, dedicat cultului faraonului ca divinitate, adăugând că „funcția de mormânt venea pe locul al doilea”²³⁵. Piramida Djoser și alte clădiri din complexul din Saqqara oferă „dovezi clare” ale funcției lor rituale – în cazul acesta pentru ceremonia *sed*, o mare sărbătoare ținută o dată la treizeci de ani, care reînnoia autoritatea faraonului²³⁶.

Cel mai important studiu al cultului faraonului a fost recent încheiat de dr. Jeremy Naydler și prezentat în lucrarea *Shamanic Wisdom in the Pyramid Texts (înțelepciunea șamanică din textele piramidelor)*. Explică faptul că ceremonia *sed* era ținută pentru ca faraonul să poată aduce lumea fizică și cea din Lumea de Dincolo în armonie, o

²³⁵ Quirke, *The Cult of Ra*, p. 122.

²³⁶ *The Cult of Ra*, p. 122.

echilibrare care era benefică pentru întreg Egiptul. În timpul „ritualului principal” al ceremoniei sed „faraonul trecea pragul dintre lumi”, pentru a intra în „legătură directă cu forțele spirituale în mod normal nevăzute”. Pentru ca toate acestea să aibă loc, în timpul celor mai tainice momente ale ritualului faraonul avea „o experiență extatică vizionară”²³⁷. Experiența aceasta era indusă în mod deliberat de cei care conduceau ritualurile, care cunoșteau legăturile dintre cele două lumi și importanța faraonului ca punct de contact între ele.

Naydler este direct: concluzia studiului său asupra textelor piramidelor este că acestea „departe de a fi texte funerare, erau dedicate în primul rând experiențelor mistice similare celor pe care le avea regele în timpul ritualurilor secrete la ceremonia sed, fiindcă în mod clar aparțin aceluiași gen de experiențe umane arhetipale aflate la punctul de întâlnire dintre lumea aceasta și lumea spiritului”²³⁸.

Desigur că mulți cercetători ar pune în discuție această abordare a textelor și ritualurilor prin prisma experienței. Se presupune că bogata literatură egipteană care descrie Lumea de Dincolo nu reprezintă cunoștințe, din punctul de vedere al veridicității, ci rezultatul a milenii de speculații

²³⁷ Naydler, *Shamanic Wisdom in the Pyramid Texts*, p. 85.

²³⁸ *Shamanic Wisdom in the Pyramid Texts*, p. 202.

imaginative ale generațiilor de preoți care probabil că mai credeau în ceea ce scriau, dar care încercau totuși să descrie ceva ce era imposibil de cunoscut. „Dar” ne mai spune Naydler, „se poate susține totodată că această cunoaștere era rezultatul unui soi de experiență mistică care presupunea trecerea pragului morții, deși încă în viață”²³⁹.

ȘI IARĂȘI îmi aduc aminte de termenul unic de „ahket Kheops”, asociat mării piramide a faraonului Kheops de la Giseh, la care m-am referit la începutul acestui capitol. Oare acest termen poate semnifica „a străluci, a radia”, indicând punctul de trecere în Lumea de Dincolo, la orizont, sugerând, poate, că piramida era locul principal unde Kheops trecea Dincolo? Și locul de unde se întorcea?

Având responsabilitatea de a menține Ma’at, oare Kheops căuta să afle răspunsuri de la ființele superioare din cealaltă lume pentru a asigura armonia în această lume? Și dacă el chiar a trecut pragul în regatul zeilor, cum a reușit? Ce tehnici speciale cunoșteau preoții egipteni care l-au asistat pe Kheops și pe alți egipteni înaintea lui?

O privire mai de aproape asupra ritualurilor de inițiere dezvăluite în altă parte, în lumea antică, ne vor ajuta cu siguranță în studiul nostru, deci

²³⁹ *Shamanic Wisdom in the Pyramid Texts*, p. 21.

iată următoarea etapă a călătoriei noastre.

ZECE INIȚIEREA

Unele locuri sunt pur și simplu misterioase. Poate că par să aibă o anumită logică în construcție, dar anumite părți ale lor sfidează pur și simplu orice explicație, refuzând să se supună oricărei legi pragmatice. De-a lungul multilor mei ani de cercetare și dintre toate criptele, galeriile și mormintele străvechi și enigmatice pe care le-am explorat, unul dintre cele mai ciudate locuri unde am fost este situat în Italia, în colțul nord-vestic al Golfului Napoli, deasupra micului port Baia. Intrarea îngustă este inteligent camuflată printre ruine romane răspândite pe tot dealul.

M-am cățărat cu grijă pe unul dintre zidurile din piatră, am găsit scara de metal și am coborât cam cinci metri până la baza pasajului îngust care fusese săpat în roca vulcanică probabil cu 2600 de ani în urmă. Jos mă aștepta un prieten de-al meu, scriitorul și academicianul Robert Temple, un expert al tehnicii antice. După mulți ani de insistențe, autoritățile arheologice italiene îi dăduseră voie lui Robert să pătrundă în acest sit: iar el m-a rugat să-l însoțesc dată fiind experiența mea în explorările subterane și în fotografie. Era marți, 24 mai 2001.

În fața noastră, o ușă săpată în faleză deschidea drumul către enigmaticului complex subteran.

Pentru noi era un moment semnificativ, căci nu mai este nimeni în viață care să fi intrat în acest loc înaintea noastră. Ne-am potrivit căștile de protecție pe cap, am aprins lanternele și am pășit din lumina orbitoare în bezna abruptă. Trecerea mă umplea de un sentiment de neliniște.

De fapt, la început eram puțin șovăitori în a continua, pentru că nu aveam nicio idee despre cum era înăuntru. Perspectiva despre ce ne aștepta acolo fusese destul de sumbră. Autoritățile italiene insistaseră mult timp că pasajele subterane erau pline de gaze otrăvitoare, așa că ne ceruseră să semnăm un acord înainte de a intra, prin care ne asumam responsabilitatea pentru ceea ce urma să întâlnim și care ne putea fi dăunător.

Tunelul de la intrare avea aproximativ doi metri înălțime, dar doar treizeci și cinci de centimetri lățime – era loc doar pentru o persoană o dată. Pe fiecare dintre părți, la distanțe egale, erau nișe pentru torțe. Spre uimirea noastră, tunelul ducea direct de la est la vest, coborând ușor. În spatele nostru, intrarea luminoasă pălea repede, lăsându-ne în tăcerea fetidă.

Era cald, deși nu excesiv, dar foarte umed, în curând eram uzi de transpirație. Tunelul era plin de mii de țânțari mari care, din fericire, erau mai mult curioși decât beligeranți. Purtam măști de gaze cu filtre chimice, în cazul în care vaporii toxici se dovedeau o realitate. Luminile noastre

deschideau calea: tunelul continua în linie dreaptă, coborând abrupt. Ne apăsă un sentiment de singurătate foarte foarte ciudat. Cu toate acestea, continuam să înaintăm.

După ce am străbătut cam o sută douăzeci de metri, tunelul s-a schimbat. Am trecut pe lângă o construcție ciudată în partea stângă, care arăta ca o ușă zidită, iar tunelul s-a bifurcat la dreapta și început să coboare și mai abrupt. Am continuat coborârea în adâncurile pământului. După alți o sută treizeci de metri, ne-am oprit brusc: în fața noastră se întindea apa. Tunelul dispărea în adâncuri de parcă ar fi fost înecat de un râu subteran în creștere. Dar canalul era artificial construit, la fel ca și tunelul. Mai multe trepte înguste coborau în apă, dar se pare că nivelul acesteia crescuse mult din vechime și tavanul părea tot mai jos în fața noastră, aproape atingea apa limpede. Era de netrecut.

Chiar înainte de a fi ajuns la întinderea de apă, văzusem o gaură în peretele din dreapta al tunelului; ne-am întors și ne-am târât prin ea în genunchi. Curând ne aflam într-un alt tunel, care cotea brusc la stânga și urca abrupt, în mod clar acolo fuseseră cândva trepte, dar acum era doar pietriș. Am reușit să ne târâm în sus cu dificultate.

După ce am urcat așa vreo șase metri jumătate, am ajuns la ceva cu adevărat extraordinar: intrarea zidită într-o galerie sau cameră subterană – poate un sanctuar, un templu mai mic sau vreun

hol susținut de coloane. Tunelele duceau unul spre stânga și altul spre dreapta. L-am ales pe al doilea. După alți șase metri, tunelul era blocat de pietriș tasat, dar știam din investigațiile anterioare că acest tunel ducea în capătul celălalt la zona cu apă.

Ne-am târât înapoi la intrarea zidită a sanctuarului și am înaintat pe tunelul din stânga. Acesta ne-a dus în alte două tunele, dintre care cel puțin unul părea să ducă în direcția din care intrasem în complex, dar la un nivel mai înalt, evitând astfel zona inundată.

Și tunelul acesta fusese cândva astupat cu pietriș, dar de-a lungul celor două mii de ani sau mai mult de când fusese sigilat, pietrișul se tasase, lăsând cam patruzeci și cinci de centimetri între pietriș și tavan. Se întindea departe în față, atât cât puteau să bată lanternele noastre. După aceea dispărea în întuneric. Eram hotărât să îl explorez.

Situația era puțin spus claustrofobică. Totuși petrecusem ceva timp explorând peșteri și tunele la situri arheologice în Orientul Mijlociu și știam cum să mă descurc cu atacurile de panică care puteau apărea când cineva era singur, într-un spațiu închis, în adâncuri, cu sentimentul că este înmormântat de viu.

Pe când mă pregăteam să explorez pasajul, Robert a refuzat să mă însoțească. Cei doi arheologi italieni, Gino și Pepe, s-au uitat în altă parte, făcându-și de lucru cu bagajele și frânghiile.

Au hotărât totuși să-mi leg o frânghie de un picior. Presupun că se gândeau că, dacă am vreun atac de cord și mor în tunel, m-ar fi putut trage repede afară. Planul acesta mi se părea greu de realizat și avea să se dovedească în curând imposibil.

Tavanul tunelului era atât de jos încât, purtând casca de protecție, trebuia să mă târăsc pe burtă împingând cu picioarele și trăgând cu mâinile. Îmi era imposibil să ridic capul ca să văd încotro mă îndrept.

Nu puteam nici să mă întorc, căci tunelul rămânea la fel de îngust, cincizeci de centimetri. Speram doar că ducea undeva – și speram că atunci când ajungeam acolo mă voi putea roti ca să mă întorc. Altfel, ar fi trebuit să mă târăsc, dar invers. O variantă foarte dificilă, dar posibilă, deci nu mă îngrijora. Am început să mă târăsc cu fața aproape de pietriș, masca de gaze justificându-și existența. Și a trebuit să-mi împing geanta cu camerele de filmat în fața mea, pe măsură ce înaintam, având în vedere că nu aveam loc să o port în spate.

Am continuat să mă târăsc prin tunel cât de repede am putut, calculând în același timp distanța pe care o străbăteam. Mă opream din când în când ea să suflu într-un fluier și fluieratul pe care îl primeam răspuns prin pasaj mă asigura că prietenii mei erau aproape. Dar curând, adânc în tunel, nu am mai putut auzi niciun răspuns. Curând după aceea, mi s-a terminat și frânghia,

am dezlegat-o de picior și am continuat să înaintez fără ea.

Pereții și tavanul erau foarte aproape. Eram singur. O liniște deplină. A trebuit să mă opresc de câteva ori. În ciuda eforturilor mele de a evita asemenea gânduri, eram conștient de uriașa masă de stâncă de deasupra mea, care presa pe tavanul tunelului. Capul meu zgâria tavanul, coatele îmi atingeau pereții, corpul mi-era lipit de detritusul vechi de două mii de ani. În spatele meu era un tunel lung, iar ce se găsea înainte era un mare mister. Întreaga încercare mi se părea dintr-odată complet nebunească, chiar nesăbuită.

Dacă tavanul s-ar fi prăbușit în acel moment, nimeni nu ar fi putut să vină după mine: o criză de claustrofobie m-a cuprins, crescând în minte. În ciuda căldurii, un fior mi-a trecut pe spate și am rămas țeapăn: într-o reprezentare necontrolată, specifică unui amator. Începusem să mă simt ca și cum eram deja în mormânt, așteptând momentul când aveam să fiu acoperit de pământ. Trebuia să mă liniștesc; tunelul era acolo de mult timp și nu avea să se prăbușească doar fiindcă eram eu acolo.

Am tras aer în piept de câteva ori și m-am liniștit. Mi-am împins geanta cu obiectivele foto mai departe și am continuat să mă târăsc. În curând am estimat că mă târăsem treizeci și doi de metri, iar tunelul continua încă în roca vulcanică.

Cam după aproape patruzeci de metri, tunelul s-a mai schimbat o dată: tavanul se înălțase puțin, iar lățimea se dublase. A început să coboare cam treizeci de centimetri la fiecare metru. Eram ușurat, puteam să-mi întorc corpul dacă era nevoie. Dar am văzut cum tunelul se bifurca iar în fața mea. Două intrări negre se uita la mine precum găurile gemene ale unei puști. Am ales să intru în tunelul din dreapta mai întâi și m-am târât pe coate și pe genunchi.

Dar tunelul acesta nu ducea decât puțin mai departe și, în mod curios, se termina după vreo cincizeci de metri. Nu avea sens. Oare fusese zidit tot? Am cercetat atent să văd dacă așa era. În partea stângă era o gaură în stâncă. Continua într-un alt tunel, așa că m-am târât înăuntru. Destul de ciudat, dar am ajuns la capătul tunelului din stânga. Complexitatea aceasta excentrică mi se părea fără sens. De ce ar fi construit cineva două tunele care duceau în același loc. Și chiar în fața mea am văzut resturile unui intrând, un fel de ușă care fusese acoperită cu bucăți de stâncă și zidită. La stânga era o altă gaură în perete. Mi-am băgat capul înăuntru. Am descoperit un alt tunel, dar și acesta era blocat cu pietriș după câțiva metri. Am lovit cu piciorul în pietrișul de pe jos, iar sunetul ciudat pe care l-am auzit arăta clar că mai era un tunel sub cel în care mă găseam. Totdeauna car o daltă cu mine, dar nu era momentul să mă apuc să sap.

Totuși am scos-o din geantă și am lovit de mai multe ori în pietrele zidite la intrarea ușii, strigând în același timp cât puteam de tare. Nu am auzit nimic, dar, după cum s-a dovedit ulterior, Robert Temple mă putea auzi. Stăteam de partea cealaltă a porții zidite pe lângă care trecusem la sosire înainte ca tunelul principal să cotească la dreapta.

Se pare că și acest tunel era o intrare în „sanctuarul” sau „templul” din adâncurile pământului, oferind o cale de acces la un nivel superior celui alt nivel care ducea la zona cu apă, artificial amenajată. Îmi făcusem acum o idee despre logica locului: această construcție veche, așa cum bine bănuise Robert Temple, era un loc unde erau aduși cei care urmau să fie inițiați în secretele Lumii de Dincolo. Acești inițiați, după cum erau numiți, intrau prin tunelul din dreapta – care era totdeauna cel recomandat în textele antice – și erau trecuți peste un râu artificial pentru a ajunge la sanctuarul din interior, care servea drept poartă către căutatul tărâm al umbrelor și către regatul zeilor. La întoarcere, inițiații puteau să treacă tot peste râu. Între timp, tunelul alternativ le oferea preoților acces direct la sanctuar, unde îi așteptau pe inițiați să sosească.

Toate acestea ne trimit cu gândul la vizitele din lumea subpământeană descrise de scriitorii antichității. Începeau cu descrieri ale unor vizite în zonele infernului de dincolo de apele Stixului traversat cu ajutorul lui Charon. Pe urmă, după

intrarea în regatul sacru, călătorul experimenta, după cum ne descrie Vergiliu, „locuri ale fericirii, târâmuri înverzite, unde sufletele se odihnesc printre binecuvântați copaci”²⁴⁰.

M-am întors spre geantă și cu ceva dificultate, din cauza spațiului îngust, mi-am scos una dintre îndrăgitele camere Leica, mai multe obiective și un blitz și am început să fotografiez totul în amănunt. Totdeauna lucrez ca și cum nu aș mai avea niciodată șansa să mă întorc într-un loc. „Fă totul atunci când poți” este principiul după care mă ghidez, și este un principiu bun. Iar în cazul acesta s-a dovedit chiar clarvăzător.

O oră și ceva mai târziu m-am întors prin tunel și i-am găsit pe Gino și Pepe stând și așteptându-mă destul de nervoși. Nu putuseră să mă audă mișcându-mă de o perioadă lungă de timp și nici nu răspunsesem la vreunul dintre strigătele lor. Când frânghia se destinsese, o trăsese înapoi, dar fără mine. Probabil că-și exprimaseră temerile în fața autorităților, pentru că în toate situațiile când am mai vizitat complexul am fost împiedicat să reintru în tunel. Nu în mod fățiș, desigur – nu mi s-a spus niciodată nimic, dar era tot timpul cineva cu mine și, când mă apropiam de intrarea în tunelul acela strâmt și adânc, reușeau să se interpună între mine și intrare. Era clar că primiseră ordine clare, având în vedere că era

²⁴⁰ Vergiliu, *The Aeneid*, VI, 855–56, p. 182.

considerat mult prea riscant. Așa că fotografiile color pe care le-am făcut atunci sunt singurele care există pentru moment.

NU SE ȘTIE cine a construit această structură subterană. Poate a fost săpată de greci pe la începutul secolului al VII-lea î.Hr. Încă nu putem să spunem clar la ce servea. De asemenea, nu se știe de ce a fost sigilat locul și de ce existența lui a fost tăinuită. Cea mai bună presupunere este că Marcus Vipsanius Agrippa, un important general și amiral roman din timpul lui Cezar Augustus și bunicul împăratului Nero, din cauze necunoscute nouă, hotărâse că locul era atât de periculos încât trebuia șters de pe fața pământului. Astfel, el a poruncit să fie umplut cu pietriș, probabil în jurul anilor 37–36 î.Hr., pe vremea când flota lui era în construcție și marinarii erau antrenați pe lacurile Avernus și Lucrina înaintea ultimei victorii pe mare din războiul sicilian²⁴¹.

²⁴¹ Suetonius, *The Twelve Caesars, Augustus*, 16, p. 61; Temple, *netherworld* (p. 28), se referă la Strabon, *Geography*, V, 4, 5, care afirmă că Agrippa a tăiat toată pădurea inițială. Robert Paget, în *In the Footsteps of Orpheus* (p. 57), afirmă că toți copacii tăiați erau din pădurile sacre ale lui Apollo și că toată cheresteaua astfel obținută a fost folosită pentru corăbiile lui Agrippa. Această construcție a avut loc înainte de bătălia din anul 36 î.Hr. În același timp, Paget presupune că întreg complexul subteran de la Baia era sigilat. Raymond Clark de la Memorial University din Newfoundland, într-o discuție personală (iulie 2002), este mai rezervat în afirmații despre sigilarea sitului, menționând că relatarea lui Strabon despre cum a schimbat Agrippa zona din jurul

Oricine este responsabil pentru distrugerea locului, a fost deosebit de hotărât: distrugerea complexului subteran a necesitat eforturi extraordinare – se estimează circa treizeci de mii de zile de muncă – demonstrând o hotărâre dacă nu puternică, atunci obsesivă, de a închide situl pentru totdeauna²⁴². Dacă Agrippa este vinovatul, ce îl înspăimântase atât de tare? Și dacă nu Agrippa, atunci cine ar fi făcut acest lucru și de ce?

Toate s-au petrecut acum aproximativ două mii de ani. Intrarea exterioară în complex a fost redescoperită în timpul săpăturilor arheologice din 1958, dar în acel moment nu s-a pătruns decât foarte puțin în interiorul tunelului. Adevărata complexitate a locului nu avea să fie descoperită decât în 1962, când a fost explorat, dar nu și excavat, de un inginer chimist pensionat, Robert Paget. După eforturile lui Paget, guvernul italian a intervenit și a sigilat intrarea, păstrând tăcerea asupra existenței sale. Nimeni nu a mai pătruns înăuntru până când eu și Robert Temple – împreună cu Gino și Pepe – ne-am aventurat după

lacului Avernus „nu includea neapărat Baiae, din moment ce era interesat de lucrări navale pe malul lacului. Agrippa nu era un nereligios, după cum dovedește faptul că a construit Pantheonul din Roma. Fără dovezi, rămân deschis la alte sugestii despre închiderea sitului.”

²⁴² Paget, *In the Footsteps of Orpheus*, p. 136, Temple, în *netherworld* (p. 31), extrapolează cifrele lui Paget, sugerând că umplerea sitului cu pietriș trebuie să fi durat câțiva ani.

aproape patruzeci de ani. Din diferite motive, situl a pălit încet, încet, din orizontul arheologic. Oricine se interesa de el era informat că este un alt tunel neinteresant care duce la vreun izvor termal, construit în timpurile romane pentru băile lor. Majoritatea cercetătorilor și-au pierdut interesul. Doar Robert Temple a luat situl în serios.

PE 21 SEPTEMBRIE 1962, Robert Paget și un coleg de-al lui au fost primii care au intrat în sit²⁴³. Nimeni nu mai făcuse acest lucru în două mii de ani. Ce anume descoperise de făcuse guvernul italian să ia asemenea măsuri?

Paget fusese de mult timp incitat de posibilitatea de a fi existat în acea zonă un oracol al morților. Credea că descrierea lui Vergilius despre vizita lui Enea în infern se baza pe o experiență adevărată a unei vizite la acest oracol celebru. Vergiliu spune clar că Oracolul Sibilei de la Cuma – despre a cărui existență nu există vreo îndoială – era diferit de oracolul morților despre care se spunea că se afla pe undeva în zona lacului Avernus²⁴⁴, care este un crater vulcanic plin cu apă, cam la un kilometru distanță de Cuma și doi sau trei kilometri de Baia (Baiae în trecut).

În *Eneida* lui Vergiliu, Enea se duce la Sibila din

²⁴³ Paget, *In the Footsteps of Orpheus*, p. 19.

²⁴⁴ Vergiliu, *The Aeneid*, Vi, 149–87, pp. 163–64; vezi și Clark, „Vergii, Aeneid, 6, 40 sq., and the Cumaean Sibyl's Cave”, p. 485.

Cuma și cere îndrumări către lumea subpământeană. Ea îi răspunde, „De la Avernus, coborârea este ușoară”²⁴⁵. Cu alte cuvinte, Vergiliu ne spune că intrarea în lumea subpământeană este aproape – la un kilometru și ceva distanță, după cum am văzut.

Oare este doar o creație literară, sau Vergiliu avea o experiență la prima mână a locului real? Paget credea că cea de-a doua variantă era cea adevărată. Posibilitatea aceasta nu poate fi ignorată, fiindcă se știe că Vergiliu locuise mult timp în zonă²⁴⁶. Paget era sigur că acest oracol, precum cel din Cuma, existase cu adevărat. Și nu există dubii că avea dreptate: când Hanibal jefuise zona aceasta în 209 î.Hr., insistase să facă un sacrificiu la un important loc sacru, probabil oracolul acesta, care se spune că era aproape de lacul Avernus²⁴⁷. Desigur, scepticii ar spune că aceasta era sursa pentru textul lui Vergiliu și nu era nevoie ca Vergiliu să fi văzut oracolul vreodată.

Pentru a-și demonstra teoria, Paget și soția lui s-au mutat la Baia în 1960. Împreună cu Keith Jones, un prieten arheolog entuziast care servise la baza militară NATO din Napoli, s-au hotărât să înceapă o explorare metodică într-un efort hotărât de a găsi ruinele oracolului.

²⁴⁵ Vergiliu, *The Aeneid*, VI, 187, p. 164.

²⁴⁶ Vergiliu, *The Georgics*, 4, 563–65, p. 143. „Parthenope” este o denumire poetică pentru Napoli (vezi p. 160).

²⁴⁷ Livius, *The History of Rome*, 24, 12–13.

Au început să caute în vechiul oraș grecesc din Cuma, aproximativ la trei kilometri de Baia. Au explorat toate tunelele și peșterile numeroase din zonă, inclusiv faimosul Oracol al Sibilei, care fusese redescoperit în 1932 și săpat ulterior. Au găsit multe dovezi ale șantierelor navelor lui Agrippa și ale construcțiilor militare, inclusiv două tunele mari; unul dintre ele avea o lungime de peste un kilometru și era lat de un metru și treizeci de centimetri, făcând legătura subterană între lacul Avernus și Cuma. Iarăși au explorat numeroase tunele și peșteri, dar tot nu au putut să găsească ceva care să semene cu oracolul morților.

De-a lungul coastei, la trei kilometri sud de lacul Avernus, se află anticul oraș Baiae, aflat sub ape în mare parte datorită geologiei instabile a regiunii. A fost totuși cândva un important oraș roman. Geograful și istoricul roman Strabon – care a murit în jurul anului 24 d.Hr., cu câțiva ani înainte de botezul lui Isus – descria Baiae și izvoarele sale termale ca un loc „foarte la modă... pentru tratarea diverselor boli”²⁴⁸. Era o stațiune literală foarte populară, unde elita Romei își petrecea vacanțele. Tot aici, împăratul și marii patricieni aveau vile ale căror ruine mai pot fi văzute și astăzi pe dealuri sau sub apă. Solul s-a surpat și, astăzi, cea mai mare parte a ruinelor se

²⁴⁸ Strabon, *Geography*, V, 4, 5.

pot vedea sub nivelul mării, dintr-o barcă cu fundul de sticlă, pe o suprafață de circa o milă în jurul golfului Pozzuoli. Pe deal, la Baia, se mai găsesc încă printre ruinele băilor termale rămășițele a trei temple: al Dianei, al lui Mercur și al lui Venus. Baia de astăzi este doar un mic port pescăresc, cu câteva mici restaurante bune în centru – genul de loc discret unde oamenii de afaceri italieni își duc frumoasele însoțitoare la masă.

Săpăturile de la ruinele din Baia din 1956 până în 1958 au dezvăluit un complex întreg de băi romane, dar totul era un haos din cauza numeroaselor eforturi de reconstruire, probabil în urma cutremurelor frecvente din zonă. De fapt, în 63 d.Hr., un cutremur devastator a provocat alunecări de teren care au acoperit multe dintre clădirile originale.

Paget și Jones au început să cerceteze toate tunelele din zonă, așa cum au făcut și la Cuma și la Avernus. Estimaseră că au intrat în cel puțin o sută de tuneluri de când se apucaseră de treabă și până în acel moment. Aici au fost atrași de o parte specială a sitului: o platformă care susține rămășițele unui vechi templu grecesc care a fost datat ca fiind cel puțin din secolul al V-lea î.Hr.²⁴⁹ Sub această platformă se găseau multe tunele și camere subterane.

²⁴⁹ Paget, *In the Footsteps of Orpheus*, p. 106.

Paget a ajuns la concluzia că găsisse locuințele preoților de la oracolul morților, despre care Ephorus spune că nu văzuseră lumina zilei, dar care se pare că erau în legătură cu ajutorul tunelurilor subpământene²⁵⁰. Directorul sitului din Baiae i-a spus lui Paget și lui Jones că sub templu mai era un tunel pe care ei nu îl văzuseră. Sustinea că tunelul acesta de dedesubt era periculos din cauza „aerului rău”. Cei care săpaseră la el nu au înaintat decât foarte puțin și s-au retras. De fapt, Paget spune: „Inspectorul responsabil cu antichitățile dăduse ordine ca nimeni să nu mai riște vreo altă explorare”²⁵¹. Hotărâseră să lase tunelul acesta la urmă.

Între timp, au căutat în toate celelalte tunele. Într-unul dintre ele s-au târât vreo cincizeci de metri până și-au dat seama că nu aveau loc să se întoarcă. În cele din urmă au fost obligați să refacă drumul, dar cu spatele. În cele din urmă sosise și momentul să între în tunelul despre care se zicea că este prea periculos. Un voluntar din grupul lui Paget a fost legat cu o frânghie lungă de opt metri. Procedura era strict militară. „Ideea era să înainteze până la limita frânghiei. Dacă rămânea în picioare, presupuneam că aerul era bun... dacă ar fi căzut, speram să putem să-l tragem înapoi la loc sigur.”²⁵² Nu a căzut.

²⁵⁰ Strabon, *Geography*, V, 4, 5.

²⁵¹ Paget, *In the Footsteps of Orpheus*, p. 102.

²⁵² *In the Footsteps of Orpheus*, p. III.

Paget și Jones s-au hotărât să între ei în tunel și să-l exploreze. Au pătruns cu atenție înăuntru.

*În praful de pe jos puteam vedea urmele pașilor săpătorilor care intraseră în tunel în 1958. Când acestea au dispărut... am văzut în fața noastră pe podea praful neatins întinzându-se în întunecimea tunelului.*²⁵³

Pe măsură ce au înaintat au devenit tot mai temători, iar după o sută treizeci de metri, cu temperatura în creștere, s-au hotărât că făcuseră destul și s-au întors repede la aer proaspăt, la suprafață. Au hotărât să nu spună autorităților italiene ce descoperire făcuseră, căci încă mai credeau că situl era plin de emanații gazoase periculoase.

Curând după aceea, Paget și Jones au intrat din nou în tunel și de data aceasta au mers cam o sută șaptezeci și cinci de metri până au ajuns la un loc cu apă. Li s-a părut că acesta era sfârșitul tunelului. Era deosebit de umed și de cald înăuntru și se plângeau de lipsă de oxigen. Nu puteau să stea la marginea apei decât cam cincisprezece minute o dată, așa că au făcut multe diapozitive, pe care să le proiecteze mai târziu cercetătorilor. Astfel au descoperit existența unei dale pe tavan, deasupra apei.

²⁵³ *In the Footsteps of Orpheus*, p. III.

Când s-au întors data următoare au împins de dală. S-a mișcat. Au putut să o împingă într-o parte astfel încât Keith Jones să poată să se strecoare înăuntru prin mica deschizătură. Pe partea cealaltă, Jones a descoperit că se afla într-un tunel care urca abrupt. Ducea direct la ușa zidită a sanctuarului subteran, care, după cum au calculat ei ulterior, era la o distanță de o sută nouăzeci de metri de partea din față a falezei și patruzeci și cinci de metri sub pământ. Intraseră într-un complex subteran foarte misterios pe care aveau să-l exploreze cu de-amănuntul²⁵⁴.

Paget a relatat că temperatura din tunel era de 48 de grade Celsius, iar a apei de 30. În mai 1965, un scafandru din armata americană, colonelul Davis Lewis, și fiul acestuia au efectuat cercetările și sub porțiunea cu apă – lungă de circa douăzeci și cinci de metri – și au descoperit că de cealaltă parte era o zonă de acostare care dădea într-un tunel ce ducea direct la sanctuar. La o adâncime de peste zece metri, Lewis a găsit două camere făcute de mâna omului, care conțineau izvoare termale cu temperatura de peste 50 de grade Celsius. Mai jos, apa era atât de fierbinte că a trebuit să abandoneze orice explorare²⁵⁵. De atunci, temperatura apei, cel puțin în partea accesibilă a canalului, a scăzut simțitor. Când am

²⁵⁴ *In the Footsteps of Orpheus*, p. 113.

²⁵⁵ *In the Footsteps of Orpheus*, p. 127–130.

explorat situl, am descoperit că apa avea acum 28 de grade Celsius, iar tunelul doar cu un grad mai puțin.

După cum rezultă, Robert Paget și Robert Temple aveau multe lucruri în comun. În 1984, Robert Temple a scris fascinantă lucrare *Conversations with Eternity (Dialoguri cu eternitatea)*, care explorează oracolele și arta prezicerii în lumea antică. În carte menționează și descrie acest ciudat complex subteran de la Baia. Am cumpărat cartea imediat după apariție și am fost uimit de extraordinara structură a locului și fascinația aceasta a rămas vie. Am fost impresionat mai ales de precizia inginerească a locului: tunelul lung de la intrare este orientat exact către locul de unde răsare soarele la solstițiul de vară, iar sanctuarul subteran este orientat către apus, pe coordonatele aceleiași zile²⁵⁶.

Un alt mare mister a fost ridicat de aceste descrieri: oare cum au știut constructorii că exista un izvor termal la o adâncime de o sută nouăzeci de metri în interiorul dealului? După cum e scris:

Nu există urme de explorare sau de pasaje întâmplătoare, sau de începuturi eșuate. Roca brută vulcanică în care este săpat tunelul nu

²⁵⁶ Temple, *Conversations with Eternity*, pp. 12–13, citat din Paget, *In the Footsteps of Orpheus*, p. 137.

prezintă scobituri, tunele sau canale naturale, care ar îngădui accesul pentru explorare sau apariția izvoarelor naturale.²⁵⁷

Când a fost întrebat despre această ciudățenie, Robert Paget și-a permis doar observația neutră că „mai sunt câteva probleme ingineresti care trebuie discutate”²⁵⁸. Foarte curios, m-am hotărât să arunc și eu cândva o privire.

DUPĂ ACEEA, i-am întâlnit pe Robert și pe Olivia Temple într-un taxi în Cairo, în 1998. Eram împreună cu mai mulți scriitori aflați în Egipt într-un turneu organizat de un coleg și un prieten, scriitorul Robert Bauval, autor, împreună cu Graham Hancock, al unei cărți care plonja în misterele egiptene, *Keeper of Genesis (Paznicul Genezei)*. Urma să ținem niște prelegeri pentru grupul lui.

Prima întrebare pe care i-am pus-o lui Temple a fost: „Cum pot să merg și să văd ciudatul sanctuar despre care ai scris?” S-a bucurat că m-am referit la cartea pe care o scrisese cu paisprezece ani în urmă, dar a fost și oarecum stânjenit. Mi-a explicat că nici măcar el nu fusese înăuntru, deoarece locul fusese sigilat cu pietriș și stânci, în anii 1970, de guvernul italian. Acum nimeni nu

²⁵⁷ Temple, *Conversation with Eternity*, p. 17.

²⁵⁸ Paget, *In the Footsteps of Orpheus*, p. 135.

avea voie să între. „Dar”, a continuat, „încerc să obțin permisiunea să-l redeschidem”. Încerca de mai mult de douăzeci de ani acest lucru, dar fără succes. Chiar și cei de la Școala Britanică din Roma îi declaraseră că tunelul „este absolut inaccesibil din motive de securitate”, iar autoritățile italiene spuneau că este plin de „gaz otrăvitor”²⁵⁹.

TREI ANI MAI târziu, în 2001, Robert Temple, pe care îl întâlnisem în mod regulat după acea primă întâlnire, m-a sunat și mi-a dat vești extraordinare: autoritățile italiene îi permiseseră să între în complexul de la Baia – mi-ar plăcea să vin și să mă folosesc de experiența mea de fotograf pentru a face o analiză cuprinzătoare a sitului? Nu m-am gândit decât o nanosecundă înainte de a fi de acord. Tot atunci, în mai, eu și soția mea, Jane, am călătorit împreună cu Robert și soția lui, Olivia, la Napoli, unde am închiriat o mașină și am mers până la Baia. Închiriasem deja un apartament deasupra unui restaurant din port pe durata șederii noastre.

În după-amiaza primei intrări în sit, după un prânz copios, Robert și cu mine lucram în complex la mare adâncime căutând urme de tocuri de ușă în tunel, când am auzit ecou de voci de femei. Oare revenise vechiul oracol la viață, ne-am întrebat?

²⁵⁹ Temple, *Netherworld*, p. 10.

După cum s-a dovedit, erau soțiile noastre care își croiseră curajos drum prin tunel până la canalul cu apă. Pentru două femei claustrofobe, era un fel de exces. Dar era clar că niciuna nu voia să piardă descoperirile zilei. Avem acum o amintire comună: noi toți la marginea râului care duce în lumea „subpământeană”.

Tot în acea zi am înțeles și atitudinea autorităților italiene față de sit. Arheologul șef, dr. Paola Miniero, credea că tunelul oferea doar aer cald pentru băile termale ale romanilor. Zona era faimoasă pentru asemenea băi și o mulțime de alte tuneluri din interiorul dealului fuseseră construite în acest scop. Dar acele tunele erau simple și aspre; al nostru era drept și finisat. Oricum, acela era punctul de vedere oficial. Astfel ne-am dat seama că întârzierile proveneau nu atât din aversiune, cât din dezinteres.

Pentru a încerca să-i schimbăm doamnei dr. Miniero modul de a vedea problema, am dus-o în interiorul sitului. A fost uimită de complexitatea lui și a admis faptul că tunelul nu se încadra în modelul obișnuit al căilor de acces pentru sursele de apă caldă. A spus că avea să se gândească la ceea ce putea să însemne²⁶⁰. Mai mult, am văzut că schimbarea ei de atitudine arăta că ne înțelege interesul pentru locul acela.

Între timp, devenise clar, atât pentru Robert cât

²⁶⁰ *Netherworld*, p. 10.

și pentru mine, că trebuia să organizăm săpături sistematice în sit. Simțeam că, dacă cineva fusese atât de supărat încât să umple complexul cu pietriș, era puțin probabil să fi luat ceva înainte din sanctuar. Bănuiam că spărseseră obiectele găsite înăuntru sau le doborâseră la pământ, după care acoperiseră totul cu pietriș. Dacă ar fi dus ceva de acolo la suprafață ar fi fost vulnerabili, conform superstiției că spiritele furioase i-ar fi urmărit. Modul acesta de gândire deschidea posibilitatea ca toate obiectele de cult folosite cândva să se afle încă în sit.

Am cerut autorităților italiene permisiunea să facem săpături și, pe când așteptam răspunsul, am susținut două lucrări scurte la o conferință a unor experți în problemele cultelor grecești timpurii în Italia, care s-a ținut la Cuma în vara anului 2002²⁶¹. Pe când eram acolo, i-am dus pe câțiva dintre participanți în tunele să vadă ei înșiși; au rămas convinși de importanța sitului. La conferință, Robert a vorbit despre Baia și despre aparentele legături cu lucrările clasice ale oracolelor. După aceea am ținut o scurtă prezentare doar despre logica internă a trăsăturilor arhitectonice ale sitului: doream să aduc dovezi care să indice că nu era doar un simplu canal cu apă, ci o construcție demnă de

²⁶¹ „The Cults of Magna Graecia”, simpozion organizat de Societatea Vergiliană, la Villa Vergiliană, Cuma 19–22 iunie 2002.

săpături arheologice.

Am insistat că acest tunel a fost construit cu grijă și pricepere și cu un scop anume, că dacă ar fi fost doar un tunel pentru băi era supra sofisticat și excentric din punct de vedere ingineresc. Tunelul principal era orientat de la est la vest, o direcție des întâlnită în sanctuarele religioase, tunelul se termina într-o cameră subterană de o mărime necunoscută, dar comunica cu un număr de alte tunele complicate. Am argumentat că logica stătea în faptul că implica o călătorie inițiatică, una cu trăsături distinctive, plină de motive mitologice care existau în literatura clasică, descriind locuri de inițiere și de intrare pe tărâmul umbrelor. Se pare că motivul călătoriei prin tunel era să provoace o anumită reacție în persoana implicată. Am tras concluzia că situl era suficient de enigmatic pentru a justifica importanța săpăturilor și a merge mai departe cu înțelegerea. Reacția auditoriului ne-a convins că ne-am făcut auziți și, într-adevăr, unii cercetători prezenți au promis să ne ajute în orice mod puteau ca să organizăm săpăturile și să aflăm mai multe.

Deși nu primisem încă din partea autorităților italiene autorizația să lucrăm la sit, eram plini de speranță: măcar intrasem în tratative cu aceste autorități referitor la costurile și la durata săpăturilor. De fapt, și eu și Robert speram să avem și fondurile și permisiunea în scurt timp. Între timp, Robert a scris despre explorările

noastre la Baia în cea mai recentă carte a lui despre oracole și arta prezicerii. *Netherworld (Lumea umbrelor)*, publicată în 2002, și a publicat și o serie din fotografiile făcute înăuntrul complexului.

Mai există un ultim mister: Vergiliu a scris despre lumea subpământeană în *Eneida*; Enea coboară și traversează Stixul, dar înainte de a intra în „Pădurile Binecuvântate” trebuie să lase ca ofrandă o crenguță de vâsc la intrare. „Pe pragul din fața lui fixă crenguța.”²⁶² Acesta este un episod oarecare din epopee, dar pe când cercetam intrarea zidită de la sanctuarul subteran de la Baia am fost șocați de o trăsătură aproape insignifiantă. În partea din dreapta jos a ușii era o mică nișă scobită, unde s-ar fi pus o ofrandă. Implicațiile unui asemenea element sunt semnificative: descrierea pe care o face Vergiliu călătoriei în Lumea de Dincolo nu era o fantezie literară, ci se baza pe un eveniment și un loc real – complexul subteran de la Baia.

Robert Paget, care știa multe despre Vergiliu și care remarcase nișa, era convins că era adevărat și de aceea se referea la canalul subteran ca fiind Stixul. E clar că parte din călătorie presupunea traversarea acestei ape în barcă, fiindcă s-au descoperit trepte la celălalt capăt, care ducea într-un tunel ce ajungea direct în sanctuar. Robert

²⁶² Vergiliu, *The Aeneid*, VI, 850–853, p. 182.

Temple, care și el știe multe despre Vergiliu, este de acord.

ÎNSĂȘI NOȚIUNEA de a trece pe tărâmul morților are o lungă tradiție în lumea greacă. Cea mai veche relatare despre o asemenea călătorie apare în celebrul capitol XI al mării epopei a lui Homer, *Odissea*. Circe îi cere lui Ulise, în timpul drumului complicat al acestuia spre casă, după cucerirea Troiei, să coboare în Hades, unde domnește Persefona, pentru a cere sfat de la sufletul unui mare teban mort. Homer îl descrie pe Odiseu navigând până într-un loc cețos numit „Orașul Ceții Eterne”, un loc unde soarele nu pătrunde niciodată prin cerurile acoperite cu nori groși²⁶³. Acolo, Odiseu coboară în lumea celor morți.

Strabon vorbește despre o veche credință referitoare la faptul că locul îngrozitor și plin de ceață menționat de Homer este zona anticei Baia; ne spune că această zonă fusese cândva acoperită de „păduri sălbatice, uriașe și de nepătruns... răspândind un sentiment de respect superstițios” și era „plin de sulf, foc și izvoare fierbinți” – o activitate vulcanică înspăimântătoare și periculoasă care depindea de aceleași forțe tectonice ca și Vezuviul²⁶⁴, aflat la doar douăzeci

²⁶³ Homer, *The Odyssey*, cartea XI, p. 171.

²⁶⁴ Strabon, *Geography*, V, 4, 6.

și doi de kilometri distanță.

Strabon folosește detalii date și de istoricul de dinaintea lui, Ephorus, care a trăit în secolul al IV-lea î.Hr. Ephorus vorbește de un vechi oracol subteran lângă Baia, de preoții maeștri care serveau oracolul trăind sub pământ, fără să iasă vreodată la lumină. Comunicaau prin intermediul tunelurilor subterane prin care îi duceau pe cei aflați în căutare de răspuns la un oracol „construit la mare distanță în interiorul pământului”²⁶⁵. Strabon, când repetă această istorie, o consideră doar o fabulă.

Unii cercetători moderni consideră că acest oracol era situat pe marginea lacului învecinat, Avernus²⁶⁶. Alții, conștienți de importanța oracolului, mărturisesc lipsa de precizie a textelor vechi și recunosc că referințele la Avernus indică de fapt vechea Baia²⁶⁷. Însă cei care chiar au intrat în tunele și au văzut dovezile singuri nu mai au niciun dubiu. Acest centru subteran din Baia

²⁶⁵ *Geography*, V, 4, 5.

²⁶⁶ Vezi, de exemplu, Ogden, *Greek and Roman Necromancy* (p. 22), unde se afirmă că din cauza faptului că tradiția literară plasează locația oracolului pe malurile lacul Avernus, acolo și trebuie să se găsească. Nu este nevoie să ajungem neapărat la această concluzie, totuși, dată fiind nesiguranța tradițiilor pe care le citează. Alții, de pildă Burkert, în *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism* (p. 155) sunt deschiși, dar precauți. Ambele moduri de abordare doar întăresc nevoia unui sistem bine definit de excavări ale sitului de la Baia.

²⁶⁷ Vezi, de exemplu, Hardie, „The Crater of Avernus as a Cult Site”, p. 284.

antică, condus de preoți care nu vedeau niciodată lumina soarelui – dacă îl putem crede pe Ephorus – era celebrul oracol al morților. Nu mai există în zonă alți candidați la acest titlu.

ORACOLELE, larg răspândite peste tot în lumea antică, erau locuri unde regii și conducătorii mergeau pentru a obține sfaturi politice. Tot aici, oricine – sau cel puțin cei care puteau plăti taxa – putea veni să afle răspunsuri la întrebări pentru a lua decizii importante. Dar unele dintre aceste oracole erau speciale – acestea căpătaseră renumele de „oracolele morților”.

Existau patru mari situri unde era încurajată comunicarea cu morții: cel discutat aici, de la Baia (Baiae), care era uneori numit și Avernus, în nord-vestul Golfului Neapolelui, Italia; altul la Acheron lângă vechea Ephira, în Thesprotia, în nord-vestul Greciei; al treilea la Heracleea, în Pont, în nordul Turciei, pe malul Mării Negre; iar ultimul era la Tainaron, în Lakonia, în cel mai sudic punct al Greciei. Nu există nicio urmă a ultimelor două situri; ruinele de la Acheron au fost săpate din a doua jumătate a anilor 1950. Fuseseră găsite sub o biserică creștină construită peste sit. Chiar și așa, ruinele acestea sunt contestate: unii spun că rămășițele aparțin unei case de țară fortificate și că oracolul morților rămâne să fie descoperit, dacă

a mai rămas ceva din el astăzi²⁶⁸. Cu alte cuvinte, până acum, Baia – dacă identificarea este corectă – este singurul oracol al morților care s-a păstrat din antichitate, și ținând cont numai de acest lucru și situl devine foarte important.

În timp ce toate aceste oracole din lumea antică erau misterioase, exista o trăsătură specifică oracolelor morților: erau porți către Lumea de Dincolo, mijlocind întâlnirea cu zeii. De aceea, măcar unele dintre ele presupuneau și ritualuri de inițiere în secretele a ceea ce noi am numit Lumea de Dincolo.

Dr. Peter Kingsley arată în cartea sa *Ancient Philosophy, Mystery and Magic (Filosofie antică, mister și magie)* că fiecare concept străvechi de călătorie în Lumea de Dincolo a supraviețuit în societățile care nu dezvoltaseră scrierea prin intermediul șamanilor, care îi învățau pe cei din jur că nu poți să ajungi în rai fără să fi fost mai înainte în iad. Aceste călătorii antice în lumea zeilor începeau, cu o coborâre în infern prin intermediul „morții”, după care călătorul ajunge într-un loc unde avea acces imediat atât la lumea de sus cât și la cea de jos²⁶⁹. Observăm acest lucru și în lucrarea scriitorului grec din secolul al II-lea, Lucius Apuleius, care locuia la Roma. El oferă o faimoasă descriere enigmatică a inițierii lui în

²⁶⁸ Ogden, *Greek and Roman Necromancy*, pp. 19–21.

²⁶⁹ Kingsley, *Ancient Philosophy, Mystery and Magic*, p. 252, n. 6.

cultul lui Isis:

*M-am apropiat de granița morții, am pus piciorul pe pragul Persefonei, am călătorit prin toate elementele și m-am întors. La miezul nopții am văzut soarele strălucind în lumină albă, m-am apropiat de zeii din lumea de sus și din cea de jos, și i-am slăvit de aproape.*²⁷⁰

Deși este greu să negăm legătura dintre oracolele morților și inițieri, totuși ne lipsește dovada clară a acestei relații. Foarte sugestiv în acest sens este faptul că oracolul morților de la Baia și oracolul lui Apollo de la Claros, lângă Colophon, în Turcia, se aseamănă foarte mult; în plus, există dovezi că oracolul de la Claros era considerat un loc de inițiere ²⁷¹. Nu avem de ce să ne gândim la mașinării teatrale și zgomote, este suficient că învățăcelul cobora în Hades – termenul grecesc pentru lumea morților, Lumea de Dincolo – se întâlnea cu zeii, după care era inițiat în secretele divine, precum Apuleius.

Pentru vechii greci, inițierea și moartea erau strâns legate. Limba lor o arată implicit: *telos* semnifică sfârșit, perfecționare, dar și completare.

²⁷⁰ Apuleius, *Metamorphoses*, XI, 23, p. 340. Tradiția citată aici apare la Burkert, *Ancient Mystery Cults*, p. 97. O traducere foarte răspândită de Robert Graves este intitulată *The Golden Ass*.

²⁷¹ Burkert, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, p. 155; Robert, *Archaeological Reports for 1959–196C*, pp. 42–43.

Forma de plural, *telea*, „era termenul standard pentru ritualurile de inițiere – care oferă întregirea sau starea finală, dar în același timp implică final sau moarte”²⁷². Cuvântul acesta, în diverse variațiuni, se găsește prin toate ritualurile de inițiere: *telein* înseamnă „a iniția”; *telesterion* este sala în care are loc inițierea; *telestes* este preotul care oficiază inițierea; *telete* se numește ceremonia de inițiere; iar *teloumenoi* sunt cei care au fost inițiați²⁷³.

Când filosoful grec Socrate a fost condamnat la moarte fiindcă nu îi respecta pe zeii atenieni, a fost pus să se sinucidă bând otravă. Platon, în *Phaedo*, recrează dialogul cu Socrate din ziua când acesta a murit, o scriitură care nu se vrea un reportaj, ci mai degrabă un dialog imaginar pe baza a ceea ce Platon știa despre Socrate și ideile lui.

În mod firesc, discuția atinge și subiectul morții și atitudinea filosofului față de ea. Platon și-l imaginează pe Socrate vorbind și explică faptul că, deși cei mai mulți oameni nu își dau seama, cei care trăiesc aplicând corect filosofia „au practica morții și a stării de a fi mort”²⁷⁴. El accentuează curând după aceea că adevărata preocupare a filosofilor este să îngăduie sufletului să fie eliberat din corp și să plece liber. „Cu adevărat”, spune Socrate, „cei care practică filosofia corect, învață

²⁷² Peter Kingsley, discuție personală (martie 2002).

²⁷³ Burkert, *Ancient Mystery Cults*, p. 174.

²⁷⁴ Platon, *Phaedo*, 64a, p. 9.

să moară.”²⁷⁵

O descriere atribuită lui Themistius (dar tare probabil îi aparține lui Plutareb²⁷⁶) în tratatul lui „Despre Sullet” ne oferă învățătura secretă. A fi inițiat înseamnă a experimenta aceeași cunoaștere pe care o dobândește cineva după moarte – deși, desigur, prin inițiere, practicantul se întoarce în lumea aceasta.

În momentul morții, ne mai spune Themistius, „sufletul cunoaște o experiență similară acelor care sunt inițiați în marile mistere”.

Această aserțiune categorică poate fi considerată ca o adevărată mărturisire a unuia care a fost la rândul său inițiat în marile mistere. Nu este doar un crez intelectual, ci o cunoaștere dobândită prin participarea la o călătorie în Lumea de Dincolo.

Themistius continuă:

La început umbli și alergii încolo și-ncoace, și călătorești cu băgare de seamă prin întuneric, ca unul neinițiat: după aceea urmează toate terorele dinaintea inițierii finale, cu fiori, nădușeli și uimire: apoi te orbește o lumină minunată și ești întâmpinat în locuri curate, cu pajiști, de voci, dansuri și măreția sunetelor și formelor sfinte: cel care și-a terminat inițierea se plimbă în voie aici și, ușurat,

²⁷⁵ *Phaedo*, 67e, p. 14.

²⁷⁶ Burkert (*Ancient Mystery Cults*, p. 162, n. II) consideră că acest citat îi aparține lui Plutarh, și nu lui Themistius, după cum spune Stobaeus.

purtându-și cununa, se alătură comuniunii divine și petrece cu sfinții.

Describe apoi situația nefericită și inferioară a celor care nu caută inițierea: inițiatul poate să-și vadă pe „cei care trăiesc neinițiați... abandonăți fricii de moarte și neîncrederii în binecuvântările de sus”²⁷⁷.

Seneca, în secolul I d.Hr., ca om de stat și intelectual, a înțeles importanța inițierii. „Există multe tipuri de înțelepciune, ritualuri de inițiere, prin care se descoperă nu misterele unui templu, ci ale lumii însăși, marele templu al tuturor zeilor.”²⁷⁸ Platon spune că „a muri înseamnă a fi inițiat”²⁷⁹. Mircea Eliade, timp de mulți ani profesor de istoria religiilor la Universitatea din Chicago, explică, în esență, că o inițiere este o întâlnire cu sacralul²⁸⁰.

Într-un mod similar cu ceea ce am văzut în Egipt, în Grecia antică inițierea stătea la baza vieții spirituale încă de la începuturile culturii lor, totuși acest lucru a fost în mod deliberat uitat și eliminat.

După Homer, dar înaintea lui Platon, există o perioadă foarte misterioasă în istoria Greciei. O perioadă în care filosofi nu doar discutau la un

²⁷⁷ Citat de Fanell în *The Cults of the Greek States*, III, p. 179.

²⁷⁸ Seneca, *Epistles*, p. 327.

²⁷⁹ Citat de Eliade în *Rites and Symbols of Initiation*, p. III.

²⁸⁰ *Rites and Symbols of Initiation*, p. 112–113.

pahar de vin, ci practicau activ: vindecau, predau, cântau, scriau și citeau poezie ritmică incantatorie, foloseau ritualuri sacre, meditau și se slujeau de orice tehnică pe care o cunoșteau pentru a transporta pe cineva până la cele mai adânci surse divine ale realității. Mai presus de toate, încercau să pătrundă liniștea și nemișcarea. În loc să vorbească despre filosofia lor, o aplicau; trăiau în lumea adevărată și nu într-una idealizată și închisă a elitei intelectuale. Astăzi, primii astfel de profesori spirituali sunt numiți pre-socratici, dar nu este decât un nume, un nonsens modern născut din obsesia pentru clasificări.

Unele dintre numele acestor dascăli s-au păstrat: Parmenide, Empedocles, Heraclit și Pitagora făceau toți parte din acest grup. Platon i-a studiat și a trăit o bună perioadă de timp printre adepți de-ai acestora în Sicilia și Italia. A preluat munca lor și a transformat-o într-un argument, filtrând toate calitățile experienței lor. Discipolul lui Platon, Aristotel, a completat procesul de deificare al intelectului uman afirmând că tot ce este de cunoscut poate fi descoperit prin rațiune și că adevărul se revelează prin dezbateri și argument logic. Deși a susținut învățarea empirică, a limitat numărul experiențelor considerate acceptabile în procesul de învățare. Presocraticii i-ar fi răs în față.

Și noi ar trebui să facem același lucru. Fiindcă, după cum am văzut, adevărul trebuie

experimentat direct mai înainte de a fi căutat intelectual. Așa cum am arătat deja, putem crede că focul arde, dar până nu punem mâna în flacără, nu cunoaștem durerea. E limpede faptul că este mult mai bine să știi decât să crezi.

Aceste probleme nu sunt cunoscute din cauza politicii, atât antice cât și moderne. Platon și Aristotel erau atenieni; Parmenide, Pitagora și ceilalți locuiau în orașele grecești din sudul Italiei, în Sicilia, iar aceste orașe erau adeseori pe picior de război cu atenienii. Aveau, de asemenea, strânse legături cu unele curente mistice și șamanice care veneau peste Marea Egee din Asia Mică. Și, mai ales, aceste orașe avuseseră contact direct cu vechii egipteni, iar filozofii lor de seamă studiau adeseori în templele egiptene. Însuși Pitagora, la vârsta de douăzeci și doi de ani, a fost să studieze în Egipt, unde a rămas aproximativ treisprezece ani în temple înainte de a fi dus în Babilon de perșii invadatori²⁸¹.

Universitățile moderne sunt atenocentrice în abordarea istoriei și filozofiei antice – adică, orientarea lor este către politica și gândirea care au evoluat din Atena antică. Aceste idei au primit un statut mai înalt decât adevărata lor valoare și totuși, datorită încrederii noastre moderne în rațiune și abilitate intelectuală, acest statut artificial exaltat al Atenei și filozofiei ateniene se

²⁸¹ Gorman, *Pythagoras*, pp. 48–49.

menține ca de la sine înțeles ca fiind dincolo de orice dispută. A critica acest concept este echivalent cu a fi un radical, chiar un subversiv. Dar adevărul este că, în timpurile străvechi, după cum explică Peter Kingsley, un expert în studiul filosofilor presocratici: „Multe centre de cultură grecești preferau să țină partea perșilor decât a atenienilor. Îi considerau mai civilizați pe aceștia din urmă.”²⁸²

„Desigur”, adaugă el, „Platon și Aristotel nu erau nici începutul și nici sfârșitul filosofiei antice; și nici toate drumurile nu duceau la Atena.”²⁸³

Îmi aduc aminte foarte amuzat de o prelegere ținută de Kingsley în fața a douăzeci de academicieni – toți experți în filosofie clasică – la All Souls College, Oxford. Kingsley discuta despre Parmenide: „Nu puteți ignora”, le spunea el politicoșilor săi ascultători, „experiența practică a lui Parmenide”. După aceea a dat cu pumnul în masă, făcând masa și pe cei din jur să tresară deopotrivă. „Cum vă permiteți să ignorați experiența lui Parmenide”, a strigat, atacând tot ceea ce învățaseră și apoi le predaseră altora. Au rămas cu gurile căscate, holbându-se la el; așa ceva nu ar fi trebuit să se întâmple vreodată la Oxford.

Dar Kingsley avea dreptate: Parmenide nu era

²⁸² Kingsley, *In the Dark Places of Wisdom*, p. 198. Vezi și Kingsley, *Ancient Philosophy, Mystery and Magic*, pp. 340–341.

²⁸³ Kingsley, *Ancient Philosophy, Mystery and Magic*, p. 341.

doar unul dintre primii filosofi, așa cum catadicsiseră atenienii să-l catalogheze, într-un mod condescendent, care a continuat până în timpurile noastre; nu este un simplu înaintemergător al jocurilor intelectuale pe care ei le-au numit filosofie.

Parmenide era important fiindcă fusese personal în Lumea de Dincolo și se întorsese. Și scrisese despre această experiență într-un poem incantatoriu.

Kingsley explică: „În scrierile lui Parmenide este clar că a primit înțelepciunea ca urmare a vizitei în lumea morților. Nu putea să facă asta decât murind înainte să moară; purtat de propriul dor”²⁸⁴.

Parmenide începe poemul: „Iepele mă poartă cât de departe vrea dorul...” Ar trebui să remarcăm importanța spirituală pe care Parmenide o dă „dorului” – nevoia noastră înnăscută de a ne întoarce la adevărata noastră casă.

Parmenide continuă: iepele, zice el, „aleargă mai departe după ce m-am dus pe legendarul drum al divinității care-l poartă pe cel care știe prin vastul necunoscut întunecat”²⁸⁵.

Parmenide era în drum spre Lumea de Dincolo.

ÎN 1879, UN ARHEOLOG italian care realiza un

²⁸⁴ Interviu cu Peter Kingsley. „Piloting the Ship of Life”, *Freemasonry Today* 28 (primăvara 2004), p. 24.

²⁸⁵ Poemul lui Parmenide este tradus de Kingsley în *Reality*, p. 26.

studiu, a observat niște morminte lângă situl vechiului oraș antic Thurii, fondat de coloniștii greci în Italia în jurul anului 444 î.Hr. Patru dintre aceste morminte sunt foarte mari, așa că le-a explorat. Două dintre ele conțineau niște tăblițe de aur așezate lângă mort. Erau împachetate asemănător cu amuletele care se găseau peste tot în antichitate. Când a desfăcut învelișul, s-a dovedit că erau niște texte scrise în greaca veche.

Mai curios este că textele nu erau menite doar să-l ajute pe cel mort în Lumea de Dincolo, ci unele dintre ele erau foarte asemănătoare „Cărții Egiptene a Morților” și altor texte care dădeau sfaturi pentru călătoria spre tărâmul celălalt. Așa că pare imposibil să nu vedem legătura între cele două. Se pare că și cultele grecești timpurii cărora le aparțineau textele, mai ales cele active în Italia, erau derivate sau se foloseau de material derivat din vechile culte ale templelor egiptene.

„O fericitule și binecuvântatule, acum ești zeu, nu muritor”, scrie pe una dintre tăblițele de la Thurii, care datează din secolele al IV-lea sau al III-lea î.Hr., adresându-se celui decedat²⁸⁶. Este aproape identic cu unele dintre versetele din piramide cu două mii de ani mai vechi.

De la Petelia, din sudul Italiei, provine o altă tăbliță de aur, datată în aceeași perioadă,

²⁸⁶ Cole, „New Evidence for the Mysteries of Dionysos”, pp. 233–234.

inscripționată cu un text de-a dreptul bulversant. Textul reprezintă sfaturi menționând niște paznici de la un izvor sacru care vor să știe cine este cel care călătorește în Lumea de Dincolo.

Să spui: „sunt copilul pământului și-al cerului înstelat;

*Dar ai mei doar din cer sunt”.*²⁸⁷

O tăbliță de aur descoperită recent într-un mormânt din Tesalia, Grecia, menționează o ceremonie sau un ritual ținut de cei „binecuvântați” undeva sub pământ: „Și te duci sub pământ, îndeplinind același ritual cu cei binecuvântați”²⁸⁸. Mențiunea „cei binecuvântați” este sugestivă: dramaturgul grec Aristofan, a cărui carieră s-a dezvoltat între secolele al V-lea și al IV-lea î.Hr., în piesa „Broaștele”, îl descrie pe Heracle vorbind de o vizită în lumea subpământeană și descriind marile festinuri ale „binecuvântaților”. Dionisos îl întreabă: „Cine sunt?” Heracle răspunde: „Sfinții, cei care înțeleg tainele”²⁸⁹. Este evident că se referă la cei care au fost inițiați.

Nu putem evita să luăm în serios ideea inițierii

²⁸⁷ Guthrie, *Orpheus and Greek Religion*, p. 173.

²⁸⁸ Prof. Dr. Walter Burkert, discuție particulară, (mai 2005). Burkert susține că este un text dificil și că două variante de interpretare sunt posibile. Traducerea alternativă ar fi: „Și aștepți sub pământ ceremonia, cu alți binecuvântați care oficiază”.

²⁸⁹ Aristofan, *The Frogs*, p. 308.

în camerele subpământene, sau a inițiaților care căpătau cunoașterea prin ritualurile secrete ale morților. Dar trebuie să-i judecăm pe antici în termenii lor: așa explicau ei lucrurile și nu exista ambiguitate sau dubii la mijloc. Doar fiindcă ni se pare greu de crezut, nu înseamnă că ei înțelegeau greșit ce se întâmpla, sau că, mai rău, regizau totul ca un fel de „fraudă spirituală”. Toate dovezile pe care le avem indică faptul că aceia care au trecut prin ceremonii de inițiere considerau că învățaseră mult. Nu există referiri la inițiați nemulțumiți care să-și ceară banii înapoi.

Poate că e timpul să vedem ce făceau preoții – adică cum îi ajutau pe inițiați să iasă din corp și să călătorească în Lumea de Dincolo.

ESTE POSIBIL ca aceste lucruri să pară prea misterioase pentru a fi relevante pentru povestea noastră, care până la urmă este despre Isus și învățăturile lui. Dar Isus, după cum vom vedea, adoptase abordarea misticismului prin experiență. Oare oameni ca Parmenide transmiseseră idei lumii clasice din timpul lui Isus? Oare contribuise el cu ceva la amestecul fertil de tehnici care își găsiseră locul în marele oraș al Alexandriei? Influențase cu ceva expresia iudaică din comunitatea pitagoreică numită terapeuți, pe care Philon o descrisese ca locuind în afara orașului?

Arheologii au făcut o descoperire extraordinară în Italia, în 1958. Pe când săpau la ruinele

vechiului Velia, casa filosofului presocratic Parmenide, au descoperit ceea ce fusese cândva o galerie ascunsă într-o clădire foarte veche. După aceea, au recuperat soclurile a trei statui. Desigur că statuile dispăruseră de mult, dar pe fiecare soclu era o inscripție. Erau o dovadă că o lungă succesiune de preoți vindecători ai lui Apollo trăiseră la Velia, dintre care primul era însuși Parmenide. Ultima dată fusese inscripționată la 446 de ani după moartea lui Parmenide – indicând o perioadă pe la începutul creștinismului. Și este posibil să mai fi existat preoți și după aceea, fiindcă nu știm dacă soclul acesta era ultimul.

Preoții vindecători erau importanți: una dintre titulaturile lor era *pholarchos* – „stăpânul cuibarului”. Ni se arată astfel că acești preoți erau experți într-o tehnică de inițiere cunoscută cândva în lumea antică drept legea incubării²⁹⁰.

*În antichitate, cel mai bun mod de a avea contact cu zeitățile subpământene era prin practica numită a „incubației” – aceea de a aștepta un vis sau o viziune în timpul somnului, de obicei, fie la suprafața fie în interiorul pământului.*²⁹¹

Practica rituală a incubării presupunea să stai întins în nemișcare și tăcere într-o cameră

²⁹⁰ Kingsley, *In the Dark Places of Wisdom*, p. Pp. 78–79.

²⁹¹ *In the Dark Places of Wisdom*, p. 284.

subterană, poate o peșteră, pentru a avea un vis profetic sau a cădea într-o stare de conștiență între somn și reverie. Aici, în spațiile închise și întunecoase, învățăceii simțeau trecerea în Lumea de Dincolo, unde puteau primi o viziune de la Sursa Universală. Zeul incubației era Apollo²⁹².

Tot Apollo era zeul pădurilor sacre din jurul lacului Avernus, pe care generalul Agrippa a poruncit să le taie pentru a-și face corăbii, astfel că ne așteptăm ca și incubația să fi fost practică pe undeva prin acea zonă. Ceea ce ne readuce la tunelele subterane de la Baia.

Călătoria sacră se făcea pentru vindecare sau pentru o experiență revelatorie. Acești preoți-vindecători ai lui Apollo erau experți în incubație, după cum explică Kingsley, „foloseau incantații pentru a intra în stări de semiconștientă”²⁹³.

Putem observa aici că practicile Greciei antice, pornind de la situri ca acela de la Baia, în peșteri adânci sau situri subterane precum cele de la Velia, nu erau atât de diferite de modul în care erau folosite criptele de sub templele din Egiptul antic. Asemenea locuri întunecoase și ascunse erau alese de căutători care, după o pregătire și ritualurile și incantațiile specifice, zăceau în nemișcare intrând într-o stare modificată a conștienței. Nu ne rămâne decât să luăm foarte în

²⁹² *In the Dark Places of Wisdom*, p. 83.

²⁹³ *In the Dark Places of Wisdom*, p. 141.

serios faptul că ieșeau din trup sub formă de *Ba* (potrivit egiptenilor) sau ca *psyche*, sau suflet (conform grecilor), călătorind astfel în Lumea de Dincolo.

Putem observa că, până la venirea lui Isus, cele două tradiții se apropiaseră și mai mult. De fapt, în timpul dominațiilor grecești și romane, egiptenii se temeau pentru supraviețuirea secretelor lor; textul ermetic din primul sau al II-lea secol d.Hr., *Asclepius* deplângea astfel lucrurile:

*Va veni un timp când ni se va părea că egiptenii în zadar au respectat divinitatea cu minte credincioasă și reverență trudnică. Toată slava lor adusă va fi deznădăjduită și zadarnică, fiindcă divinitatea va pleca de pe pământ în cer, iar Egiptul va fi abandonat... Când străinii vor ocupa pământul... slava, credința și adorarea vor fi interzise prin lege. Apoi, acest sfânt pământ, casă a templelor și altarelor, va fi plin de morminte și cadavre... Doar cuvintele vor mai rămâne tăiate în piatră să vorbească mai departe despre munca voastră de credință.*²⁹⁴

Egiptenii au luat măsuri să-și păstreze secretele: filosoful Iamblicus ne spune că preoții egipteni au învățat să se exprime în cuvinte filosofice grecești, dând naștere unei întregi colecții de texte de

²⁹⁴ *Asclepius*, 24, în Copenhaver, *Hermetica*, p. 81.

înțelepciune după cum am arătat deja, „circulau sub semnătura lui Hermes” și își aveau originile în tradiția egipteană²⁹⁵. Și, este uimitor, această colecție cuprinde secretele celor mai vechi texte, precum textele piramidelor, ale sarcofagelor, și ale Cărții Morților, precum și tainele inconsistentei cosmologii a vechilor egipteni²⁹⁶.

Colecția aceasta literară îi este atribuită zeului egiptean Thoth – care în lumea clasică mai erau cunoscut și ca Hermes Trismegistus, adică Hermes cel de trei ori măreț. Există un număr mare de texte, dar primul – și în multe feluri cel arhetipal – este textul numit „Divinul Pimander”, sau în original, *Poimandres*.

Chiar și titlul îi trădează originea egipteană: „Poimandres” este un joc de cuvinte grecesc de la vechea expresie egipteană *P-eime nte-re*, care înseamnă „cunoașterea lui Ra”, zeul-soare în Egiptul antic²⁹⁷. Descrierea creației așa cum apare în text pare să derive din sursele originare

²⁹⁵ Iamblichus, *On the Mysteries of the Egyptians*, VIII, IV, pp. 138–139.

²⁹⁶ Iverson, *Egyptian and Hermetic Doctrine*, p. 43. Iverson explică: „Dacă le analizăm astfel, ca reflecții ale divergențelor corespunzătoare cosmologiei egiptene, inconsistențele din concepția hermetică și demiurgică își găsesc o explicație firească, care în același timp va arunca o lumină neașteptată asupra problemei relației mutuale dintre cele două tradiții, și asupra dependenței corpului textele hermetice din sursele egiptene” (p. 40).

²⁹⁷ Kingsley, „Poimandres”, p. 5.

egiptene²⁹⁸. Și obiceiul egiptean de a însufleți magic statui și alte reprezentări ale zeilor își face loc în textele hermetice²⁹⁹. Mai înainte de toate, și foarte important pentru studiul nostru, conceptul hermetic de om este „acela de ființă cosmică mai degrabă decât pământească”³⁰⁰. Tăblița din aur rezumă bine acest lucru: „Seminția mea numai din cer este”³⁰¹.

O trăsătură particulară a literaturii hermetice este că, în ciuda datei recente, provine chiar din sursa misterelor anticilor și, astfel, poate fi folosită ca o lupă prin care să privim textele anterioare, permițându-ne să dobândim o înțelegere mai profundă a preocupărilor lor reale³⁰². În mod semnificativ, în centrul textelor hermetice se află conceptul de inițiere mistică: „Apoi Poimandres m-a trimis înainte, mai puternic și mai instruit asupra naturii universului și asupra viziunii divine”.

Este și mai curios că scrierea acestor cărți ale lui Hermes a început în timpul lui Isus și merge paralel cu dezvoltarea creștinismului. La sfârșitul secolului al II-lea, Clement, episcopul creștin al

²⁹⁸ Iverson, *Egyptians and Hermetic Doctrine*, p. 30.

²⁹⁹ *Egyptians and Hermetic Doctrine*, pp. 37–38, se referă mai ales la textul Asclepius, 38, în Copenhaver, *Hermetica*, p. 90.

³⁰⁰ Iverson, *Egyptians and Hermetic Doctrine*, p. 41.

³⁰¹ Vezi nota 49.

³⁰² Iverson, în *Egyptians and Hermetic Doctrine* (pp. 35–36), comentează cum poate fi argumentat conceptul egiptean de „suflu vital” prin intermediul textelor hermetice.

Alexandriei, se referea la ele ca și cum ar fi „conținut întreaga filosofie a egiptenilor”³⁰³. Filosoful păgân Iamblicus, care a scris ulterior, era, de asemenea, conștient de importanța lor: „Strămoșii noștri au dedicat invențiile înțelepciunii lor acestei divinități, inscripționând toate scrierile lor cu numele de Hermes”³⁰⁴.

Colecția de texte atribuite lui Hermes Trismegistus a avut un impact enorm și de necalculat asupra minții occidentale. Este corect să afirmăm că, fără ele, lumea occidentală nu s-ar fi dezvoltat așa cum a făcut-o. Știința însăși nu ar fi evoluat fără impulsul dat de bărbații și femeile animați de aceste lucrări. Căci au fost redescoperite în Renaștere și traduse de Marsilio Ficino în 1463, la ordinul unui bogat bancher florentin, Cosimo de Medici. Când Cosimo a obținut un manuscris cu aceste texte, s-a hotărât că trebuia să le citească înainte să moară. L-a chemat pe Ficino și i-a cerut să renunțe la orice altă traducere și să se concentreze asupra lucrărilor lui Hermes. Atât de mare era reputația lor!

Deși textele descoperite în Renaștere erau doar parțiale, s-au mai descoperit alte completări între timp, precum și texte noi. Am mai descoperit că aceste texte din Renaștere erau cenzurate – mare

³⁰³ Clement din Alexandria, *The Miscellanies*, VI, VI, p. 324.

³⁰⁴ Iamblicus, *On the Mysteries of the Egyptians*, I, I, p. 21.

parte din magie și ritual fuseseră extrase pentru a le face mai filosofice. Dar nu prea contează – a supraviețuit esențialul. Și avem multe de învățat din ele.

De fapt, una dintre cele mai semnificative revelații de la începutul lucrării *Poimandres* este faptul că învățăcelul este mai întâi purtat printr-o viziune a ceea ce este adevărat, apoi se vede ca parte a unui grup de inițiați, în comparație cu care cei mai mulți oameni par adormiți sau beți. La sfârșitul textului, sarcina care îi așteaptă pe toți este dezvăluită. Datoria lor este „iluminarea”, adică să aducă spiritul înapoi în lume și să-i învețe pe alții drumul către Lumea de Dincolo.

După cum vom vedea, aceasta era misiunea pe care Isus și-o asumase.

UNSPREZECE EXPERIMENTÂND SURSA

Îmi place să călătoresc în locuri sacre, să le simt, să caut să le înțeleg. Sunt permanent surprins – chiar și după atâția ani – ca în locuri unde nu măș fi așteptat să simt ceva ce-mi dezvăluie o pace și o tăcere sacră la cel mai înalt nivel: Muntele Sinai; o anume raclă romano-catolică prețioasă în capela ei întunecată; biserici sau temple ruinate; un grup de stânci roase de vreme țâșnind deasupra unui peisaj cu pământ negru, fertil, care încă își mai dezvăluie oalele sparte și care a simțit

prea des pulsul mării pe țărmuri.

Oare asemenea locuri sunt sacre în ele însele, sau noi le creăm sacralitatea? Poate ambele variante. Locurile sacre solicită participarea vizitatorului, o implicare într-o relație cu ele, o experiență. Și în aceasta constă diferența dintre un turist și un pelerin.

Nici un singur individ, o singură cultură sau civilizație, nu are monopol asupra adevărului. Pentru acest motiv, nu trebuie să facem greșeala de a crede că tehnicile de trecere în Lumea de Dincolo erau cunoscute doar grecilor și egiptenilor. Porțile către Lumea de Dincolo au fost totdeauna deschise celor a căror aspirație îi duce dincolo de orice separație.

Și erau mai mulți plictisiți de viață decât cei care mergeau să se boteze în Iordan la Ioan Botezătorul, un eveniment unic, pe care și editorii catolici ai Bibliei de la Ierusalim îl consideră o inițiere³⁰⁵. Oare acesta este adevăratul înțeles al afirmației lui Ioan: „Împărăția cerului este aproape”? (*Matei 3:2*).

Deși este clar că Isus a învățat printre grupurile mistice iudaice din Egipt, învățăturile și tehnicile care le-a avut acolo la dispoziție fuseseră deja saturate de misticismul mai multor tradiții anterioare. Un prim exemplu poate fi găsit în istoria *Scării lui Iacov* din Vechiul Testament.

³⁰⁵ The Jerusalem Bible, *The New Testament*, p. 19. Nota d.

Iacov pornește de la Beer-seba pe drumul spre Haran. La apusul soarelui, se oprește să înnopteze. Ia niște pietre pe care le găsește prin preajmă și le folosește drept pernă. Apoi are un vis: vede o scară lungă cu un capăt pe pământ și cu celălalt în ceruri. Pe scară vede „îngerii Domnului urcând și coborând”. Iar deasupra sta însuși Dumnezeu, care îi promite lui Iacov și urmașilor lui pământul pe care doarme. Apoi, Iacov se trezește și, dându-și seama că se găsește într-un loc sfânt, zice: „Aceasta nu e alta fără numai casa lui Dumnezeu, aceasta e poarta cerului”. După aceea se trezește devreme dimineața, ia piatra pe care a dormit și o așază ca pe un stâlp și toarnă ulei peste ea. A numit locul acela Betel, sau „Casa Domnului” (*Geneza 28:10–19*).

Asemenea povestiri din Vechiul Testament nu sunt fapte istorice, desigur, ci „povestiri cu eroi” care au trecut printr-un grad mai mic sau mai mare de retransformare mitologică – asemeni *Epopeii lui Ghilgameș*, regele Urukului, de care am discutat, și care trecuse dincolo, pe tărâmul morților.

Ceea ce este important, nu este atât acuratețea istorică a acestora, cât ceea ce ne transmit despre preocupările și credințele culturilor care le-au produs. Nu contează dacă Ghilgameș a existat sau nu; ceea ce contează este faptul că oamenii acelor timpuri credeau în posibilitatea de a călători în Lumea de Dincolo pentru a căpăta revelații despre

existența umană. A ne înțelege istoria nu presupune doar a colecționa și asambla fapte; trebuie să și înțelegem credințele care îi motivau pe strămoșii noștri. Pentru că, foarte ades, aceste credințe dădeau naștere evenimentelor istorice pe care le găsim consemnate.

În această istorie despre Iacov, este posibil ca Betel să fie localizat printre pietrele sacre din jurul vreunui altar canaanean aflat pe un vârf de deal – de obicei altarele erau construite în asemenea „locuri înalte”. Pare locul perfect pentru o revelație în tradiția incubatiei. Faptul că Iacov a așezat după aceea piatra ca stâlp și a uns-o ritual indică faptul că o „casă a Domnului” exista deja acolo. Deși informația este minimală în text, este clar că Iacov consideră că piatra a contribuit într-un fel anume la viziunea lui, deci avea vreo proprietate magică. Desigur că istoria aceasta era scrisă pentru un auditoriu care ar fi înțeles imediat implicațiile acțiunii lui Iacov. În definitiv, iudeii nu erau străini de religia canaaneană. Doar noi, modernii, nu pricepem.

Mai semnificativ, „visul” lui Iacov este înțeles ca viziune, și încă una care ne învață multe. Poate cea mai importantă informație este aceea despre îngerii care „urcă și coboară”. Aceasta este o demonstrație clară că legătura dintre cer și pământ este dinamică și că atributele divine se mișcă înainte și înapoi în mod constant. Se explică astfel ideea pe care am observat-o deja în Egipt,

aceea că lumea noastră și cea de dincolo sunt strâns și dinamic legate. Este dovada, în cazul în care ne trebuie, că viziunea lui Iacov s-a născut dintr-o tradiție vie, din care ceea ce ne prezintă Vechiul Testament este doar un fragment, o privire aruncată în bogatul peisaj al pământului promis.

Putem fi siguri că sub preocuparea Vechiului Testament pentru descendență, adulter, păcat, violență și un număr de morți în bătălii obscure se află vechea învățătură despre legătura dintre lumea terestră și cea divină. Dar în cadrul acestei tradiții – după cum a fost pregătită pentru noi de primii scribi – legătura dintre cele două lumi pare ruptă: îngerii cu săbii de foc păzesc intrarea în Eden; Iacov nu este încurajat să urce pe scară la cer. Administratorii religiei preluaseră deja controlul asupra tradiției și limitaseră mesajul despre calea către Lumea de Dincolo – la fel cum au procedat responsabilii Vaticanului mai târziu referitor la învățăturile lui Isus.

După cum se observă, înțelegerea Vechiului Testament nu presupune săpături arheologice ca să scoatem la iveală dovezi fizice a evenimentelor, așa cum au făcut o mulțime de cercetători de-a lungul ultimelor două secole, ci mai degrabă o interpretare simbolică a istoriilor – așa cum făcea grupul iudeo-egiptean, terapeuții. Philon spunea despre ei că „citesc Sfânta Scriptură și caută înțelepciunea din filosofia lor ancestrală luând totul alegoric, considerând că textul literar

cuprinde simboluri a căror natură ascunsă se revelează prin studiul înțelesului implicit”³⁰⁶.

Scara lui Iacov așezată pe un loc sacru mai sugerează și un alt concept: acela că există zone unde Lumea de Dincolo și cea terestră sunt legate – locuri care servesc ca mijlocitori perfecți între cele două.

E păcat că istoria nu-l descrie pe Iacov suind scara, trecând din lumea aceasta în cealaltă, pentru a aduce înapoi cunoașterea. Dacă ar fi existat acest lucru, istoria Orientului Mijlociu s-ar fi dezvoltat altfel, datorită impactului profund pe care aceste istorii l-au avut asupra locului și oamenilor de-a lungul ultimelor două milenii și jumătate.

PENTRU A VEDEA mai departe în vechile tradiții care și-au lăsat pecetea asupra iudaismului, trebuie să analizăm două influențe foarte puternice care i-au marcat evoluția. Prima derivă din Egipt, așa cum apare în istoriile lui Iosif și ale lui Moise și din sutele de ani în timpul cărora soldații iudei, fermierii, negustorii și administrația locuiseră în această țară. A doua influență provine din Mesopotamia, ca rezultat al evenimentelor secolului al VI-lea. Este vorba de „exilul Babilonian”: regele din Babilon, Nabucodonosor, a asediat și cucerit Ierusalimul în anul 587 î.Hr. Și

³⁰⁶ Philon, *On the Contemplative Life*, 28, p. 129.

l-a deportat pe regele iudeu împreună cu alte mii de oameni. Mulți alții au ales exilul în Egipt.

Putem să luăm în considerare ritualul de botez al babilonienilor ca sursa obiceiului iudaic de purificare înaintea unui ritual, scopul fiind acela de a îndepărta persoana de lumea aceasta odată cu stabilirea unei relații pure cu lumea divină³⁰⁷. Calendarul evreiesc derivă tot din sistemul folosit inițial de babilonieni. Chiar și vasele rituale tradiționale folosite de rabini sunt de inspirație babiloniană. Talmudul babilonian conține informații medicale din cunoașterea babiloniană, iar texte astrologice ale babilonienilor au fost descoperite ca fiind folosite și de grupurile de iudei ³⁰⁸ . Chiar și credința într-un singur Dumnezeu, care a continuat în creștinism și islamism, e considerată de unii cercetători ca derivată din străvechea Mesopotamie: numele zeului asirian Asur (*Assur*) însemnând „Unicul”, „Singurul”, „Dumnezeul Universului”³⁰⁹.

Influența mesopotamiană apare și în imaginile mistice din cărțile profeților, mai ales la Ezechiel. La începutul relatării, *Ezechiel* (1:26–27), este descrisă o viziune în care îl vede pe Domnul în

³⁰⁷ Caplice, *The Akkadian Namburba Texts*, p. 10.

³⁰⁸ Parpola, „The Assyrian Tree of Life”, p. 174, n. 64.

³⁰⁹ „The Assyrian Tree of Life”, pp. 185, 506. Parpola scrie: „Nu există nimic singular în monoteismul iudaic care să-l diferențieze de cel asirian... Același lucru se aplică și creștinismului cu doctrinele sale despre Trinitate... dintre care toate sunt derivate din religia și filosofia asiriană” (pp. 190, n. 107).

formă umană, stând pe un tron de safir, înconjurat de chihlimbar. De fapt, tronul nu e din safir. Aceasta este o traducere greșită: era făcut din lapis lazuli, prea-lăudat de babilonieni³¹⁰. Dar lucrul cel mai important este faptul că este o imagine specifică care pare să emane dintr-o tradiție deja existentă.

Ezechiel a trăit în Babilonia și a avut viziunea aceasta în anul 593 î.Hr., pe când se afla lângă marele canal ce lega Tigrul de Eufrat, în apropierea Babilonului. Este clar că viziunea lui, după cum a fost transpusă în scris, derivă din vechiul text babilonian care îl descria pe zeul Marduk stând pe tronul de lapis lazuli, înconjurat de chihlimbar strălucitor ³¹¹ . Detaliul este semnificativ, fiindcă dezvăluie faptul că Ezechiel probabil că fusese implicat în misterele ezoterice babiloniene, ca inițiat. Știm acest lucru fiindcă textul babilonian se termină cu un avertisment direct: „Secretul zeilor măreți: doar inițiatul să-l dezvăluie inițiatului, dar cel neinițiat să nu-l afle”³¹².

Acest text arată o legătură între preoția babiloniană și cea iudaică, dar și relațiile mai profunde pe care deja le-am presupus³¹³. Este

³¹⁰ Kingsley, „Ezekiel by the Grand Canal”, p. 339.

³¹¹ „Ezekiel by the Grand Canal”, p. 342.

³¹² „Ezekiel by the Grand Canal”, p. 341, citat din VAT 8917 (Vorderasiatisches Museum), Berlin.

³¹³ „Ezekiel by the Grand Canal”, p. 345.

posibil ca preoții iudei să fi fost inițiați în cele mai adânci secrete ale cultului babilonian.

Kingsley explică: „În tradiția rabinică a iudaismului, detaliile centrale ale viziunii lui Ezechiel rămân la fel de ezoterice, un secret la fel de bine păzit, așa cum fuseseră înainte apărute în tradiția preotească babiloniană”. Cu alte cuvinte, nu era vorba doar de un simplu împrumut de simbolism sau concepte „între centrele celor două tradiții”. Din toate acestea ne dăm seama că Ezechiel „se află foarte aproape de izvorul misticismului iudaic. Și totuși ocupă un loc de-a lungul unui filon mistic mult mai larg de doctrină cosmologică care se întindea multe secole în urma lui”³¹⁴.

Influența mesopotamiană se găsește și în originea Pomului Vieții, astăzi axul practicei iudaice mistice, Kabbala. Marele cercetător și profesor finlandez: Simo Parpola, care s-a străduit atât de mult să traducă textele ezoterice ale imperiului asirian și babilonian, a fost intrigat de un aspect absolut uluitor din imaginile sculptate în palatele asiriene și babiloniene: sute de reprezentări ale unui misterios arbore sacru, slujit de preoți cu veșminte ciudate, unii purtând solzi de pește, alții aripi, alții un cap de vultur, dar toți purtând o găleată de apă într-o mână și un con de pin în cealaltă. Aceste imagini nu sunt interpretate

³¹⁴ „Ezekiel by the Grand Canal”, p. 345.

în tăblițele de lut ars folosite pentru scrierile antice, așa că au rămas încă o enigmă.

Parpola arată că era interzisă scrierea doctrinelor Arborelui Vieții, căci acestea erau date în păstrare unui grup mic de inițiați aleși. Într-adevăr, arheologii știu de mulți ani că exista un număr de învățături secrete în imperiile mesopotamiene care datează cel puțin cu două milenii î.Hr.³¹⁵ Totuși, Parpola crede că învățăturile erau mai vechi. După părerea lui, cele referitoare la arborele sacru, de exemplu, puteau foarte bine să dateze din mileniul al treilea î.Hr., „dacă nu mai timpuriu”, adaugă provocator, deși folosește o mică notă de subsol la această afirmație³¹⁶.

Speculația presupune că ne confruntăm cu un material care putea foarte bine să fie anterior inventării scrisului și se poate să fi fost parte dintr-o tradiție orală secretă a oamenilor, de-a lungul mileniilor. Este dificil să evităm paralelismul dintre Arborele Vieții, așa cum apare în mitologia culturilor străvechi – și Pomul Cunoașterii Binelui și Răului din Grădina Raiului. Punctul implicit al istoriei este faptul că prezența conceptului de arbore sacru este la fel de veche ca și umanitatea.

Atingem aici marginile credințelor care

³¹⁵ Parpola, „The Assyrian Tree of Life”, p. 169.

³¹⁶ „The Assyrian Tree of Life”, p. 190, n. 106.

străbăteau culturile antice pe care le-am menționat deja, acelea care s-au exprimat prin înmormântări rituale. Mi se pare neînțelept să ignorăm posibilitatea ca, în învățăturile arborelui sacru, să avem niște rămășițe – oricât de ascunse – ale cunoașterii acelor neanderthalieni care stăteau lângă mormântul unuia dintre ai lor acum șaizeci de mii de ani, în peșteră, la Shanidar, puțin mai la nord de locurile care aveau să devină parte din imperiile mesopotamiene.

Înțelegerea fundamentală a simbolului arborelui a fost aceea că „descrie ordinea lumii divine menținute de regele asirian”, cu regele așezat în această ierarhie ca „omul perfect”³¹⁷. O comparație cu imagistica și simbolismul numeric al arborelui sacru asirian și a Pomului Vieții din Kabbala dezvăluie corespondente uluitoare. Parpola concluzionează că arborele Kabbalei provine cu siguranță din cel original asirian³¹⁸.

Arborele din Kabbala simbolizează modul în care unicul Dumnezeu este manifest în multitudinea creației. Forța creatoare este văzută ca o lumină divină care izvorăște din Unicul Necreat și care, coborând pe pământ, dă naștere tuturor formelor. Arborele este format din zece *sefirot*, care sunt simboluri ale principiilor divine emanate. Arborele are trei axe formate din trunchiul principal cu

³¹⁷ „The Assirian Tree of Life”, p. 168.

³¹⁸ „The Assirian Tree of Life”, pp. 174, 189.

alinieră verticală a acestor sefirot pe fiecare parte, cu celelalte două axe reprezentând contrariile din lumea pământească, precum mila și severitatea, disciplina și toleranța, teoria și practica, femininul și masculinul; trunchiul central oferă o cale echilibrată între cele două, după cum se arată și în numele lui – stâlpul sfințeniei, calea spre cunoaștere³¹⁹.

Arborele mai simbolizează și un mod prin care oamenii pot călători din lumea pământească înapoi în cea cerească – oferă harta și metoda căii spirituale. Se apropie în felul acesta de scara lui Iacov.

EXEMPLE de tradiție mistică și care au influențat iudaismul mai sunt. În 1768, exploratorul scoțian James Bruce a călătorit de-a lungul Nilului într-o încercare de a-i ajunge la izvoare. Drumul a fost greu, iar singurul ajutor i-a fost abilitatea de scoate aurul când era nevoie și de a-și folosi pistoalele. Să călătorești era o treabă periculoasă în acele vremuri, chiar și fără bolile care apăreau ca urmare a apei murdare și mâncării alterate. După doi ani, a ajuns în Etiopia, care se confrunta cu războiul civil. A supraviețuit și s-a întors în Europa cu ceva comori, printre care trei copii ale unei ediții etiopiene a unui vechi text iudaic numit „Cartea lui Enoh”.

³¹⁹ Halevi, *The Way of Kabbalah*, p. 98, fig. 16.

Textul acesta fusese acceptat în secolele al II-lea și al III-lea de părinți ai bisericii precum Clement din Alexandria și Tertulian. Dar, chiar și atunci, includerea în lista oficială de texte sacre iudaice nu era sigură. Tertulian menționează că unii rabini nu îl acceptau³²⁰. Totuși, creștinii nu prea făceau mofturi în acel moment. Considerau textul drept canonic, având în vedere faptul că anumite părți ale lui puteau fi interpretate ca vestind venirea lui Isus, și din moment ce era menționat în Noul Testament în *Epistola lui Iuda* (14). Dar, după Sinodul de la Niceea, în 325 d.Hr., *Cartea lui Enoh* a fost dată de o parte și, în final, interzisă de teologii secolului al IV-lea și al V-lea, precum Ieronim și Augustin.

Deși *Cartea lui Enoh* este prezentată ca o compoziție unitară, este clar că nu aparține unui singur autor. Este de fapt un amestec de fragmente ale unor scriitori, toate adunate sub numele de Enoh. Dar în ciuda inconsistenței interne, este o carte extraordinară.

În carte apar numeroase motive care ne sunt cunoscute: Enoh are un vis vizionar (13:8); cere o explicație a Arborelui Vieții (25:1–3), menționează trei porți la răsărit prin care trec stelele la orizontul estic (36:3), conform calculelor astrologice babiloniene și sumeriene, care datează din anul 1100 î.Hr.; și mai vorbește de faptele

³²⁰ Tertulian, *On Female Dress*, III, vol. I, p. 307.

oamenilor ca fiind puse în balanță, asemănător conceptului egiptean despre Judecata de Apoi (41:1)³²¹.

Ne aflăm încă o dată pe teren cunoscut: avem subiecte ezoterice predate unui om ce caută răspunsuri prin intermediul viziunilor onirice ale Lumii de Dincolo – și toate acestea într-un context iudaic. După cum am văzut, aceste viziuni din vis aveau loc ca parte a procesului de inițiere, iar cel ce visează se află de obicei într-un loc liniștit, întunecat, ca o peșteră sau o criptă dintr-un templu, și folosește tehnici pe care el sau ea le-a învățat pentru a intra în nemișcarea prin care Lumea de Dincolo este accesibilă. Așa că ne așteptăm ca undeva în *Cartea lui Enoh* să găsim vreo referință la o experiență inițiatică. Și nu ne înșelăm.

„După cum s-a întâmplat”, spune textul, „spiritul mi-a trecut dincolo, a urcat în ceruri și i-am văzut pe Fii lui Dumnezeu” (*Enoh* 71:1)³²². Această relatare pare să fie a ceva ce scriitorul chiar a trăit – o experiență mistică care putea fi indusă de cineva care căuta inițierea în tradiția ezoterică iudaică.

Enoh a fost dus Sus „dintre cei care locuiesc pe pământ... a fost săltat în carele spiritului” (*Enoh*

³²¹ Charles, *The Book of Enoch*, pp. 196, 204, 208, și 212; despre portalele estice, vezi și Baigent, *From the Omens of Babylon*, pp. 74–75, și Reiner, *Enuma Anu Enlil Tablets* 50–51, pp. 2–3.

³²² Charles, *The Book of Enoch*, p. 235.

70:2)³²³. Această imagine pare echivalentul iudaic al înaripatului Ba egiptean. Dar nu încapе niciun dubiu că acest eveniment presupunea inițiere, din moment ce textul explică ce i s-a întâmplat lui Enoh după ce a fost dus în cer, dar înainte ca spiritul său să fie transfigurat:

Și arhanghelul Mihail m-a prins de mâna dreaptă și m-a ridicat, conducându-mă printre toate tainele, și mi-a arătat toate secretele virtuții. Și mi-a arătat toate secretele de la sfârșitul cerurilor. (Enoh 71:3–4)³²⁴

Scriitorul anonim continuă, descriind ce s-a întâmplat după aceea: „Am căzut cu fața în jos, mi s-a relaxat corpul, iar spiritul mi s-a transfigurat”. (71:11).³²⁵

Este exact genul de experiență pe care ne așteptăm să o găsim printre terapeuți, de exemplu. Și, în mod crucial, asta în cazul în care nu am băgat de seamă, textul insistă asupra faptului că ascensiunea s-a întâmplat pe când Enoh era încă în viață. Virtual, este o explicație identică cu aceea din textele piramidelor, unde regele „nu a plecat mort, ci în viață”³²⁶. Așadar, nu

³²³ *The Book of Enoch*, p. 235.

³²⁴ *The Book of Enoch*, p. 236.

³²⁵ *The Book of Enoch*, p. 236.

³²⁶ Faulkner, *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, fragmentul 213, p. 40.

putem să nu vedem cele două afirmații ca referindu-se în mod esențial la aceeași experiență, o experiență care derivă din inițierea în misterele Lumii de Dincolo.

Aceste texte vizionare nu pot fi decât înregistrări ale inițierilor, adunate la un loc sub numele lui Enoh la fel cum în Egipt, cele atribuite lui Hermes Trismegistus au fost colecționate sub numele de *Cărțile lui Hermes*.

Data fiind natura vizionară a textului acestuia, este ciudat să descoperim că cele șapte capitole ale *Cărții lui Enoh* reprezintă de fapt o parte din Manuscrisele de la Marea Moartă³²⁷. Toate au fost descoperite în peșteră, la Qumran, în faleza din fața ruinelor așezării, care e numită acum Peștera 4, în 1952. Așadar, se pare că grupul de zeloți care au creat Manuscrisele de la Marea Moartă și care era o parte importantă a mediului politic al lui Isus și grupul iudaic mesianic care a dat naștere creștinismului cunoșteau *Cartea lui Enoh*. Dar un studiu al acesteia dezvăluie ceva interesant.

Cartea lui Enoh, după cum am afirmat, este o compilație de texte ale unor diverși autori. De fapt, cercetătorii au separat textul în cinci secțiuni, fiecare distinctă și diferită de celelalte³²⁸. Partea care conține relatarea despre ascensiunea mistică

³²⁷ Textele din Peștera 4: 4Q201, 4Q202, 4Q204, 4Q205, 4Q206, 4Q207, 4Q212. Vezi Garcia Martinez, *The Dead Sea Scrolls Translated*, pp. 246–259.

³²⁸ Charles, *The Book of Enoch*, pp. 168–169.

și transfigurarea este în cea de-a doua secțiune, cunoscută și drept „Parabolele”. *Această secțiune mistică, inițiativă, lipsește complet din textele descoperite la Qumran.*

Manuscrisele de la Marea Moartă conțin fragmente, scrise în aramaică, din secțiunile unu, patru și cinci ale *Cărții lui Enoh*. Nu numai că secțiunea mistică lipsește, dar și următoarea, dedicată problemelor calendaristice și astronomice, este lipsă – mai ales cea care oferea baza calendarului solar, care era în mod clar folosit la templul iudaic al lui Onisias din delta egipteană.

Regăsim aici aceeași combinație de tradiții care apar reflectate în istoria lui Isus când respinge poziția zelotă în privința plății taxelor către împărat. Isus a adoptat o abordare mistică; zeloții una lumească. Cartea zelotă a lui Enoh respinge clar abordarea mistică. Acest fapt demonstrează – după cum am arătat și mai înainte – că Isus nu ar fi putut să-și însușească talentele printre zeloții din Galileea.

Texte mistice precum *Cartea lui Enoh*, care erau probabil îndrăgite de terapeuti, erau plăcute și celor pe care îi învăța Isus. Prin *Cartea lui Enoh*, avem în sfârșit un text născut în mediul iudaic în care Isus a crescut și o creație a unui grup preocupat de inițierile în învățăturile ascunse, cu urcare la cer și cunoaștere a luminii divine. Nu poate fi nicio îndoială asupra acestor lucruri,

deoarece, conform *Cărții lui Enoh* (96:3), „O lumină strălucitoare vă va ghida”³²⁹.

Am călătorit destul de departe; nu am cules tot, ci doar cât putem să ducem.

E timpul să ne întoarcem în Iudeea și Egipt, la cel pe care ni-l amintim ca Isus, *meshiha* – Hristosul.

DOISPREZECE ÎMPĂRĂȚIA CERURILOR

Totdeauna au existat secrete în iudaism și creștinismul care a crescut din el; taine la care se făceau doar aluzii – uneori menționate explicit dar niciodată scrise în memoriile sau epistolele care au devenit textele de bază pentru Noul Testament creștin de astăzi. Primii părinți ai bisericii cunoșteau învățăturile acestea secrete foarte bine, chiar dacă nu le primiseră prin experiență directă, și le recunoșteau existența, în Evanghelii.

Într-o sâmbătă, înainte de executarea lui Ioan Botezătorul, Isus propovăduia prin zona Mării Galileii, și așa de mari erau mulțimile care veniseră să-i asculte învățătura că a trebuit să stea într-o barcă și să le vorbească de acolo. Îi învăța prin parabole – istorii simple care ofereau semnificații adânci ale modului de viață pe care îl aducea pentru ei. Mai târziu, când era singur cu ucenicii săi, l-au întrebat de ce vorbea totdeauna

³²⁹ *The Book of Enoch*, p. 267.

astfel. Explicația pe care le-a dat-o este surprinzătoare: parabolele sunt făcute pentru mase, a spus răspicat, dar pentru ucenicii lui avea un adevăr mai profund. Le-a zis: „Pentru că vouă v-a fost dat să cunoașteți tainele împărăției cerurilor” (*Matei 13:11; Marcu 4:11, Luca 8:9–10*).

Putem să înțelegem din răspunsul răspicat al lui Isus că există două niveluri de expresie: secretele adânci dezvăluite apropiatilor săi și învățătura pentru mase. Secretele adânci concentrează „tainele împărăției cerurilor”.

Evangelia după Marcu descrie aceeași conversație, dar folosește o terminologie diferită, vorbind de „Împărăția lui Dumnezeu”. Luca și Ioan procedează la fel, iar cel din urmă folosește fraza într-un context diferit. Conceptul de „împărăție” mai apare și în alte texte care nu au fost incluse în Noul Testament, cum ar fi *Evangelia apocrifă după Toma*. În aceste texte întâlnim variante de exprimare – „împărăție”, „Împărăția Cerurilor”, „Împărăția lui Dumnezeu”, „Împărăția Tatălui” dar nu avem nicio îndoială că toți acești termeni se referă la același lucru.

Oare ce poate fi această împărăție a cerurilor?

În afara faptului că Noul Testament afirmă că această împărăție este o taină pe care oamenii de rând nu o cunosc, nu oferă alte explicații; nu există niciun indiciu despre cum se poate ajunge acolo, sau cum să știm când va veni. Într-adevăr, impresia lăsată de comentatori este că se referă la

o împărăție ideală, care, când se va întoarce Mesia, va însemna cerul pe pământ, ca într-un Reich mesianic de o mie de ani.

Dar este mai dificilă problema pe care o ridică Armagedonul – cel puțin conform Apocalipsei, unul dintre cele mai înșelătoare texte scrise vreodată.

Oricum, există aluzii în Noul Testament pe care noi, care acum știm câte ceva din căile tradițiilor misterelor egiptene și grecești, le putem recunoaște ca motive pe care le-am mai întâlnit.

Calea către împărăția Cerurilor nu numai că este dezvăluită doar inițiaților, dar se pare că există și un mod prin care odată descoperită, „împărăția” rămâne mereu prezentă. Nu este ceva pe care să-l așteptăm într-un viitor nesigur, ci are de-a face cu ceea ce egiptenii numeau *djet* – durata din afara timpului. Mai mult, există o siguranță a acestei imanențe, am menționat deja afirmația lui Ioan Botezătorul „împărăția lui Dumnezeu este aproape” (*Marcu 1:15*). Putem înțelege acest lucru ca fiind *în imediata apropiere* – și nu că urmează să vină într-o lună, un an, sau zece, sau să se manifeste prin sosirea lui Isus și a misiunii lui de propovăduire în Israel, cum este interpretată de obicei. Mai degrabă înseamnă că *este oricând accesibilă celor care cunosc calea*.

Mai departe, e nevoie de curaj: ca să ajungi în împărăția Cerurilor e nevoie de concentrare, nervi tari și devotament total. „Oricine pune mâna pe

plug și se uită înapoi, nu este destoinic pentru împărăția lui Dumnezeu”, spune Isus (*Luca 9:62*). Nu a arătat îngăduință pentru cei care predică spiritualitatea, dar nu lasă porțile cerurilor deschise celor care le caută; Isus se plângea de „scribi și farisei”, cărora le spune: „Voi închideți oamenilor Împărăția Cerurilor: nici voi nu intrați și nici pe cei ce vor să între nu îi lăsați” (*Matei 23:13*).

Nu este o descriere a unei misiuni în Iudeea sau vreo domnie de o mie de ani în viitor. Isus vrea să ne facă să înțelegem că împărăția Cerurilor este un loc unde putem călători, unde putem intra.

Toate acestea ne sună cunoscut.

Luca mai adaugă ceva: Isus a fost întrebat de farisei despre când avea să vină Împărăția Cerurilor. Desigur că doreau să o vadă pe pământ, ca și statul autonom imaginat de zeloți pe când plănuiau să-l facă pe Isus mare preot și rege care va domni fizic peste o Iudee liberă, un rol pe care l-a respins atunci când a ridicat moneda cu chipul împăratului și a spus că taxele trebuie plătite. Acest lucru trebuie să fi fost un șoc și pentru farisei, care se pare că au pus întrebarea mai degrabă din sarcasm decât din interes real. Isus le-a răspuns:

Împărăția lui Dumnezeu vine în așa fel ca să nu izbească privirile.

Nu se va zice: Uite-o aici! Sau: Uite-o acolo! Căci,

iată, împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul vostru. (Luca 17:20–21).

Nu putem vedea Împărăția – nu o putem descoperi prin logică și observație fizică. Totuși, Isus a spus că este accesibilă și că se poate călători acolo. Aici ne spune că se afla înăuntrul nostru. Și cum călătorește cineva în sine însuși? Acest lucru îl știm deja: intrând în tăcere. Isus ne-a readus conceptul de incubație și criptele și peșterile tăcute și întunecate unde cel care caută poate fi inițiat în lumea morților – Lumea de Dincolo.

Oare este „Împărăția Cerurilor” numele pe care îl folosește Isus pentru „Lumea de Dincolo”? Se pare că da. Dar ar trebui să mai analizăm niște date.

În ianuarie 1941, pe când orașele britanice erau sub bombardamentul Luftwaffe, al Doilea Război Mondial mergea în direcția favorabilă lui Hitler (încă nu invadase Rusia), Statele Unite își păstrau neutralitatea (mai erau unsprezece luni până la Pearl Harbour), un tânăr doctorand american, pe nume Morton Smith, studia la Ierusalim³³⁰.

Smith locuia într-un motel grecesc lângă Biserica Sfântului Mormânt din Ierusalimul Vechi. De asemenea, în motel mai era unul dintre înalții

³³⁰ Povestirea lui Smith apare în relatarea autobiografică din *The Secret Gospel*, p. 17.

prelați ai Bisericii Ortodoxe Grecești din Israel, părintele Kyriakos Spyridonides. El și Smith s-au împrietenit. După Crăciun, părintele Kyriakos l-a invitat pe Smith să-l însoțească câteva zile la o mănăstire din deșert, la Mar Saba, una dintre cele mai vechi mănăstiri din lume. Cu turnuri și pereți groși ascunși adânc într-o vale secată care unea Ierusalimul de Marea Moartă, Mar Saba avea o vechime de aproape o mie cinci sute de ani.

Slujbele grecești ortodoxe începeau cu șase ore înainte de răsăritul soarelui, iar lui Smith i s-au părut de-a dreptul fascinante, dar dificile: slujbele „nu erau doar lungi – ci eterne”³³¹. Serveau divinității asemănător modului în care se slujeau Sfintele Sfinților în templele egiptene. Pentru Smith, era o adevărată revelație: „Slujba nu se apropia de final, ci continua așa cum era de o eternitate și avea să fie și pe mai departe. Când încetezi de a mai fi în timp, încetezi de a mai fi într-un spațiu anume”³³².

Când a privit în sus, la acoperișul bisericii, micile lumânări de deasupra i s-au părut precum stelele de pe cer, uriașele ziduri ale bisericii păreau estompate la distanță, iar frescele cu sfinți și călugări păreau „să existe în acest tărâm printre stele, deasupra spațiului și timpului, neschimbata împărăție a cerurilor unde slava eternă este adusă

³³¹ *The Secret Gospel*, p. 5.

³³² *The Secret Gospel*, p. 5.

Dumnezeului celui veșnic”³³³.

Smith a fost cu adevărat mișcat de ceea ce a trăit la Mar Saba. Dar, pe când participa la Liturghie, a realizat că nu era pentru el, aprecia slujba ca pe forma de exprimare a unei mari frumuseți, pe când, pentru călugări, era mai înainte de toate o datorie spirituală. Liturghia era slujită folosindu-se doar anumite cuvinte și tăcând acțiuni precise; Smith a realizat că, în esență, era un ritual magic. Această vedere în profunzime l-a făcut să cerceteze tehnicile magice și mistice folosite de iudaism și de creștinismul timpuriu.

A părăsit mănăstirea după șase săptămâni, dar înainte de plecare și-a făcut timp să între în peșterile care fuseseră refugiul principal pentru călugării care trăiseră acolo cu o mie cinci sute de ani înainte și care, ulterior, fuseseră incluse în clădirile mănăstirii. Această primă biserică se afla în cea mai largă dintre peșteri. A văzut multe icoane, deși cele mai frumoase fuseseră distruse într-un incendiu devastator din timpul secolului al XVIII-lea. Acest incendiu distrusese multe manuscrise vechi, iar cele mai multe care au scăpat au fost duse la Biblioteca Patriarhală de la Ierusalim, pentru a fi păstrate în siguranță. În ciuda acestei mutări, multe cărți au rămas în cele două biblioteci: biblioteca principală, în biserica nouă, și una mai mică, situată într-o cameră din

³³³ *The Secret Gospel*, p. 6.

turnul mare, unde vrafuri de cărți stăteau pe rafturi, prăfuite. Biblioteca aceasta avea să fie locul unei descoperiri semnificative care, putem spune, i-a marcat viața lui Smith.

Smith și-a terminat studiile doctorale la Ierusalim și s-a întors la Harvard – unde a început un al doilea doctorat. A păstrat legătura cu părintele Kyriakos, și-a terminat doctoratul și și-a început ilustra carieră academică și de cercetare la Universitatea Columbia din New York. În 1958, având nevoie de o pauză, s-a hotărât să se întoarcă la liniștea și pacea de la Mar Saba. A ales să se îndeletnicească cu realizarea unui catalog al manuscriselor vechi și al cărților îndesate la întâmplare în biblioteci sau adunate pe podeaua turnului-bibliotecă. În fiecare dimineață, la răsăritul soarelui, urca cele douăsprezece etaje până în turn și lua câteva cărți și manuscrise în chilia sa pentru a le cerceta și înregistra.

A observat că multe dintre cărți cuprindeau pasaje scrise de mână, copii ale unor texte mai vechi care erau strecurate în orice spațiu liber sau pagină goală; uneori și marginile fuseseră folosite. Aceste adăugiri de mână datau din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea și demonstau cât de greu era obținută hârtia pe atunci. A mai descoperit părți ale unor manuscrise vechi care fuseseră folosite la legătorie, material interesant pentru cercetătorii clasici. Dar, printre cărțile și documentele prăfuite al acestei biblioteci, Smith

avea să găsească o comoară.

Într-o după amiază, pe când se afla în chilia sa, răsfoind niște cărți pe care le adusese în ziua aceea, a găsit un text scris de mână pe o pagină goală, într-o ediție din secolul al XVII-lea a Scrisorilor Sfântului Ignatius.

Era o copie a unei epistole a lui Clement, episcopul Alexandriei, din cea de-a doua jumătate a secolului al II-lea. Smith știa că existaseră multe epistole scrise de Clement, deși se știa că nu rămăseseră nici unele; descoperirea lui era deci unică și foarte importantă. A fotografiat textul ca să aibă niște copii cu care să pregătească o traducere și pe care să le arate unor cercetători. Traducerea s-a dovedit absolut extraordinară.

ÎN JURUL ANULUI 195 d.Hr., Clement îi scria lui Teodorus, unul dintre preoții din anturajul său, pe tema unui subiect foarte delicat. Era vorba despre o Evanghelie *secretă* a lui Marcu. Clement explică faptul că un grup licențios de eretici, numiți carpocrațieni, obținuseră o evanghelie secretă prin mijloace ascunse și că textul nu putea fi considerat corect.

În esență, Clement confirma că această evanghelie secretă exista, dar afirma că nici el și nici Teodorus nu putea să confirme în public că era adevărată fără a da o măsură de credibilitate sectei eretice.

Clement îi cerea lui Teodorus să mintă în numele

adevărului – să nege că Evanghelia îi aparținea lui Marcu, chiar și sub jurământ.

Clement explică faptul că Marcu petrecuse mult timp la Roma cu Petru și că acolo începuse să scrie istoria vieții lui Isus și a faptelor lui, care a devenit ulterior Evanghelia. Petru scria și el în slujba posterității. După moartea lui Petru, Marcu s-a mutat la Alexandria, ducând cu dânsul și scriitura lui Petru. Acolo și-a scris Evanghelia, dar a ales să păstreze niște istorii pe care le-a inclus într-o evanghelia „secretă”, pe care a dat-o bisericii din Alexandria, unde, în timpul lui Clement, încă era păstrată cu grijă, „fiind citită doar de cei inițiați în marile mistere”³³⁴.

„Marile mistere”? În creștinism? Oare despre ce vorbește Clement?

Clement cu siguranță avea cunoaștere despre inițieri și mistere. Avea o cultură vastă despre filosofia clasică. Scrierile lui sunt pline de citate din Platon, Parmenide, Empedocle, Heraclit, Pitagora, Homer și zeci de alte nume monumentale din moștenirea clasică. Cu siguranță explorase și-i analizase critic pe toți filosofi de dinaintea sa înainte de a se converti la creștinism, cândva înspre sfârșitul secolului al II-lea. Mai mult, era conștient că egiptenii își ascundeau cunoașterea secretă în spatele unui simbolism folosit în scrieri și imagini. Cunoștea textele hermetice, înțeleșurile

³³⁴ *The Secret Gospel*, p. 15.

mistice ale numerelor și proporțiilor și, ca misticii terapeuți din secolul anterior, știa toate înțelesurile ascunse ale istoriilor din Vechiul Testament³³⁵. Clement nu era un prost, putem fi siguri de acest lucru.

Faptul că folosește acești termeni demonstrează complexitatea și varietatea lumii creștine din Alexandria. Ne așteptăm să cuprindă și practici rituale și nu trebuie să uităm că primii dascăli gnostici, precum Basilides sau Valentinus, s-au afirmat în Alexandria. Gnosticismul însuși s-a menținut și dezvoltat din tradiții secrete cunoscute primilor creștini³³⁶. Teologul de la începutul secolului al III-lea, Hipolit, a păstrat un psalm gnostic care se încheie cu această afirmație:

*Secretele sfintei căi,
Numită gnoză, mai departe le voi transmite.*³³⁷

Gnosticii credeau că ei sunt deținătorii adevăratului creștinism: la baza sistemului lor se afla inițierea în adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu.

Clement a dezbătut pe larg împotriva gnosticilor, deși păstra o anumită simpatie pentru învățăturile

³³⁵ Vezi Clement din Alexandria, *Miscellanies*, V. Vi și viii. Oare a intrat Clement în legătură cu vreo rămășiță a grupului terapeuților? Nu știm sigur.

³³⁶ Stroumsa, *Hidden Wisdom*, p. 5.

³³⁷ Hippolytus, *Philosophumena*, V, 10.

lor. Misterele și inițierea erau o trăsătură fundamentală a creștinismului alexandrin, indiferent de confesiune, dar în general învățăturile acestea nu erau puse pe hârtie. Erau mai degrabă menținute prin tradiția orală. Clement abordează acest subiect la începutul cărții sale *Miscellanies*: „Lucrurile importante sunt încredințate vorbei, nu scrisului”³³⁸.

După ce îi cere lui Teodorus să păstreze tăcerea, Clement recunoaște evanghelia secretă dându-ne textul complet. Sunt două citate; cel crucial se potrivește în *Evanghelia după Marcu*, în capitolul 10, între versetele 34 și 35. Cel de-al doilea, mai scurt, se potrivește în versetul 46, unde textul actual a fost mutilat.

Punctul central al textului Evangheliei secrete a lui Marcu este că un tânăr a fost inițiat de Isus în tainele „Împărăției lui Dumnezeu”!

După cum se pare, incidentul acesta s-a produs în Betania, în aceeași zonă unde avusese loc și „învierea lui Lazăr” (*Ioan* 11:1–44). Oare este posibil ca cele două evenimente să fie de fapt unul și același? Până la urmă, tot ce am văzut până acum ne face să ne întrebăm care era de fapt semnificația învierii lui Lazăr din morți. Oare a fost literalmente adus înapoi din lumea morților? Sau din Lumea de Dincolo, în urma unei inițieri în tăcere și întuneric – într-o peșteră cu intrarea

³³⁸ Clement din Alexandria, *The Miscellanies*, I, I.

acoperită cu o stâncă, după cum spune Evanghelia (*Ioan 11:38*)? Oare se întorcea el, după spusele lui Isus, dintr-o călătorie în Împărăția Cerului?

Oare textul acesta se leagă de un alt eveniment mistic din *Evanghelia după Marcu*, care rămâne pur și simplu anormal? Când Isus este arestat în Grădina Ghetsemani, după o scurtă luptă în care unul dintre oamenii marilor preoți își pierde o ureche, ucenicii lui Isus fug. Marcu îl descrie după aceea pe un tânăr care corespunde portretului celui pe care Isus l-ar fi inițiat în *Evanghelia secretă* a lui Marcu. Nimeni nu a găsit vreodată o explicație a acestui eveniment. Dar pare de neconceput ca cei doi să nu fie legați unul de celălalt.

Dar, după cum arată Smith, „Plauzibilitatea nu este o dovadă”. Totuși, adaugă el, „istoria... este prin definiție căutarea celor mai probabile explicații ale fenomenelor păstrate”³³⁹.

DUPĂ CE A GĂSIT scrisoarea, Smith trebuia mai întâi să demonstreze că era ceea ce pretindea el că este: putea să fie o plăsmuire din 1646, data apariției *Scrisorilor lui Ignatius*, carte în care fusese copiat textul. Sau ar fi putut fi o copie mai veche a unei alte scrisori, care să fi fost la rându-i un fals. Sau putea foarte bine să fie autentică din

³³⁹ Smith, *The Secret Gospel*, p. 148.

toate punctele de vedere. Trebuia să afle.

Se știa că o colecție de cel puțin douăzeci și una de scrisori ale lui Clement din Alexandria se găsea în posesia mănăstirii de la Mar Saba la sfârșitul secolului al VIII-lea, fiindcă trei fragmente din ele sunt citate de Ioan Damaschin pe când locuia aici ³⁴⁰. Este singura colecție cunoscută a scrisorilor lui Clement din Alexandria. Smith crede că este foarte probabil ca această colecție să fi fost distrusă în incendiul care produsese atâtea pagube în secolul al XVIII-lea; una dintre scrisorile care scăpaseră de flăcări a fost găsită și copiată într-una dintre edițiile *Scrisorilor lui Ignatius*. Pare credibil ca modalitate primitivă de îndosariere – copierea unei scrisori din manuscris într-o ediție tipărită de scrisori.

Primul lucru pe care l-a făcut Smith a fost să arate fotografiile textului unor cercetători din domeniu. Dintre cei paisprezece pe care i-a abordat, doar doi au considerat că scrisoarea nu putea să-i aparțină lui Clement. Smith a hotărât să ia ca „ipoteză de lucru” faptul că această scrisoare chiar era ce se pretindea³⁴¹. După aceea, a petrecut ani în șir realizând o analiză a stilului, comparându-l cu alte texte de-ale lui Clement și confruntând extrasul din evanghelia secretă cu textul canonic al lui Marcu. Ambele analize îi

³⁴⁰ *The Secret Gospel*, p. 144.

³⁴¹ *The Secret Gospel*, pp. 27–30.

susțineau ipoteza.

Din nefericire, Smith nu a reușit să facă rost de copia scrisă de mână a scrisorii lui Clement pentru ca și alți cercetători să o studieze și pentru a i se face o analiză amănunțită, fapt pentru care a fost aspru criticat. Această omisiune a fost o dovadă de neglijență din partea unui om de știință atât de precis în mod normal. Din nefericire, știu și eu foarte bine ce înseamnă să nu poți obține ulterior un manuscris pentru ca alți cercetători să-l studieze – indiferent cât ar încerca cineva un asemenea lucru. Este valabil mai ales pentru acele manuscrise considerate prea controversate sau stânjenitoare pentru grupul care le deține.

Totuși, trebuie să menționăm că, în ciuda neputinței lui Smith de a aduce textele originare, și alți doi academicieni evrei au văzut textul, și Guy Stroumsa, profesor de religie comparată, și David Flusser, profesor în studiul iudaismului timpuriu și al originilor creștinismului. În 1976 acești oameni de știință au vizitat mănăstirea din Mar Saba special ca să studieze textul.

Câteva minute de căutare au fost suficiente ca să găsească cartea pe raftul unde o pusese Smith. Au primit permisiunea de a lua cartea la Ierusalim, la Biblioteca Patriarhatului Ortodox. Doreau să ceară o analiză chimică a cernelii pentru a data scrierea. Dar când cartea a ajuns la Ierusalim, și-au dat seama că singurii care ar fi putut să facă o asemenea investigație erau cei din

poliția israeliană. Autoritățile ortodoxe grecești au refuzat să înmâneze cartea poliției, așa că nu s-a mai făcut nicio altă investigație³⁴².

Stroumsa a aflat după aceea că scrisoarea a fost luată din carte și depozitată într-un loc sigur. Se poate presupune că niciun alt om de știință nu o va mai vedea prea curând.

DACĂ EXTRASUL este cu adevărat autentic, atunci ce este „Împărăția Cerurilor?” Și cum putem să ajungem acolo? Chiar și fără scrisoare avem suficiente informații, totul este să le descifrăm.

Isus explică în *Evanghelia după Luca* (11:34): „Dacă ochiul tău este sănătos, tot trupul tău este plin de lumină”. Este o afirmație pur mistică, demnă de un budist sau un taoist oriental. Ce vrea Isus să spună? Sensul este că dacă avem viziunea Unicului, atunci lumina divină ne va îmbrăca. Vom fi absorbiți în Dumnezeu, așa cum ne spunea în secolul al XVI-lea mistica Sfânta Tereza de Avila.

Sfânta Tereza experimenta frecvent ceea ce ea numea „fericire” – o stare în care dorința spirituală „umple sufletul într-o clipă, și începe să devină atât de intensă încât se ridică dincolo de sine însuși și de creație”³⁴³. Iar sufletul se înalță pentru

³⁴² Ehrman, *Lost Christianities*, pp. 83–84.

³⁴³ Sfânta Teresa, *The Life of St. Teresa of Avila*, p. 139.

a deveni pentru scurt timp una cu „Dumnezeu”. În aceste momente, simțurile nu funcționează. Dar când sufletul atinge fericirea, „este complet orbit și absorbit”. Ea explică mai departe că „atunci când privește la soarele dumnezeiesc, este uimită de strălucirea lui”³⁴⁴.

Realizând asemănarea dintre asemenea stări profunde și moarte, Sfânta Tereza mai scrie:

*Mi-am pierdut aproape orice frică de moarte, care mă înfricoșase înainte. Acum mi se pare un lucru foarte simplu pentru un slujitor al Domnului ca într-o clipă sufletul să se elibereze din închisoare și să fie în pace. Momentul în care Dumnezeu ne ridică și ne duce sufletul pentru a-i arăta lucruri sublime mi se pare la fel ca cel când ne părăsim corpul definitiv.*³⁴⁵

Dar de ce nu ne-a învățat nimeni despre aceste lucruri de la început? Parțial răspunsul se găsește în reticența bisericii față de libertatea dezlănțuită de misticism.

Sfânta Tereza, de exemplu, a trăit cu o permanentă frică de a nu încălca vreo poruncă și de a fi aruncată în temnițe întunecate de Inchiziție. Provenea dintr-o familie care, prin bunicul dinspre tată, fusese evreiască, și se

³⁴⁴ *The Life of St. Teresa of Avila*, p. 146.

³⁴⁵ *The Life of St. Teresa of Avila*, p. 285.

convertise la catolicism. Din păcate, acești *conversos* erau exact oamenii pe care Inchiziția îi suspecta cel mai tare. A căutat îndrumare și, chiar dacă s-a aventurat pe căi foarte dubioase din punct de vedere doctrinar și a fost privită cu suspiciune de unii dintre cei cărora se mărturisise, smerenia ei, spiritualitatea ei adâncă și evidentă, precum și o relație bună cu duhovnicul său iezuit au salvat-o. Alții nu au fost la fel de norocoși, pentru ei nu exista decât temnița sau focul.

Atât de mare este dezaprobarea bisericii față de misticism că a distorsionat afirmațiile mistice ale lui Luca forțând o interpretare non-mistică a lor. Într-adevăr, biserica și-a ucis spiritul. Comentariul catolic oficial la acest text înlătură orice sens al împlinirii, devotamentului și aventurii mistice, după cum o arată aceste rânduri:

Aici se referă la viziunea nedistorsionată necesară pentru a vedea lumina lui Isus... Sensul ar părea să fie: „Când cineva prin lumina interioară a ochilor sănătoși este plin de lumină și nu are nicio urmă de întuneric (rău), atunci și numai atunci lumina din a tară, lumina dumnezeiască a lui Isus, îl va umple pe deplin.”³⁴⁶

³⁴⁶ Fuller, *A New Catholic Commentary on Holy Scripture*, p. 1009. Ultima afirmație îi este atribuită lui J. Schmid în lucrarea lui Wikenhauser și Kuss, *Regensberger New Testament*, p. 209.

Cu alte cuvinte, chiar și *Noua Interpretare Catolică* nu este sigură de ceea ce afirmă, și trebuie să se mulțumească cu ceea ce *pare* să însemne.

Dar știm mai multe deja. Putem fi siguri de ceea ce înseamnă. Reprezintă fără îndoială o afirmație și un sfat mistic despre cum să experimentăm Sursa Divină a toate – cum să călătorim în împărăția Cerurilor.

MAI MULTE despre împărăția Cerurilor se găsesc în *Evanghelia după Toma*. Helmut Koester, profesor la Harvard, consideră că aceasta ar trebui inclusă în textele canonice ale Noului Testament și sunt mulți alți oameni de știință care îl aprobă. Este un produs al creștinismului egiptean din secolul al II-lea, o perioadă deosebit de productivă.

De Paște, în anul 367 d.Hr., Atanasius, episcop al Alexandriei, a hotărât ca toate cărțile necanonice din Egipt să fie distruse. Puține texte au supraviețuit. Călugării de la o mănăstire de lângă Nag Hammadi au hotărât probabil să ascundă textele lor sacre în loc să le ardă, le-au așezat într-un vas mare și le-au îngropat în deșert, pe malul Nilului. În decembrie 1945, acest vas a fost descoperit de un lucrător care săpa după îngrășămintă. Înăuntru a descoperit douăsprezece codice de papyrus plus opt pagini ale unui al treisprezecelea – în total, vasul cuprindea

patruzeci și cinci de texte. Unele dintre pagini au fost arse, iar cele rămase în final au fost vândute Muzeului Copt din Cairo, unde sunt bine păstrate.

În cele din urmă, au ajuns pe mâinile cercetătorilor. Unele au fost publicate, dar până când UNESCO nu a organizat o echipă internațională de cercetători care să le traducă, au fost ținute într-un grup restrâns. Profesorul James Robinson, fost responsabil al echipei UNESCO, vorbind despre amânările nerezonabile ale publicării și dificultăților în a da și altor cercetători accesul nu doar la această colecție, ci și la Manuscrisele de la Marea Moartă, afirmă cu tristețe: „Descoperirile de manuscrise declanșează cele mai rele porniri în, de obicei, normalii oameni de știință”³⁴⁷.

Această colecție de codice descoperită la Nag Hammadi este numită frecvent „Evangheliile Apocrife”, iar Elaine Pagels, profesoară la Princeton, este cea mai cunoscută interpretă a lor. Un aspect interesant al acestei colecții este varietatea textelor care au fost considerate spirituale – nu doar textele gnostice ale diferitelor facțiuni, ci și lucrări ale lui Platon și texte hermetice. Mănăstirea care le-a deținut de la bun început se poate să fi fost creștină, dar era una gata să recunoască spiritualitatea unor texte, indiferent de proveniența lor. Se pare că ceea ce

³⁴⁷ James B. Robinson, comunicat privat (noiembrie 1989).

conta cu adevărat era mesajul acestor texte, nu tradiția religioasă sau filosofică din care au apărut. Atenția călugărilor era îndreptată spre împărăția cerurilor și nu spre care sectă câștiga.

Evangelhia după Toma se numără și ea printre textele descoperite la Nag Hammadi. Este clar că informația pe care o cuprinde provine dintr-o tradiție secretă, care era transmisă numai unor aleși, iar prima frază afirmă: „Acestea sunt cuvintele tainice pe care le-a spus Isus și pe care Didimus Iuda Toma le-a scris”.

Această evanghelie este, într-un fel, cea mai apropiată de textele canonice. Spre deosebire de textele gnostice mai vechi, cuprinde un număr de povestiri și parabole în paralel cu Evangheliile Noului Testament. Dar conține mai mult de atât. Oferă informații proaspete despre „împărăție” sau „Împărăția Tatălui”. Ucenicii lui Isus întreabă: „Când va veni lumea nouă?” Isus răspunde: „Ceea ce așteptați voi, este aici deja, numai că nu o recunoașteți”³⁴⁸. Iar *Evangelhia* mai spune unde să găsim împărăția Cerurilor: „împărăția este înăuntrul și în afara voastră”³⁴⁹.

Este o realitate, nu o reflecție a realității în lumea vizibilă. „Împărăția Tatălui este răspândită pe tot pământul”, spune *Evangelhia*, „și oamenii nu o

³⁴⁸ Gospel of Thomas, în Robinson, *The Nag Hammadi Library in English*, p. 51.

³⁴⁹ *The Nag Hammadi Library in English*, p. 3.

văd”³⁵⁰.

Cum să abordăm această afirmație? Drept răspuns, ni se oferă o reprezentare paralelă la citatul lui Isus pe care l-am dat deja – „ochiul tău” ar trebui să fie unul singur. Isus a spus: „Când faci din doi unul, atunci veți fi Fiii Omului”³⁵¹.

Pentru a vedea printre numeroasele aspecte ale lumii unica realitate, iată sfatul lui:

*Isus le-a zis, „Când faceți din doi unul singur, și când ce-i pe dinăuntru este și pe dinafară, și cei pe dinafară e ca pe dinăuntru, și ce este sus este asemenea cu ce este jos, când faceți unul din bărbat și femeie... atunci intrați [în împărăție]”.*³⁵²

Și într-o afirmație similară uneia din *Evangelia după Matei*, Isus explică: „Fariseii și cărturarii au luat cheile cunoașterii și le-au ascuns. Nici ei nu intră, dar nu-i lasă nici pe cei care vor”³⁵³.

Pavel, cu toată ortodoxia care este atașată de fiecare cuvânt și nuanță de-a lui, nu era departe de cercul celor care știau că se întâmplau mult mai multe în noua credință decât ceea ce se pune pe hârtie: „Ceea ce propovăduim noi printre desăvârșiți este înțelepciune”, scrie Pavel. „Noi propovăduim înțelepciunea lui Dumnezeu, cea

³⁵⁰ *The Nag Hammadi Library în English*, p. 113.

³⁵¹ *The Nag Hammadi Library în English*, p. 106.

³⁵² *The Nag Hammadi Library în English*, p. 22.

³⁵³ *The Nag Hammadi Library în English*, p. 39.

tainică și ținută ascunsă” (I Corinteni 2, 6–7).

Expresia „înțelepciune... ținută ascunsă” este o traducere a originalului grecesc *sophian en musterio*, care înseamnă „înțelepciune în taină”. Pavel afirmă că aceasta este oferită „celor desăvârșiți”, *teleios*, care ne trimite la *telete*, ceremonia de inițiere, și la *telestes*, preoții care oficiau inițierea în taine. Pavel folosește terminologia tradiției misterelor clasice.

Dar Pavel nu l-a cunoscut niciodată pe Isus. Nu l-a întâlnit vreodată. Și nici nu se împăca bine cu cei din comunitatea mesianică din Ierusalim. Toate acestea nu sunt deloc surprinzătoare, dată fiind poziția lui anterioară în forțele de persecuție. Comunitatea din Ierusalim nu avea încredere în Pavel. *Faptele Apostolilor* explică ferm, dar în treacăt, că a fost trimis repede la Tarsus în sudul Turciei. Se sugerează că era pentru siguranța lui, deși nu este clar împotriva cui avea nevoie de protecție (*Faptele Apostolilor* 9:30). Rezultă că Pavel a fost îndepărtat din Iudeea³⁵⁴.

Zeloții îl voiau departe. De fapt, erau mulți cei care ar fi aranjat bucuroși să-l înlăture definitiv pe Pavel. Totuși cunoașterea lui se adaugă altor dovezi despre existența unui gen de învățătură mistică și ezoterică care se transmitea în secret în interiorul creștinismului³⁵⁵. Mai târziu, în secolul

³⁵⁴ Baigent și Leigh, *The Dead Sea Scrolls Deception*, pp. 180–187.

³⁵⁵ Stroumsa, în *Hidden Wisdom* (pp. 34–38), face un rezumat al surselor patristice.

al II-lea, acest gen de învățătură a fost împinsă în umbră. A fost degradată, iar validitatea ei negată până a pierit în cele din urmă. Stroumsa sugerează două motive pentru acest lucru: mai întâi, din moment ce dascălii eretici adoptau învățăturile ezoterice când ereziile le erau condamnate, atunci și aceste învățături au fost condamnate. În al doilea rând, pentru a crește universalitatea creștinismului, trebuiau înlăturate toate doctrinele care nu erau accesibile maselor de credincioși³⁵⁶. Și, în același timp, odată cu apariția evangheliilor scrise, tradiția orală, care era principalul mod de transmitere al acestor tradiții, și-a pierdut importanța.

MAI EXISTĂ încă un text la care trebuie să ne referim, fiindcă unește o serie de idei care s-au risipit oarecum de-a lungul călătoriei noastre divagante.

În 1896, un codice din secolul al V-lea, scris pe papirus în coptă, a fost descoperit la Cairo. Conținea patru texte noi – dintre care unul avea să fie descoperit mai târziu și la Nag Hammadi – și toate erau texte foarte vechi. Unul dintre texte, nemaivăzut până atunci și cunoscut doar bisericii egiptene, a fost numit *Evanghelia Mariei din Magdala*. Data din prima parte a secolului al II-

³⁵⁶ *Hidden Wisdom*, p. 6.

lea³⁵⁷. Astfel, asemenea *Evangeliei după Toma*, are aceeași pretenție de valabilitate ca și Evangheliile din Noul Testament. Deși s-au mai găsit două alte fragmente din text, nu avem decât jumătate din ea. În ciuda acestui fapt, textul este revelatoriu.

Ca și celelalte texte pe care le-am analizat mai devreme, *Evangelia Mariei din Magdala* cuprinde și ea un avertisment de-al lui Isus de a nu căuta dovezi fizice ale împărăției cerurilor. Cuvintele acestei Evanghelii sunt puțin diferite de cele cu care ne-am obișnuit. Traducătorul lor, profesoara Karen King, de la Harvard Divinity School, a folosit o expresie non-standard pentru a traduce „Fiul Omului” – ea folosește „copilul adevăratei omeniri”, care este probabil o variantă mai potrivită, evitând bagajul sectant și dogmatic. Pentru un motiv similar înlocuiește „împărăție” cu „tărâm”.

Isus zice: „Vegheați ca să nu vă păcălească cineva spunând «Uite aici!» sau «Uite dincolo!», căci adevăratul copil al omenirii se află în voi. Urmați-l! Cei care-l caută, îl vor găsi. Duceți-vă, spuneți vestea bună despre acest Tărâm!”³⁵⁸

Totuși există o schimbare în *Evangelie*: ucenicii discută despre Isus cu Maria Magdalena, Petru spunându-i:

³⁵⁷ King, *The Gospel of Mary of Magdala*, p. 3.

³⁵⁸ *The Gospel of Mary of Magdala*, 4:3–8.

*Soră, știm că Mântuitorul te-a iubit pe tine mai mult decât pe toate celelalte femei. Spune-ne cuvintele Mântuitorului de care îți aduci aminte, lucrurile ce tu le știi, iar noi nu, fiindcă nu le-am auzit.*³⁵⁹

Maria Magdalena, se zice, ar fi primit învățături secrete de la Isus, iar ceilalți nu. Ea îi răspunde lui Petru: „Am să vă învăț despre ce vă este ascuns”³⁶⁰.

Câțiva dintre ucenici sunt deranjați de cunoașterea Mariei și contestă faptul că Isus chiar i-a spus ceea ce susține ea sau protestează că a vorbit unei femei, înaintea lor, lucru pe care îl găsesc greu de crezut. Petru vrea să știe: „Oare, a vorbit el cu o femeie în particular, fără ca noi să știm despre acestea? Să ascultăm oare de ea? A ales-o pe ea în locul nostru?”³⁶¹

Dar un discipol pe nume Levi îi ia apărarea Mariei Magdalena: „Cu siguranță, ce cunoaște ea de la Mântuitor este demn de crezare. De aceea o iubea mai mult decât pe noi”³⁶².

Putem fi încrezători – nu doar pe baza Evangheliei Mariei, a lui Toma sau a extraselor lui Smith din *Evanghelia secretă a lui Marcu*, ci

³⁵⁹ *The Gospel of Mary of Magdala*, 6:1–2.

³⁶⁰ *The Gospel of Mary of Magdala*, 6:3.

³⁶¹ *The Gospel of Mary of Magdala*, 10:3–4.

³⁶² *The Gospel of Mary of Magdala*, 10:10.

conform argumentelor chiar din Noul Testament – că Isus preda doctrine secrete care presupuneau intrarea în împărăția Cerurilor – o metaforă, după cum am semnalat, pentru conceptul descris de vechii egipteni ca Lumea de Dincolo, iar de greci ca Tărâmul Binecuvântat sau al Umbrelor. Toate denumirile se referă la lumea divină. Ucenicul lui Isus care i-a înțeles cel mai bine învățătura a fost Maria Magdalena, cea pe care o iubea mai presus de toți și pe care, conform Evangheliei, o săruta ades³⁶³.

Suntem oare mai aproape de a înțelege de ce și când a fost Isus miruns în Betania – ca Mesia, după cum am sugerat – de către o femeie, Maria din Betania, sora lui Lazăr, care fusese „înviat din morți” în ceea ce pare o relatare camuflată a unui ritual de inițiere în tainele Lumii de Dincolo (*Ioan* 11:2)?

Am mai propus să acceptăm vechile tradiții și să o vedem pe Maria din Betania drept Maria Magdalena: confidenta și, în mod discutabil, soția lui Isus. Era tovarășa lui Isus: nu exista nicio exclusivitate masculină în calea propovăduită de

³⁶³ *Evanghelia după Filip*, 63, p. 138. Este interesant că prima ediție al lui Robinson, *The Nag Hammadi Library în English* (1977) redă textul cu reconstituiri: Dar Hristos o iubea pe ea mai mult decât pe toți ucenicii săi, și obișnuia să o sărute adeseori pe gură.” A treia ediție din 1988 și ediția din 1990, publicată după multe controverse despre posibila căsătorie a lui Isus, a schimbat această afirmație. Se redă altfel același text: ... iubea pe ea mai mult decât pe toți ucenicii și obișnuia să o sărute adeseori pe ... (p. 148).

Isus spre împărăția Cerurilor.

Maria a fost aceea care a înțeles mai bine decât oricine secretele împărăției Cerurilor, care a stat pe pajiștile verzi ale pământului făgăduinței, care avea toate cheile călătoriei prin Lumea de Dincolo. *Desigur*, Maria a fost aceea care l-a uns pe Isus în rolul lui de Mesia. O componentă esențială a unui asemenea ritual de mirungere este ca să fie înfăptuit de cineva care înțelege ce face și de cineva care poate să participe la recunoașterea lui Mesia – fiindcă mirungerea este un act final în lungul proces ale cărui detalii nu au fost înregistrate în Evanghelii.

Nu e de mirare că negustorii puterii de la Roma au vrut să elimine cunoașterea acestei căi secrete sau informațiile despre aceste Evanghelii. Din nefericire – pentru ei – nu au putut face nimic împotriva Evangheliilor care urmau să devină mai târziu Noul Testament, cu excepția controlului interpretării acestora – să controleze „imaginea”. Înșelăciunea este faptul că unii teologi cu prestanță pretind că înțeleg mai bine chiar decât cei care au scris, și toate acestea la sute, chiar mii de ani mai târziu. Cum de am putut să credem aceste lucruri atâta timp?

Deși au fost mereu cercetători și comentatori care au văzut dincolo de imaginea aceasta, doar în ultimul timp manipularea și eroarea au fost aduse mai mult în ochii publicului. Dar până acum, nimic nu s-a schimbat pe holurile somptuoase ale

Vaticanului. Puterea susține imaginea, nu adevărul.

TREISPREZECE DOSARELE ISUS

Kibbutzul Kalia era fierbinte și adormit în acea după-amiază de ianuarie, chiar dacă aceasta trebuia să fie luna cea mai răcoroasă. Timp de mulți ani, ferma agricolă aflată pe malul Mării Moarte ne-a servit drept bază pentru expediția anuală organizată de Universitatea de Stat din Long Beach, California, condusă de profesorul Robert Eisenman, șeful Departamentului de Studii Religioase. Scopul nostru pe termen lung era să mai descoperim și alte manuscrise la Marea Moartă. Dar, mai întâi de toate, trebuia să cercetăm metodic toate peșterile aflate pe kilometri întregi de faleză abruptă, care se ridica la patruzeci de metri deasupra mării.

Locuiam într-un grup de cabane construite de cei de la kibbutzul Kalia pentru a profita de fluxul constant de turiști atrași de ruinele de la Qumran, care se aflau pe o faleză din apropiere – ruine care deveniseră celebre prin descoperirea Manuscriselor de la Marea Moartă, în 1947. Cei de la Kalia aveau situl în îngrijire și se ocupau și de restaurantul și librăria de la intrare, al cărei aer condiționat era un refugiu care atrăgea orice vizitator.

Ziua noastră de lucru începea devreme și se

încheia la amiază, dat fiind că după aceea temperatura era mult prea ridicată chiar și în această perioadă a anului. Ne întorceam la fermă și mâncam împreună cu locatarii permanenți în sala lor de mese. După aceea, ne retrăgeam pe la cabanele noastre să analizăm rezultatele dimineții, să curățăm și să pregătim echipamentul, sau, după ce se mai domolea căldura, porneam să cutreierăm pe la apus prin tăcerea deșertului unde fragmente de stâncă, cioburi de oale de lut, mici animale și păsări creau o atracție relaxantă. Totuși, după căderea nopții, din motive de securitate, trebuia să ne întoarcem în spatele gardurilor fermei unde patrulau gărzi înarmate. La urma urmei, eram chiar în zona de graniță. În fiecare sezon ne confruntam cu cel puțin o problemă de securitate. În timpul acestei vizite, ne aflam în mijlocul unui curs când unul dintre gardieni a năvălit în cameră poruncindu-ne într-o șoaptă apăsată: „Stingeți toate luminile! Întindeți-vă pe podea!” – fuseseră descoperiți niște intruși. Se descoperiseră urmele unei bărci care traversase Marea Moartă. Cu o zi mai înainte, un membru al unei ferme învecinate își pierduse piciorul într-o mină.

Dar în această după-amiază, 17 ianuarie 1992, conducătorul expediției, Robert Eisenman, se dusesese cu mașina la Ierusalim – făcea cam patruzeci de minute – pentru a se întâlni cu un arheolog israelian. Stăteam așezat pe un zid mic

discutând cu un expert în studiul Bibliei, James Tabor, care era profesor asociat al Noului Testament la Universitatea din Carolina de Nord, din Charlotte, și cu un absolvent al Universității din California, din echipa noastră, Dennis Walker. Ceilalți membri ai echipei fie se odihneau, fie discutau în grupuri mici. În atmosfera aceasta bucolică au apărut doi israelieni bine îmbrăcați, emanând prin toți porii autosuficiența și importanța unor oficiali. Aveau cu ei și un dosar. Am devenit imediat suspicios. În Israel, paranoia este ceva rațional, o trăsătură de viață. Teancuri de acte însemnau probleme. Am auzit o scurtă conversație:

„Domnul profesor Eisenman este?”

„Nu, a venit răspunsul, nu este”.

„Când se întoarce?”

„Mai târziu”, i s-a răspuns precaut.

Probleme? De ce?

Toți crezusem că monopolul asupra Manuscriselor de la Marea Moartă, menținut timp de patruzeci de ani, luase sfârșit atunci când Biblioteca Huntington din California a hotărât să facă un set complet de fotografii al Manuscriselor de la Marea Moartă, care fuseseră păstrate doar pentru cercetători; Eisenman fusese primul căruia i s-a cerut părerea încă din prima zi. Dar era evident în toate acțiunile că existau interese puternice potrivnice oricărei șanse de a pretinde vreun drept asupra Manuscriselor de la Marea

Moartă, aceste documente vechi de peste două mii de ani care dezvăluie o îndelung ascunsă istorie, stânjenitoare deopotrivă pentru iudaism și creștinism, o realitate care a fost mult timp manipulată de un grup de cărturari.

MANUSCRISELE de la Marea Moartă au fost descoperite la începutul anului 1947. Cum s-a întâmplat nu știm cu exactitate, fiindcă tânărul păstor beduin care le găsisese, Mohammad adh-Dhib, s-ar putea să fi fost implicat în ceva mai mult decât treburile păstorești – există un fel de punct nevralgic în ceea ce privește motivele care l-au dus la Qumran. Dar, după cum am notat deja, povestea pe care a spus-o el după aceea este cât se poate de simplă. Își căuta o capră rătăcită printre stânci și văi seci, când a văzut intrarea unei peșteri. A aruncat o piatră înăuntru, sperând să audă behăitul caprei. Dar, a auzit zgomot de oale sparte. S-a târât în peșteră să vadă ce era acolo.

A găsit mai multe vase de ceramică sigilate, înalte de circa șaptezeci de centimetri, dintre care unele erau sparte. Se crede că în peșteră erau cel puțin opt astfel de vase, deși nimeni nu poate fi sigur. Beduinul a recunoscut că a luat cel puțin șapte pergamente. Acum, când știm că există și altele care nu au fost predate autorităților, pur și simplu nu putem spune câte au fost exact. Arheologii au estimat că erau suficiente cioburi de

oale în peșteră care-ar fi putut proveni de la cel puțin patruzeci de oale. Dar nu putem ști sigur dacă au fost sparte în vechime sau acum, de curând, și nici dacă ele chiar conțineau documente care să fi fost distruse, sau ascunse pentru a fi vândute.

Din această descoperire inițială – numită Peștera ³⁶⁴ din inventarul Manuscriselor de la Marea Moartă – fac parte șapte texte mai mult sau mai puțin complete, împreună cu fragmente ale altor douăzeci și unu. Nu se știe de ce unele manuscrise erau intacte, iar altele erau rupte. Desigur, o explicație ar fi simplă, vasele de lut să fi fost sparte de stânci căzute din tavan, iar pergamentele expuse să fi fost împrăștiate de animale sălbatice. Am fost în sute de peșteri din zonă și pot să confirm faptul că surpări din tavanele peșterilor sunt ceva comun și, de asemenea, că zona abundă în animale de pradă, ca șacalii.

Păstorul beduin i-a dus manuscrisele lui Khalil Iskander Shahin, cunoscut și drept Kando, un comerciant creștin de antichități care avea un magazin în Bethlehem. Era însă un traficant cu experiență și se spune că, împreună cu un coleg de-al lui, s-ar fi dus la peșteră luând texte și părți din ele. În aprilie 1947, unul dintre fragmente a

³⁶⁴ Specific domniei lui Alexandru Iannaeus, 103–76 î.Hr.; vezi De Vaux, „Observations sur le Commentaire d’Habacuc decouvert près de la Mer Morte”, *Revue Biblique*, LVIII, 1951, pp. 438 și 443.

fost dus la arhiepiscopul bisericii iacobite siriene de la Mănăstirea Sfântul Marcu, din Ierusalim. Acesta nu l-a putut citi, dar i-a recunoscut vechimea și valoarea. Cum trei manuscrise fuseseră deja vândute, arhiepiscopul a reușit să mai procure doar patru.

Le-a dus la un cercetător din cadrul Departamentului de Antichități, apoi la un altul de la școala dominicană École Biblique et Archéologique (Școala de Studii Biblice și Arheologie) din Ierusalim, care, din 1945, era sub conducerea părintelui Roland de Vaux. În timp ce ei păreau să creadă că textele sunt de dată recentă, un alt expert al școlii l-a avertizat pe arhiepiscop asupra numărului mare de falsuri care circulau pe la așa-zișii comercianți de antichități.

Profesorul Eleazar Sukenik, șeful Departamentului de Arheologie de la Universitatea Ebraică din Ierusalim, a auzit vorbindu-se despre manuscrise și a reușit să le și vadă. După câteva încercări nereușite de a le cumpăra, Sukenik a reușit să obțină până la urmă trei alte manuscrise pe care arhiepiscopul nu le avea. Era la sfârșitul anului 1947 când Sukenik a cumpărat Manuscrisul lui Isaia, Manuscrisul Războiului și Manuscrisul Imnurilor. Dar cele pe care le avea arhiepiscopul, adică un alt text de-al lui Isaia, comentariile lui Habakkuk, Manualul Disciplinei și o apocrifă în aramaică a Genezei, nu au putut fi

obținute sub nicio formă. Cele trei manuscrise care se găseau la Sukenik aveau să fie publicate de israelieni între 1955–1956.

Arhiepiscopul contactase Școala Americană de Arheologie din Ierusalim și, la începutul anului 1948, a oferit manuscrisele acestei instituții. În plus, a permis celor de la Școala Americană să fotografieze trei dintre manuscrise în scopul publicării acestora în facsimil, cu speranța că le va spori valoarea. Fotografierea a fost făcută în martie 1948.

În 1949, Israelul a pus capăt primului său război și, conform acordului de încetare a focului, Qumran aparținea Palestinei acum. Pe 24 aprilie 1950, Palestina a fost încorporată oficial în Iordania. Principala autoritate care ar fi îngăduit continuarea cercetărilor aparținea Departamentului Iordanian de Antichități și lui Gerald Lankester Harding, șeful acestui serviciu. Dar arhiepiscopul trimisese deja manuscrisele în Statele Unite, unde au fost expuse la sfârșitul anului 1949. În același timp erau și scoase la vânzare.

În cele din urmă, în 1954, manuscrisele au fost cumpărate de guvernul israelian prin eforturile lui Yigael Yadin, fiul lui Sukenik. Astăzi se află expuse, împreună cu un al optulea text, Manuscrisul Templului (obținut în 1967), în Racla Cărții din Ierusalim.

LA ÎNCEPUT, cercetătorii nu au fost prea impresionați de manuscrise. Pe lângă acuzațiile de fals și fraudă, alți experți le-au considerat drept creații de dată recentă. În 1949, un mare profesor de la Oxford, Godfrey Driver, le-a datat în secolul al VI-lea sau al VII-lea, anul următor revenind asupra datei și plasând-o între anii 200–500 – oricum mai târziu decât perioada iudeo-creștină. Un alt cercetător de la Universitatea din Manchester le consideră și mai târzii, fiind scrise în secolul al XI-lea. Pe de altă parte, alții înclinau în partea diametral opusă: părintele Roland de Vaux, director la École Biblique, le-a apreciat inițial ca aparținând unei perioade anterioare erei creștine. El datează vasele și documentele găsite în ele în perioada elenistică, anterioară dominației romane din Egipt și Iudeea – adică în prima parte a secolului I î.Hr.¹

La sfârșitul lui ianuarie 1949, doi ofițeri iordanieni au descoperit peștera unde fuseseră găsite manuscrisele. Pe 5 martie, același an, Roland de Vaux și Gerald Lankester Harding au început săpături. Au descoperit bucăți de pânză, oale sparte și mici fragmente de text scris, din douăzeci și una de lucrări diferite. Evenimentele avansau încet, săpăturile erau interesante și nimic, sau aproape nimic nu fusese descoperit care să îngrijoreze biserica. Dar toate acestea urmau să se schimbe.

La sfârșitul anului 1949, manuscrisele erau fie

în mâinile israelienilor, fie ale americanilor. Dar evenimentele își urmau cursul lor și curând au început să scape de sub control. La începutul anului 1950, a apărut primul volum publicat de Școala Americană de Studii Orientale. Era intitulat *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery (Manuscrisele de la Marea Moartă ale Mănăstirii Sfântul Marcu)*. Cartea cuprindea poze și transcrieri din manuscrisul lui Isaia și din comentariul lui Habbakuk – acum numit Habbakuk *pesh*. *Pesh* este numele des folosit în manuscrisele de la Marea Moartă pentru a se referi la un text antic care era interpretat de grupul de la Qumran pentru a servi intereselor lor, mai ales interesele „ultimelor zile”, când dușmanul avea să fie înfrânt și Israelul avea să fie condus de un rege din Casa lui David.

Ținând cont de felul în care acest grup interpreta textele Vechiului Testament, cercetătorii au învățat multe despre ideologia și modul lor de a gândi. Cărturari de pretutindeni au început să-i analizeze conținutul, mai ales pe cel din documentele numite *pesh*; au tras propriile concluzii despre credințele celor care scriseseră textele și despre implicațiile conținutului lor. În mod inevitabil au fost comparate cu cele creștine.

Primul șoc a venit pe 26 mai 1950, când André Dupont-Sommer, profesor de limbă și civilizație semită la Sorbona, Paris, a ținut o conferință pe tema textului Habbakuk în cadrul Academiei de

Litere și Arte. A produs o adevărată vâlvă. Dupont-Sommer a pășit chiar în interiorul zonei interzise și a făcut legătură în mod deschis și public între manuscrise și creștinism. Mulți au fost bulversați că aceasta este o provocare la adresa credinței lor; alții au fost de-a dreptul scandalizați și și-au declarat public ofensa.

Ipotezele lui Dupont-Sommer afirmau că manuscrisul Habbakuk fusese scris la începutul erei creștine, că manuscrisele fuseseră ascunse în timpul războiului dintre 66–70 d.Hr.; că cei care trăiau la Qumran – care erau preocupați să mențină „noua promisiune” ce apare în pesher³⁶⁵ – erau esenienii descriși de Iosefus. Iar conducătorul comunității căreia îi aparținea manuscrisul, persoană care nu a fost numită și care era amintită doar cu apelativul „Învățătorul Dreptății”, considerată de obârșie divină, după ce fusese ucis de dușmanii săi, era așteptat să învie. Dupont-Sommer a fost impresionat de asemănările dintre Isus și învățătorul Dreptății, pe ultimul considerându-l modelul originar al lui Isus.

În mod îngrijorător, prin aceste afirmații părea să se arunce cu capul înainte în atacul împotriva unicității lui Isus. Rezumându-și concluziile într-o carte publicată în același an, Dupont-Sommer

³⁶⁵ Habakkuk Pesher, IQphab, II 3, în Garcia Martinez, *The Dead Sea Scrolls Translated*, p. 198.

scria:

*Un lucru pare sigur acum – și aceasta este una dintre cele mai importante descoperiri de la Marea Moartă ca iudaismul din secolul I î.Hr. Vedeau întreaga teologie a unui Mesia care suferă, a unui Mesia care ar trebui să fie mântuitorul întregii lumi, dezvoltându-se în jurul persoanei învățătorului Dreptății.*³⁶⁶

Nu doar unicitatea lui Isus era în joc, dar Dupont-Sommer pretindea că ea și creștinismul evoluaseră dintr-un context iudaic preexistent:

*Documentele de la Qumran arată clar că biserica creștină primitivă își avea rădăcinile într-o sectă a Noii Promisiuni, secta esenienilor, dar la un grad pe care nu l-ar fi bănuț nimeni, și că de acolo a împrumutat o mare parte a modului de organizare, ritualurile, doctrinele, felul de a gândi și chiar idealurile mistice și etice.*³⁶⁷

Ne imaginăm că Vaticanul a fost alarmat și a început să treacă la acțiune. Și erau cel puțin

³⁶⁶ Dupont-Sommer, *The Dead Sea Scrolls*, pp. 95–96. Aceasta este traducerea engleză din 1950 a publicației *Aperçus preliminaires sur les manuscrits de la Mer Morte*. Termenul lui pentru învățătorul Dreptății este „Stăpânul Dreptății” în ediția engleză.

³⁶⁷ *The Dead Sea Scrolls*, p. 373.

puternici. Deși Inchiziția nu mai ardea oameni pe rug, Sfântul Oficiu încă exista pentru a apăra, cu orice preț, dogma bisericii.

Așa cum am menționat mai devreme, în 1902, papa Leon al XIII-lea crease Comisia Biblică Pontificală pentru a monitoriza și ghida cercetarea teologică catolică. Se opunea mai ales modernismului, munca acelor cărturari de la Saint Sulpice din Paris, înainte ca această învățătură să fie condamnată la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Comisia Biblică Pontificală oferea experți – consultanți – pentru Sfântul Oficiu. Era prima linie de apărare împotriva atacurilor asupra credinței. Unul dintre rolurile sale principale era – și încă mai este – să stabilească și să decreteze „modul corect de predare... al Scripturii”³⁶⁸. Este, de fapt, coloana vertebrală a Vaticanului.

Deși Sfântul Oficiu și Comisia erau percepute ca două organizații separate, era doar o iluzie; totdeauna au existat membri comuni în conducerea celor două. Apropierea lor a devenit formală în 1971, când Comisia Biblică Pontificală a fost așezată sub comanda Inchiziției – astăzi cunoscută sub numele purificat de Congregația pentru Doctrina Credinței. Ambele operează în aceeași clădire, la Roma. În 1981, cardinalul

³⁶⁸ Catholic University of America, *New Catholic Encyclopedia*, vol. XI, p. 551.

Ratzinger a devenit „Mare Inchizitor”; iar în 2005, după cum toți știm, a devenit papă.

ÎN 1951, opoziția față de cei care asociau Manuscrisele de la Marea Moartă cu creștinismul devenise mai puternică, erau prea multe în joc pentru cei care aveau nevoie să mențină ideea unicității și divinității lui Isus. În februarie același an, un important cărturar iezuit a scris un articol ofensiv în ziarul iezuit *Études*. Poziția lui era clară și pentru alți învățați: era „alarmat de ceea ce părea o amenințare la adresa unicității lui Isus”³⁶⁹. În acea perioadă, o altă lovitură i-a îngrijorat și mai tare pe cărturarii catolici. În Peștera 1 au fost găsite bucăți de pânză în locul unde Gerald Lankester Harding și părintele Vaux făceau săpături. Una dintre bucăți a fost trimisă în Statele Unite unde a fost analizată prin metoda cu carbon-14: data care a rezultat era anul 33 d.Hr., plus sau minus două sute de ani – o perioadă cuprinsă între secolul al II-lea î.Hr. Și secolul al III-lea d.Hr. ³⁷⁰ Acest lucru însemna că manuscrisele ar fi putut fi create în timpul erei creștine. Erau niște informații cu care biserica trebuia să se obișnuiască și să le ia în considerație.

Pe urmă, în martie 1951, părintele de Vaux, care făcuse totul ca să ajungă să aibă controlul asupra

³⁶⁹ Burrows, *The Dead Sea Scrolls*, p. 51.

³⁷⁰ *The Dead Sea Scrolls*, p. 52.

manuscriselor, a publicat un articol negativ la adresa conferinței și cărții lui Dupont-Sommer în *Revue Biblique*, pe care el însuși o edita. Și sarcasmul lui nu avea limite: „Teza lui este prezentată într-o manieră foarte seducătoare, cu un entuziasm contagios. Conține multă știință, dar și mai multă inventivitate”³⁷¹.

Dar părintele de Vaux era înclinat să facă greșeli, și a făcut una majoră în articolul său. Una dintre „dovezile” sale împotriva tezei lui Dupont-Sommer era „faptul” că „vasele care conțineau manuscrisele erau datate la sfârșitul perioadei elenistice, înainte de cucerirea romană a Palestinei, de către arheologii care le văzuseră”. În acest caz, ca și în alte afirmații, părintele de Vaux se înșela și a fost obligat mai târziu să-și retragă afirmațiile. Dar a reușit să marcheze un prim punct în confruntările care, în cele din urmă, aveau să ducă la o mare bătălie.

La sfârșitul anului 1951, părintele de Vaux și Gerald Lankester Harding au început să sape la ruinele de la Qumran. Tot atunci au primit o altă lovitură: toate monedele identificabile pe care le-au găsit datau de la începutul perioadei creștine, către sfârșitul războiului evreiesc din 70 d.Hr.³⁷²

³⁷¹ De Vaux, „Observations sur le Commentaire d’Habacuc decouvert près de la Mer Morte”, *Revue Biblique*, LVIII, 1951, p. 438.

³⁷² „Observations sur le Commentaire d’Habacuc decouvert près de la Mer Morte”, p. 93.

Au mai găsit, ascuns într-una din podele, un alt vas identic cu celelalte care conținuseră pergamentele din Peștera 1³⁷³. Acest lucru indică faptul că atât Qumran cât și manuscrisele erau folosite în timpul perioadei creștine.

Pe urmă, în septembrie 1952, a reapărut beduinul, cu multe cutii de carton pline cu fragmente de manuscrise. Beduinul găsisese Peștera 4. Aici urmau să fie găsite mii de bucăți din cel puțin opt sute de manuscrise diferite. Dar bucățile acestea erau mici, unele foarte mici. Nu s-au găsit pergamente întregi. Așa de multe trebuiau reconstituite și traduse încât o singură persoană nu ar fi putut face față. Era nevoie să se constituie un grup de cercetători care să lucreze la ele pentru reconstituire, traducere și publicare. Acest lucru i-a permis părintelui de Vaux să-și recapete parte din controlul asupra textelor.

În 1953, o mică echipă internațională a fost formată din șapte oameni de știință, ca să dispună de manuscrise și să lucreze pe ele. Echipa se afla sub conducerea părintelui de Vaux și era subordonată École Biblique. Din echipă, patru membri erau preoți catolici, după plecarea timpurie a unui cercetător german; unul dintre ei, monseniorul Patrick Skehan, profesor la Universitatea Catolică din Washington, avea să

³⁷³ „Observations sur le Commentaire d’Habacuc decouvert près de la Mer Morte”, p. 94.

devină director al Școlii Americane de Cercetare Orientală și membru al Comisiei Biblice Pontificale. A fost citat spunând că „parte din datoria unui cercetător al Vechiului Testament este aceea de a găsi în istoria sacră, împlinirea condițiilor pentru recunoașterea lui Hristos, când acesta avea să vină”³⁷⁴. Evident nu susținea obiectivitatea.

Manuscrisele erau depozitate la Muzeul Arheologic Palestinian, redenumit mai târziu Muzeul Rockefeller. La conducerea acestuia se afla părintele Roland de Vaux.

Părintele de Vaux a devenit membru al Comisiei Biblice Pontificale în 1955. De asemenea, ca șef la École Biblique, era în primele rânduri ale arheologiei biblice. De fapt, de acum înainte, toți cei care s-au perindat la conducerea École Biblique au fost membri ai Comisiei Biblice Pontificale.

Părintele de Vaux a editat publicația École, *Revue Biblique*, dedicat investigațiilor arheologice și științifice în probleme biblice. *Revue* mai patrona și o altă revistă dedicată Manuscriselor de la Marea Moartă, *Revue de Qumran*. Părintele de Vaux chiar era influent în domeniu. Iar când, în 1956, a fost publicată noua traducere a Bibliei catolice, numită ulterior „Biblia de la Ierusalim”, părintele de Vaux a fost editorul șef. Tot el a dat la

³⁷⁴ Murphy, *Lagrange and Biblical Renewal*, p. 60.

iveală o lucrare importantă despre istoria vechiului Israel și Manuscrisele de la Marea Moartă și săpăturile pe care le-a condus la Qumran. Părintele de Vaux era un om extrem de influent în acest domeniu.

Cercetătorii aleși pentru studiu au ținut manuscrisele sub strictă supraveghere: nimeni în afara lor sau celor cărora le acordau „permisul” nu avea acces la ele. Dar a izbucnit scandalul: în timp ce unii cercetători au publicat textele mai repede, de exemplu John Allegro, altora le lua mai mult. Patruzeci de ani au trecut de atunci și încă mai există texte nepublicate. Exista o suspiciune tot mai mare că cercetătorii catolici rețineau materialul care ar fi dăunat doctrinei unicității lui Isus.

Membrul britanic al echipei, John Allegro, avea propriile bănuieli. Aflând că părintele de Vaux și alți membri ai echipei internaționale aveau de gând să trimită o scrisoare deschisă către ziarul *The Times of London*, condamnând traducerea pe care o făcuse el textelor – o acțiune scandaloasă – Allegro îi scrie părintelui de Vaux în martie 1956, avertizându-l.

La fiecare prelegere despre Manuscrise pe care o țin, aceeași întrebare se ridică: este adevărat că biserica se teme... și putem noi să credem că absolut totul va fi publicat... nu mai trebuie să adaug efectul pe care îl vor avea semnăturile a trei

*preoți romano-catolici la sfârșitul acestei posibile scrisori.*³⁷⁵

Dar părintele de Vaux și ceilalți au ignorat acest avertisment și au continuat acțiunea de discreditare a lui Allegro. Nu aveau să-l lase să scape așa de ușor cu acțiunea lui independentă. Controlul însemna totul în problema Manuscriselor de la Marea Moartă.

Și, din punctul lor de vedere, așa era înțelept. Nu trebuie decât să ne uităm la textul despre „Fiul Domnului”, ca să vedem acest lucru.

ÎNTR-O DUPĂ-AMIAZĂ fierbinte din iulie 1958, s-a mai obținut o bucată de manuscris în aramaică, provenită inițial din Peștera 4.

Unul dintre cercetătorii prezenți în acel moment, preotul iezuit Joseph Fitzmyer, acum profesor de studii biblice la Universitatea Catolică din Statele Unite și consultant pentru Comisia Biblică Pontificală, mi-a mărturisit că până a doua zi reușiseră să descifreze textul. Trebuie să înțelegem corect acest lucru: pe 10 iulie 1958, membrii echipei internaționale știau că aveau de-a face cu un text care se referea la cineva care „va

³⁷⁵ John Allegro, scrisoare către părintele Roland de Vaux, 7 martie 1956. Pentru o relatare a disputelor dintre John Allegro și membrii echipei internaționale, vezi Baigent și Leigh, *The Dead Sea Scrolls Deception*, pp. 45–60.

fi numit fiul lui Dumnezeu”³⁷⁶. încă mai există dezbateri dacă acest personaj susținea sau se opunea preoților zadokiți de la Qumran, dar nu are importanță: ceea ce contează este titulatura „fiul lui Dumnezeu”, despre care se credea că nu a fost folosit decât pentru Isus în lumea iudaică, iar acum se dovedea că avea o uzanță anterioară.

Desigur că au apărut controverse. Cercetătorii catolici erau hotărâți să mențină o cât mai mare distanță posibilă între manuscrise și creștinism; dacă ar fi dat textul publicității, ar fi demonstrat exact lipsa de fundament a propriilor argumente. Așa că au făcut ce au putut: au păstrat textul mulți ani. Existența lui era ținută secretă. În cele din urmă, învățatul care era responsabil de text – preotul Joseph Milik – îl menționează într-o conferință în 1972. În 1990, textul a ajuns cumva în mâinile unui ziar foarte popular, *Biblical Archaeology Review*, care l-a publicat. Dar aceste lucruri se întâmplau la treizeci și doi de ani după descoperirea și traducerea lui. În absența unei soluții permanente, cum ar fi fost distrugerea lui, trecerea timpului era cel mai bun lucru posibil.

Desigur, toate tacticile acestea de amânare au luat sfârșit în 1991 cu publicarea setului complet al fotografiilor Manuscriselor de la Marea Moartă făcute de Biblioteca Huntington din California,

³⁷⁶ Baigent și Leigh, *The Inquisition*, p. 230, traducere din Garcia Martinez, *The Dead Sea Scrolls Translated*, p. 138; vezi și Eisenman și Wise, *The Dead Sea Scrolls Uncovered*, pp. 68–71.

urmată de alte instituții care au început să facă publice fotografiile pe care le avuseseră în păstrare. Cei care mai doreau încă să controleze Manuscrisele de la Marea Moartă, chiar dacă pierduseră controlul fizic asupra materialului propriu-zis, au fost nevoiți să-și mute centrul atenției asupra modului de interpretare a manuscriselor. Lupta încă mai continuă.

Nu vă amăgiți: Vaticanului îi *pasă*. Nu e un lucru minor să negi unicitatea și divinitatea lui Isus.

În mod indirect, felul în care Vaticanul a pus stăpânire asupra acestor documente ne-a încurajat pe mulți dintre noi să căutăm răspunsuri în alte părți. Dar mai înainte a trebuit să clarificăm unele dintre afirmațiile eronate ale lui de Vaux. De exemplu, la un moment dat, în timpul monopolului asupra textelor, era convins că la Qumran era un fel de așezământ monastic care conținea „o sală de mese” și un „scriptorium” unde lucrau esenienii, autorii manuscriselor. Acest model monastic i-a influențat toate interpretările ulterioare – dar și săpăturile. Studii mai recente totuși au adus mari dubii asupra ideii că textele ar fi fost scrise la Qumran. Pare tot mai posibil ca ele să fi fost aduse de la Ierusalim și ascunse în peșteri.

De fapt, din moment ce părintele de Vaux nu a făcut niciun fel de raport final despre sit, arheologii care au cercetat însemnările lui au ajuns la concluzia că, departe de a fi fost o

mănăstire izolată, Qumran era mai degrabă centrul unei aşezări comerciale, poate una care producea uleiuri aromatice. Se pare că părintele de Vaux afirmase că anumite secţiuni verticale erau de fapt pereţi de cărămidă din pământ, ca să se potrivească camerelor sale. Dar, de fapt, nu a putut să sape acolo. Din asemenea erori şi-a construit ipoteza că era vorba de o mănăstire.

Am adus un arheolog cu experienţă în Mesopotamia, un expert în analiza construcţiilor din cărămidă de pământ, ca să vadă zidurile de la Qumran. S-a uitat la un zid şi a început să râdă, spunându-mi că nici măcar nu erau ziduri, ci pământ excavat. Opinia lui s-a dovedit corectă: la mijlocul lui decembrie 1991, o ploaie pe cât de rară, pe atât de puternică, s-a abătut peste Qumran. Unul dintre pereţii de „cărămidă” ai părintelui de Vaux au fost spălaţi de ape dezvăluind un vas de lut aşezat pe o placă. Un informator de-al meu, care lucrează pentru Autoritatea Israeliană pentru Antichităţi, mi-a arătat o fotografie color. Şi el se amuza.

Aşadar, în cele din urmă, am putut demonta ştiinţific piatra de temelie a teoriei părintelui de Vaux, care ocupa un loc important în reconstrucţia istorică despre grupul de la Marea Moartă: afirmaţia că situl fusese distrus într-un cutremur în 31 î.Hr. Şi apoi mistuit de flăcări. A pretins că a găsit o crăpătură printre ruine provocată de cutremur. Acesta ar fi fost motivul

pentru care ar fi fost abandonat locul³⁷⁷. În 1992, am cercetat zona de la Qumran cu echipamente de seismologie, împreună cu doi specialiști. Am aflat că această crăpătură produsă de cutremur nu exista și că pagubele de care zicea că au fost produse de cutremur erau mai degrabă cauzate de faptul că locul cedase pur și simplu, după cum afirmă cei doi specialiști, amândoi cu experiență în astfel de studii științifice³⁷⁸.

IMPORTANȚA acestor aspecte în contextul călătoriei noastre de explorare este că Manuscrisele de la Marea Moartă provin de la un grup istoric de iudei mesianici care trăiau într-o lume adevărată – același care a văzut apariția lui Isus și a creștinismului. Astfel, aceste scrieri ne oferă o imagine anterioară asupra credințelor, preocupărilor și, într-un anumit fel, asupra istoriei acestui grup și atitudinea lor față de vremurile pe care le trăiau. Se dezvăluie multe teme comune cu cele din creștinismul timpuriu, teme care merg în paralel cu cele exprimate în Noul Testament. Dar totodată nu trebuie să uităm că există și diferențe. Creștinismul s-a rupt de iudaism și de lege.

Este important de remarcat că manuscrisele

³⁷⁷ De Vaux, *Archeology of the Dead Sea Scrolls*, p. 20.

³⁷⁸ Baigent și Eisenman, „A Ground-Penetrating Radar Survey Testing the Claim for Earthquake Damage of the Second Temple Ruins at Khirbet Qumran”, pp. 136–137 și hărți la paginile 134–135.

sunt documente originare; nu au fost niciodată alterate de vreo traducere sau revizuire ulterioară, așa cum s-a întâmplat cu multe alte texte din acea perioadă. Totuși, este greu să abordezi și să înțelegi aceste documente fără a le vedea prin prisma structurilor de credință ale lumii noastre moderne.

Problema centrală pentru cercetarea biblică este că mulți oameni de știință aveau o pregătire teologică sau în domeniul istoriei Bibliei. Istorici pur și simplu sunt foarte rari în domeniu. Și aceia care s-au aventurat în domeniu au ajuns adeseori ținta atacurilor susținute din partea teologilor, deoarece o privire neimplicată asupra datelor duce adeseori la concluzii foarte diferite, care nu sunt bine primite de învățătura bisericii³⁷⁹.

Manuscrisele afectează întreaga creștinătate. Se ridică două probleme pentru apărătorii liniei teologiei creștine – aceia care susțin dincolo de orice dubiu teologia Sinodului de la Niceea, centrată în jurul unui unic și divin Hristos.

³⁷⁹ Pentru atacurile la adresa prof. De la Oxford, Godfrey Driver, și a specialistului în studii iudaice, Cecil Roth, vezi Baigent și Leigh, *The Dead Sea Scrolls Deception*, pg, 152, 163–164; vezi și Mack, *The Lost Gospel* (pp. 248–249), despre problema teologilor care investighează originile creștinismului; pentru aspecte similare cu cele din Vechiul Testament, vezi Thompson, *The Bible in History* (p. Xv), unde Thompson descrie că modificarea pe care a propus-o, de scoatere a istoriei Israelului din mitologia Vechiului Testament, i-a provocat pierderea poziției în cadrul Universității Americane. Din fericire a fost numit profesor la Universitatea din Copenhaga.

În primul rând, manuscrisele oferă dovada amplă că Noul Testament și Isus au apărut dintr-un context iudaic pre-existent. Acest fapt demonstrează că întreg creștinismul nu se bazează pe un eveniment central în istorie, ci pe unul care făcea parte dintr-o mișcare mai largă, care folosea inclusiv noțiunea de „fiul lui Dumnezeu”, despre care se presupunea că este necunoscută în iudaismul anterior și emblematică astfel pentru creștinism.

În al doilea rând, manuscrisele aduc în discuție unitatea teologică a Evangheliilor. Ele conțin cheia către adâncul conflict teologic dintre Iacov – fratele lui Isus și lider al comunității mesianice din Ierusalim – și Pavel, care nu l-a cunoscut niciodată pe Isus. Acest conflict dezvăluie o fisură adâncă și ireconciliabilă chiar în Noul Testament, mai ales în privința legii, așa cum este amintită, de exemplu, în scrierile lui Pavel, unde se afirmă eliberarea de sub lege, pe când *Epistola lui Iacov* susține respectarea ei³⁸⁰.

Ca rezultat, manuscrisele aduc date adiționale pentru aceste argumente pe care le-am analizat pe larg în discuția despre divinitatea lui Isus.

Dar nu numai manuscrisele ne oferă motivele pentru un punct de vedere alternativ: chiar Evangheliile eșuează în a susține teologia codificată de la Niceea. Oare Isus chiar a pretins

³⁸⁰ De exemplu, comparați Iacov 2:10 cu Romani 3:28.

că este Dumnezeu? Se pare că nu. Într-o admirabilă afirmație, Joseph Fitzmyer declară: „Evangheliile nu au expus așa această pretenție”³⁸¹.

Toate acestea sunt lucruri serioase: la baza creștinismului se află credința în unicitatea – și divinitatea – lui Hristos. Dar Evangheliile nu fac această afirmație, iar Manuscrisele de la Marea Moartă arată că nu putem separa creștinismul de iudaismul mesianic, care nu avea noțiunea unui Mesia divin. Pentru aceste motive, Vaticanul nu a avut de ales decât să țină ascunse orice texte tendențioase, atât cât a putut. Trebuia să profite de fiecare ocazie de a îndepărta creștinismul de comunitatea manuscriselor. Și mai mult, trebuia să controleze interpretarea textelor de îndată ce ar fi ieșit la suprafață; altfel potențialul lor ar fi fost mult prea distructiv.

După cum afirmă Burton Mack, profesor de Noul Testament la Școala de Teologie Claremont din California, problema de bază este faptul că mișcarea inițială din jurul lui Isus a fost copleșită de o mitologie a lui Isus. Acest lucru a produs o situație instabilă pentru biserică prin faptul că „mitul creștin se pretinde istorie și cere celor care aderă la el să-l creadă adevărat”³⁸². El explică pericolul care apare. Dacă s-ar găsi explicații

³⁸¹ *The Atlantic Monthly*, decembrie 1986, p. 39.

³⁸² Mack, *The Lost Gospel*, p. 237.

alternative ale acestui amestec de istorie și mitologie, atunci Evanghelia creștină ar fi în mare încurcături”, iar religia creștină ar trebui să facă revizuiți drastice ale punctelor sale de vedere, fiindcă Evangheliile sunt chiar fundația „universului mitologic creștin”³⁸³. Mack este aspru în critica sa: „Mitul lui Hristos a creat un univers imaginar mai fantastic decât oricare altul întâlnit în tradițiile despre Isus”³⁸⁴.

Tradiția lui Isus este iudaică; mitul lui Isus nu este.

Se înțelege de la sine că există o prăpastie uriașă între Isus al istoriei și Isus al credinței. Stricții supraveghetori ai teologiei creștine insistă că cele două sunt identice, dar orice istoric care analizează obiectiv datele poate descoperi cu ușurință că nu este așa. Am văzut deja modul în care Vaticanul, de exemplu, a fost de mult timp obligat să-și mențină poziția prin opresiune și exprimare manipulată. Dar această rezistență pare din ce în ce mai greu de menținut – tensiunea este evidentă și barajul se fisurează. Pare inevitabil ca la un moment dat presiunea să fie prea mare, întregul edificiu se va prăbuși sub propria greutate de presupuneri eronate, neadevăruri evidente și deliberate interpretări greșite.

³⁸³ *The Lost Gospel*, p. 238.

³⁸⁴ *The Lost Gospel*, p. 219.

Ne este de ajutor să notăm că anumite detalii specifice comunității Manuscriselor de la Marea Moartă pot fi potrivite pe comunitatea creștină din Ierusalim sub conducerea lui Iacov după cum se spune în *Faptele Apostolilor*³⁸⁵. Astfel, până în acest punct, Manuscrisele de la Marea Moartă sunt documente creștine timpurii care ne pot ajuta să obținem o imagine de ansamblu asupra extinsei mitologii care s-a format de-a lungul timpului. Dar istoria pe care o aflăm astfel este doar o parte a unui întreg mult mai vast.

Totuși, putem afirma cu încredere că, fără Isus, Iacov s-ar fi alăturat idealului zelot de rezistență împotriva romanilor, oferind sprijin de neclintit legii iudaice. Pavel este cel care a purtat mesajul și a creat creștinismul pentru non-iudei. Pe Iacov îl interesau iudaismul și Iudeea. Pavel, în felul lui, privea către un orizont mai îndepărtat. Dar se pare că s-a rătăcit.

Oare putem să-l salvăm pe Isus de dogma cu care a fost acoperit atâta timp?

ÎN CARTEA ACEASTA am presupus că Isus, cu ajutorul unor prieteni apropiați și cu acordul secret al guvernatorului roman, Pilat din Pont, a

³⁸⁵ Baigent și Leigh, *The Dead Sea Scrolls Deception*, pp. 132–136. Eisenman și Wise, în *The Dead Sea Scrolls Uncovered* (p. 69), scrie: „este imposibil să deosebim între ideile și terminologia asociate cu gruparea din Ierusalim din jurul lui Iacov cel Drept de materialele găsite în corpus” – „corpus” fiind Manuscrisele de la Marea Moartă.

supraviețuit crucificării. Desigur că a fost o manevră foarte riscantă. Când Iosif din Arimateea s-a dus să ceară trupul lui Isus, se pare că Pilat și-a imaginat că planul nu reușise și că Isus era de fapt mort, după cum arată *Evangelia după Marcu*, folosind cuvântul grecesc de *ptoma* (leș) referindu-se la trupul lui Isus.

Isus nu murise, dar se pare că avea nevoie de îngrijiri medicale urgente. Fusese dat jos de pe cruce și așezat într-un mormânt gol. Apoi, după ce se înnoptase, conform *Evangeliei după Ioan*, Iosif din Arimateea și Nicodim au adus poțiuni medicale. Atunci când au crezut că Isus este în afara oricărui pericol, am sugerat eu, l-au luat din mormânt și l-au dus la loc sigur, unde putea să se refacă. Acest eveniment – scoaterea lui Isus din mormânt – este pictat în relief în imaginea cu numărul 14 din Drumul Crucii în biserica din Rennes le Château.

Ce s-a întâmplat după aceea? Nu putem ști sigur, dar – în ciuda mitologiei care s-a creat în jurul său – el nu a dispărut de pe fața pământului. S-a dus *în altă parte*.

Sarcina oricărui studiu istoric este să încerce să explice faptele. Din nefericire, în acest caz, nu există fapte, cel puțin nu unele care să fie susținute dincolo de orice critică. Nu avem texte despre Isus, niciun fel de înregistrări romane, niciun act de familie sau inscripții. Tot ce avem este afirmația de mână a doua a rev. Dr. Douglas

William Guest Bartlett, că „Isus era în viață în anul 45 d.Hr.” și că supraviețuirea lui era urmarea ajutorului din partea „zeloților extremiști”.

Bartlett a auzit toate acestea de la mentorul său, părintele Alfred Lilley, care tradusese textul original și afirmase acest lucru ca fapt real. Bartlett în mod clar considera această informație corectă. Totuși avem de-a face cu un manuscris pe care Lilley îl citise cu patruzeci de ani mai înainte și despre care își aducea aminte la sfârșitul vieții. Bartlett repeta istoria după alți cincizeci de ani, deci ne întrebăm cât de precise sunt aceste amintiri.

Mențiunea „zeloți extremiști” pare mai degrabă o impresie personală, decât ceva din documentul în sine. A numi „extremistă” o grupare înseamnă a emite o judecată; deci, în acest caz, cine o afirmă? Părintele Lilley? Mai mult, după cum am văzut, Isus probabil că era urât de zeloți după ce refuzase să le susțină opoziția împotriva taxelor romane. Astfel, afirmația aceasta este foarte greu de susținut și cred că este mai degrabă o părere personală.

Dar ce rămâne semnificativ este data: anul 45 d.Hr., ușor de reținut, chiar și după mult timp, și rămâne adevărată indiferent de interpretarea pe care am da-o problemei. Este singurul lucru din scrisoarea lui Bartlett pe care îl pot accepta fără dubii sau suspiciuni că opinia personală și faptul real s-ar fi confundat.

Și ce s-a întâmplat cu Isus după aceea? Oare unde s-a dus să trăiască? Unde se afla el în anul 45 d.Hr., data oferită de acest document? Oare să se fi dus la Roma unde să fi fost responsabil pentru problemele din comunitatea iudaică, după cum afirmă Suetonius?

În acest moment, tot ce pot face este să speculez, dar desigur că un asemenea lucru poate fi făcut în limitele a ceea ce se cunoaște despre acele timpuri. Se pare că exista un singur loc unde Isus s-ar fi putut duce: înapoi în Egipt. Dacă într-adevăr avusese sprijinul secret al romanilor – în cel mai cinic din cazuri – atunci cel mai simplu ar fi fost să călătorească în secret până la portul din Cezareea și de acolo să ia o corabie mai departe. Și ni se pare logic să fie cu soția sa, Maria Magdalena. Aceasta dispare la câteva zile după crucificare. Nu mai există nicio mențiune a ei în *Faptele Apostolilor*.

Dar unde anume în Egipt s-ar fi dus Isus? Pare puțin probabil să se fi dus la Alexandria, condusă după cum știm de familia lui Philon și de generalul roman de origine iudaică, Tiberius Alexandru. Nu ne putem aștepta ca aceștia să întâmpine cu bunăvoință un Mesia iudeu, oricât de mistic ar fi fost el. Mai mult, deși mulți simpatizanți zeloți locuiau în Alexandria, câteva mii dintre ei fuseseră masacrați de Tiberius Alexandru când începuseră să se răscoale fățiș în anul 66 d.Hr., la începutul a ceea ce avea să fie devastatorul război împotriva

romanilor din Iudeea. Simpatizanții zeloți ar fi observat și s-ar fi opus supraviețuirii lui Isus. Nu, ar fi fost mult mai înțelept pentru el și familia lui să stea departe de Alexandria.

Pe lângă aceste probleme din perioada sosirii lui Isus și a Mariei în Egipt, este posibil să se fi accentuat tensiunea dintre grecii și iudeii din Alexandria, precum și din celelalte mari centre iudaice precum Edfu, în sud. Aceste disensiuni au fost agravate de guvernatorul roman și au izbucnit într-o zi de august, în anul 38 d.Hr., când toți iudeii din Alexandria au fost scoși din casele lor, bătuți, jefuiți; mulți dintre ei și-au pierdut viața. Și toate acestea se întâmplau la doi ani de la răstignire, dacă re-datarea făcută de Hugh Schonfield a evenimentului la Paștele din anul 36 d.Hr., este corectă.

Personal, eu cred că Isus și Maria ar fi găsit cel mai sigur refugiu în jurul sau chiar în Templul lui Onias, care era zadokit și mistic în același timp, dar fără implicațiile politice zelote. Cei care țineau de acest templu erau ignorați de Philon și de patricienii din Alexandria, iar simpatizanții zeloți din Alexandria ar fi privit mai degrabă către Iudeea și Templul din Ierusalim, decât către cel al lui Onias. Desigur că zeloții iudei ar fi ignorat acest templu ca rival și ca unul care nu se alătura planurilor lor politice.

Așadar se pare că acesta ar fi fost cel mai sigur loc, cel puțin pentru o perioadă. Suficient de mult

pentru ca tradițiile mistice despre Isus și Maria Magdalena să devină cunoscute și preluate de tradiția orală.

Poate că Isus a continuat să propovăduiască aici în liniște. Poate s-a întors în mediile în care a studiat inițial. Poate din acest motiv grupările creștine inițiatice non-paveliene – multe dintre ele legate de mișcarea gnostică – apar în Egipt din secolul al II-lea. Oare purtau germenii învățăturii lui Isus? Asemenea întrebări ne presează să analizăm și mai atent textele care au apărut din Egipt și au fost respinse de biserica influențată de Pavel. Căci în aceste texte se ascunde vocea adevărată a lui Isus.

Ce-a mai fost după ce s-au destrămat toate? După războiul din Iudeea, după închiderea templului iudeu al lui Onias, unde s-a dus Isus? Isus și familia lui probabil că erau de mult timp plecați la acel moment. Din nou facem pure speculații, cred că este posibil ca Isus și ai lui să fi rămas prin zonă până la izbucnirea problemelor din anul 38 d.Hr. La acel moment, cel mai înțelept era să plece către un loc sigur, departe de Egipt sau de Iudeea. Într-un loc cu o comunitate iudaică care era la adăpost de antipatiile grecești.

Narbonne, un mare port și centru comercial roman la gura fluviului Aude, în Franța, avea probabil cea mai veche populație evreiască din zonă. Era un oraș roman, dar spre deosebire de Marsilia, Lyon sau Valea Rhônului, a durat mult

mai mult până când această zonă să devină creștină, o dovadă că varietatea paveliană a eforturilor misionare creștine era absentă sau inefficientă în zonă. Este și locul cu cea mai veche atestare documentară a unei comunități evreiești în Franța, care atestă o populație puternică. Narbonne și Marsilia erau cele două orașe din zonă unde au apărut mai târziu legende despre sosirea Mariei Magdalena din Orientul Mijlociu, într-o corabie.

Pare plauzibil ca această comunitate evreiască din sudul Franței să fie sursa documentelor pe care le-a văzut părintele Lilley ca atestând existența lui Isus în anul 45 d.Hr. Părintele Lilley, după cum am arătat, credea că manuscrisul aparținuse cândva grupului gnostic de mistici francezi, catarii. Această speculație sugerează că sudul Franței este sursa acestui document.

Să fi fost vreo formă de genealogie, un text bine păstrat de membrii familiilor care pretindeau că se trag din Casa lui David și despre care se știe că se aflau la Narbonne și în timpurile medievale? Celebrul călător medieval și scriitor evreu Benjamin de Tudela, în vizită orașul Narbonne în 1166, menționează comunitatea evreiască condusă de un „descendent al Casei lui David, după cum rezultă din arborele familiei”³⁸⁶.

³⁸⁶ Zuckerman, *A Jewish Principedom în Feudal France 768–900*, p. 58.

Pe de altă parte, oare avem de-a face cu traducerea medievală franceză a unui document mai vechi, poate a unuia de la Ierusalim, datând la rândul-i din secolul I d.Hr.? După cum vom vedea, este posibil, fiindcă s-au mai găsit asemenea documente.

ÎN ADESEORI CIUDATA lume a comerțului cu antichități din Orientul Mijlociu, totdeauna au existat zvonuri, noi descoperiri valoroase și afaceri bune de încheiat. Și printre aceste ponturi și zvonuri de mâna a treia totdeauna s-a vorbit despre existența unor documente periculoase pentru Vatican, documente care, atingând subiectul lui Isus într-o manieră neprecizată, sunt un fel de „sabie a lui Damocles”. Nu se cunosc exact detaliile. Zvonurile persistau totuși și eram interesat să aflu de unde veneau.

De abia după opt ani de la publicarea cărții *Holy Blood, Holy Grail*, cu ajutorul unor persoane implicate în domeniu, am ajuns la sursa zvonurilor și la proprietarul documentelor care le provocaseră.

Era un israelian care trăise mult timp într-un mare oraș european, un om de afaceri foarte bogat, dar a cărui adevărată pasiune o reprezentau obiectele antice cu simbolistică religioasă, pe care le colecționa fără a ține seama de prețul lor. Mi-a explicat motivul: „Toți oamenii caută un mod de a comunica direct cu Dumnezeu.

Putem folosi simbolurile ca să ne ajute să ajungem direct la Dumnezeu”.

Era o persoană cultă, cu maniere impecabile, deosebit de inteligent, dotat cu o mare şiretenie şi intuiţie. Doar un om de curaj ar încerca să-l întreacă într-o afacere cu antichităţi. M-a poftit în casă şi mi-a oferit o cafea. Stând pe canapea, m-am uitat la măsuţa din faţa mea. Avea o suprafaţă de sticlă deasupra. Dedesubt era o placă ceramică mare, gri: era modelul unui templu canaanean, îngheţat parcă în timp. Pietrele sacre se aflau la un capăt al locului sfânt şi mai multe figuri de ceramică erau reprezentate în timpul serviciului ritual, îndeplinit chiar în acel moment. Fiecare figură era un unicat, cu o altă funcţie în ritual. M-am tot uitat la piese, conştient că era absolut extraordinar. Modul de desfăşurare al ritualului era clar din reprezentare. Dar din câte ştiam, niciun om de ştiinţă nu văzuse această piesă – nu oficial, cel puţin.

Toată casa cuprindea cabinete cu temperatură şi umiditate controlate, care conţineau multe unicate – aşa cum orice muzeu din lume şi-ar fi dorit să aibă. M-a plimbat peste tot şi mi-a indicat anumite comori mai speciale înainte de a ne întoarce pe canapea. Acolo, soţia lui ne-a mai adus cafea şi el mi-a spus câte ceva din povestea lui.

În trecut fusese prieten cu Kando, traficanul de Manuscrise de la Marea Moartă. Obişnuia să fie intermediarul dintre Kando şi israelieni şi fusese

și el implicat în afacerea cu Manuscrisul Templului, care îl ridicase pe Kando împotriva israelienilor. Kando încerca să vândă manuscrisul. Prietenul meu s-a dus cu o bucată din el la Yigael Yadin care i-a spus să-l cumpere indiferent de preț. Negocierile avansau când a izbucnit Războiul de Șase Zile; după ocuparea West Bank de către forțele israeliene, în iunie 1967, Yadin s-a dus la Kando acasă în Bethlehem să ia el însuși manuscrisul. Știa că era ascuns pe acolo pe undeva. Kando a fost arestat și interogată timp de cinci zile. Manuscrisul a fost găsit în cele din urmă, ascuns în hornul casei, ceea ce explică faptul că i-au fost stricate capetele.

Kando, furios din cauza acestui tratament, a refuzat să mai facă vreo afacere cu israelienii, dar i-a spus prietenului meu că avea o colecție întreagă de manuscrise și fragmente pe care le transferase toate la Damasc. A mai spus că erau și alte peșteri necunoscute arheologilor, unde beduinii găsiseră și mai multe documente. Din păcate, practica acestora era să taie textele în bucăți și să le vândă fragment după fragment. Așa obțineau un preț mai bun. Prietenul meu mi-a spus că în ultimul an primise o bucată mai lungă de douăzeci de centimetri de manuscris – descris mai degrabă ca sectar decât biblic dar prețul ci era de 500 000 de dolari, iar pe întregul manuscris se cereau 10 milioane de dolari. Desigur că prețul era negociabil.

Prietenul meu mi-a spus o istorie despre Yigael Yadin pe care o mai auzisem și din alte surse. Când Yadin săpase la Masada, găsisese multe fragmente de text acolo. Desigur că a tradus multe dintre ele, dar altele le-a dus la Londra, unde le-a ascuns în depozite sigure la bănci, sub nume false. Prietenul meu spunea că îi vânduse lui Yadin un manuscris mai mare despre care știa cu siguranță că a fost dus la Londra pentru depozitare.

Din nefericire, Yadin a murit în 1984 și nu a lăsat niciun indiciu despre băncile unde își ținea cutiile sau numele sub care erau înregistrate. Așa că, până când băncile nu deschid cutiile și le descoperă, textele vor fi pierdute pentru cercetare.

Apoi persoana mea de legătură a adus vorba despre „Dosarele Isus”.

La auzul acestora, soția lui a devenit aproape isterică, gesticulând violent și strigând, după care a ieșit furioasă din cameră. Nu înțelegeam limba în care vorbea, așa că nu știu ce a zis, dar era foarte clar că nu dorea să se discute despre acele documente.

Mi-a spus povestea. La începutul anilor 1960, în goana lui după antichități, cumpărase o casă în Ierusalimul Vechi. A început să sape în pivniță până la stratul de pietriș, ajungând de fapt în zona înconjurătoare a Templului din Ierusalim de la începutul erei creștine. În 1961, a descoperit două documente scrise pe papirus, cu un text în aramaică, împreună cu mai multe obiecte care i-

au permis să le dateze în anul 34 d.Hr.

Textele pe papyrus erau două scrisori în aramaică către Sanhedrin. Prietenul meu a continuat spunând că autorul semna *bani meshiha* – Mesia Fiilor lui Israel. Am rămas stupefiat. Oare chiar auzeam toate acestea? Am continuat să ascult cu atenție.

Acest personaj, Mesia Fiilor lui Israel, se apăra împotriva acuzațiilor Sanhedrinului – desigur că fusese acuzat că se autointitulează „fiul lui Dumnezeu” și i se ceruse să se apere. În prima scrisoare, Mesia explică faptul că el nu spune că este Dumnezeu, ci că „Spiritul lui Dumnezeu” este în el – nu că ar fi fost *fizic* fiul lui Dumnezeu, ci că spiritual era fiul adoptiv al lui Dumnezeu. Și adăuga că oricine se simțea plin de acest „spirit” era „fiu de Dumnezeu”.

Cu alte cuvinte, Mesia – care probabil că este învățătorul pe care-l cunoaștem ca Isus – afirmă explicit în aceste scrisori că el nu este de origine divină, nu mai mult decât oricine altcineva. Putem fi siguri că Vaticanul nu ar dori o asemenea informație să fie făcută publică.

Pe când ascultam istoria, eram uimit de asemănarea cu un incident foarte ciudat din *Evangelia după Ioan* (10:33–35) – într-un scurt pasaj, îi descrie pe iudei ca hotărâți să-l bată pe Isus cu pietre pentru blasfemie. Îl acuză: „Tu care ești doar om, te faci Dumnezeu”. Isus le răspunde calm la provocare, citând din Psalmul 82: „Nu este

scris în Legea voastră: Eu am zis: «Sunteți dumnezei»? Așadar legea a numit «dumnezei» pe aceia căroră le-a vorbit Dumnezeu”. Oare Evanghelia conține de fapt o rămășiță camuflată a investigației asupra lui *meshiha* întreprinsă de Sanhedrin?

După descoperirea celor două scrisori pe suport de papirus, prietenul meu le-a arătat lui Yigael Yadin și lui Nahman Avigad cerându-le părerea. Ambii au considerat că documentele erau reale și de o mare importanță.

Din păcate, ei au vorbit cu cercetători catolici – foarte probabil membrii ai École Biblique și consultanți ai Comisiei Biblice Pontificale – fiindcă zvonul a ajuns la urechile papei Ioan al XXIII-lea. Papa a trimis vorbă înapoi israelienilor, cerându-le să distrugă aceste documente.

Prietenul meu a refuzat, dar a garantat că nu aveau să fie publicate pentru următorii douăzeci și cinci de ani. Și așa a fost.

Când l-am întâlnit, cei douăzeci și cinci de ani trecuseră de mult, dar el tot refuza să scoată documentele, fiindcă ar fi produs probleme între Vatican și Israel și ar fi întesit antisemitismul.

Înțelegeam de ce era soția lui supărată.

Iar eu eram disperat să văd documentele despre Isus. Vroiam să fiu sigur că existau cu adevărat și să zic: „Da, există, și le-am văzut cu ochii mei”. Dar prietenul meu a refuzat, mi-a spus că nu este pregătit să mi le arate în acel moment. Dar avea

alte comori pe care era gata să mi le arate atunci și care erau de mare interes pentru mine. Așa că, în următoarele câteva luni, l-am vizitat de mai multe ori pentru a vorbi și a vedea ce mai achiziționase. Apoi, într-o zi, imediat după ce ajunseseam, a ieșit luându-și haina.

„Hai cu mine acum”, a zis. „Ai timp?”

Sigur că aveam timp.

Am mers în partea cealaltă a orașului, m-a dus la un seif care era atât de mare că puteai să mergi prin el și, la fel ca și celelalte cabinete ale lui, avea temperatura și umiditatea controlate. L-am urmat. Acolo mi-a arătat două papirusuri acoperite cu sticlă. Fiecare avea cam nouă centimetri lungime și cinci lățime. Le-am ținut cu grijă. Așadar, acestea erau documentele Isus, scrisorile lui Isus către Sanhedrin. Chiar existau. Le țineam în mână. Am tăcut pentru un moment și am savurat în liniște clipa.

Era una din acele clipe pline de frustrare când îmi doream să știu limbi străvechi, ca unii oameni de știință pe care îi cunosc. Din păcate, nu aveam ce face. Este ca și cum ai ține un cufăr plin de comori, dar nu ai cheia să-l deschizi. În ciuda experienței mele de ani de zile cu manuscrisele, eram copleșit de importanța a ceea ce țineam în mâini. Eram mut de respect și uimire gândindu-mă la schimbările din istoria noastră pe care aceste scrisori le-ar produce dacă ar fi fost publicate. Dar, cel puțin, erau în siguranță. Le-am

dat înapoi. A zâmbit. Am plecat să mâncăm.

Nu știu ce am mâncat în ziua aceea, fiindcă eram complet absorbit de implicațiile a ceea ce tocmai văzusem. Doream să afle toată lumea despre aceste documente. Voiam să ies pe stradă și să strig la toți trecătorii că „sabia lui Damocles” există, am văzut-o și am ținut-o în mână.

De atunci m-am hotărât să fac tot ce-mi sta în putință să duc scrisorile acelea la un cercetător pentru analiză și traducere și știam care era persoana cea mai potrivită.

S-A DOVEDIT adevărat ceea ce am bănuir când sursa noastră, rev. Dr. Douglas Bartlett, ne-a vorbit despre manuscrisul care conținea aceste dovezi incontestabile despre faptul că Isus era în viață în anul 45 d.Hr. De mult suspectasem că dovezile acestea trebuiau să fie într-o formă laică și nu aceea de documente biblice. Exact natura de necontestat a unor asemenea documente le face atât de credibile – adică pledoaria unui om care se apără în fața curții de judecată. După cum am afirmat mai înainte, pentru a-l înțelege în totalitate pe Isus al istoriei, cele mai multe indicii și secrete le găsim printre asemenea documente laice.

De multe ori, arhivele lumii abia dacă au fost atinse, kilometri după kilometri de documente există în uriașele biblioteci de la Vatican, Istanbul, Cairo, Londra, Paris, Berlin, și multe alte orașe. Descoperiri ale unor documente

necunoscute sau de mult pierdute sunt adeseori făcute în aceste colecții. Fragmente sau texte mai lungi pot sta nedescoperite, mai ales în bibliotecile islamice, având în vedere că mulți cărturari musulmani din perioada medievală au studiat textele mai vechi și au citat pasaje lungi din ele în criticile lor. Mai mult, multe dintre texte provin din versiuni foarte vechi în siriacă – o versiune a limbii aramaice pe care o vorbea Isus – poate de la comunitățile nestoriene creștine, și, mai târziu, de la mănăstiri, din secolul al V-lea înapoi, care au fost de multe ori refugiu pentru supraviețuitori iudeo-creștini și manuscrisele lor. Astfel, se poate considera foarte probabil că unele dintre textele timpurii, relevante pentru viața și timpurile lui Isus, să fie găsite în vreun manuscris înregistrat greșit într-una din aceste colecții.

Și apoi, desigur, după cum am notat deja, mai sunt colecționarii particulari care, fiind gata să plătească, de multe ori au primit de ales din materialul luat din străvechile biblioteci și descoperit în camere ascunse sau în ruine, adânc sub nisip.

Inevitabil, așa cum vom vedea, vor mai fi și alte descoperiri.

PAISPREZECE CULTURA DE SCHIMB

Era seara devreme. Lumina din cabinet începea să pălească. Cerul englezesc aluneca spre

orizontul întunecat al nopții. Profesorul Eisenman și cu mine discutam liniștiți: dar amândoi eram cu gândurile în altă parte. În sfârșit a sosit și momentul mult așteptat: faxul a prins deodată viață, tăcând iritant. Am amuțit gândindu-ne la ce aveam să vedem.

M-am surprins întrebându-mă amuzat și obosit în același timp asupra naturii neobișnuite a momentului. Așteptam să primim de la un hotel din Elveția o parte dintr-un text vechi de peste două mii de ani, un manuscris de la Marea Moartă. Și iată că faxul sosea rând după rând.

Când a ieșit prima pagină, Eisenman a smuls-o nerăbdător din mașină, a privit-o repede, iar după aceea a lăsat-o să cadă cu dispreț în poala mea. Mi-am dat seama imediat că nu aveam niciun motiv să ne entuziasmăm. Era o copie după un text iudaic din Tora iudaică, vechi de o sută sau două de ani – un obiect bun de avut, destul de neobișnuit, dar cu siguranță nu parte dintr-un Manuscris de la Marea Moartă. Ne era clar amândurora că proprietarii musulmani ai acestui text nu aveau nicio idee despre diferența dintre cele două. Nu ne mai miram. Să facem rost de genul de text la care speram era o acțiune cu bătaie lungă. Dar trebuia continuat având în vedere că nu se știe niciodată când apare ceva cu adevărat important. Și asemenea situații apar des, după cum aveam să aflăm în curând, în momentele când te aștepți mai puțin.

CÂNDVA în primăvara următoare, eu și soția mea luam prânzul acasă la un prieten american care locuia pe insula mediteraneană Mallorca. Mai erau și alți invitați, inclusiv un om de afaceri pe care-l mai întâlnisem o dată sau de două ori înainte.

— V-am citit cartea despre Manuscrisele de la Marea Moartă, mi-a spus dintr-odată, aplecându-se spre mine.

Am fost surprins. Îl cunoșteam ca un om de afaceri care respecta legea – sau oricum se menținea la limita ei – și nu aș fi crezut că l-ar fi interesat să citească despre Manuscrisele de la Marea Moartă. Locuia într-unul din statele arabe din golf cu ultima nevastă și făcuse și pierduse mai multe averi. Nu ghiceam unde se afla în acest ciclu, la momentul discuției.

— Știu unde s-ar mai afla niște manuscrise.

— Alte Manuscrise de la Marea Moartă? am întrebat, încă puțin amuzat de ceea ce părea o conversație ciudată venind din partea unuia ca el.

— Da, a răspuns. În Kuweit. Valorează mult? a mai întrebat într-un mod care ar fi părut nevinovat dacă ar fi venit de la oricine altcineva.

— Da, am răspuns, menținând același aer distrat, dar atent la subtext, care îmi atrăsese dintr-odată atenția. În cazul în care sunt cele care trebuie. Mă refer la manuscrise sectare, adică acelea specifice comunității evreiești care le-a

creat, cu detalii ale regulilor și atitudinilor față de templu; acelea sunt valoroase. La fel și cele numite *peshes*, comentarii pe secțiuni din texte biblice. Textele biblice standard sunt cele mai puțin valoroase.

Nu mi-a răspuns timp de un minut. Așteptam. Cred că îmi țineam respirația.

— Ar trebui să vorbești cu un prieten de-al meu, a spus în cele din urmă. Este în serviciul de informații. A menționat după aceea numele statului din Golf și a mai adăugat: Cunoaște multă lume. Dar lasă-mă să vorbesc eu întâi cu el.

— De acord, am zis rece. Anunță-mă când e pregătit!

Pe parcursul următoarelor zile nu am primit nicio veste, așa că m-am întors acasă, în Anglia. Dar curând după aceea am primit un fax. Spunea: „Sună-l pe Saad”, și îmi dădea mai multe numere de telefon. Iar la sfârșit menționa: „Nu vrea ca manuscrisele să ajungă la israelieni”. Am descoperit că și aici se băga politica.

L-am sunat imediat pe Saad și, suspicios în privința afirmației sale că ar fi avut acces la niște manuscrise, l-am întrebat. Era binevoitor, familia lui îl cunoscuse pe Kando, bătrânul negustor de antichități din Bethlehem care adusese manuscrisele la lumină de la bun început și care era suspectat că ar fi deținut multe altele. Saad îmi spunea ceea ce mai auzisem: manuscrisele în discuție se aflau în Kuwait, dar în posesia unui

membru al familiei.

— Poți să-mi faci rost de o descriere amănunțită a lor? l-am întrebat, gândindu-mă la confuzia de care eu și Eisenman avusesem parte mai înainte cu fragmentul din Tora. Saad mi-a promis să mă sune înapoi.

După o săptămână, m-a contactat cu informația pe care i-o cerusem: erau două manuscrise diferite, dar ambele erau scrise pe piele fină. Eram deja foarte entuziasmat: părea să fie adevărat. Totuși mai aveam nevoie de ceva informații înainte să continuu.

— Saad, i-am spus, pot să adun banii pentru a cumpăra textele, dar ca să pot să încep negocierile pentru preț trebuie să știu despre ce fel de texte este vorba și despre cât de valoroase sunt. Poți să-mi trimiți o fotografie o unei părți mici din textul fiecărui manuscris?

Saad mi-a promis că mă va contacta din nou, dar înainte de a închide și-a exprimat aceeași preocupare ca și mai înainte. Mi-a cerut să promit că aceste manuscrise nu vor ajunge la israelieni.

I-am răspuns că o asemenea promisiune nu era posibilă, fiindcă nu aveam idee ce urma să se întâmple cu documentele după vânzarea lor, dar am menționat că banii pe care speram să-i strâng veneau dintr-o sursă americană. Saad părea mulțumit cu răspunsul meu.

Am început imediat să strâng fonduri, presupunând că prețul de plecare va fi undeva

între unu și două milioane de dolari. Se întâmplase cu câțiva ani înainte ca niște bancheri americani să mă contacteze să-mi spună că sunt interesați de manuscrise străvechi mai degrabă decât de acțiuni și dividende, și-mi ceruseră să-i informez dacă dădeam peste asemenea obiecte, mai ales Manuscrise de la Marea Moartă. Din moment ce această sursă de finanțare părea să fie folositoare în viitor, am fost de acord cu o singură condiție: ca oamenii de știință să aibă acces la documentele în cauză pentru a fi studiate și traduse de îndată ce erau obținute. Dacă investitorii erau de acord cu această unică mențiune, puteau să controleze dreptul de publicare. Li s-a părut rezonabil, așa că m-am asigurat că se va întâmpla întocmai.

I-am sunat pe investitori și, după cum anticipasem, erau interesați. Am promis să-i sun din nou după ce vedeam fotografiile manuscriselor și eram în stare să confirm exact ce fel de scrieri erau. Am așteptat după aceea ca Saad să-mi trimită pozele. Din păcate, încă mai aștept. Nu am mai auzit nimic despre Saad de atunci. Implicarea investitorilor necunoscuți fără garanția despre unde aveau să ajungă manuscrisele îl speriasc.

Până la urmă, deși se pot ivi alte contexte politice, știm că manuscrisele sunt acolo, în Kuwait, la familia lui Saad, și la alții ca el, păstrate cu titlul de investiții. Banii își vor schimba stăpânul într-un final, iar oamenii de știință vor

avea acces la ele, fiindcă o investiție este bună atât timp cât aduce profit, chiar dacă trece o generație până se face tranzacția. Partea nefavorabilă a modului acesta de a face afaceri este că, fără îngrijire de specialitate, aceste manuscrise se pot deteriora foarte tare și se pot dezintegra în cele din urmă. Nu putem decât să sperăm că și cel mai novice întreprinzător se va gândi la acest lucru și va lua măsurile necesare ca să-și protejeze investiția.

Este clar că cele două manuscrise sunt doar unele dintre cele care se mai află „unde, acolo”. Magen Broschi, fost director al Raciei Cărții din Ierusalim, unde Manuscrisele de la Marea Moartă sunt expuse, mi-a spus că există și alte documente, încă nevăzute de oamenii de știință. I-am atras o dată atenția pe când discutam despre Manuscrisul de la Marea Moartă trimis șefului CIA de la Damasc, Miles Copeland. Atunci Broschi mi-a oferit un târg interesant. Mi-a spus: „Dacă obții informații despre acest lucru, îți dau în schimb...”, aici a început să se poticnească, căutând să fie cât mai precis în exprimare, „Îți dau în schimb date suplimentare despre manuscrisele lipsă”³⁸⁷.

În ultima vreme au reapărut zvonuri provenite de obicei din surse demne de încredere cu privire la o altă ascunzătoare de texte gnostice scoase la vânzare. Textele vin din zona Nag Hammadi, unde

³⁸⁷ Interviu cu Magen Broschi, 21 mai 1990.

s-a făcut prima descoperire a textelor gnostice, în 1945. Dacă ele provin cumva din aceeași bibliotecă monastică, atunci există toate șansele să fie texte necunoscute nouă. Cu alte cuvinte, ar fi o adevărată comoară pentru oamenii de știință și o sursă de informații care ar fi analizate timp de generații întregi de cercetători. Abia aștept ca textele să iasă la suprafață.

TREBUIE să recunosc că modul neobișnuit în care piața neagră operează este de-a dreptul frustrant pentru autorități și pentru cercetători, totuși cu toții se supun restricțiilor ei, petru că, dintr-o mulțime de motive, este singurul mod de a obține accesul la materialul care circulă în ascuns.

Tranzacțiile se fac în general foarte discret, chiar în secret. Informație certă despre ce sau ce nu a trecut dintr-o mână în alta este greu de obținut. Totul se face prin viu grai. Înțelegerile personale, odată asumate, nu mai pot fi rupte. Toate tranzacțiile sunt de mare importanță, dar conduse cu superficialitate, uneori sub impulsul momentului. Totuși în spatele aparenței de degajare se află un ochi atent la profit pentru vânzători și un ochi la fel de atent la valoare de partea cumpărătorilor. Nici unii, nici alții nu sunt proști.

Toți cei care participă respectă singura certitudine pe această piață: atunci când există bani, apar și antichitățile care contribuie la

îmbogățirea patrimoniului omenirii.

În numeroșii ani de când sunt familiarizat cu această piață, am auzit multe istorii și am întâlnit pe câțiva dintre cei cu care au început acestea. O asemenea istorie care mi-a trezit atenția se referă la orașul vechi evreiesc de la Khaybar, din Arabia, cam la 180 de kilometri de Medina. Pe vremea lui Mahomed, era un înfloritor centru comercial, bine apărat cu ziduri și forturi, dar când au luptat împotriva lui Mahomed, acesta a atacat și l-a cucerit în cele din urmă. După moartea lui Mahomed, cei mai mulți dintre evrei au fost expulzați și mulți au mers să locuiască în Ierihon.

La un moment dat, în 1980, guvernul Arabiei Saudite construia un drum în acea zonă. Un buldozer a dat peste niște ruine, scoțând la iveală o casă care îi aparținuse cândva unui cărturar foarte bogat. A fost descoperită și biblioteca acestuia, plină de manuscrise și codice – câteva sute. Printre acestea, mi s-a spus că erau piese de teatru ale unor autori greci și romani, printre care unele ce nu supraviețuiseră în nicio altă formă. Dar cea mai importantă piesă dintre toate era un codice al uneia dintre primele ediții ale *Istoriei războiului iudeilor împotriva romanilor*, scrisă de Iosefus. Toate copiile pe care le avem în prezent ale lucrărilor lui Iosefus datează din Evul Mediu și au pasaje creștine adăugate și nu știm exact ce anume a fost îndepărtat din ele. Codicele acesta antedata orice formă de manipulare politică

despre care am vorbit și se găsea în mâinile unui învățat evreu. Am putea presupune că era un original. Mi s-a spus că ar conține toate referințele originale la *Zaddikim*, „Cei Drepti” – în mod clar același grup care a creat Manuscrisele de la Marea Moartă – mențiuni care au fost eliminate din toate celelalte ediții care s-au păstrat de la Iosefus.

Deși cea mai mare parte a materialului iudaic care se găsește în țările islamice este distrus din cauza politicii contemporane și din dorința de a suprima orice dovadă a prezenței iudaice în aceste țări, uneori mai există fragmente care supraviețuiesc și sunt discret scoase la vânzare. L-am întâlnit pe proprietarul acestor texte, care umpleau șase cutii. Deocamdată le depozitează, poate pentru un profit ulterior. Din nefericire, mi-a refuzat cererea ca un specialist să le catalogheze.

De fapt, dorința aceasta a mea a provocat chiar probleme. Am menționat existența acestor documente unui cercetător pe care-l cunoșteam. Le-am făcut după aceea cunoștință celor doi, în speranța că el avea să obțină acces la colecție. Săptămâna următoare – fără să-mi spună nimic despre ce intenționa să facă – omul meu de știință și șeful universității unde predă i-au făcut o vizită persoanei recomandate de mine cu oferta de a construi un centru de milioane de dolari și o fundație academică care să adăpostească acele texte dacă ar fi fost date universității.

Omul m-a sunat mai târziu în cursul acelei zile,

foarte furios, spunându-mi că i-a dat pe cei doi afară din casă și că, dacă îl mai puneam în asemenea ipostaze, nu avea să-mi mai vorbească niciodată. Am fost certat pe bună dreptate și am fost deopotrivă dezamăgit că cercetătorul îl abordase pe omul meu fără să-mi spună. Dar nu mă surprindea prea tare. Trebuia să recunosc că punctul lui de vedere merita o șansă. Deși tentativa a eșuat, din câte știu eu documentele sunt încă la păstrare.

Cât va mai dura această luptă dintre cercetători, comercianți și colecționari, nu poate spune nimeni.

Este clar că există o vastă paletă de descoperiri, care sper că vor deveni accesibile lumii cercetării în curând, dar circumstanțele intermediare care le mențin ascunse sunt multe și complicate. În primul rând este problema legală care trebuie luată în considerare.

ÎN 1970, UNESCO a organizat un summit pentru a analiza modalitățile de a opri traficul ilegal de antichități și pentru a asigura păstrarea moștenirii culturale. Rezultatul a fost o propunere ca statele membre UNESCO să repatrieze antichități furate sau exportate în țările lor. Din nefericire, impactul acestei înțelegeri a fost diminuat de cei care au refuzat să semneze sau au așteptat mulți ani pentru a fi de acord.

În 1995, o convenție europeană care implica

UNIDROIT, un institut internațional de drept cu sediul la Roma, specializat în dreptul internațional, a fost ținută pentru a continua mai vechiul acord UNESCO. Această convenție se concentra mai ales pe restituirea obiectelor de cult furate. Dacă mai vechea convenție avusese de-a face cu obiecte furate din muzee, biserici sau alte instituții, înțelegerea la care s-a ajuns în 1995 a declarat că toate obiectele de cultură deținute ilegal de un colecționar – indiferent dacă inițial au fost dezgropate legal prin săpături oficiale sau prin încălcarea dreptului proprietății – aveau să fie considerate furate. Chiar dacă obiectele erau achiziționate curat, tot trebuiau să fie întoarse în țara de origine. Legea mai prevedea ca acela care făcuse achiziția – dacă era nevinovat – să fie despăgubit pentru pierderea financiară. Acest mod de a oferi compensații cumpărătorilor nevinovați era în dezavantajul țărilor sărace și, ca urmare, mai multe state membre nu au ratificat legea.

Introducerea unei asemenea legislații, ratificată sau nu, i-a făcut pe colecționarii de obiecte riscante să înceapă să țină obiectele și mai tănuite, și mai discrete. După cum s-a spus deja, unele state din Orientul Mijlociu doresc să elimine orice dovadă istorică a prezenței evreilor în țările lor. Orice antichități descoperite care oferă asemenea dovezi trebuiau imediat distruse. În mod normal, multe nu sunt distruse, ci ascunse

în geanta diplomatică sau, cu o documentație aparent legală, sunt vândute în taină colecționarilor. Dacă principiile UNESCO și UNIDROIT ar fi aplicate cu strictețe, atunci aceste obiecte ar fi restituite țărilor de proveniență, unde ar fi cu siguranță distruse. Așadar, măcar din acest punct de vedere, colecționarii păstrează importante obiecte de patrimoniu. Problema este că nu le pot arăta în mod oficial oamenilor de știință sau instituțiilor academice și muzeelor, din moment ce asemenea publicitate ar presupune și o invocare a prevederilor UNESCO și UNIDROIT.

Mi s-a arătat cândva o piatră sculptată a unui simbol iudeo-creștin reprezentând un candelabru cu șapte brațe – menorah – așezat pe o cruce cu brațe egale. Avea o suprafață de aproximativ un metru pătrat. Colecționarul mi-a arătat după aceea o fotografie, reprodusă într-o carte veche al unui simbol identic de pe peretele unei sinagogi din Siria. Am fost derutat. „Arată la fel...”, am zis. „Da”, a răspuns, „este aceeași piesă. Sirienii au distrus clădirea și au construit un drum peste situl respectiv, dar am reușit să obțin sculptura.”

Chiar dorim ca piesa aceasta să se întoarcă în Siria?

Dar asemenea exemple nu pot scuza comerțul clandestin, fiindcă conservarea unui obiect – tăblița scrisă sau o sculptură – aduce doar o mică parte valorilor culturii unei țări. Important pentru oamenii de știință este contextul în care aceste

obiecte sunt descoperite, fiindcă acesta este cel care oferă informații despre trecut. Din nefericire, piața clandestină lucrează aproape în întregime în secret și, în plus, odată ce un sit arheologic a fost excavat, este terminat – nu se mai poate pune nimic la loc. Așadar, când un obiect apare pe piață fără nicio informație referitoare la proveniența sa, valoarea lui raportată la moștenirea noastră culturală este diminuată în mod fatal împreună cu aceea a sitului de unde a fost excavat.

Există într-adevăr pe piața neagră o masă de texte, manuscrise și documente seculare de valoare – este neîndoielnic. Și este de asemenea inevitabil ca mare parte din acest material scris să cadă la un moment dat în mâinile cercetătorilor care să-l traducă. Numai de aici și ne putem aștepta la descoperiri noi. Dar după cum am văzut, traducerea unui text nu este decât începutul unui proces mult mai important: cel de interpretare și înțelegere a poporului care i-a dat naștere. În acest scop, contextul este esențial: oferă măsura fie a realității, fie a imaginii.

PE TOT PARCURSUL scrierii acestei cărți, am căutat cunoașterea într-un context anume – acela al Egiptului și Iudeii din primul secol al erei noastre, o perioadă din care există prea puține date de care să fim siguri. Am văzut cum poate fi controlat contextul și forțat să susțină o istorie care nu este adevărată. Isus al istoriei nu avea

cum să fie conform teologiei lui Isus al credinței.

Pe parcursul acestei călătorii, am aflat că Isus a respins activitatea politică a susținătorilor săi zeloți. Există informații importante care au fost omise, după cum am văzut. Am remarcat, de asemenea, că nu există dovezi că ar fi murit pe cruce; de fapt, dovezile care au supraviețuit sugerează altceva. Și dacă nu a murit pe cruce, ce se întâmplă cu învierea? Sau cu divinitatea lui? Cu egalitatea lui în Sfânta Treime? Aceste pretenții dispar când se oprește roata.

Am descoperit că toate afirmațiile despre Isus au apărut mult mai târziu, rezultatul unei ambalări atente a evenimentelor istorice care au fost în mod deliberat distorsionate pentru a sluji unui program teologic clar, unul care menține până astăzi un număr de noțiuni ciudate și excentrice. Mai mult, printre acestea este credința că doar bărbații erau ucenici apropiați ai lui Isus și astfel femeile nu pot sluji ca preoți, episcopi și papi. Cu această descoperire, dominația masculină a succesiunii apostolice se destramă, împreună cu pretenția Romei de a fi succesoarea de drept.

Și în mod crucial am descoperit că nu există dovezi care să demonstreze că Isus intenționa să fie slujit ca un zeu. Dimpotrivă, învățăturile lui arată că dorea ca fiecare să aibă ocazia să călătorească în Lumea de Dincolo pentru a descoperi divinitatea pentru ea însăși, sau el însuși – sau, după cum a spus, să călătorească în

împărăția Cerurilor și să se umple de „Spiritul lui Dumnezeu”.

Unde a învățat Isus toate acestea? Nu în Galileea, am tras noi concluzia, ci mai degrabă în Egipt, unde comunitatea iudaică pare să fi fost mai diversă decât aceea din Palestina și să fi alimentat o abordare mai mistică a religiei.

În plus, nimic din descoperirile noastre nu sugerează că Isus a plănuit vreodată să înceapă o religie, nici vorbă să încurajeze pe alții să pună pe hârtie cuvintele lui și să le organizeze într-o colecție oficială de învățături. De fapt, reversul situației este foarte probabil. Cred că nu s-ar fi supărat de loc dacă oamenii l-ar fi uitat, ceea ce era mai important pentru el era ca oamenii să nu uite calea spre împărăția Cerurilor, o noțiune care nu era limitată la iudaism sau creștinism: „A ignora divinul este viciul suprem”, declară textele atribuite lui Hermes Trismegistus³⁸⁸.

Ar trebui să ne fie acum clar că istoria este maleabilă: avem faptele noastre, dar nu avem niciodată destule pentru a spune cu mâna pe suflet că știm cu adevărat ce s-a întâmplat. Toată istoria este mit, o poveste creată ca să aibă sens pornind de la câteva evenimente pe care le știm. Trecutul este o ipoteză creată pentru a explica și justifica prezentul.

Într-un fel anume nici nu contează, miturile

³⁸⁸ Copenhaver, *Hermetica*, tractate XI, 21, p. 42.

există ca să comunice înțelesuri, nu istorie. Dar în epoca aceasta științifică, vrem să știm că miturile pentru care trăim sunt, dacă nu adevărate, atunci măcar o aproximare a adevărului. Vrem să știm că Isus a fost cu adevărat crucificat, că Cezar chiar a fost ucis de Brutus, că Pavel chiar a avut o revelație pe drumul Damascului. Toate aceste evenimente sunt plauzibile, și nu există niciun motiv intrinsec pentru care nu ar fi adevărate.

Dar ce să facem cu credința referitoare la un Isus care merge pe apă? Cu un Isus care a înviat din morți? Cu un Petru care a înființat biserica și papii infailibili? Niciuna dintre aceste credințe nu sunt plauzibile și nu există niciun motiv care să le facă adevărate. Dar sunt la fel de mulți oameni care cred și unele și altele.

Lumea noastră modernă este dominată de „religia cărții” – creștinism, iudaism și islamism. Trebuie să înțelegem că a ne baza adevărul pe cuvântul scris înseamnă a-l face vulnerabil la toate problemele interpretării și traducerii, fără a menționa aici distorsionarea religioasă. Pericolul cărților este că adăpostesc o dependență de credință mai degrabă decât o cunoaștere; iar dacă a existat un laitmotiv al călătoriei noastre, el este acela că trebuie să urmăm calea pentru noi înșine și să-i experimentăm greutățile, plăcerile și profunzimile direct, nu la modul imaginar sau ca experiențe de mână a doua.

Și cu aceasta trebuie să închei călătoria noastră,

nu fiindcă nu am avea unde să mergem mai departe, fiindcă avem unde merge, ci fiindcă am călătorit destul deja și este timpul să facem o pauză și să reflectăm cât de departe am ajuns.

Acum, că ne oprim, nu ne rămâne decât să-l cităm pe marele persan sufist Jelalud-dim Rumi, care, scurt și la obiect, le-a strigat tuturor care vor să asculte: „Vasele cu apă de izvor nu mai sunt suficiente. Duceți-ne direct la izvor!”³⁸⁹

Să bem direct de la izvor este dreptul nostru prin naștere. Să nu lăsăm pe nimeni să ne răpească această libertate!

BIBLIOGRAFIE

Abt, Theodor, și Erik Hornung. *Knowledge of the Afterlife: The Egyptian Amduat – A Quest for Immortality*. Zürich, 2003.

Apuleius, Lucius. *The Golden Ass (Măgarul de aur)*, trad. Robert Graves. Harmondsworth, 1976.

— *Metamorphoses (Metamorfoze)*, trad. J. Arthur Hanson, 2 vol. Cambridge, Mass, 1989.

Arberry, Arthur J., trad. *The Koran (Coranul)*, Oxford, 1998.

Aristofan. *The Frogs (Broaștele)*, trad. Kenneth Meleish. În *Plays: Two*. Londra, 1998.

Assmann, Jan. *The Search for God in Ancient Egypt*, trad. David Lorton. Ithaca, N. Y., și Londra, 2001.

— *The Mind of Egypt*, trad. Andrew Jenkins. New York, 2002.

Baigent, Michael. *From the Omens of Babylon*, Londra 1994.

Baigent, Michael, și Robert Eisenman. „A Ground-Penetrating Radar Survey Testing the Claim for Earthquake Damage of the Second Temple Ruins at Khirbet Qumran”. *Qumran Chronicle* 9 (2000): pp. 131–137.

Baigent, Michael, și Richard Leigh. *The Dead Sea Scrolls Deception*. Londra, 1991.

³⁸⁹ Rumi, „Jars of Springwater”, în *The Glance*, p. 1.

— *The Inquisition*. Londra, 2000.

Baigent, Michael, Richard Leigh, și Henry Lincoln. *Holy Blood, Holy Grail (Sângele sfânt și Sfântul Graal* - Editura RAO, 2003), New York, 1982.

Bede. *A History of the English Church and People*, trad. Leo Sherley-Price. Harmondsworth, 1979.

Bleeker, C. J., „Initiation in Ancient Egypt”. În *Initiation*, ed. Dr. C. J. Bleeker, pp. 49–58. Leiden, 1965.

— *Egyptian Festivals*. Leiden, 1965.

— *Hathor and Thoth*. Leiden, 1973.

Bowman, Alan K. *Egypt After the Pharaohs*. Londra, 1986.

Brandon, S. G. F. *Jesus and the Zealots*. Manchester, 1967.

— *The Fall of Jerusalem and the Christian Church*, ed. A II-a. Londra, 1974. (Prima ediție publicată în 1951).

Bruce, F. F. *The New Testament Documents*, ed. A V-a, rev. Londra, 1974.

Burkert, Walter. *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, trad. Edwin L. Minar Jr. Cambridge, Mass., 1972.

— *Ancient Mystery Cults*. Cambridge, Mass., 1987

Burrows, Miliar. *The Dead Sea Scrolls*. Londra, 1956.

Caplice, Richard I. *The Akkadian Namburbi Texts: An Introduction*. Malibu, 1974.

Catholic University of America, ed. *New Catholic Encyclopedia*, ed. II. Detroit, 2002.

Cauville, S., V-VI. Dendara. *Traduction: Les Crypts du temple d'Hathor*. Leuven, Paris, și Dudley, Mass., 2004.

Charles, R. H. *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*, 2 vol. Oxford, 1979.

Charlesworth, James H., ed. *Jesus and the Dead Sea Scrolls*. New York, 1995.

Chester, Greville J. „A Journey to the Biblical Sites in Lower Egypt.”

Palestine Exploration Fund Quarterly Statement (Londra) (1880): pp. 133–158. Churton, Tobias. *Gnostic Philosophy*. Rochester, Vt., 2005.

Clark, R. J. „Vergil, *Aeneid*, 6,40 ff „and the Cumaean Sybil's Cave.” *Latomus* 36 (1977): pp. 482–495.

Clement din Alexandria. *The Miscellanies*, trad. William Wilson, 2 vol. Edinburgh, 1867, 1869 (Ante-Nicene Christian Library, vol. IV și XII)

— *Stromateis, Books One to Three*, trad. John Ferguson. Washington, 1991.

Cohn, Haim. *The Trial and Death of Jesus*. New York, 1971.

Copenhaver, Brian P., ed. *Hermetica*. 1992.

Cousin, Victor. *Fragments Philosophiques*. Paris, 1840.

Curnow, Trevor, *The Oracles of the Ancient World*. London, 2004.

Denton, Richard, producător. *Did Jesus Die?* Planet Wild Productions pentru BBC, 2003 (transmis pe BBC 4 în Marea Britanie, 2004).

De Vaux, Roland. „Observations sur le Commentaire d’Habacuc découvert près de la Mer Morte”, *Revue Biblique* 58 (1951): pp. 437–443.

— *Archaeology and the Dead Sea Scrolls*. Oxford, 1977.

Dole, S. G. „New Evidence for the Mysteries of Dionysos.” *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 21 (1980): pp. 223–238.

Driver, G. R. *The Judaeae Scrolls*. Oxford, 1965.

Dupont-Sommer, André. *The Dead Sea Scrolls: A Preliminary Survey*, trad. E. Margaret Rowley. Oxford, 1952.

— *The Essene Writings from Qumran*, trad. Geza Vermes. Gloucester, Mass., 1973.

Ehrman, Bart D. *Lost Christianities*. Oxford, 2003.

Eisenman, Robert. *The Dead Sea Scrolls and the First Christians*. Rockport, Mass., 1996.

— *James the Brother of Jesus*, Londra, 2002.

Eisenman, Robert H., și James M. Robinson, introduce și index. *A Facsimile Edition of the Dead Sea Scrolls*, 2 vol. Washington, 1991.

Eisenman, Robert, și Michael Wise. *The Dead Sea Scrolls Uncovered*. Shaftesbury, Rockport, Mass., și Brisbane, 1992.

Eisler, Robert. *The Messiah Jesus and John the Baptist*, trad. Alexander Haggerty Krappe. Londra, 1931.

Eliade, Mircea. *Rites and Symbols of Initiation*. New York, 1958.

Encyclopaedia Iudaica, 16 vol. Ierusalim, 1974.

Enoch, The Book of. În *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament*, ed. R. H. Charles, vol. II, pp. 163–277.

Eusebius. *The History of the Church*, trad. G. A. Williamson. Harmondsworth, 1981.

Farnell, L. R. *The Cults of the Greek States*, 3 vol., Oxford, 1907.

Faulkner, R. O., *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, Oxford, 1969.

- *The Ancient Egyptian Coffin Texts*, 3 vol., Warminster, 1994.
- Fitzmyer, Joseph. *Atlantic Monthly* (decembrie 1986).
- Forman, Robert K. C. „Pure Consciousness Events and Mysticism.” *Sophia* 25 (1986): pp. 49–58.
- *The Problem of Pure Consciousness*. Oxford, 1990.
- Fraser, P. M. *Ptolemaic Alexandria*. Oxford, 1972.
- Fuller, Reginald C., ed. *A New Catholic Commentary on Holy Scripture*. Londra, 1969.
- Garcia Martinez, Florentino, trad., *The Dead Sea Scrolls Translated*, trad. Wilfred G. E. Watson. Leiden, 1994.
- Gichon, Mordechai. „The Bar Kochba War – A. Colonial Uprising Against Imperial Rome (131/2–135 C. E).” *Revue internationale d’histoire militaire* (1979): pp. 82–97.
- Gorman, Peter. *Pythagoras: A Life*. Londra, 1979.
- Guthrie, W. K. C. *Orpheus and Greek Religion*. Princeton, N.J., 1993.
- Halevi, Z’ev ben Shimon. *The Way of Kabbalah*. Londra, 1976.
- Hardie, Collin. „The Center of Avernus as a Cult-Ste”.
- la P. Vergili Maronis, *Aeneidos*, Liber Sextus, pp. 279–286. Oxford, 1977.
- Hasler, August Bernhard, *How the Pope Became Infallible*, trad. Peter Heinegg. New York, 1981.
- Hastings, James, ed., *Encyclopedia of Religion and Ethics*, 13 vol. Edinburgh, 1908–1926.
- Hayward, Robert. „The Jewish Temple of Leontopolis: A Reconsideration.” *Journal of Jewish Studies* 33 (1982): pp. 429–443.
- Heliodorus of Emesa. *An Aethiopian History*, scrisă în greacă de Heliodorus, tradusă în engleză de Thomas Underdowne Anno 1587. Londra, 1895.
- Hippolytus. *Philosophumena, or, the Refutation of All Heresies*, trad. F. Legge, 2 vol., Londra, 1921.
- Homer. *The Odyssey (Odiseea)*, trad. E. V. Rieu. Londra, 1952.
- Horbury, William. *Jewish Messianism and the Cult of Christ*. Londra, 1998.
- Hornung, Erik. *Conceptions of God in Ancient Egypt*, trad. John Baines. Ithaca, N. Y., 1996.
- Iamblichus of Apamea. *On the Mysteries of the Egyptians*, trad. Thomas Taylor, 1821. Frome (Prometheus Trust), 1999.
- Irenaeus of Lyon. *Against Heresies*. În *The Writings of Irenaeus*,

trad. Alexander Roberis și W. H. Rambaut, 2 vol. Edinburgh, 1868–1869.

Iverson, Erik. *Egyptian and Hermetic Doctrine*. Copenhaga, 1984.

Jonas, Hans, *The Gnostic Religion*, ed. II. Boston, 1963.

Jones, Alexander, editor general. *The Jerusalem Bible*, Londra, 1966.

Josephus, Flavius. *The Jewish War*, trad. G. A. Williamson. Harmondsworth, 1978.

— *The Antiquities of the Jews*, trad. William Whiston. Londra, n.d.

— *The Life of Flavius Josephus*, trad. William Whiston. Londra, n.d.

— *Wars of the Jews*, trad. William Whiston. Londra, n.d.

Justin Martyr. *Dialogue with Trypho*. În *The Writings of Justin Martyn and Athenagoras*, trad. Marcus Dods, Geroge Reith și B. P. Pratten. Edinburgh, 1867.

Kerenyi, C., *Eleusis: Archetypal Image of Mother and Daughter*, trad. Ralph Manheim. Londra, 1967.

King, Karen L., *The Gospel of Mary of Magdala*. Santa Rosa, Calif., 2003.

Kingsley, Peter. „Ezekiel by the Grand Canal: Between Jewish and Babylonian Tradition.” *Journal of the Royal Asiatic Society* seria 3, 2 (1992): pp. 339–346.

— „Poimandres: The Etymology of the Name and the Origins of the Hermetica.” *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 56 (1993): pp. 1–24.

— „From Pythagoras to the *Turba Philosophorum*: Egypt and Pythagorean Tradition.” *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 57 (1994): pp. 1–13.

— *Ancient Philosophy, Mystery and Magic*. Oxford, 1995.

— *In the Dark Places of Wisdom*. Inverness, Calif., 1999.

— *Reality*. Inverness, Calif., 2003.

Koester, Helmut. *Ancient Christian Gospels*, Londra, 1990.

Kramer, Heinrich, și James Sprenger. *Malleus Maleficarum*, trad. Montague Summers. Londra, 1996.

Layton, Bentley, trad. *The Gnostic Scriptures*. Londra, 1987.

Lea, Henry Charles. *A History of the Inquisition of the Middle Ages*, 3 vol. Londra, 1888.

Lichtheint, Miriam. *Ancient Egyptian Literature*, 3 vol. Berckley, Los Angeles, și Londra, 1980.

- Lilley, A. L. *Modernism: A Record and Review*. Londra, 1908.
- Livius, Titus, *The History of Rome*, trad. Rev. Canon Roberts, 6 vol., Londra, 1905.
- Lloyd, Seton, *The Archaeology of Mesopotamia*. Londra, 1978.
- Mack, Burton L., *The Lost Gospel: The Book of Q and Christian Origins*. San Francisco, 1994.
- Mazar, Amihai, *Archaeology of the Land of the Bible*. Cambridge, 1993.
- Megarry, Tim., *Society in Prehistory*. Basingstoke, 1995.
- Meinardus, Otto F. A., *The Holy Family in Egypt*. Cairo, 2000.
- Mellaart, James. *The Earliest Civilisations of the Near East*. Londra, 1965.
- Messori, Vittorio. *The Ratzinger Report*, trad. Salvator Attanasio și Graham Harrison. San Francisco, 1985.
- Modrzejewski, Joseph, *The Jews of Egypt*. Edingburgh, 1995.
- Murphy, Richard, *Thomas Aquinas, Lagrange and Biblical Renewal*. Chicago, 1966.
- Naydler, Jeremy, *Temple of the Cosmos*. Rochester, Vt. 1996.
- *Shamanic Wisdom in the Pyramid Texts*. Rochester, Vt. 2005.
- Noonan, John T., *Contraception*. New York, 1967.
- Ogden, Daniel, *Creek and Roman Necromancy*. Princeton și Oxford, 2001.
- O'Shea, Stephen, *The Perfect Heresy*. Londra, 2000.
- Oulton, John Ernest Leonard, și Henrz Chadwick, *Alexandrian Christianity*, Londra, 1954.
- Pagels, Elaine, *The Gnostic Gospels*. Londra, 1980.
- *Beyond Belief: The Secret Gospel of Thomas*. New York, 2003.
- Paget, Robert F., *În the Footsteps of Orpheus*. Londra, 1967.
- Parpola, Simo, „The Assyrian Tree of Life: Tracing the Origins of Jewish Monotheism and Greek Philosophy.” *Journal of Near Eastern Studies* 52 (1993): pp. 161–208.
- Parrinder, Geoffrey, *Jesus in the Qur'an*. Londra, 1965.
- Patrich, Joseph, și Benny Arubas. „A Juglet Containing Balsam Oil (?) from a Cave Near Qumran.” *Israel Exploration Journal* 39 (1989): pp. 43–59.
- Perry, Paul. *Jesus in Egypt*. New York, 2003.
- Petrie, W. M. Flinders, *Hyksos and Israelite Cities*. Londra, 1906.
- Philo, *On the Contemplative Life*, trad. F. H. Colson. Loeb Classical Library, vol. IX. Cambridge Mass., și Londra, 1967.
- Plato, *Phaedo*, trad. David Gallop. Oxford, 1999.

Pliny, *Natural History*, trad. Hr., Rackham și W. H. S. Jones, 10 vol. Londra, 1938–1942.

Plutarch. *Isis and Osiris*, trad. Frank Cole Babbitt. Loeb Classical Library, *Moralia*, vol. V. Cambridge, Mass., și Londra, 1993.

Quirke, Stephen. *Ancient Egyptian Religion*. Londra, 1992.

— *The Cult of Ra: Sun-Worship in Ancient Egypt*. Londra, 2001.

Ranke-Heinemann, Uta. *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, trad. Peter Heinig. Londra, 1991.

Ratzinger, Joseph. *Church, Ecumenism, and Politics*. Slough, 1988.

Reiner, Erica. *Enuma Anu Enlil, Tablets 50–51*. Malibu, 1981.

Robert, Louis. „Archaeological Reports for 1959–1960.” *Journal of Hellenic Studies* 80–82: pp. 41–43.

Robinson, James M. *The Nag Hammadi Library in English*, trad. Coptic Gnostic Library project, Institute for Antiquity and Christianity. Leiden, 1977.

Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Hellenistic World*. Oxford, 1941.

Roux, Georges, *Ancient Iraq*. Harmondsworth, 1977.

Rumi, Jelaluddin, *The Glance*, trad. Coleman Barks. New York și Londra, 1999.

Runciman, Steven, *A History of the Crusades*, 3 vol. Harmondsworth, 1978.

Schmandt-Besserat, Denise, *Before Writing*, vol. I, *From Counting to Cuneiform*. Austin, 1992.

Schonfield, Hugh J., *The Pentecost Revolution*. Londra, 1974.

— *The Passover Plot*. Londra, 1977.

— *The Essene Odyssey*. Shaftesbury, 1984.

Seneca, *Epistles*, xe. 29, trad. C. Densmore Curtis, in Hastings, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, 7.

Shaw, Gregory: *Theurgy and the Soul: The Neoplatonism of Iamblichus*. University Park, Pa., 1995.

Shreeve, James, *The Neanderthal Enigma*. Londra, 1995.

Smith, Morton, *Jesus the Magician*. Londra, 1978.

— *The Secret Gospel*. Clearlake, Calif., 1982.

— „Clement of Alexandria and Secret Mark: The Score at the End of the First Decade.” *Harvard Theological Review* 75. (1982): pp. 449–461.

Stanley, Arthur Penrhyn, *Lectures on the History of the Eastern Church*, ed. IV. Londra, 1869.

Starbird, Margaret, *The Woman with the Alabaster Jar (Femeia cu vasul de alabastru* – Editura RAO, 2006). Rochester, Vt., 1993.

Steckoll, S.H., „The Qumran Sect in Relation to the Temple of Leontopolis.” *Revue de Qumran* 6 (1967): pp. 55–69.

Strabo. *Geography*, ed. H.C. Hamilton și W. Falconer, 3 vol. Londra, 1854–1857.

Stroumsa, Guy G. *Hidden Wisdom: Esoteric Traditions and the Roots of Christian Mysticism*. Leiden, 1996.

Suetonius, *The Twelve Caesars*, trad. Robert Graves. Harmondsworth, 1979.

Szpakowska, Kasia, *Behind Closed Eyes: Dreams and Nightmares in Ancient Egypt*. Swansea, 2003.

Tacitus, *The Annals of Imperial Rome*, trad. Michael Gram. Harmondsworth, 1979.

— *The Histories*, trad. Kenneth Wellesley. Harmondsworth, 1988.

Tarn, W. W. *Hellenistic Civilisation*, ed. III. Londra, 1952.

Taylor, Joan E., „A Second Temple in Egypt: The Evidence for the Zadokite Temple of Onias.” *Journal for the Study of Judaism* 29, nr. 3 (1998): pp. 297–321.

Taylor, Joan E., și Philip R. Davies. „The So-called Therapeutae of *De Vita Contemplativa*: The Identity and Character.” *Harvard Theological Review* 91 (1998): pp. 3–24.

Temple, Robert, *Conversations with Eternity*. Londra, 1984.

— *Netherworld*. Londra, 2002.

Saint Teresa of Avila. *The Life of Saint Teresa of Avila by Herself*, trad. J. M. Cohen, Londra, 1957.

Tertullian, *The Writings of Tertullian*, 3 vol., ed. Rev. Alexander Roberts și James Donaldson. Ante-Nicene Christian Library, vol. XI, XV, XVIII. Edinburgh, 1869.

Thompson, Thomas L., *The Bible in History: How Writers Create a Past*. Londra, 1999.

Vermes, Geza, *The Dead Sea Scrolls: Qumran in Perspective*. Londra, 1977.

— *The Complete Dead Sea Scrolls in English*. Londra și New York, 1997. Virgil, *The Georgics*, trad. L. P. Wilkinson. Harmondsworth, 1982.

— *The Aeneid*, trad. Robert Fitzgerald. Londra, 1985.

Wakefield, Walter L., *Heresy, Crusade, and Inquisition in Southern France, 1100–1250*. Londra, 1974.

Wente, Edward F., „Mysticism in Pharaonic Egypt?” *Journal of Near Eastern Studies* 41 (1982): pp. 161–179.

Williams, Margaret H., ed., *The Jews Among the Greeks and Romans*. Baltimore, 1998.

Zias, Joseph, și Elizabeth Sekeles, „The Crucified Man from Giv’at ha-Mivtar: A Reappraisal.” *Israel Exploration Journal* 35 (1985): pp. 22–27.

Zuckerman, Arthur J., *A Jewish Princedom in Feudal France 768–900*. New York, 1972.